

כרמי שומרון

פתיחה למסכת כותים

כולל

הוצתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

קורות ואמונות וספרי הכותים

ונוסף להם

מכתב על כתב השמרונים

עלת המזבח

שמואל דוד לוצאטו

פרופסור למדע היהודי באוניברסיטה העברית בירושלים

מלאכת

רפאל בן שמעון קירכהיים

פרנקפורט

תרי"א

בהוצאות המוכר ספרים איזאק קויפמאן

תיקונים והשמטות.

1 דף שורה 16 צ"ל פירות.

2 בהערה 1 צ"ל בחלוף ובהפוך האותיות.

3 שורה 21 צ"ל ופוסחים.

4 בהערה 1 מקומה בדף 5 שורה 9

5 בהערה 1 יתוסף לציונה שבת כ"א ב'.

11 בהערה 4 צ"ל אחה שונא.

להערה 3 יתוסף: וכן מצאתי בהעתיקה מן כתאב אלמואעט ואלעחכאר מן מקריצי (*Not. et Extr. VI. 337*) שכתב כמו כן כי אדריינוס עשה רעות לאנשי מצרים וגור עליהם לעבוד העצבים (בעבאדה אלאצנאם). וכונחו אל הנוצרים. ועוד כתב שם שלכר וחרכ ירושלים במלחמת בן כוויבא נ"ג שנה אחר חורבן ירושלים ע"י טיטוס.

13 הערה 1 שורה 3 מלמטה צ"ל למבינים.

18 שורה ט', „מבלעדיך לית קיממו לחינן" יתוסף: ראה לקמן דף 100 הערה 22.

21 שורה 5 מלמטה יתוסף ראה מס' כוחים דף 35 הערה 6.

22 להמאמר „גוי שברך את השם וג'" יתוסף „ובחוספתא פ"ד דברכות מפורש: גוי המברך בשם עונין אחריו אמר כותי המברך בשם אין עונין אחריו אמר עד שישמע את הברכה כולה.

25 שורה 7 צ"ל בענין חשבון המועדים.

54 בשורש ארצים יתוסף ראה לקמן דף 100 הערה 11.

63 פרק ט"ו ים קלום (אלקלום). בחבור מן מקריצי הנזכר (דף ע"ג) מצאתי הטעם על מה שנקראים סוף אלקלום, „לפי שהוא מבוטא בין שני הרים, והוא לשון רעה ומצוקה" (אלדואהי ואלמצאיקה), וכתב על זה המעתיק לאנגלעס כי שם קלום לפתרון מקריצי הוא משובש מן קליזמא כל"י והמעתיק הזה הביא עוד שם (דף ע"ד) העתיקה מן אבן אגאז, „כי בחוף הים היתה מלפנים עיר בשם קלום, במקום אשר נבנה עתה זוועין, ועל שם העיר נקרא הים אלקלום, ושם טבעו פרעה וחילו". ואפשר שנקרא לפתרון מקריצי שם הים והעיר קלום לזכרון המאורע הזה.

88 שורה 15 צ"ל שלש צורות — ושחים.

הקדמה.

כאשר הקרה ה' לפני להוציא לאור שבע מוסכחות קטנות ירושלמיות ובחזקן גם מוס' כותים, אשר חזקן ענינה משפטי ודיני ישראל דרכים ובמפעלות עם הכותים, נלחם נלחיתי לפתור ולבאר מקצת עניניה באשר לא מנחתו עזר וסעד בספרי התלמוד; וחפשי וחקרתי בספרי העזרים המאחרים, וגם זהם לא מנחתי זכר עניני הכותים ולא גלו דבר על חורותיהם וחוקיהם ורק דברי נאנות יצאו מפייהם ודברי חרופים על ספר כתבו.¹ ופניתי אל ספרי העמים והנה המונים המונים עמדו לנגד עיני,² כי מחזריהם עלו וצאו אל בתי השמרונים והשביעו רעבון ידיעתם ויצאו ופרשו כל הצא לידם בלשון עם ועם; והעולה על כולם הוא הגוסס ותרגום השמרוני — ספר תורת ה' ותרגומו — אשר בידי הכותים משנים קדמוניות. ואמרתי אל לבני: הכי רק על אדמות נכרי יפרחו פרי השמרונים ומקציר עמל אחרים נלקט שבלים? ואם לזרים נחשז השמרונים ולא נכרות עמיהם צדית, הלא בכל זה אב אחד לכולנו וגם להם חורה ומונות כמונו ועובדים את ה' אלהינו! ואם לא נשאר לנו רק זכר מעט בחבורי הראשונים מן הכחות שונות, אשר היו בזמן בית שני למוקל חובל, להפר את האהבה והאחדות בין בני ישראל והיו למשחת ליושבי ירושלים, וכולם נאצרו וגמחו שום מקרב הארץ, הצעבור זה לא נוציא ממוקציר אסיר שם וזכר השמרונים, אשר לצדם נשאר מיתר הפלטה ועוד היום נטעו נטעיהם בהרי שומרון? הכי לא נבזש מחכמי העמים, אשר קמו זה שלש מאות שנה לחפוש ולחקור אחרי מנהגיהם, ספריהם ומעמדם, ועברו ארחות ימים וכסף לאין חשבון לשבור אוכל למו — ואנחנו מחשים? לא אתלונן על אחינו בני ישראל היושבים בארץ הקדשה בקרב שכם ובמהלך דרך אחד, לא ביגיעה ולא בצמלה, ימלאו וישיגו על נקלה להשקות כל העדרים הצמאים למוי שומרון — לא עליהם תלונותי, כי הם חסרים כל חכמה ודעת, לחום לנפשם, לא יצאו בית ה', אל חזרות החכמות. אבל לבי לבי על חכמי עמי היושבים בבתי גנזי הספרים המלאים כל טוב מפרי שומרון ומענבי כרמיה, ולא טחו עיניהם מראות ומהשכיל לבותם בכל חכמה ומדע ובכל לשון מלשונות קדם, ואין איש מהם עלה עד היום הזה אל כרמי שומרון לצבור מלילותיה וללקוט מגדניה. ורק להעצרים אשר גדלו על דרכי ספרי התלמוד ומשדי אומם ינקו חלב התורה, להם ניתנו למורשה חקירות כאלה³ והמה לא יכשלו בדרכיהם כאשר טעה וכשל לפעמים גם חכם מחוכם מחכמי העמים, ואם תאמרו: מה צלע

¹ כמו שכתב המשורר חריו' בתחבובי שער י"ו "דעו כי הכותים בין הכריות, כשרץ בין הכיות" וג'.

² רוב שמות הספרים ומחבריהם נרשמים: Biner's bibl. Realwörterbuch. בשם שומרון.

³ כי בכל חקירות ודרישות חכמי העמים לא נדע דבר מפרטי מלכותיהם, כמו אם וניחיהם תפילין ואם צילת כנגדיהם, אם יש להם שמייה במונו ודכים כאלה, אשר מורגלו בפה היקודים לדרוש עליהם.

כי נשוב לאחר אל ימים חלפו ועברו, ומה יהיה פרי עמלנו לחקור על ספרינו כרלנו ולמולדתינו? אף אני אשאל אחכם, הכי גם חכמי הנוצרים שקלו במשקולת הבצע מעשי מחשבותם ונטו קו על כל ידיעות אס תציאנה צבר לבתיסם? ומה יתן ומה יוסף להם ידיעת התלמוד ולשון עברי וארמי, אשר עשו צהן חושיה ולא מומו מעשות פרי, והשביעו מטובם גם אנהנו גם אבותינו? אצל המה ראו וידעו כי כל החכמות והמודעות משולשות אחת אל אחת, ואס לא נחקר ונדרש רק אל מוה שהוא נוכח לעינינו להחיותנו ציוס הזה, אז נפיל אנהנו והצאים אחרינו אל ארץ עיפתה כמו אפל וכפראים צמדבר גשוד לבקש מקום מורעה — לא אהבת ריע ולא אהבת מדע, רק איש אל צנעו יפנה.

את כל אלה עלו על רעיוני ואמרתי אל לבני, אף אס אין ידי משנת די חכמה ודעת ודי ספרים וחבורים הנוגעים לחקירות האלה, התלש יאמור גבור אני ומה שחנכו ה' יציא צדה העצרים; לכן קמתי לקצן אצני הצנין הנטושים והנפרדים, והצונים יצואו אחרי כן, אנשים וידועים, והס יצנו עליות מרוחים לתפארת אדם לצנת צית. וחלקתי מלאכתי הזאת לשלשה פרקים. הפרק הראשון כולל קורות הכותים הנמצאים בקדמוניות ובמלחמות העברים של יוסף הכהן, בתלמוד, ובדברי הימים של הכותים. וכתבו על זה מוצרי ספרי קורות העברים, באזנאש, פרידא, יאס.ט. וכתב על זה חבור מיוחד צלשון רווי החכם *Jynboll* צס *Comment. in hist. Gent. Sam.* הפרק השני כולל אמונת הכותים, מנותיהם וחוקיהם וכתותיהם וכתבו על כל זה *Hottinger* צספרו *Valton; Exercit. ant. Mor.* בקדמונות לפאליגלאטט; וגזעניאוס צספרו *De Theol. Sam.* ועוד אחרים. וגזעניאוס אשר כתב צאורך על אמונתם צנה יסודותיו על משענת קנה רצון, על שירי תפילתם, ואלה הנודעים לנו ואשר הוציא לאור נמיסדו צזמן אשר אמונת הישמעאלים שטפה ועברה כל ארצות קדם ואז גם הכותים לקחו לקח מפילוסופי הערבים. וכל החכמים האלה לא ידעו דבר ממה שנמצא בתלמוד ממהגיהם וממעשיהם ולכן לא דברו רק מאמונתם; וגם אנכי קנרתי צפרק הזה צדברים הנוגעים להלכה, כמו צענין פתס, אכילת מנה וימי פסת, והארכת צענינים כאלה צפירושי למס' כותים, כי שס ציתס. גם לא ראיתי מי שהעיר על כי השמרונים והקראים צכמה מנהגים עועים שלהם צדרך אחד הלכו וכשלו; ובחקירה הזאת יבא אור חדש על שורש ומקור הקראים ויתגלו עוד על זה עמוקות מני חשך לאיש אשר יחפר צדה שומרון וידיו רב לו צספרי הקראים. — הפרק השלישי כולל ספרי הכותים. והעתקתי צו כל מוה שיצא מספריהם לאור עד היום, והס: הנוסח ותרגום השמרוני, ספר יהושע, וסירי שמרונים. על הנוסח השמרוני כתבו החכמים מארינוס, האטעינגער, וואלף, ריכארד זימאן, אייכהארן צפתיחתו לתנ"ך ואחרון הציד החכם גזעניאוס. ואנכי לקטתי דברי על הנוסח והתרגום מהנדפס צפאליגלאטט של לאנדאן ולא סמכתי צזה על העתקת אחרים. על התרגום כתב אייכהארן צפתיחתו הזכרת, והחכם ווינער חנר על זה ספרו

De versione Sam. ואותו לא ראיתי רק כהרף עין צעת הדפוס (כי אז נשלח אלי מוגני הספרים צעיר דארמסטאדט) ולא מנאחתי בו להוסיף על דברי רק הערה אחת. ספר יהושע העתקתי מדפוס שאנצאלל *Chron. Sam.* וסירי שמרונים כתבתי באותיות עבריות מדפוס געזעניאוס עם פירוש קצר ובו תקנתי. אחת אשר עוה. ההעתקות מדברי הימים לאבולפפתה, אשר לא ינאו עוד לאור עולם, אספתי מהעתקות שגוררער אשר נקצו ברעפלארטאריאוס מן אייכהארן ויון פוילוס, מהעתקות באזנאש בספרו קורות העברים ומן דע זאזי בספרו *Chrestom. arabe.* — מן ההעתקות כתבי יד של פאריס *Not. et Extr.* לא מנאחתי און לי להשיג רק העשרה חלקים הראשונים אבל לא החלק י"ב אשר נקצו בו אגרות הכה"ג זלמן אל דע זאזי; גם ספרו מן מעמד הכותים בזמננו לא בא לידי וכל מקום אשר דבר מן הספרים האלה על שפתי העתקות מחבר אחר הוא. גם היה בדעתי להחזיר לזה גם כל אגרות השמרונים, אל זקאליגער, לודולפוס, הונטינגטאן, גרעגאר ודעזאזי, אבל מפני שלא יכלתי להשיג קצון האגרות אל זה האחרון, גם מן הראשונים משכתי את ידי, אבל תוכן עניניהם הצאתי בלשונם במקומות מושגותם. ואם ה' יהיה בעזרי, אבוא עוד הפעם ובידי אגרות האלה עם דברי הימים לאבולפפתה ושאר כתבי כותים, אשר יוניא לאור החכם שאנצאלל, ואשתל את כל אלה באדמת הקדש והיו למאכל לאחי בני ישראל, אשר לא ידרכו במסילה נכריה. —

ובכתבתי את כל דברי במאמרים קצרים כפי האפשר — כפי הגזרה: ולא ירבה לו כסף — ולא נפלתי בתחלואי הזמן, בחולה ההערות, לנעץ מוטות ארוכות העודפות על הבנין ולאסף חומר חמרתים משמות ומחברי הספרים לעור עין הקורא בזהר אבנים שאולים ולנהלהו בסבך עץ יער, עד אשר נלאה למנוא דרך השער, כי טוב טוב הוא להעתיק דבר ומאמר אחד שלם כגורחו ולערוך על השולחן לחם ומים לשובע, מלהראות באמצע על פרי מגדים ומר ואהלות הנזמים באיי הרחוקים.

ועתה אכתול לעיני בני עמי — וכלימה כסתה פני בכתבי דברים אלה על ספר — על כי שפת עברית על לשוני, כי רבים אומרים לי: מה לך לדבר בלשון עברית צעת אשר נחלתנו וכל חומדת ישראל נהפכו לזרים בלשון עם ועם ובתי משכיותינו רק ליחיד סגולה נפתחו ונסגרו לכל העם מוצא? הגם אתה תבגד ברוח הזמן העולה קדמה, מזרח שמש, ותפנה אחורנית כארורי יום, כשרים וכמלכים? מה לך לעורר הנשכחות ולהחיות העצמות היבשות, קום דבר אל עמך בשפתם ובלשונם ונשמעה! — הוי ואבוי על אחינו בני ישראל, אשר הפשיטו בגדי רקמתם מהם וכל מלבושי העברים בגד עדים הם צעיניהם! הוי על החושבים כל חובר חזר בשפת תורתנו הקדושה לאיש הולך חשכים ואין אור לו, ישב צדד וידום ולא יחס לבנו מזהרי הילל בן שחר! הלא ידעו כל דוברי עתק בגאולה ובוז, כי אם ראשי עמי ורביהם לא גרשו לשון העברית מנזית הלמוד ומנזית התפלה, זה מעט וזה הרבה, זה בעזות מנח וזה צרפה ידים, גם עתה, לא ימאסו העם את בן שרה העברית, ויחשקו רק את

בן הגר המצרית". אבל כבר פרח הזדון, פשה הנגע, ואין נרי בנלעד ומזור בישראל לרפא את שבר צה עמי. וה' נתן להם כפעלם וגמולתם על חיקם שבה, שלם ישלם המזעיר את הצערה, כי גם החצורים הנכחצים בלשון עם ועם, בעיני דעת וחכמת יהודית — גם המה נחו בזהך הנוחנה ואין קנה, והיו למסוס נוסס, וכלהמון ספרי ההתעוררות (Erbauungsbücher) אשר מלאו פני תבל מידי רבנים אלה (וכל רב המובל הביא אלוה בידו ונעק וקרא: אלי תבואו, בספרי תמלאו דעת אלהים ועל ידו תצמיח ישועה בקרב הארץ, בשירי ותפילתי תרגנו לקונכם ויריעו כל צבאי מועלה) כמון יסוערו מרוח הזמן — והיו לדומן על פני השדה. וכן אם ירימו קולם כשופר: קומו ועלו בית ה' ונשיר על אדמת ה' שירי נכר בחוף וחליל — קול קורא במדבר ואין ענם ואין קשב, אין קהל ואין עדה, וירוננו בגרונם אם לא ישבתו עולה רגלים וישישו ויגלו אם יבוא מוקנת העם שלם פעמים בשנה לראות את פני האדון. ולכן אמרתי אם גורל אחד יהיה לכולנו ואם חמונו לגוע מדברי שפת כנען כמדברי שפת העם, לא אבגד באהבת נעורי ולא אהדל מלכתוב חקירות כאלה בלשון הגאות להנה זלא אעטה דברי תורה והלכה במלבוש זר, אשר בלעדו לא ינעמו וימתקו רק ליורדי שערים האוהבים לשוד בשדה העברים; הנה יאכלו מנת חלקי וישבעו ויתעדנו מפרי עמולי, אם ימלאו בדברי חפץ רגונם, וזה יהיה שכר עבודתי. —

פראנקפורט על נהר מיין. במחרת חג השבועות תרי"א לפ"ק.

המחבר.

פרק א'

קורות הכותים.

שם הכותים, כפי אשר נקראו בספרי התלמודים ומן דורשי דורות העברים, לא נמצא בספרי הנביאים, רק נכללים בשם הכולל צרי יהודה ובנימין (עזרא ד'), ושאר אמיא די הגלי אסנפר והוחב המו בקריה די שמרון (שס ד' י') ויתר אויבנו (נחמיה ו'); אכן מקור חוצבם נכתב באר היטב במלכים ב' יא. וזה: כאשר לכר שלמנאסר מלך אשור את שומרון ויגל את ישראל אשורה, הביא גוים מבבל ומכוחא ומעוא ומחמת ומסרפים והושיבם בערי שומרון תחת בני ישראל; ואולי הבאים מכוחא היו הסרוכים לכן נקראו כולם על שמם כותים — ועל שם עירם שמרון נקראו גם כן שמרונים.¹ ויוסף הכהן כתב (קדמוניות י"א ד') כי מלך אשור הביאם מכוחא ומדי, וכוחא היא סמוך לבבל ונקראה בערבי אלכוחי. וההכס דע וצאי הביא בשם מקריצי שיש שתי עירות קטנות בארץ כשדים הנקראות כוחי. — והגוים האלה לא ידעו את ה' ומשפטיו אשר צוה לישראל, וישלח ה' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם" וכן כתוב מקריצי, כי חיות טורפות נפלו עליהם; וזה על דרך הטבעי, מפני שהארץ הייתה חרבה ושממה מאין יושב והרבו עליה חית השרה. ויוסף הכהן כתב (שס ע' י"ה, י' י"ח) שמתו במגפה. והכותים כתבו בספריהם, כי הארץ הנפה תחת יושביה ולא יכלו לאכול מפרות הארץ הנחמדים למראה ומוח בקרבם וכל האוכל מהם עודנו בין שניהם וימותו (ספר יהושע פרק מ"ה). ובדברי הימים לאכול פתח נמצא כעין זה, וכתוב שם, "כי עצר ה' את השמים ולא היה מטר, וגם אם המטיר לפעמים על פני הארץ לא הבשילו אשכולותיה ועץ הוית הלבון שרגיו וכל בהמות הארץ מתו" — ויאמרו למלך אשור לאמור, "הגוים אשר הגלית וחושב בערי שמרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בהם את האריות והגם ממהם אותם. ויצו מלך אשור ויבא אחר מהכהנים אשר הגלה משם וישב בבית אל ויהי מורה אותם איך יראו את ה'." והכותים בכחשם דברי הנביאים — כי לא האמינו רק בתורה משה, כאשר נזכיר — וייפו תולדותם ויחוסם ואמרו: כי מורע ישראל הם, מן היושבים הראשונים אשר הגלה נבוכדנאצר משמרון גנותיה כאשר לכר

¹ וכן מירא קראם, "עמא סבלא" (כ' ב"א) וכתב, "בתרין עמטין אתתתיקת כפזי ודתלחא לח הוא. יתני גבל ופלחתיא ועמא סבלא (לאאן מאראן) דיתח כשס". והחכם מיכאלים החליע ואמר שהכותים הם לידונים, כותניים, וסמך על גירסת מועטת בתרגום יונתן (בראשית א' י"ט) שתרגם לידון כותניים, כי הגירסה הנכונה כמו שהיא נדפס הרששון על תי' על התורה כותניים כף נרשס וסמך בסוף וכן לריך להגיה בתרגום דה"א י"ג הכתוב כנוסחתינו כותניים. ואחרים אומרים שרק יושבי כשס כלו מלידון ורחייתם ממה שזערו חנני שסם אל אלכסנדר לידונים חנחנו, כמו שזכיר. (וראה. *Jumboll Comment. in hist. Sam. p. 34.*)

² בפרקי דר"א פרק ל"ח קרא את חכמי ישראל אשר הלכו לטולס וללערס ספר כסם דוסתתי ורני זכריה, ובתנחומא פ' וישב ויילקוט עלכים ר' דוסתתי כרני ינחי ואת רני סניי וכן נקראו נחמת שתי כתות מן הכותים כפי מחברי הערבים והנוצרים אשר נזכיר בפרק הנ"ל (אלדמזון) *Sebuaei, Dostanos*. והחכם האטמינגער בספרו בנגד מארינוס ל"ד הביא לקויעס הנמלאים בספרי בוטרי אלכסנדרני כלשון ערני מן מקור הכותים, ולא סרו בהם מדברי המקרא, אכל קראו שם הכהן לון. ואמלפתח כתב: ויקרא המלך לכה"ג ענדול ואל עדי כן עמעון נשיא שני יוסף.

ירושלים, והושיבם בעריהם עם יתר הגולה, לפי שהארץ לא הכילה את יושביה אשר הושיב שם מערי פרס, כאשר זכרנו, והוציא את הפרסים אשר ישבו בנהלחם וישבו אל ארצם (סז). ואבולפחח הוסיף על זה, „והיוצאים היו מתי מספר, כי לא עבדו את האדמה יען כי לא היה מטר, ורובם מתו מהחלואי רעב“. וכן עד היום הזה הם מתפארים במקורם הקדוש ואומרים שהם מן שבט אפרים ומנשה (מסעות ר' ננימין), וכן כתבו באגרותיהם, „והנה מה אנחנו אלא מן שבט יוסף“ וכן הוזכר במדרש רבא (ויגז' לז פ"ג): רבי מאיר חמא חד שמראי, אמר ליה ר"ם מהיכן אתה? אמר ליה מן דיוסף ע"ש. אבל לא כינו את עצמן בשם ישראל ברורות הראשונים² רק כראותם בני ישראל מצליחים במלכותם; אבל בעת אשר הודל כבוד יעקב, נגש ונענה, ונפל בידי מלכים זדונים, כמו בימי אנטיוכס, הסירו הכותים בגרי חפאתם מעליהם ואמרו: לא ידענו את אלהי ישראל, פרסים ומדים אנחנו ואת אלהי העמים אנחנו יראים (קדמוניות ט' י"ד, י"א ח', י"ב ז'). — והנה בכל דברינו פה לא נשנית על חלומותם ועל דבריהם הנמצאים בספרי דברי הימים של הכותים, כי רק ממשל משלים הם ואין בניהם נכונה רק כמה שנמצא עזר לדבריהם מפי דבר צדק ומשרים, כמו שיראה הקורא בספר יהושע שלהם, אשר נביא לקמן, ולא נרחיב דברים בזה להביאם אל גבול קדשינו במספר שבטי ישראל, וסמכנו בזה ובכל ספורי קורותיהם על דברי המקרא ועל דברי יוסף הכהן, ואלה כחשם על פניהם ואמרו: כי באו מארץ נכריה ונספחו על בית יעקב.

ואלה הגוים אשר הושבו בשמרון נקראו מן קצת חכמי התלמוד גירי אריות, לפי שלא נתגוררו רק מיראה ופוחתים על שני הסעיפים לעבוד את ה' וגם עצביהם, ככתוב „את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים, ועשו להם במות וכהנים כמשפט הגוים אשר הגלו משם“. וכאשר לכד נבוכדנאצר ירושלים והגלה את יהודה ובנימין בבלה נשארו הכותים בעריהם ובטירתם, כי לא היה להם אז ברית ונחלה עם ישראל; וכאשר עלו בני יהודה מהגולה והחלו ליסד את היכל ה' בירושלים, נגשו צרי יהודה ובנימין — „והם הכותים“ (קדמוניות י"א ד') — אל זרובבל ואל ישוע ראשי האבות, ויאמרו נבנה עמכם, כי ככם נדרש לאלהיכם ולו אנחנו וזכרים מימי אסורחדון מלך אשור המעלה אתנו פה. ויאמר להם זרובבל וישוע: לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו כי אנחנו יחד נבנה בית ה' כאשר צונו המלך כורש מלפנים וכעת גם המלך דריוש (כן הוסיף יוסף הכהן שם) ואם יש את נפשכם להתפלל בבית הזה ולהשתחוות לפני ה', תבואו, כי בית ה' בית חפלה לכל העמים. ולא שמעו אליהם הכותים ושכרו יועצים להפך עצתם ולהשכיב בנן הבית וחיומות ירושלים. וה' עז לעמו נתן והטה עליהם חסד מלכי פרס, וחבל מלאכת המקדש ומבצרי החומות (עורף ד', קדמוניות י"א סוף פ"ד). ומומן נחמיה עד ימי מלכות אלכסנדר לא נפרדו אז בפירוד חמים מן

¹ הנה המגלה הוא המושיב לפי חלומותם כספר יהושע שלהם, והוא המלך נבוכדנאצר. וכתנו שמו בכתב אלזר, ואבולפחח קרא שם המלך סורדי מלך חרלון והוא דריוש — דריוש כחלף האותיות.

² כן עשו הכותים חלוצונים, אבל נזענים מחוצרים, כימי הרומים, לא מעלו עוד באלהי ישראל ובכל גזרות וזמדות אשר נגזרו על עובדי ה' נעו שבעם לסבול עול הלכות וגם עליהם עזר ועם.

היהודים, ומהם חגו חגיהם בירושלים כמו שנראה מהמקראות „ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אליהם לדרש לה' אלהי ישראל וג'" (עזרא ו' כ"א), „וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים וגו'" (נחמיה ו' כ"ו), והיו מחתנים עמהם גם כהני ישראל, ומהם היו זבחים על הר גרזים בלא מקדש והיכל, וזה היתה סבת קנאתם על בנין המקדש בירושלים, ומפני זה היהודים לא ארחו עמם לחברה בבנין הבית, והשוכנים בערי שמרון שמו עליהם שרים ושופטים מקרב אחיהם, כמו שנקרא סנבלט נשיא ראש השמרונים.¹ ומומן אלכסנדר מוקרן הוחלו לקרוא בשמותם עלי ארץ והיו לממלכת שפלה להרע לישראל והיכלם בהר גרזים היה לפח ולמוקש ליושבי ירושלים. אבל כענין הזמן אשר בנו היכלם יש מבוכה גדולה בין כותבי הדורות והאמת נעדרת. ויוסף הכהן כתב זה הספור באר היטב (קדמוניות י"ח ח'), ז"ל בקיצור דברים: בימי ידוע הכהן הגדול² מנשה אחיו נשא לאשה את ניקאסא בת סנבלט נשיא ראש השמרונים, וביקשו מאחו אחיו הכהנים לגרש את אשה הכותית לבלתי חלל הכהונה. וידבר סנבלט על לבבו והחליק אליו בדברים לאמור: עווב כהונת ה' בירושלים ואני אבנה לך ברשיון המלך דריוש מקדש בהר גרזים כתבניתו אשר בירושלים ושם חיה לכהן ולראש. וישב מנשה עם חתנו בשמרון ויבואו אליו כהנים וישראלים רבים מירושלים, אשר נשאו גם הם נשים נכריות, וישבו בערי שמרון. וסנבלט נחן כסף וזהב, שדות ומקנה לכל הבאים לשכון בשמרון, וירבו ויעצמו בזה הכותים מאד מאד. ואלכסנדר נסע עם מחנהו ללחום עם דריוש קאמאדוס, ויכה אתו, ויקם לכבוש גם את צור, וכתב אל הכהן³ בירושלים ואל כל הארצות הקרובות שישלחו אליו צבאם ויסורו אל משמעתו. ולא שמעו אליו היהודים וכתבו אליו כי לא יוכלו למרוד במלך דריוש אשר כרת ברית עמם ולא יחללו את בריהו. וסנבלט כאשר ראו עו מלכות הפרסים מטה והולך וגם צור המעטירה סגורה ומסגרת, ויקם עם שמונת אלפים איש מחיל השמרונים ויבוא אל אלכסנדר אל מחנהו. וישמח המלך בביאתו ויט אליו חסדו. ואז שאל סנבלט מאת המלך לתת רשיון לחתנו מנשה — אחי הכהן⁴ ידוע — לבנות מקדש אל בהר גרזים. ויאות לו המלך, ויבנה מנשה את הבית (נזנת 3428) ויהי שם לכהן ולראש.⁵ אלה דברי יוסף הכהן, אשר חי כמו

¹ ורחוק מאוד צעני כי גרסאז ורגס מלך אשר נשלחו מביית אל לחלול את פני ה' (זכריה ו') היו שמרונים אשר שכנו בקרבת ישראל, כמו שחשנא שאלכסנדר נספדו הנכבד לז"ה.
² יוסף הכהן קרא הכהן³ אשר היה צעני אלכסנדר ידוע (ונתלמוד שטעון הדיוק והוא בן בנו) ומה גדלה המבוכה, כי נחמיה י"ב י' כנר נמנה הכהן ידוע בתוך מספר הכהנים, וזה סדור: יאזע, ויקים, אלישיב, יודע, יונתן, ידוע, ונתקרא כ"א שם כתב יונתן צמקוס יונתן, ומה אמרו צמקוס חכמי העמים, אשר חופזה ניתנה להם להוסיף ולגרוע כפי העולה על רוח הנחיה, כי המקראות האלה הן הוספות מאוחרות. והדבר סתום וחתום כמו שאל הונבר עוד אם דריוש הפרסי הוא דריוש נאטרוס או קאלדאמאנוס (ראה מאוד עינים פרק כ"ב ונזמנינו כתב הדך *Duke of Manchester* חזור עמוק מאוד על חקירת זמן דינאל ומלכי הפרסים, ולא כל זכר עד תכלית הענין ולא דיבר נכדור שם העלבים הנמלאים במקרא לאמור על כל אחד כי הוא זה.
³ וז"ל הרש"ד כס"ה, אז יחלק עם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי שטעון הדיוק ואנטיגנוס תלמידו וסיעתו ובפי מה שקבלו מעזרא והחצי אחר סנבלט וחתנו והקריבו

ר' מאות שנה אחר זה המעשה, וכן כתבו הערבי מקריצי והראב"ד בספר הקבלה. וכל זה סותר דברי המקרא בנחמיה י"ג כ"ט. כי כאשר השביע נחמיה את היהודים לגרש את נשים הנכריות כתב: ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריהו מעלי, ונראה מזה כי זה המעשה כבר היה בימי נחמיה חתן דריוש נאטהוס, אם לא נאמר כמו שאמרו באמת קצת מחכמי העמים, כי שני מעשים דומים בשמות דומים קרו בזמנים שונים. ומלבד זה נראה מדברי יוסף הכהן, כי היכלם כבר היה בנוי מלפנים, ממה שכתב (ס' י"א סוף פ"ח) „כאשר שמעו השמרונים כי היהודים מצאו חן בעיני אלכסנדר הלכו גם הם לקראתו עם חיל צבאם אשר שלחם סנבלט, ויפגעו בו לכוא גם אל עירם ואל בית מקדשם" ולדברים הנאמרים לפני זה שאלכסנדר נתן רשיון לסנבלט לבנות המקדש כאשר בא אליו בהלחמו את צור, אי אפשר שכבר יהיה עומד על חלו באותו זמן; ¹ כי ו' חדשים עמד המלך לכבוש את צור ולאחר שנלכדה הלך לירושלים (לדנני חזוערילוס) ואף אם הלך מתחלה לכבוש את גת כמו שכתב יוסף הכהן, לא אחר שם כי אם ב' חדשים, ואי אפשר שבנו בית מקדשם, בית סמל הקנאה למקדש אל אשר בירושלים במשך תשעה חדשים. ועל הסתירה הזאת העיר הכותב קורות העברים פרידא (ח"ד לד ת"ח), ואמר, כי יוסף הכהן שנה בזה ובנין היכלם היה בזמן נחמיה ברשיון המלך דריוש נאטהוס כאשר הלך לכבוש את מצרים וכבש גם את צור ושם בא אליו סנבלט ונתן לו המלך רשיון לבנות המקדש; אכן לא נמצא מזה זכר בדורשי הדורות שהלך ללכוד את צור; וגם זה זר מאד שישנה בזה יוסף הכהן, אשר היה קרוב לזמן אלכסנדר, ולכן גם הראב"ד לא סר מדבריו אף שמתנגדים לדברי המקרא וגם לדברי התלמוד כמו שנוכיר בסמוך. ובאמת אין זה סתירה בדברי יוסף הכהן, כי כבר בנו להם מלפנים מקדש מעט למקום תפילתם, כמו שהיו להם בכל הזמנים אף אחר הריסת מקדשם וקורין לו בית הצלות, וכאשר ראו תפארת המקדש בירושלים דרך הנה פניהם, לבנות גם הם בית ארוים למשכן עולמים.

ובתלמוד לא נזכר דבר מבנין היכלם רק להיפוך מהרבת הרגיונים. ואמרו (יוטא ס"ט ותענית פ"ט) כאשר בקשו הכותים להחרוב את בית אלהינו יצא שמעון הצדיק עם הכהנים לקראת אלכסנדר. כיון שראה אלכסנדר את

עולות וזבחים חוץ לבית ה' וחקקו חוקים ומשפטים כאשר נדו מלכם ונבית זה כיהן מלכה בן יהושע בן יהולדק ולדוק עם ביתות חביריו היו לרצא. זאת היתה חתלת הצדוקים.

¹ וכן המעשה אשר הזכיר יוספון העברי „כי העלך חצר ליהודים להקים ללם תבניתו בבית המקדש, ואמר הכהן: אני חשד לך וזכר תפארת גדול מלצר שאלת אתה, וזה יקרה כי כל ילדי הכהנים אשר יולדו בשנה הזאת יקראו על שם אלכסנדר" גם את זה שחלו על חדעם (ספר יהושע פ' ע"ו וד"ה לאכולפתח) והסיפור הזה לא הניחו יוסף הכהן ולא הוזכר במדרשים, והראב"ד בס"ה והיוחסין דף י"ד הניחו בקלור „והתנה העלך על שבעון הצדיק שכל בן אשר יולד לכהנים בלוחו שנה יקראו על שמו" — והמחברים והמלילים בכל חרני מורח ועערט התפארו את גדולות אלכסנדר במשלים ועליזות כפי רוח הזמן, ועזה נבעו כל הספורים האלה ובאלה, כמו שנראה לקמן בפק פ"ו ט"ז יהושע, ולשון נתיגע למלוא עקור לא חבוז למשלים וספורים אשר נמלחו גם בספרינו (ראה Gervinus Geschichte der poetischen National Literatur II, 217)

שמעון הצדיק ירד ממרכבתו וג' אמר להם למה באתם אמרו לו מקום שאנחנו מתפללים עליך ועל מלכותך שלא תחרוב ותעוץ הכותים האלה. אמר להם הרי הם מסורים בידכם וחרבו וחרשו את הר גרזים וזרעוהו כמשונים. וכבר חמה הרב האדומי (מלור עינים פכ"ט) על הסיפור הזה שאין לו יסוד מוסד, ואין ספק שעירב דברים יש בדבריו חז"ל, כי חרבת הר גרזים ושמת היכלם נעשה מן יוחנן הורקנס, כאשר נזכר, כ' מאות שנים אחרי כן. ותחלת הספור מן הכה"ג שהלך לקראת אלכסנדר נמצא גם בקדמוניות (י"א ח') וביוסיפון העברי פ"ה ונקרא שם ירוע והוא ירוע בן יונתן (נחמיה ז' י') והלך לקראת המלך לשכך חמחו על דבר אשר היה ידם עם דריושו. והסיפור הזה נגבו הכותים מבית העברים ולקחו התפארת לעצמם (ראה לקטן פ' יהושע פ' מ"ו). והאמת כי אנשי יהודה וירושלים מצאו חן בעיניו יותר מהכותים אף שסנבלט נתן בירו חיל השמרונים בהלחמו עם צור והלכו עמו למצרים, כי לא הניח לאנשי שכם הססים והארמונים בשנת השמיטה כאשר עשה ליהודים ושאל אותם מי אחם? ואמרו עכרים אנהנו אבל מצידון באנו (קדמוניות י"א ז'). גם נתן לבני יהודה כל ארץ שומרון על נהלחם חפשי ונקי מכל מסים וארננים (יוסף הכהן בספרו כנגד אפיפאן פ"ב בשם העקאטעאוס) וזה היה בלי ספק אחר שהמיתו השמרונים את אנדרקמאך פקיד המלך (קורטיוס ד' ח' ולייזעניאוס). —²

ומעת אשר הוקם ההיכל בהר גרזים עצמו והרבו הכותים מאד מאד וכל העירות הקרובות אל שומרון עלו לחוג את חגי ה' בהר גרזים,³ ומה גדלה שנאת יהודה עליהם ואש קנאת התבערה אשר בערה כבר בזמן נחיסדה הבית בימי נחמיה לא סרה עוד מלבבם, אף כי רוב הכותים לא היו עוד הכותים הראשונים אשר באו מארץ נכריה ומקרב ישראל נספתו אליהם המונים המונים, ועזבו אז מנהגי עובדי נכר ועשו ככל חוקים ומשפטים אשר ה' ובאלהי ישראל התאמרו. ואולי נעשה בזה הזמן גם העתקת התורה שלהם בחלופיהם ושינויהם, כי בלעדם לא היה יסוד ושורש לעבודתם ולמקדשם. ויוסף הכהן משנאחו את הכותים לא כסה על עונם בכל דבר ממעשיהם וקורותיהם וכתב (נקדמוניות י"א סוף פ"ח) „ויתקבצו אליהם כל מי שיש לו חטא משפט מות וכל המחללים שבתות ואוכלים

¹ יוסף הכהן לא הזכיר דבר מזה הענינה וקורטיוס הביאו בקיצור, וז"ל: „כאשר שמע אלכסנדר בעלזים, כי השמרונים שרפו חי את אנדרקמאכוס אשר פקד גם על כל ארץ סוריה, ויטהר וילך אל שומרון לנקום את עינת פקידו. ויתנו בידו את האנשים אשר עשו הרעה הזאת וימיתם." ולייזעניאוס הוסיף על זה וכתב: „וילכוד אלכסנדר את שומרון ויגרש משם את יושביה ויושג תחתיהם את המקדש. והעמדת פרידא (פ"ח דף קל"ג) הוסיף גם הוא מלבו ואמר: והגרשים ששומרון ישנו בשכם תחת הר גרזים, ומה הזמן שנתה שומרון מהיות קרית לבי השמרונים ושכם עלתה צמרום הרים.

² ובספר שני יהודה לד' י"ב נזכרת עומט לפני המלך אלכסנדר ספר עומט כל הענינה הנזכר מן פרוד מנשה וסנבלט, וכתובו אשר, ומנשה ערום היה ושלח כרוז לכל הסביבות שכל מי שיבוא אל מקדשו לא יתן מן התרועעות והמעשרות כי אם מתנת ידו ולולו כי חין חפץ האל בדברים שהם על לך ההכרח כי אם נדונה ומשך לנ העניים אליו. ולא מלאתי מקור לדברים האלה, כי לא הוזכר במספריהם שנתנו מתנות כהונה לפי דרכם וגם בזמן התלמוד לא נחשדו בזה. ובס' יהושע פרק מ"ח אמרו נסירוש שנתנו מעשר ללוים והלוים מעשר מן המעשר לכהנים ומעשר שני הרימו לה' ונתנו כאלות נפשים לכהנים ולעניים, אבל לא הוזכרה גם הרעת תרומה.

מאכלים אסורים, כי נגרשו או ברחו מירושלים ויבאו אל השמרונים להנצל את נפשם". ובכל זה לא מצא שמץ דופי בעבודתם את ה' רק כאשר הקריבו את קרבנם במקום אשר לא צוה אותם.

ולאחר מות המלך אלכסנדר (בשנת גתל"ז) שרי צבאו חלקו את כל הארצות אשר לכר, ומאז חלה חרב ומלחמה בארצות המזרח וגם ארץ יהודה ושומרון נפלה במהומות הקרב ובאה תחת ממשלת אנטיגנוס ושוב תחת תלמי מלך מצרים וכאשר גבר אנטיגנוס עזב את הארץ וילך מצרימה אחר שהרס מבצרי וחומות עכו, יפו, שמרון וגת. ורבים מיושבי יהודה ושומרון עלו אתו למצרים, וישבו באלכסנדריה מפני שהיו יראים תחת המלך אנטיגנוס, או לפי שהארץ היחה חרבה ושוממה מן המלחמות האלה, ובמצרים ישבו שקט ושנאן תחת שבט המלך תלמי, אשר הטת אליהם חסדו, וכל טוב ארץ מצרים ומסחרים לפנייהם (קדמוניות י"ג ח'). ותלמי היחה ברעתו לפני עוב את הארץ לשלול ולבזו את מקדש הר גריזים ונחם על זה בהתחננו אליו שלוחי שומרון (ד"ה לאנולמפתח). ושם באלכסנדריה שכנו יהודי הכותים והיהודים תחת מלכי תלמי, אבל שנאתם ומריבם לא שבחו גם על אדמת נכר כאשר נראה מספור אחד אשר הביא יוסף הכהן (ס"ג ח' ד') ויוחסין (קל"ח ז"ל: בימי תלמי פילומטר היה ריב בין הכותים והיהודים אשר ישבו באלכסנדריה, אם המקדש אשר בחר ה' למושב לו הוא ירושלים או הר גריזים. ויביאו את משפטם לפני המלך. ויבחרו היהודים את אנדרוניקוס לריב את ריבם והכותים בחרו את שבאי ואח דוסאי, והתנו ביניהם כי המנוצה בריבו יומת. ויוטב דברי אנדרוניקוס בעיני המלך, והוא לקח ראיותיו ומופתיו מיהוסי שלשלת כהני ה' ומהפאר והתפארת של מקדש אל בירושלים, אשר כל הגוים מסביב יביאו שם למורא. וימת את אנשי ריבו כאשר התנו ביניהם. — והספור הזה כמו שהביאו יוסף הכהן אין לו קשר אמיץ שם ולא ידענו מכאן. ובדברי הימים מן אבולפחת כתב זה הספור באופן היותר נאות לשמע און. ולא נוכל לברור האמת מן השקר בכל הספורים האלה, אשר שנו ושלשו בספריהם כאופנים שונים (לח"ה ספר יהושע פרק מ"ו והערתנו ס'), ובכל זה נביא דבריו על פי העתקת שנווררער (*Paulus Rept. 1.*) ח"ל: "בשנת עשרה למלכות תלמי נשא המלך את נפשו לדעת השניים והחלופים אשר בין תורת השמרונים והיהודים וישלח ויקרא מן זקני היהודים ומן השמרונים. ויבואו מן השמרונים אהרן ונספחו אליו החכמים סומלה והורמכה ומן היהודים בא אלעזר. ויהן להם המלך כתים ברחוב אלרואק וגם לכל אחד איש מבין בלשון יון למתורגמן. ותרגמו השמרונים את התורה והיהודים התורה עם שארי כתבי קודש. וכאשר קרא המלך את תרגומם ומצא כי בתורת השמרונים נכתבים דברים החסרים בתורת היהודים, וישאל אותם מאיזה סבה באו החלופים האלה, ואם החלופים האלה נוגעים בשרשי התורה ובעצמותה או רק בסעפיה. ובחזק תשובתם שמו השמרונים לפניו ב' שניים הראשים לפי אמונתם ואמרו: האחד, כי המקום אשר בחר אלהים הוא הר גריזים, כי לפי היהודים לא נמצא סמך ורשם בתורה על המקום אשר בחר לשבתו והיהודים אמרו כי גם למשה לא נתגלה שם המקום הזה, ובכל זה נצטוו עלינו להקריב מדי שנה בשנה קרבן חטאת, ואם לא יודע לכהן המקום אשר יקריב בו, או שלא הקריב כלל או הקריב שלא במקומו, וכל זה בחרו וגלו כי ימים רבים נחשב משכן ה' על ההר ושם הקריב העם את קרבניהם. —

והחילוף השני הוא בענין הגמול והעונש, אשר הוא יסוד לכל אמונה, ולכן כתבנו ליום נקם ושלם והיהודים לי נקם ושלם, ולא נודע לפי נוסחתם אם הגמול יבוא מיד, אם בעולם הזה או בעולם הבא. ועוד שאל המלך את דעתם בענין הנביאים אשר כתבו לפי היהודים את ספריהם. ויענו: לא ידענו לא את נבואתם ולא את ספריהם, כי לא ימלט שהספרים נכתבו מן הנביאים או לא, ואם נכתבו מן הנביאים, כבר אמרה התורה ולא קם נביא עוד כמשה, ואם לא יכחישו דברי התורה, או ספריהם למותר ולא להועיל. ואם גרעו מדברי התורה או צריכים תיקון, ואם הוסיפו, הלא כתיב לא תוסיפו ולא תגרעו; ואם השתנו מצוה ממצות התורה, הלא מצות התורה חוקת עולם הן ולא נשתנו. ויאמר אחד מן העומדים לפני המלך: סבת השתנת הדת אצל היונים היא, כי אפשר שיאסר דבר בזמן מן הזמנים מה שיהיה הפכו רצוי במשך השנים, כי החוקים האלה לא יהיו לחק עולם אשר לא ישחנו, רק חלויים בפעולתם אשר יפעילו ובסבתם אשר בעבורן ניתנו, וישחנו כפי טבעי הזמן והכנות המקבלים. ויענו השמרונים ויאמרו האמת אתכם כזה, בדת האנושית, אשר חשתנה בזמן המאוחר בהשתנות הסבות, אבל לא תוציאומה משפט מחוייב על דתי אלהות אשר לא חשתניה בהתחלפות הפועל ועל ידי חכנות המקבלים, וקצרה ידיעתנו מלהשיג ידיעה מוחלטת מן סבתה ולא נגזר על ביטל דבר מה שלא יושג בשכלנו. ולפי שידע הכורא בהכמתו קיצור ידיעתנו, לכן נחן לנו התורה ומצות פרטית מכלי נגזיר מתחילה מסיבת הכללית על שמירת הפרטית, כמו שאין אנו נוהרים מבשר החזיר והגמל לפי שלא נמצאו בהם סימני טהרה, אף שזה באמת טעם איסור אכילתם, והאזהרה יש לה יחוס אל הסבה והסבה תעמוד לנצח בקיום המין, וטוהר תעמוד האזהרה בנצחית הטבע. ודי לנו אם נדע הטעם או אם הודיע לנו הטעם כמו במיני האסורים והמותרים, וטוהר נשפט כי נוהרו עליהם עד עולם כי יש לאזהרה יחוס בטבעי הנמצאים, ולכן לא נעריך אל תכלית הדבר, אל המנהגים והכנות המקבלים, רק אל עצמותו וטהרתו בפרטיו ולזה לא ישחנה לעולם. ויטיבו דברי השמרונים בעיני המלך, ויאמרו השמרונים יש לנו קבלה משבעים וקנים, ירחמן השם, שלא נקבל שום דבר רק דברי התורה הזאת, ועתה צוה אל היהודים כל יקרבו אל המקום אשר שכן שמו שם וכל הקרב שם יומת, למען לא יכעיסו אותנו בדבריהם. ויצו את היהודים כל יקרבו אל הר הברכה. וישלח את השמרונים בכבוד אל ארצם ויתן להם מתנות כיר המלך. — וכל הספור הזה, אף כי נראה לעין, כי במתחרת מצאו ולקחו דבריהם מספור העתקת התורה על ידי השבעים וקנים, כמו שאמר גם כן, „כי היתה חושך אפלה בכל הארץ בעת אשר העתיקו היהודים את התורה“, בכל זה ראוי לחקור עוד על זה הספור מצד שנמצא באמת מקצת סעד לדבריהם בדברי יוסף הכהן הנאמרים למעלה, גם לפי שרוב שנויהם בנוסחת תורת השמרונים נמצאים גם כן בנוסחת השבעים כמו שזכיר בפרק השלישי. —

וכאשר שבתו המלחמות בין מלכי סוריא ומלכי מצרים נחה ושקטה גם ארץ יהודה מתרועעת מלחמה, ויד היהודים גברה אז על השמרתנים, כי כהניהם ושריהם היו בחצרות המלכים, ואנטיאכוס הגדול ותלמי עפיפאנוס דלקו המסים והארנוניות מן ארץ יהודה שזה בשוה ויפקרו על זה איש מקני יהודה, והיה זה שלום בארץ עד אשר באו ימי צר ואנחה תחת מלכות הרשעה, אנטיאכוס עפיפאנוס מלך

סוריא, אשר הלך לכבוש את ארץ מצרים ושב לאחור מפני הרומים ובא לארץ יהודה וירושלים בחדונו וגאוונו להברית אמונת ישראל ולהיהדחם ממנוה ה'. וגם על הכותים עבר ועמו, כי גם המה נכללו בחוך עדת בני ישראל; אכן הם מעלו מעל ב"ה ולא העירו למות נפשם כאשר עשו בני יהודה חתח החשמנאים וכתבו אל אנטיוכס: לא יהודים אנחנו ולא ירענו את אלהי העברים ומצודון באו אבותינו לישב בארץ הזאת, כמו שכתוב בדברי הימים שלנו. אך הארץ הזאת ארץ אכלת יושביה היא ולא חביל את העובדים אלהי נכר, ולכן בנינו את הבית הזה לאלהים אשר לא ידענו, ולא מלכנו ומחפץ רצוננו שמרנו את השבת ומועדי אל. ועתה אם רעה היא בעיניך ללכת בדרך העברים ולעבוד את אלהיהם נחזיר ונשוב ליראת אבותינו ומשפטי הגוים אשר סביבותנו נעשה, ונקרא את שם קדשינו על שם יאפים העללעניץ (קדמוניות י"ב ה', כ' מכני י"ח), וכן עשו¹. ובגדו באלהי הצבאות ולא נחלו על צרת אחיהם ולא באו כברית עמהם ללחום מלהמת ה' וגדולה מזאת עשו ולחמו כנגד אחיהם העברים בחוך חיל אפאלאגוס (ח' עכני ג' יוד). גם אחרי כן כאשר החשמנאים הלכו וגברו, הלכו הכותים סחור סחור אל הגוים מסביב לעורר שנאה ומרוז ונוספוגם הם על אויבי ישראל (עכני ח' ו'; קדמוניות י"ב י"ג, י"ה). ובשאון והמלחמות האלה (משנת ג"ה ז"ד — גה"ע) לא גדלה עוד יד החשמנאים לשבור עול ושעבוד מלך סור, ולכן לא פקדו או פשעי שמרון עד ימי הורקנס ובניו; כי אז נהלקה מלכת סורי בין אנטיאכוס גריפוס ואנטיאכוס ציזיס, ונשבר מטה רשע שבט מושלים וישראל עשו חיל וירשו את מורשיהם והרדיבו את גבולם. ויבוא יוחנן הורקנס (בכנת ג' עז טאות ושלשים) וילכוד את שכס ואת הר גריוס ויחרב את בית מקדשם ב' מאות שנה לאחר הוסר יסורותיו (קדמוניות י"ג י') והיה מעי מפלה ולא יבנה עוד². וב'

¹ ונאספרי השמרונים לא כתבו דבר מזה, כי הכותים האחרונים הוכיזו תענובות אכזות אשר סרו מעם ה'. וגם לא נזכר לא בקדמוניות ולא בספרי עכני מעשרת מקדש הכותים אחרי אשר הועמלו כעו שנוכרה תכובת בית המקדש מיז ליום ומחדש לחודש מעת אשר חללו אנטיוכס, וזה ע"ה כסליו — ונקדמוניות מכ"ה כסליו — משנת קמ"ה לחסנו היוזיס (ח' עכני ח' ז') עד כ"ה כסליו משנת קמ"ח (ס' ד' כ"ב; קדמוניות י"ב י"ח). ² לכידת שכס על ידי הורקנס נזכר גם כ"ה מן אבולפסח, וגם שם נמלח בנגנתו אשר נכח מן הספור הנמלח בתלמוד (עכמות ס"ד) וז"ל לפי העתקת באגאש ח"א דף ס"ד, כשזר הורקנס את שכס בכל יום ויום היו עורידין לאוהביהם עתהו דנירין בקופה והיו מעלין להם תמידין לזנות על הר גריוס והיה שם י"ן אחד בחיל הורקנס וגלה לו ר' זה ואתה, כל זמן שעמוקין בעבודה חין נעמרין בידכם. ויהי היום והעלו להם חזיר בקופה, כיון שהגיע לחומה ונעץ למפריו בחומה נזדעזה הארץ ונפלה החומה ונלכדה העיר. והכותים כאשר ראו כי בזה נלה להם הדעה חררו מי שיגדיל חזיר וני שילמוד את בנו ויבית¹ והמעשה הזה קרה לפי התלמוד בעלמחמתי אריסטובולס עם הורקנס ונמלח גם בקדמוניות (י"ד סוף פ"ג) בשני קתה, כי בתנ שם שלא היו להם קרבות לקרבן פסח ושללו להם אלף דרבננים לשה תמים, והורקנס והגריוס אותם מחוץ לירושלים (כנ"ק פ"ב ג') נעוה הורקנס בפנים לקחו הכסף ולא נתנו תמורתו הקרבנות. והכהנים והעם קוראים בשכרון לכב אל ה' על המעל הזה, וישמע ה' את זעקתם, ויוליד ברוח קדים עוה חמר מים רבים וגשם שוטף כל תבואת הארץ, ויהי רעש גדול בארץ עד היות חמר שעורים נחמשה עשר דרבננים. — ומזה נראה כי גירמת תלמוד בבלי במנחות שם, ועל אותה שעה שכיבו מעשה שזל עופל מנגות לריפים" וג', נכונה, כי זה המעשה היה בימי הפסח והתנאה כיוקל מכני

שנים אחרי כן הלך הורקנס ללכוד גם את שומרון, כי חרה אפו על הכותים אשר עשו רעה עם אנשי יהודה הגרים בעיר מאַרינא (סס י"ג יוד). והשמרונים במצור ובמצוק קראו לעזרה את אנטיוכס ציציס, ואריסטובל ואנטיגונים בני הורקנס הכו את חילו לפי חרב¹; ולחמו עם כל הגוים הבאים לעזור את שומרון. וישב שם הורקנס שנה אחת ולא יוכל ללכדה, כי היתה חזקה מאד וחומות גדולות ובצורות מקיפות אותה מסביב. ולקץ השנה, ויהי רעב גדול בשומרון והורקנס וחילו צרים עליה ואין יוצא ואין בא, ותבקע העיר וישימיה תל עולם ויושביה הכה לפי חרב, והנמלטים ברחו לערי הרחוקות, וסהם הלכו לרמשק, עיר ממלכת אנטיוכס וישבו שם. ומעתה הזאת הורד כבודם ועוזם והיו מפוזרים ומפורדים עד הזמן אשר גברו הרומים וגלכרה ירושלים מן פמפיוס; כי אז אבדו היהודים כל הארצות והעירות אשר לכדו מקדם וגם לשמרונים ניתנו נחלחם (מלחמת הענכים ח' סוף פ"ז). וגמבינוס הרם את שומרון מתוך ההפיכה והזרודם בנה אותה מחדש אחרי כן ויפיה בכתי ספונים וחומות בצורות ועלטה ביפיה על כל הערים מסביב; וישם שם את אנשי חילו להגין על הערים ושלא ימרדו בו וישבי ירושלים, ויקרא את שמה זעבאָסט² (קדמוניות י"ה ה') לכבוד הקיסר אויגוסטוס. אבל לא בנה את מקדשם בהר גרזים כי ירא בזה מן היהודים. ולאחרי מות הזרודם חלקו הרומים את ממלכתו חתת בניו ויתנו לאַרקילוס את ארץ אדום ויהודה ושומרון, וצוה לו שלא יגבה מן השמרונים רק שלשה רביעי חלקים מן המס הקצוב, לגמלם טוב על אשר לא התערכו עם השונים והמורדים, אשר הרימו את ידם ברומים אחר מיתת הזרודם. וכאשר לא עשה כן ויגרשו אותו הרומים ויוחן ממשלת הארץ לאפרוכסי הרומים (מלחמת הענכים ז' ו'). — ויהי בימי הקיסר קלודיאוס ויהרגו הכותים בכפר גנים אחר מאנשי גליל העוברים דרך ארצם לחוג את ההג בירושלים. וכשמעו אחיו בירושלים כי רצחו דרך שכמה,

הרענו, ולא כגירסת הירושלמי בעקלים פ"ה דתני לזה ל'נ' מעשים שונים, כמו שהעיר על זה תוס' בעמדות. ובקדמוניות במדק הנזכר נמלחה מיתת חוני מעגל במלחמה הזאת באופן הראוי לבותנה הנה. וז"ל. חוני איש לדיק תמים, אשר נתפלתו ירדו גשמים בזמן עלידת מטר (תענית י"ט), היה עטון כסתר אהלו מפני קשת דרוכה וחרכות שלשות בין אחיו ישראל. ובאשר הורקנס וחילו חנו על ירושלים ללכדה, הציאחו שם אל המחנה, ויאמרו אליו; התפלל אל אלהיך להביא זעם וקללה על ראש ארסיפובולוס וחילו וה' ישמע לנעקתך כאשר שמע אל תפילתך בעת לא היה מטר, ויעמד חוני בתוך העם ויאמר: רבון העולמים! אלה העומדים פה עמדי, בניך הם, ואלה הנאים נמלך בהניך הם, יהיו רצון מלפניך שלא תשמע לתפלת אחד מהם, מה שיתפללו אלה על אלה. ויפוצצוהו אנשים כוחזים ורקים ורגמו אותו באבנים וימות. וזה הענין שנהרג חוני מעגל לא הזכיר בתלמוד כמו שהעיר על זה היוחסין דף י"ז ב'). —

¹ ויוסף הכהן (קדמוניות י"ג יוד) כתב הנס אשר נעשה להורקנס הנזכר גם בתלמוד (סוטה כ"ג) וז"ל, "בעלם היום הזה כאשר הכו בני הורקנס את חיל אנטיוכס, שמע הורקנס כ"ג, כאשר הלך בקודש הקדשים לקצר הקצורת ואין איש אחר עמו, קול יוצא בית ק"ה נלחו בניך את אנטיוכס". וזהו כלחו עליה האמור בגמרא שם, כמו דבר עלי (יבמות קי"ד) ולא כמו שפרש' פרחי בהוכה.

² והנחש זעבאָסט הנזכר גם בגמרא ערכין י"ד המקדש במדמות סנסטי. ונמ"ר פ' נשא קל"ח ג', "והנכועים נכל שומרון אלו יוד שנים שזכים לנעח בסנסטי. ונח' יהושע לא הזכיר שם הזרודם, וכד"ה לאנולפתח הזכיר לגנאי ולא כתב כי חס הזרודם הרג מספר רב מן היהודים והשמרונים.

זיבואו אל קימאנוס, פקיד הרומים, וידברו על לבו לנקים את דמי הנרצח מיד הכותים, והוא לקח כופר מידם ולא קם עליהם למשפט. וכאשר נודע זה להיהודים כמו הם על הכותים והפילו מהם חללים. והכותים שלחו אל קימאנוס לבוא לעורחם ויקם עם חילו וחיל השמרונים ויפלו היהודים תחת חרב הרומים והנשארים ברהו אל עירם. ואנשים הפחותים מדלת העם, התאספו אחרי כן ויפלו על ערי השמרונים ושללו ויבזו את רכושם ושרפו את בתיהם באש. וישלחו השמרונים אל קוארדארוס, אפרכס הרומים, ויצעקו אליו על היהודים. ויצו לשלוח שלוחים לרומי מן היהודים ומן השמרונים עם קאממאנוס לרדוף את דינם שם לפני הקיסר. ואגריפס בן אריסטובולוס היה אז כרומי והוא נכבד בבית המלך, ויהל את פני אגריפינא אשת הקיסר לרבר עם הקיסר על עמו ולתחתן לו להשיב אל השמרונים הרעה אשר עשו. וישע הקיסר לרכרי אשתו ויהן את היהודים ואת שלוחי השמרונים הרג בחרב, ויגרש גם את קומאנוס מפקודתו, על אשר היתה ידו עם השמרונים (קדמוניות ב' ה'; מלחמות העברים ב' י"א).

ובמריבת הכחות בירושלים ובמלחמות הפריצים לא הוזכר שם הכותים בספורי יוסף הכהן, ועמדו מעגד ביום שבות זרים חיל היהודים תחת פעספסיאן וסיטוס וכאשר נלכדה ונפלה ירושלים. ובתחילת מלחמות הרומים כאשר עברו דרך ארצם גם שומרון נתנה יד לאברון וקומת של אחיהם, עד אשר גם עליהם עבר זעם ונפלו אתר עשר אלף על הר גריזים (סג ג' ח') ביום אשר ראו צרת נפשם וקמו כנגד הרומים; ומעת הוזאת גם שנאחם גם קנאחם על היהודים שבתה ובטלה, כי גורל אחר נפל על שניהם תחת עול ברול של שיעבוד הרומים, ולכן לא נזכר את שמם מן חרבת ירושלים (כזנת ע' למחצון הנוגלים) עד מלחמת הדריאנוס (כזנת קל"ג)¹ ובמלחמה ההיא — אם נברר האוכל מן הפסולת, האמת מן השקר, במה שכתבו בספר יהושע פמ"ז — נראה כי גם השמרונים לא הניחו חרבם אל נדנה במלחמה ההיא, ונספחו גם הם אל בית יעקב לשלם את הרומים כל פעלם. והנה קורות המלחמה ההיא לא נרשמו רק בקיצור בירושלמי חענית פ"ד ובמדרש איכה דף נ"ג ומבאר נכריה נשאב דברינו פה.² וסבת המלחמה היחה גזירת הדריאן על המילה (כ"כ שאלרליאנוס) ורצה בזה להשביח ססך מבדיל בין העברים ובין העמים ולערבם יחד, למען לא ימדרו עוד כנגד ממשלת הרומים. וגזירה הוזאת פשטה גם על השמרונים (ראה ס' יהושע פמ"ז — פמ"ט). גם בנה מחדש את ירושלים מתוך ההפיכה עם מבצריה והקדישה לאילול, והזהיר את היהודים להיות שם מדרך כף רגל. וכל זה התעורר חמת היהודים ויתקבצו למלחמה. ומשיחו את בן כוזיבא למלך והוא היה איש גבור חיל וילכוד את ירושלים ועירות אחרות במספר שש מאות ובנה גם את בית המקדש.³ ויהודים המפורים

¹ ראה ע"ז החכם יאסע בליון ח"א והחכם הרב שי"ר בכ"ח ח"ז לז קע"ז.

² ומדברי החכם מיכאל ער, אשר כתב חזון יפה על העלמות האלה ע"ז.

³ כ"כ מיכאל ער בזה קריסטלטיטוס, כמדעני וחכמים, ומפורש גם בפמ"ז עכ"פ יהושע, כי המקדש היה עומד על חלו מעלמח הדריאן, והוזכר בנין המקדש גם במ"ד דף כ"ז: כימי ר' יהושע בן חנניה היה רגיל לדבר עם אלדרייאנוס והוזכרו דבריו כוזרי שני דף ב"ג. ודני יהושע בן חנניה היה רגיל לדבר עם אלדרייאנוס והוזכרו דבריו במדרש כ"ד ח', י"א ד', ו"ר פ' י"ח, דף ס"ח; רות רבה ל"ד; מדרש קהלת ס"ב ב'; מ' תהלים י"א ד'; תנחומים י"ב ב', ואם דף ב' ד': „שאל אלדרייאנוס לעקילם על מה

בכל ארצות המזרח באו אליו לעזרה, וגם עם הפרטהיער החזיקו את ידם, ובוה
 בא ליהודים חיל עצום מגבורי חיל, ולא יוכלו הרומים אשר לחמו תחת השר צבא
 מיטוס רופוס לעמוד כנגדם עד אשר בא יוליאוס ועזוערוס עם חילו מאי
 בריטאניע ולכד ירושלים וביתר כנודע, ולא הוזכר אם הדריאן בעצמו היה במלחמות
 ההמה. ומדברי המדרש (דברים נחל ל"ח ד') משמע שהיה הוא עצמו שם, ממה
 שאמרו, „עת הוא שיעלה אדריינוס שחיק עצמותי וינפץ אבני בית
 המקדש; וכן מפורש בס' יהושע כי אדריינוס בעצמו לכד ירושלים ובה"מ בתחבולת
 שני כותים² מנשה ואפרים אשר הראו לו הסערות היוצאות מן ירושלים אל לוד
 ויריחו ומשם היו מביאים מזון וצדה. וכאשר לכד ירושלים³ כחוב שם שהלך גם
 כן לכבוש את שכם וה' הסיב את לבבו לסלוח להם, אבל בנה עיר על הר
 גדיוס ובתחתית ההר בנה היכל לאלהיו והציב בו דלתי בית המקדש מצופים כסף
 וזהב, מלאכת מחשבת בוני שלמה, אשר לקח עמו מירושלים. ונראה מהספור שם
 שמרדו בו הכותים עוד הפעם כאשר הלך משם לרומי, ושרפו את היכלו, ואז גזר
 עליהם גזרות ושמדות, על המילה ושמירת השבת והמועדים⁴ ונפקדו
 בחרב והרג ואבדו, וכימים האלה נאבדו רוב ספרי הכותים, אשר קראו בשמותם
 ספר חיי הבא, ספר הצלות והתשבתות, ספר יחוסי הכהנים ודברי
 הימים ולא נשאר רק ספר התורה. וכל זה כתב כמו כן אבולפחח והוסיף כי
 אשת הדריאן היחה אשה שמרנית מיאסוף.⁵ והנה בכל הנורות ושמרות שעברו
 מן הזמן הזה על השמרונים לא מעלו ב"ה ולא הפרו את בריתו כמו מלפנים
 במלכות היונים, כי חוקי ה' ותורתו עשו ברוחב הזמן שורש פורה אהבת אמונת
 ישראל בלבבם, ושבת גוגש ומטה מוסרה, אשר עברה עליהם, את לצרת ישראל
 הולידו ובפרט כאשר בחרבן עיר העליזה ומקדש עולמים סבת קטאתם במלה. גם

העולם עומד, ועקילם היה רצח הכונים אשר פקד אדריינוס על בנין ירושלים לפי מה
 שהביא באונאש ח"ל לר 1136 בשם עסיפאנוס אשר כתב ג"כ שדריאן היה חטיו,
 ולזה לא מלאו מקור לא הכותה הזה ולא התכנים מיכע ער ויחסע כמו שהעיר
 בספרו ח"ג לר קפ"ו. ומכל שלות אדריינוס נראה כי היה חכם וחקקן אבל מתלונן על
 ידיעת זולתו, וזה תבונת לבו הרע כתב ג"כ שפארליאנוס, וז"ל *et quavis esset*
in omnibus artibus peritissimus, tamen professores omnium artium
semper, ut doctior, risit, contempsit et abtrivit.

¹ כן כינהו גם הכותים בס' יחזיק חללה עטמה.
² וירושלמי ונע"ל הנזכרים נעלם גם כן שנלכדה ביתר בתחבולת כותי אחד, וכן
 התפאר כותי אחד כי הרג את בן בויאל, ונמדרש חיכה כתוב „חד גונתא" וז"ל כותאי
 כמו שזכר בירושלמי. ונעל מ"כ פירש גונתאי חיל, וזה שבו. וכן כתב לונזאנא בטעריק.
³ ובס' יהושע שם וכן נד"ה לאבולפחח כתבו „וילך מלרימה והרג כולרים
 רבים אשר התקדשו עם המשיח, ולדקו כזה דברי שאנאכלל שיערע טעשים יס בזה,
 כי אדריינוס לא הלך מלרימה להלחם שם, אך זה היה מלמנים בימי טראיאנוס
 בשנת 114 נעלחמת הפרעטים ומרדו בו היהודים והמלרים והקימו לראש את אנדרעאן,
 אבל לא הוזכר הרגת הכולרים לא נעלחמה הזאת גם לא נעלחמת ב"ב.
⁴ הנה חין להסתפק כמה שכתבו השמרונים מן הגזרות ושערות שגברו עליהם והוזכר
 הדבר מחוקי הקשים והאכזריים הנעלמים בספרי החוקים מן טהעאלדאזיאוס ויוסטיניוס
 ואחרים, ודברי המדרש קהלת ס' ד' „אמיקונערין היה כותב לאדריאנוס חס למולים
 אתה שונה הרי ישמעאלים חס לשומרי שנת הרי הכותים" דברי אגדה מאוזנת הם.
⁵ באנאל העתיק טעם פחת יחוסף ושאנאכלל מעיר יחוסף, והיא העיר אשר שבו
 נה בני הכותים הנזכרים אפרים ועמשה כעמורש בס' יהושע פט"ו.

מעמד היהודים היה או במדרגה פחותה מן הכותים, כי לא נעתק צורם, הר גריזים ממקומו, מקום מקדשם וחפלתם, ושם קראו מקרא ועצרה לאסוף הנדחים ולקבץ המפוזרים, וחכו כמעט רגע בעת הזעם, וכאשר זרחה שמש צדקה שבו אל מקומם וינחו במרום הרם, עד הזמן אשר כלה גרש נגרשו. — ונחו הכותים שקט ושאנו בזמן ממשלת אנטונינוס כבימי יהושע בן נון, כי היה אוהב השמרונים ולמד התורה ונהג עצמו בכל מנהגי ישראל. וימלך אנטונינוס ל"ב שנה וימת: ובמיתתו הלכה ישועת וחפאת השמרונים" כן כתב אבולפח — ובספר יהושע לא הזכיר עוד שם מושל אחר אדריאנוס — וכלל בשם אנטונינוס שם שני המלכים, אשר חכונה אחת להם לטוב, והם אנטאנינוס פיאוס אשר מלך מן 161 — 138 ומארק אוירעל המכונה בשם הפילוסוף המלך מן 181 — 161, ובזמן שניהם צדקה ומשפט היו שבט מישור וכל הגזירות אשר נגזרו על היהודים והשמרונים נחבטלו — ובחוקן גם הגזירה על המילה — אך גזרו שלא יקבלו גרים וימולו אותם.¹ ומארק אוירעל התחדש אחר כן גזירות הדריאן על היהודים כאשר עזרו את הפארטער כנגד הרומים (מינעער דף ק'). ובזמן הקיסר קאממאדוס (180 — 192) היה ריב ומריבה בין לוי, כה"ג השמרונים, ובין הפילוסוף אלכסנדר אפרדיס.² אותה האמונה בחידוש העולם, וזאת היתה הסבה שקם עליהם שאון הקיסר בחרב ובאש וכל חבלי היסורים, וטמאו הרומים ביהם ובית חפלתם בבשר החזיר ובפסיליהם.³ על פי עצה היעוזה מאת הרופא גאלענוס. כ"כ אבולפח; וחזום הדבר ולא נדע מה היתה מחלוקתם ועל מה בא עליהם חרון אף הזה, אשר לא נמצא זכר מזה בספרי העמים. ובמלחמות ניגער עם זעווער על דבר הממשלה על הרומים, היהודים והשמרונים עזרו את ניגער, אשר היה מלפנים פקיד הרומים בכל ארץ סוריא, וכאשר גבר זעווער (195) שלם לכל העומדים כנגדו את גמולם וגזר גזירות על היהודים והשמרונים ולקח מהם משפט אורחי הארץ *Neapolitanis etiam Palaestinensibus jus civitatis abstulit* (Spart. c. 9) והנוצרי היראנימוס (in Chron. ad 198) ואולי גם לשמרונים (מינעער דף ק'). והנוצרי היראנימוס (in Chron. ad 198) כתב כי בשנה החמישית למלכותו היתה מלחמה בין היהודים והשמרונים, והערבי אבולפראג כתב, כי היתה בשנה הראשונה למלכותו, וקראה מלחמה חזקה (קרנא חסינא, פתנה עניינה) ונפלו משניהם אנשים רבים. וזה רחוק להאמין שהתעוררו או שנאה ומרדן וחרב איש על אחיו בזמן אשר כח זרועם וחיל עומם נשברו ונלכדו, וכן כתב באונאש (ח"ד דף 1182) *on ne devine pas ou cet historien arabe a deterre cet événement inconnu aux paiens*

¹ גזרות כאלה נמצאו בחוקי וגזירות הרומים על היהודים והשמרונים כמה פעמים, אף כי אין דרך העברים להדיח את עובדי כתר לבוא לבוא יעקב, אף הרומים למיעוט יגיעתם במשפטי ישראל, כאשר נראה מספריהם, מלפיהם והעירי תחת הקיסרים, אשר לא נחו עוד בכרית הנולדים, היהודים עם הנולדים ולכן כאשר הנולדים פרצו אז חלונתם בפתח ובגלוי, כפרע בלתי קדם, ומשכו את עובדי כתר בכופת דבורם לבוא אל ברייתם, כללו הרומים גם את היהודים בתכונת הזאת וירדו חלי רעתם גם אל עמנה ישראל. וחולי כוונת הגזירות האלה על מילת עבדים, כמו שילך חק מפורש על זה מהקיסר קונסטנדין.
(Lex de servis).

² הוא המפרש והמתרגם ספרי אריסטו.

³ כ"כ בהעתקת נענלנדר (Act. Lips.) ובאונאש העתיק שהאכלים מזכירי ע"י.

ואמר שכונתו אל המדרת קלוידיאוס, אשר גם מן היהודים לחמו בצבאותיו ולפי דעת אחרים היה הוא בעצמו איש יהודי (מיננער ק"צ) וההכם יאסט בספרו היקר על קורות העברים (ח"ד דף פ') כתב „זה ברור כשמש ששנאת ואיבת היהודים על השמרונים התחילו בעת ההיא והסמך את דבריו מן דברי ירושלמי סוף ע"ז מן ניסוך יינם ודמות יונה שמצאו על הר גריזים (ראה דברינו לקמן סוף פ"ג), ושוב כתב: „Die Erbitterung führte bald zur Schlägerei, die nach einigen in einen wüthenden Krieg ausgeartet sein soll“ — — —
ועל דברי באונאש, אשר הוכרתי, כתב בהערותיו צד ק"ל
Nachricht von dem Samariter — Krieg, die der Thalmud enthält, leidet die von mehreren Seiten wiederhallende Stimme keine Zweifel mehr, und so wäre eine Lücke geradezu ausgefüllt.

וחימה מן איש חכם ומפואר כזה, אשר בחז כל דבריו בעומק הבחינה, להאיר חשכת הספקות בספורי קדמוניות בלבם אש אשר כסה בערפל, כי כל מה שכתב לאמת וברור גלוי לעין כל מן „מלחמת שמרונים" אין לו יחוס לדברי הירושלמי שם, שלא הוכיר רק הנזירות שגורו חכמי תלמוד עליהן לאסור שחיטתם ויינם בימי ר"מ ור"ג ואותן לא פשטו ולא קיבלו עליהן בני ישראל עד ימי ר' אמי ורבי אסי. ומחברי תלמוד ירושלמי לא ידעו לא הזמן ולא הסיבה על הגזירות האלה עד שאמר אחד „בזמן מלכות דיקליטונס (303 — 284) גזרו על יינם!" גם מה שאמרו בבבלי חולין ה' לאמיתות גלויה מן דמות יונה שמצאו על הר גריזים, לא ידעו מזה מחברי ירושלמי, ולא נזכר שם רק „ואית דבעי מימר כמין יון אית להון ומסכין ליה". ולא נראה מכל דברי התלמוד רק שמעשי הכותים בעניני איסור והחיר היו חשודין בעיניהם, וחפשו למצוא עילא, כמו שאמרו בפירוש בירושלמי, לאסור את יינן, ולא היה מעולם קול תרועת מלחמה על זה בשדה העפרים, והפרוד הזה לא עשה רושם בלב השמרונים, אשר היו נפרדים מאז מן היהודים, ובכל מקומות מושבותם היו להם בחי כנסיות מיוחדות להם, אך שנאתם וקנאתם אף שצרת נשנת היו, בכל זה בטלה הסבה לצאת מן הכח אל הפועל. ועוד לא הוכרר על מה נתיסרו דברי המחברים הנזכרים מן המלחמה ההיא —

¹ את הדברים האלה הראתי להחכם יאסט להשיב מענה על השגתי לענין ולא האמת לאור, והוא השיב על דברי במכתב אשר הרשני להיות לי לעד לעיני בני עמי וזקנים יבינו מעט. ואלה דבריו בכתבם: „קראתי את דבריך היקרים אשר חקקת על לוחותיך להעיד על האמת ולהסיר מכשול מעדה עבודתי, ברוך אתה לה' כי עשיתי עמדי תחסד הזה להוכיחני על פני ולא קללתני אחרי גוי ולא נתת מקום למלשינים, ורק באת לא חרף להודות לך, והיא התהלה אשר כרתת בה את עמי בתחלת אמרותיך, ובכתת את דברי החכם מדרך דעוהו בקול גדול וג'. ואני מעודי לא חפצתי להתהלל במעשה ידי, כי אם להתאבקי בעפר רגלי הגדולים חבתי ישראל המזהירים בזה הרקיע, ושמחתי בכבודם אותי תחת כל כנפיהם, ובפעם נפעם ללח גם עלי רוחם ועלה גם ידיו פרח עפרתי החכמה, טוב טעם ודיו זה היה חלקי מכל עמלי.

ועתה כנול לעיני ריב ישראל עם הכותים. ערם כל האמת אנידה ולא אכחד תחת לשוני, בי ביני עולמי חפצתי במטעמי קדם וירדתי בקרני המדברות למנוח חכמים יקרי ערך אשר נאכדו ונעלעצו מעיני כל ולא נכונה תוחלתי והעליתי מהם חור יומם והרליתים לאחינים ויהללו את מלכותי ויקראו לי פה אחד: חזק ואמץ ועוד תללח להאזיר עיני עורים, עשה ולא תאחר. ואני בשמחת לבי אלתי ונטהרתי והבאתי עוד עמל אשר קרה אליהם לפני לאחר, ראה זה חדש הוא, אמנם פעמים רבים העעמתי ילדותי ומרולתי

„והקיסר אלכסנדר ועווערוס (225 — 222) מכר בכסף את נפש השמרונים ובקש להדיח את הכה"ג נתנאל או אבוני, אחר ממשפחתו, ללכת אחרי עבודת נכר ולא שמע לו“ כ"כ אבולפחתה, ובספר יהושע פמ"ח קרא שם הכהן עקבון ע"ש, ולפי לוחי כהני שמרונים למספר שנותם אשר הציב החכם שאנבאלל בספרו הנזכר (לד' כ"ו) היה שם הכה"ג בימי מלכות ועווער, אלעזר. ואם אמת היא שספרו שם הכותים מן העני והלחץ אשר סבבם בעת ההיא, כמו „ויצלב לו“

ונכחלתי, ויחזקו עלי לעירים וילעגו עלי, וישעו אותי מטרה לחסם, גם אותם לא שאתי, כי הטים הזדונים ירדו חדרי בעני וירפאו אותי מתחלואי הדעיין ויקריבו לי האמת לחותי אחרי התרחקה ממני.

והנה בקרתי את דבריך היום הזה שאתי ונכחלתי ולכי נעם בקרני, ואתרתי אתי אתי, הגם הלם שגיתי ונעיתי מני אורח והריתי עמל וילרתי רוח? אקומה נא וחדרה הכנים דברי אחי ורעי, ואם הולאתי דבר שאתי עתה ואתרתי את הרכים ואם אטל נעם בקורת דברי אחי ורעי, ואם הולאתי דבר שאתי עתה ואתרתי את הרכים ואם אטל נכחתי זה בשלשים שנה, ואשקל את כל מאמרי בעאזכי לדק, ואשן הנה והנה, ימין ושמאל, להביע אל הכפות, והנה שוות הנה ואין אחת מהן עולה או יורדת. ופניתי אני אחרי כן להביע עוד אל עממי גילי אצבעותיך לכתוב ולדעת מה זה ועל מה זה ילאת נגדי ללכת, ורליתי כי גם אתה כלדק חלאת עשעט. וזוה עמדי ודרשתי היטב למעלה תשובה לחלונותיך, והכני להשיב לך דבר נגד וקני עמי, והמה יעידון ועידון הים כי עון אשר חטא.

באענה המעטמה אשר היתה בין היהודים והכותים בימי רבי וב"ד וימים רבים אחריהם לא יאות לבכותה בשם מעטמה, כי לא נלחמו זה עם זה במרח ובחניית, ולא היה בידם קצת ומגן וחצים ובלי פשחית, ושקר העידו קוסרי חללי נכתבם שנתה היא היתה מעטמה גדולה ועלומה וחללים רבים נפלו, לא היתה כזאת, כי רבים מעמי ישראל הנפולים נקבלו בזמן ההוא מעט מעט לעריהם או לבכרים סביבות בתי המדרש והתלמוד. ולא יעלה על לב איש יודע העתים לחמר שזרון לבם השימוש לקום על הכותים ולהלחם בהם, או שכותים עמי מוקשר נחו להשמיד את אחיהם בני ישראל, והסך הוא, כי בני ישראל לקחו מהם פת (?) ויין ושמן, ונעמו בהם ועשו אותם לרוב בישראל למחבלם ולמשתיהם, אף כי שברו להם בתים וישבו באחים יחדיו. וגם אנכי לא כתבתי שיתיה מעטמה ביניהם.

אבל בחקרי בתלמוד מעלתי רמזים לרבי גדול אשר היה ביניהם וליה הולך וחקק בימי רבי וב"ד והקול בשמע הכותים דעת היה קלקל ונעמי זהם עד אשר חסרו לקחת מהם יין ושמן (?) ופת ולא היו עוד בישראל ויהיו אויביהם. גם נמלא צר יעטאל ברי", אחד מגדולי חכמינו היה נבאשלי והתוכח עם אנשי העיר, ועי לא יראה כי היו מקציניהם ונכבדיהם, וככל זאת האנשים האלה חרה אפם עליו עד כי אצרו לרצו נאש, והוא צרח ונמלט, ואין איש פונה פה ומפלף, הריב כזה לא אדענו למעטמה חזקה וטרה? — וכל יודע דרכי התלמוד יבין כי חינונו מספר קורות העתים להתענג בהן, כי אם לפעמים ערדה נאשע לענין אשר קרה, לרצו אל משעז לדק או אל מנהג הקהלות, והחוסז חדרי התלמוד ויורד לעמקיהם יעלא בכל עמודיו סמך ורצו לדברי הימים ולקורות העמים, ודברי התלמוד מעטים ועינים רב ורחב. ובכן הנוחן וחוקר ענין הכותים יראה כי בהחריס ישראל את שנים וינים, וקול החרם ישמע בכל קהלות פלשת וגליל וסוריה ופרס ויין, ויפראו מלח דבר עיר הכותים, הלא הכותים כלם באחד חדרו רוב תחומם, מחיר עבודתם ועמלם ומלאכתם, וטוון לרעיונות ולרעיון חתיהם, ומי לא יבין כי גדלה עקתם ושנאתם, וכי פצע הריב והטלה עד קלוי ארץ מושבותם? ועל כן גזרתי חומר כי כלדק בתנו המופרים אשר שמונו עד שבע הלעקה היא שיתיה מעטמה עזה וטרה בין היהודים והכותים, ואין בהם נכחל ועקף עלבד חללי חרב אשר וברו נכתביהם.

ואקוה שאלה הדברים ישידו את המסלה ואכן הנפך יסירו, ותשקע גם הקרב אשר דינו וננווד ותהי הכרית אשר דינינו ברית מלח ולא יופל. — יאסמ.

מחכמי ישראל על פתח שער שכם, וביום ההוא נקצר ישראל כקצירי שדה, ואין כהן ואין חכם ואין מורה, אוי לא קרה זאת תחת ועווערום אשר היה מלך ישר ואוהב משפט, כי אם לפנינו בימי ממשלת עליגאבל (222 — 218) והוא היה מושל עריץ ובקש להביא כל אנשי מלכותו, היהודים, השמרונים וגם הנוצרים תחת אמונתו ועבודתו אשר הכין ושם את עצמו לכהן, ועליו יתכנו מה שספרו השמרונים בד"ה הנוכרים, זה דעת שאנבאלל דף קל"ב, או בזמן מאוחר תחת הקסרים אשר באו בכרית החדשה מקאנסטאנטיין ולהבא (337), כי על הרוב הקסרים שלפניו לא ררפו את העברים משנאת הדת רק לסבה מדינית, מפני שלא נטו את שכמם תחת ממשלתם וערכו ככל עת עם השונים והמורדים, וכאשר נשאו את עול סבלם ועברו את הרומים שכנו לבטח ואין מחריד, עד העת אשר אמונת הנוצרים הכינה את כסאה בממשלת רומי, כי אז שנאת הדת הלכה הלך ואבד ומנפש עד בשר כלה, כנראה מן החוקים הקשים כנגד העברים. ובספר יהושע מפרק מ"ח עד בסופו כתבו השמרונים ימי ענים ומרדים האלה, איך נגרשו מהר גריונים והציבו הרומים שימרים אשר המיתו כל העולה על ההר להתפלל, ובמקום מקדשם הקימו עוף נחשת וכנסיה וסגרו בתי הכנסיות שלהם וגורו על המילה והציבו שומרים על זה בבתיהם ולא מלואת בניהם רק בסתר במערות ובכפיים, והתערכו מאכלם בשומן חזיר. והאריכו ימי ענים האלה עשרים שנה, עד אשר נחם ה' אתנו וחלצנו מיר הרשעים על ידי בבא בר רבא, והספור מן האיש הזה חסר בסופו, ולא נדע מתי כלו ימי הרעה והאלה, אך זה ברור, כי כל זה קרה תחת קסרים הנוצרים, בהיות קושטא עיר ממלכת רומי כנראה מהספור שם.

וכאשר גדלה והצמיחה שנאת הנוצרים עליהם, כן גברה שנאת השמרונים על הנוצרים, כמים הפנים לפנים, ותחת ממשלת צענא (491 — 474) התאספו השמרונים בימי הפסח של הנוצרים בשנת 484 למספרם, על הר גריונים, ולכדו את נאבלוס והרגו את הנוצרים אשר התאספו שם בכנסיה וגם את הכומר הגדול *Episcopus Terebinthus* לקחו מעל המזבח וקצצו את בוהן ידיו, וטמאו את כלי הקודש שלהם, ושמנו עליהם מלך איש שמרוני ושמנו יוזטאן. ונסעו משם לקסרי וגרשו משם את הנוצרים ושרפו את כנסיה שלהם באש. וימחרו ויכונו פקדי ארץ סוריה אסקלעפיאר ורעגס עם חילם ויכו את השמרונים לפי חרב, ואז נגורו עליהם שלא ישאו כלי נשק, ולקחו בית חפלה אשר בנו על הר גריונים לשקץ הבחולה (*sacra Maria*). ובכל זה לא שקטה רוח השמרונים ולא נשבר כוחם ובכל עת אשר ראו כח הרומים מתנווד, קראו למלחמה, כמו בממשלת אנאסטאסיוס (518 — 491) קמו פתאום וילכו בדרכי עקלקלות על הר גריונים, ועל צבאם אשה שמרונית, ויהרגו את משמר הרומים ולקחו את היכל הנוצרים. אבל יושבי נאבלוס אשר קראו לעזרתם, יראו את חיל הרומים ולא באו, ויפלו המורדים תחת חרב פראקאפיאוס, פקיד הרומים. וכן בממשלת יוסטיניוס כאשר עשו הרומים מלחמה עם הפרסים וכל חיל הרומים נסע מארץ סוריה למלחמה, התאספו חיל גדול מן השמרונים (בשנת 529) וימלכו להם מלך את השמרוני ויליאן בן סאבאר. ויותר מחמשים אלף אנשים התקבצו למלחמה ועםם יהודים רבים וגם מכת הנוצרים מאני נלוו עמהם, גם ידי הפרסים החזיקים וסעדם, והמה הסיחו את השמרונים למרוד ברומי וקשרה עמהם קשר. והלכו לערי בית שאן ושכם ושרפו את כנסיות הנוצרים והרגו את הכוהנים ונוצרים רבים. ומהעאדאר

פקיד הרומים אסף את חילו בשמעו מרידתם ולקח עמו גם שר הערבים אבו חראב, ויוליאו נסע עם חילו משכם ויערך עמו מלחמה, וינסו השמרונים לפני הרומים, והמה רדפו אחריהם ויכם מכת חרב הרג ואבדן. ויחפשו גם את מלכם ויקצצו את ראשו וישלחו לקושטא. ויפלו ביום ההוא עשרים אלף בחרב ומספר רב שבו חי וימכרם לעבדים. וגם לאבו חרב נחטפו עשרים אלף איש בשכר עבודתו, וימכר אותם לפרס ולמדי, לארץ ערב ולכוש, והנשארים ברחו לערי הרחוקות. והמעוטנים נשארו בארץ בשפל המדרגה ויתערבו עם הגוים וכחשו בגלוי אמונת האחרת להציל את נפשם. וכאשר ראו הרומים כי בסתר אלהיהם שבו אל אלהיהם ועשו מצות ה', גזרו אומר, אשר כל איש ואשה הבאים בכרית החדשה וישוב לאמונתו כלה גרש יגרש מביחו ומארצו. גם פקדו כי כל מי שיבוא בדת הנוצרים ילמד שתי שנים אמונת הנצרות לפני כומר נוצרי ואחרי כן יורק עליו מי הוודונים. ורבים חוקי און כאלה למשפט עמדו בחוקי הרומים. ומאז נאבד זכרונם מעל לוח הזמן ולא נזכר עוד שמותם בכל מהומות המלחמות בארצי קדם, ולא נודע אם נתנו יד ליהודים, אשר נשאו את ראשם בשנת 610, כאשר גזר עליהם פאקאס לחבק אמונת הנוצרית וכעור הפרסים שלחו יד בערי אנטוכיא ואלכסנדריה, או בשנת 614 במלכות העראקליאוס, כאשר לכדו הפרסים כל ארץ יהודה וסוריא וגם ירושלים נפלה בידם, וכן לא נזכרו במלחמות הישמעאלים כאשר פשטו את ממשלתם בארץ קדם. ומספרם הלך וחרל ולא נשארו רק שתי מספר¹ אשר מחזיקים באמונתם ועבדו את ה' על הר גרזים, ורובם התערבו ברוחב הזמן עם היהודים או עם הישמעאלים. גם אבדו לשונם לשון שמרונית אשר בה חרגמו התורה וחברו תפילות, וחבוריהם הנודעים לנו מן מאה ה'ב נתחברו כל לשון ערבי והיא נהיתה לשפת העם, ובעלוג לשון אין בינה כחבו בשפת עברי מכתביהם אשר שלחו כדורות האחרונים לחכמי עמים, להחכמים וקאליגער, הונטינגטאן ואחרים. —

פרק שני.

אמונת הכותים.

הכותים מאמינים כמציאת השם, באחדותו והשגחתו, כנבואת משה, בתורה ובמצות, ועמדו בשרשים האלה על אדמת קודש מומן בית שני, מעת אשר התפרדו מירושלים ועשו להם קודש בהר גרזים וכתבו להם את ספר התורה.

¹ ר' בנימין זעטעווי (נמלה הי"א) מלא נגת מלחית ונזכס מלה זמרוניס. והערני מקריני (כולד 1358) כתב זנענו היה מספרס רב זערי מוליד וכלל עיר יס להם בית התפלה; ומדעק ומשכס נלחזו נמלה הי"ו סגרי תורות שלהם והעתקת הערכית הנעמליתס בלזכרות הספרים נפלקים ולחלדון. נמלה הי"ז (1630) כתב פער דלא פאללע בזנו מלרלות המזרח, זעלז הזמרוניס מתי מעט נירושלים, נגת נזכס, ונקיירו רק ז' משפחות וכן נדעק. וזה מתנגד למה שכתב מקריני (הוכח נקרעסטלמלטיע מן דעזלזי דף ק"ה) של דרך רגל זמרוני נירושלים מיני דוד. ומקיירו הוזלחו נזנת 1584 ליוסף זקאליגער לוחות העבר שלהם וגם ספר יהושע. ונלגרות הזמרוניס נזכס להחכס דע זלזי נזנת 1828 כתבו: ומספרנו מעט מן ח' מ' (ח' מלות) חנסיס ורניס מהם נלקחו לעזודת המלך נזנת 1834 ולכן לא מנה רלזינואן נעשעות ח"י רק מלהזעטס זמרוניס נזכס.

ולא נביא ראה על זה מן האותות לאחר, מן ספרי כותים האחרונים, מן חפילתם ושירי חושבנות אשר נעתיק בפרק הבא, רק מנוסחת תורתם ושינוייהם — אף אם הסכלו בזה. — כי שנו בה כל מה שנראה אצלם לחסרון בחק ויחברך באחרותיו ורוממותו, כמו שהשחנו במקראות האלה, בראשית כ' י"ג, ל"א נ"ג, ל"ה ז', שמות כ"ב ט', אלהים שם רבים, ללשון יחיד, ולסלק הגשמיזם כתבו „גבור במלחמה“, „יחר אף ה'“ חחת יעשן אף ה'. וכתבו „וה' התאנף בי על דבריכם לבלתי עברי את הירדן, וחסרו תיבת וישבע, וכן לא כתבו „ויהי שם עם ה'“, כי אם לפני ה'“ וכן כתבו המלך הגואל אתי, חחת המלאך הגואל אתי, ואין זה מפני שלא האמינו במציאת המלאכים כמו שחשבו קצת מחכמי העמים, כי לא העלימו שם מלאך מחורחן, ויותר מזה כתבו ד' פעמים בפ' בלק חחת נוסחתיו אלהים, מלאך אלהים, כמו ויבוא מלאך אלהים אל בלעם לילה; וימצא מלאך אלהים אל בלעם חחת ויקר אלהים; וישם מלאך ה' דבר בפי בלעם; ויקרא מלאך ה' אל בלעם חחת ויקר ה'. וכנתיב הוה הלך גם תרגם השמרני בדרך אונקלס לסלק הגשמיזם וההתפעלות, אף אם לא יכול לו בכל דקות חרגומו בענין זה, כמו שנוכיר. וכן שנו וכתבו ליום נקם ושלם, ליעד לעולם הגמול מקום בתורת ה' ¹. ובספר יהושע נראה עוצם יראתם ואהבתם אל ה' בכל פרק מפרקיו ². והכותים האחרונים לא חלפו בזה תורת אבותם הראשונים וחפילתם נתנו עדיהן על זה ויצדקו, כמו במה שאומרים „לית אלוה אלא אחד; יחידותו דלית לך חבר; ידע מה דעתיד ומה דהוה; ושבת דלא מן דוש ביומה שביעיה; ועקת דלא בפס מילין ואחא עלם; השמעת דלא בקל; כל דמרמי אתה לא דמי לה“. וכן האמינו בבריאת העולם, יש מאין המוחלט, וכן שרו בתפילתם. „דאנדיכנון לא מן כלום לגו אשתא יומין; חלית מלגוה בוראין מן האין דלית; פרדת בימינד בוראין מן האין דלא הוא. ומכל זה נראה כי שקר העיד בהם החכם ראב"ע בפרושו על מגלת אסתר באמרו, כי הכותים כתבו חחת בראשית ברא אלהים, בראשית ברא אשימא — והוא אליל אנשי חמת (כ' מלכים י"ז ל'), כי לא נמצא כן בתורתם, ומכל המתנגדים אשר קמו כנגדם לא העיד אדם על הדבר הרע הוה, ובפרט יוסף הכהן, אשר היה אויב להם וכתב עליהם במרירות וכן חכמי התלמוד וראשי הנוצרים, לא התרישו לחת שמץ כזה בקמיהם אם באמת מצאו כזה בתורתם. ואפשר שמגיד שקר כחש לו, אשר שמע שאומרים השם במקום שם הויה, וכן כתב באונאש (ח"כ דף 1131) בשם הונומינגטאן, וזה הטעהו. ובענין אמונתם בתחיית המתים גרלה המחלוקת בין חכמי

¹ ובס' יהושע פ' מ"ז הוזכר בתוך הספרים אשר נאכדו מהם נגזירות חריינוס בתחת חלחלה והוא ספר על חיי הנל (רעה ההערה סס). גם נמלך בחזירות ספרי נאדלנטיאני כ"י מן כתבי העברוני חלחלהני אשר חי נמלך העשירית לחסנוס „בתחת חלחלהני על עולם הנל, וחלחלהני על זה מעקראות התורה אך את דעכם לנכסותיכם חדרו; לי נקם ושלם; כי ידיו ה' עמו וג' (Ges. Carm.)

² וכן אין להסתפק בנאמנותם במציאת המלאכים בזה. שמינו כעשה מרקים מספר יהושע וקוראים שם חלחלה חלחלה, רמל חללה, מלחכיה חלקדם, ומתלכים נזורות חנוזית פ' כ"ז, מ"ו, ויש מלאכים טמונים על העונש פ' י"ז, כ"ט, ועמדו לעזור את בני ישראל במלחמות פ"ג, י"ט, כ', ל"ג, ל"ז. והלכו מעמם כימי הכעס פ' מ"א. והוזכרו גם כן רוחות רעות פכ"ב.

העמים (ראה הקדמת וואלטמן לפאליגלאטט) ואנחנו בשם חכמינו נזכיר ונאמר, כי הכותים אינם מאמינים בזה, כי כן מפורש בספרי פ' שלח: אמר ר"ש בן אלעזר מכאן זיפתי ספרי כותים שהיו אומרים אין מתים חיים אמרתי להם הרי הוא אימר הכרת חכרת הנפש ההיא עונה בה שאין ח"ל עונה בה אלא שעתיד ליתן את ההשכון ליום הדיון, וח"ל ערבו בזה האמונה בגמול ועונש באמונת חה"מ, ובאמת מאמינים הכותים בגמול ועונש העתידית שיגיעו לנפש בהפרדה מהגוף, כמו שנראה ממה ששינו ליום נקם ושלם, ואינם מאמינים בתחית הגוף, וכמו שאמרו סוף מס' כותים: מאימתי מקבלין אותם משכפרו בהר גריזים והורו בירושלים ובתחיית המתים, ודעת חז"ל נכונה בזה לפי כפירת הכותים בנבואת הנביאים הוץ ממה שאין להם רק ספר החזרה הזה, וכל הכתובים המורים על התחיה כפי פשוטן יסודתם רק בנביאים וכתובים ולא בדברי החזרה. אבל זה ברור כי הכותים האחרונים לקחו באמונתם ברוחב הזמן מידעות ואמונות הנתחדשות, מהקירות הפילוסופים ומכתות שונות אשר עמרו בארצות קדם, והשתמשו בשיריהם במושגי פילוסופים ובחינות דקות אשר לא שמעו על הר גריזים, כמו, ואחיה העולם הקטן וכך העולם הגדול סהרו; עולם כסי ועולם גלי; ולית איך ולית כמה לית חכלית ללת ראש; הכל אבות בנים היו אם מד לה ראש הגעיו" (הובא מן קסטללי בשורש ראש) וכן האמינו אחרי כן גם בתח"מ כמו שאומרים, ויום המעמד הגדול יום נקי לכנותה, אחגלי הפרקן הרב ולית לפניו קוממותה, רק בלכון אש אוקר, וכל מנון מכלם בעכידותה"; „מבלעדך לית קוממו לחיין". ואין להאשים בזה חז"ל וראשי הנוצרים על מה שאמרו הכותים אינם מאמינים בתח"מ כמו שהשיג עליהם החכם געונויאוס בספרו (*Carm. Sam. p. 94*), כי הורה חדשה נחגלה להם מזה ברורות האחרונים.¹ וכן אין להסתפק שהכותים הראשונים לא היו מאמינים בביאת הגואל, לפי שדברי הכתובים המורים על זה הם לרוב בדברי נביאים האחרונים, ומכל זה נראה כי הכותים האחרונים הם מאמינים ולא בני מאמינים בביאת הגואל, כמו שכתבו באגרותיהם חז"ל (אגרת גדאזונה), „שאלת על המשיח מה שמו עמנו, אלא השהב, ומה ידע מאתו אלא ה'". וכן באגרת שלישית „ואתה תשאל על המשיח אן הוא קם, והוא אשר אמר עליו בהתורה עד כי יבוא שלה ולא יקרה עמים, זה זה סלימאן אשר בא בימים רבא, והמשיח מה קם עד היום הזה, כי אם יקום ויהי שמו התהב. והנסחרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו". ובתפלותיהם לא הזכיר שם המשיח ובקשת הגאולה, אבל כס' יהושע פ"ו כתבו שלפני מות משה יעד להם המועד אשר ישב אליהם (והדקת אלרגעה אליהם) וזה שם התהב או השהב משורש תוב + שוב. וכן כתבו באגרותיהם²

¹ באגרות אשר כתב הזמרוני סלמאן אל החכם דע זאלי בשנת 1820 התעלה „מאד ספר אחד: פרוש פרקי התורה ביום שמונים לטעם לפני טלך עולם (אשר לורה יום חלקיגעה בין ידי חלמלך חלעלס) וכתב כתבו „שעלותיהם לא יכלו וריתם עוד דבור" (ראה שחנללל *Com. his. Sam.* דף כ"ח).

² הכותים בסבלותם חזנו, כי החכמים אשר כלו אליהם מלפית ועברעניה הם אחיהם הכותים המצודדים בכל חללות ונסגנון הזה כתבו באגרותיהם אשר עלחו משכם (ראה *Epist. sam. verso latina ad fratres suas in Anglia. Eichhorn Repertorium Th. 9 c. 18*) והאגרת הנזכרת כתבו בשנת 1690 לחכם הונוניגמאן ו"ל נקומה: כתבנו האגרת הזאת בשם חלל הר גריזים יום י"ה לחוד הכיניי והוא

„אל אחיהם באנגלי“ כאשר דברו מן המשיח „ויקום זה הנביא וישחחו לו כל העמים ויאמינו בו ובחזרה הקדושה ובהר גריוס ויחגלה אמונת משה בן עמרם ותראה אות הראשונה משם זה הנביא ב (ויטהר דין משה בן עמרם ויכון אוול אסם הרא אלנבי יקום ב) וימת ויקבר אצל יוסף בן פרת ועל ידו יחגלה המשכן ויקום על הר גריוס, וזה נזכר בספרינו ובספר יהושע בן נון. ומי לא יראה כי לקחו בזה נאום מן משיח בן יוסף.

ויסוד אמונתם ומסך מבדיל בינם ובין בני ישראל הוא עבודתם בהר גריוס ואמרו, כי זה ההר אשר חמד אלהים לשבתו. וכאשר לא הזכיר בחזרתו המקום אשר בחר ה' למושב לו וכתוב בכל המצות החליות בבנין הבית, כמו ב' ראה, המקום אשר יבחר בלשון עתיד, עשו זאת לכסות עינים ולראבון נפש ישראל, ושנו וכתבו בלשון עבר, המקום אשר בחר, וליעד זה המקום שנו וכתבו (דברים כ"ד), „והיה כעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה בהר גריוס ובנית שם מזבח וג'“ ומלבד החלוקה הזו ושאר השנויים אשר הרשיעו לעשות למעלות הר גריוס, אשר נזכיר בפרק הבא, לא שנו מצוה ממצות התורה. ומן יסוד הרוע הזה יצא משחת לחבל להפרידם מן עדת בני ישראל בכפירת הקבלה ונבואת הנביאים הבאים אחרי משה ולא מנו בכלל ספרי הקודש מלבד חזרת משה וספר יהושע בן נון, וזה מפני כי שארי הנביאים היו נביאי ירושלים והתנבאו על בנינה ותרבנה וכל יעורי הטובות והרעות על מסיבות ירושלים יתהפכו, ודוד ושלמה היו מלכי ירושלים, לכן מאסו בדבריהם והקימו לאל מילחם, מלבד יהושע משרת משה הרימו לנס עמים (וכן הזופטים, אשר עלכו לפי דבריהם, עד שמואל) וכתבו שבנה המקדש (כניסה) על ראש הר גריוס לאחר שהנחיל לישראל את הארץ (פכ"ג), ומזמנו לא פסקו מלהקריב על הר הברכה (פל"ח). ומפני זה זולזו בכבוד עלי. ושמואל (פמ"ג פ"ד), לפי שנסעו ארון ה' מהר גריוס ונטעו יריעות אהל המשכן בשלה. ובפרוד הזה עומדים עד היום והוגגים שלש רגלים בוכה ומנחה על הר גריוס ומביאים קרבן פסח בשכם מול הר גריוס ואכלו אותו עם מצות ומרורים כמשפט והרימו החלבים ונתנו לכהן הזרוע והלחיים והקבה ושומרים ונוהרים מכל טומאה מטומאת אדם ומטומאת הקבר ומטומאת הקרי ומזים מי הגדה כיום השלישי וכיום השביעי. וכן כתב ר' בנימן במסעות „ושומרים עצמם מטומאת מת ועצם וחלל וקבר והבגדים שלובשים בכל יום מסירים מעליהם בשעת לכתם לבית הכנסת שלהם ורוחצים גופם במים ולובשים בגדים אחרים. ויש להם כהנים מזרע אהרן הכהן וקורין להם אהרניים ואין מתרחנין עצמם אלא כהנים עם כהנים ועושים זבח, ומעלים עולה בכנסת

ב"ז לשנת הירחי בשנת הכריאה 6111 לחשנן היוניס. השני לשנת הענוחה. נחש השניני בשנה הזאת יתחיל חלול הרעיני ליוניס והשנה הנאה היא שנת 3411 לביאת הארץ. וכפירוש השמרני על ס' נחשית אשר לזכר לקטן ריש פ"ג פתח על זה המקרה לל יסור שני עיהודה: והכוונה לא ישיבתו ידיעת התורה ושמירת דברי ה' מן יהודה ולל מחוקק מנין רגליו (ואל טרסם מן צין רגליה — ומה נראה כי קהל המנצח רגליו ולא דגליו כנוסחתנו נוסחת השמרני), וזה יורה על דת ארון הכניא. הנתונה אלי וחק משפט עולם יהיה עד כי יקום שילה והוא העסיר הדת (והו אלדי יעיר אלשריפה) ואליו יתכרו עם דכ אשר התנו אהבים — וקדש שילה מן של והוא הסרת החק והיו סימן השם והוא נוספת להריסת. והפדת החק (ומעלה שילה מן של והו רפעה אלחו ואליו עלאטה אללחם ואלהא תעטיס לנוע אלחך ורפעה).

שלהם בהר גרזים ומעלים עולה ביום פסח ובימים טובים על המזבח שבנו מהר גרזים מן האכנים שהקימו בני ישראל כשעברו את הירדן." ומלפנים היו מקריכים חמיר של שחר לפני צאת השמש ושל ערב לאחר שקיעת החמה, והכהנים היו חוקעים בשעת הקרבות קרבנות, וכשמעו העם את קול השופר קמו להחפלה. והעריב מזויד כתב שיש להם חצוצרות של כסף וחוקעים בהם בעת החפלה. ולפי הנראה מאגרותיהם אינם מקריבין עוד החמירים רק קרבן פסח וקרבנות החג, וזה אולי מפני שחיהם חיי צער ועוני ומחי מספר הנשואים מן השמרונים לא יספיקו להקרבות קרבנות מני יום ביום; וחושבים החפלה במקום קרבן כמו שכתבו באגרותיהם, "ואנחנו נצלי כל יום בערב ובקר כמה אמר את הכבש אחר תעשה בבקר וג' ונקד ארצה ונשתחוה לה'." ונראה מזה שקבלו בענין זה דרשות חז"ל כמו שקבלו גם כן שאברהם חיקן חפילת שחרית ויצחק חפילת המנחה, ולכן חרגם השמרונים וישכם אברהם בבקר, כצלי צפר, וכן ויצא יצחק לשוח בשדה, למצלאה בכראי. ור' יהודה הדסי באשכול הכופר דף צ"ו (דבריו מובאים ג"כ מהתחם וואלף ברשימת ספרי העברים ח"ד דף 1090) כתב כמו כן כל מה שהבאתי מסדור עבודתם בזמננו, אכן מה שנכתב: והכהן המקריב אינו נושא אשה, זהו טעות גמור, כי יחוסים כהניהם עולים מבן לאב עד פינתם בן אלעזר, וצ"ל ואין נושאים שתי נשים, כמו שכתבו באגרותיהם. ועל חשבון המועדות כתב: ומקדישם חרשיהם בעבור ואומרים כי הוא עבור וירבעם בן נבט, וקידוש חרשיהם לדרוש את הירח עת הופדרו מהשמש חרסה זו נואמים כי היא ילדתו והיא עת ראש החדש ובעת ההיא ראויים החפלה והקרבן של חודש. ובעלוג לשון אין בינה כתבו (נשנת 1676) להחכם יוסף זקאליגער, על קביעות חג הפסח, "ומה נעשה אחו אלא עד נדע אן ישיג יום אחד מן ניסן רומי ולו אלא שביע חג המצות" ומכל לשון קטוע הזה לא נוכל לברר סדר קביעתם, אשר דרך אחר להם מן קביעתנו, ויותר האריך בזה הכותב אל הונטינגטאן וז"ל "בעוצם הצמצום אנחנו משמרים עת שיחקבץ הירח עם השמש אם כלילה או ביום לפני חצות, אם חרושה של לבנה נפלה ביום לפני שעה שישיית נעשה אותו היום ר"ח וחודש שלפניו יהיה מכ"ט יום, ואם חרושה נפלה בשעה ששית או לאחריו נעשה ר"ח סמחרת וחודש שלפניו יהיה שלשים יום. — אם מולד הלבנה ביום י"א של אדר מחרשי יונים, תהיה השנה מעוברת מי"ג חרשים והחודש הבא הוא ראשון לחדשי השנה ואם המולד ביום י"ב או מלאחריו תהיה השנה פשוטה והחודש הזה הוא הראשון למנין החדשים. והיהודים מונים בדרך אחר. — השמטות והיוכלות מחחילין ביום הראשון מחודש השביעי ע"כ. ובזמן חכמי המשנה כאשר היהודים היו מקדשים על פי הראיה והיו משיאין משואות לאות על קידוש החודש התקלקלו הכותמים האות הזה לגרום טעות בחשבון החודש (פ"ק דר"ה) ומדברי תוספתא פ"ב דפסחים נראה שלא חגו הפסח עם כל ישראל והקדימו או אחרו יום אחד.

¹ יוסף זקאליגער כתב בספרו על חשבון השנים *de Emend. temp.* p. 92 שהשמרונים נחשבים שנות הכריאה לחשבון אלפאכוני *aeras Alfonsini* וענו בשנת 1582 — 5782 לימות הכריאה ועוד חשבון אחר למלכות אלמנאסר, וחשבון קביעתם בסדר חשבון היהודים. ונאגרותיהם ענו למלכות הישמעאלית וגם לשנות הכריאה, וחשבון השנים בדגרי הימים שלהם הוא לשנת הכריאה לחשבונם. ראה לקמן בפ"ג שער ימות עולם.

והנה על מעמד הכותים בתוך בני ישראל כבר נחלקו בימי התנאים אם גירי אמת או גירי אריות הם (נ"ק ל"ח, קידושין ע"ה ועוד), וכן נחלקו רבי ורשב"ג, רבי ס"ל כותי כגוי ורשב"ג ס"ל כותי כישראל לכל דבר (ירושלמי דמאי ט' ז', כתובות י"ח ועוד). וכל סחמי המשניות ומס' כותים נאמרו ונישנו אליבא מאן דס"ל כותים גירי אמת הם. וכן כתב הרמב"ן (הנאיתי דגרינו נפ"ח דמס' כותים) והרמב"ם בפרששו על המשנה סוף פ"ח דברכות וז"ל: כל מה שחמצא במשנה מן הדברים מענין הכותים אשר חבין מהם שהכותים נכבדים מן הגוים ופחות מן ישראל כמו שאמרנו, מזמנים עם הכותי, וכותי המכרך אין עונין אמן, לא אמרו זה אלא קודם שחקרו עליהם אבל מעת אשר חקרו ומצאו אשר זכרנום (דמות יונה) הם פחותים מן הגוים מאוד. וכן כתב ריש פ"ה דנדה: „כבר ביארנו פעמים רבות שכל מה שבא במשנה מהדינים המיוחדים בכנות כותים, היא משנה ראשונה, ואמנם היום הזה הם נכבדים לכל דבריהם. וידוע הוא שהם מקבלים התורה כפי פשוטה ולזה אמרו שהנקבה לא תהיה נדה עד שתיבגר". ולכן האמינוה לכותים בכל דבר איסור והתיר אשר ידעו שמחזיקים בהם הכותים, ואמר רשב"ג — דס"ל כותי כישראל לכל דבר — מצות שהחזיקו בהן הכותים מרקדקים בהן יותר מן ישראל, כגון מצות כותים לת"ק (חולין ד'), ואמרו ארץ כותים טהורה ומקוטה ומדרוטה ושביליה טהורים, שאין בוררין להם שביל אלא מטהרה (תוספתא פ"ז דמקואות). אמנם במשנה חגיגה (כ"ד) חנו: חומר בתרומה שביהודה נאמנים על טהרת יין ושמן. וקאמר בגמרא ביהודה אין ובגליל לא מ"ט, אמר ר"ל מפני שרצועה של כותים מפסקת ביניהן, וזהו כנגד החוס' הנוכרת. ולפי הכלל שהניח הרמ"בם שכל המשניות נשנות קודם הגזירה קשה לישוב דברי ר"ל (ועלה תוס' סס). ובאמת עד היום הזה הם נוהרים מאד אף מנגיעת זולתן, ואם יגע בהם אחד שאינו מרתן חוששין למומאחו ומצריכין סבילה ומכל שכן שמקפידים על טומאת הקבר והמת. אכן טהרה בגדיהם היא שלא כדת לפי מה שכתב ר' יהודה הרסי בא"ה שיביאו כלי וישימו את הבגד הטמא בחזקו ויסגרו ראש הכלי ויכניסוהו במים וטהר. וכן אינן מקפידים על מדת ארבעים סאה אבל אינן טובלין במים שאובין (ירושלמי ע"ז כ"ב) „שדרשו אך מעיין ובור מקוה מים מה מעיין מטהר כל שהוא אף מקוה מטהר בכל שהוא" ולכן לא הימננה בזה. וכן התירו גבינה של כותים (פ"ב דמס' כותים); גם לא אסרו לאכול משחיטתם רק מפני שאינם נוהרים מלהכשיל אחרים בדבר איסור, לפי שדרשו לפני עור כמשמעות המקרא, ולכן ממה שראינו שאכל הוא עצמו מותר לאכול עמו (חולין ג' ז' ומס' כותים פ"ב). וכל מה שנזכר תחת גדר הזה או מה שלא מפורשת בתורה ורק מפי הקבלה שמענו, או מצוה מפורשת שאינם נוהרים ממנה לא הימננוהו רבנן; לכן אמרו (פ"ה דמאי) מעשרין משל כותים על של כותים, לפי שאינן מעשרין פירותיהם העומדים למכור לאחרים, ור"א אוסר, לפי שלפעמים מעשרים לאכילה ונמלכו למכרם. ואסרו חמץ אחר הפסח מיד, מפני שלא חששו על חמץ שעבר עליו הפסח (ירושלמי ערלה יוד) ור"א מתיר חמץ מיד (ירושלמי שביעית י"ט ז', והמפרש שם התליך חמץ של כותים עם חמץ של עובדי עבודה חולין ד') וכן נשאו ונתנו אם מותר ליקח פת מנחתם של כותי במוצאי פסח (ירושלמי ערלה פ"ה, תוספתא דפסחים פ"ב ומס' כותים פ"ב). אבל לא הוזכר בתלמוד ממה שלא אכלו מצות רק ששת ימים

כמו ששינו בנוסחת תורתו, וכמו שהוא גם בתרגם השבעים, כפ' בא, ששח ימים תאכל מצות" וכמו שכתבו באגרוותיהם, „וניכל מצות ששח ימים כמימר ה' (פ' ראה) ששח ימים תאכל מצות וכיום השביעי חג לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה עבודה" (וכן הוא נוסחת תורתם זס). — ובענין תפילין אמרו: תפילין שכתבו נכרי עבר אשה כותי פסולין, כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה (עניות מ"ג); ונראה מזה שהכותים לא היו מניחים תפילין כימהם, ומן הכותים בזמנינו לא נחלה עוד דבר על זה; אבל השמרני תרגם טוטפות תפילין. ונאמנים על ציון קברות ועל כתמים (נדה כ"ה) שהוחקו בזה אף שלא כתיבה בתורה, ולהיפוך חשידים להעיד עדות שקר (גיטין יוד) אף שכתובה, ונחשבים לבועלי נדות (נדה לג') לפי שנשתיין יושבין על כל דם ודם. ואינן מודים בעירוב (עירובין ל"א, ס"א), ועובדין בשביעית (ירושלמי שביעית ז'). והמעם אשר אסרו את הכותים לבא בקהל לא היה מכורר לחכמי התלמוד ואמרו על זה טעמים שונים, לפי שנשמעו בהם כהני הבמות, או לפי שהיו מייבמים את הארוסות ומציאים הנשואות או לפי שאינן בקיעין בגיטין וגירושין (קידושין ע"ה וסוף מ"ה כותים) — ומזה נראה כי שקר העיד הנוצרי 172 *Epiph. de Mense et Pond.* מה שכתב על סומכות *Symachus* אשר היה לפי דבריו כותי מראשי העם וחכמיו בשומרון ובא בקהל ישראל והטיפו ממנו דם בריח. — וכן לא התברר הטעם שאסרו פת כותים כבשר חזיר (עזרה ו' פ"ח דשניית) אם לא נעשה מן המדרש עיקר מה שכתוב בפרקי דר"א פ"ח שהחרימו הכותים בזמן בית שני לפי שבטלו מלאכת בנין המקדש וגורו בחרם שלא יאכל אדם פת כותי (ראה תוס' חולין ד' ד"ה מלות כותי). ובאמת המסדר הברייתות של מס' כותים, אשר אסף וקבץ כל המשניות והברייתות המפורדות בתלמוד מעניי הכותים לא לכר שלא הביא המשנה הנוכחת מאיסור פת כותי, אלא הביא ברייתא הסותרת דין המשנה, דחני אין לוקחין פת מנחתם כותי ומבעלי בתים וג' כמוצאי פסח, דמשמע משם שלאחר מכאן מותר; ובאמת דכתוספתא פ"ב דפסחים ובירושלמי ערלה יוד, אשר הוא מקור להלכה זאת, לא קחני פת רק חמצן של כותים ופי' שאור שמחמצין בהם עסותיהן. גם לא התברר למה אמרו חז"ל במשנה פ"ח דברכות אין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה, אף אם נאמר שסחומה כמ"ד כותי כגוי, וכגוי קאמר בירושלמי שם ובסוכה ח' ובמגילה ז' גוי שברך את השם עונין אחריו אמן, ובאמת הרמב"ם פ"א הי"ג מה' ברכות לא מחלק בזה בין כותי לגוי, אכן מגי' הטור סי' רט"ו משמע דלא גרסינן גוי. ובענין ברכות הוימן אמרו להיפוך מזמנין עם הכותי ואין מזמנין עם הגוי. — ומה שאמרו חז"ל שמא מל לשם הר גריוס וכן שמא שתט לשם הר גריוס, כולא אליבא דמאן דאמר כותים גי' אריות הם וחששו שמא יעשו המעשים האלה לשם ע"ו. ובזמן התלמוד היו אוכלים הבשילי כותים כחבשיל שאין דרכן לתת לחזקן יין וחומץ, לפי שהכותים לא חששו על מגע נכרי (ירושלמי ע"ז כ"ג), וכן איתא שם רבי אחא אול למאוס ואכל חליטו, רבי ירמיה אכל קמצין, רבי חזקיה אכל חמצין. וכבר בזמן רבי גמליאל נמנו הוא וביתו דינו לאחר שראו שקלקלו מעשיהן על שהיטות כותי ואסרו אף באחרים עומדים על גבו, ורבי מאיר אסר את יינם (חולין כ' ו'), ואמרו שם שקלקלו לפי שמצאו דמות יונה בהר גריוס, ולא קבלו ולא פשטו גזירתם עד ימי רבי אמי ורבי אסי.

וכבר אמרנו למעלה (דף 13) שמחברי הירושלמי לא ידעו בבירור לא הסבה ולא הזמן של גזירה הזאת, ונראה שם שכל קילקולן ותועבותן לא היו רק כמה שאינם נוהרים מיין של גוים כמו שאמר שם: רבי אבהו אסר יינן מפי רבי חייא ורבי אמי ורבי אסי, שהיו עולין בהר המלך וראו כותי אחד שהיה חשוד על יינן, אתון אמרון ליה קימין, אמר לון ולא על ידי עילא, (ופירש המפרש אפילו עילא אחת שאנחנו מוצאין הגון הוא לאסור ולגזור על יינן). ואית דבעי מימר חדא ערובת שובא לא אשחכת חמרא בכל סמרטיק, בפוקי שובא אשחכת מלייא מן מה דאיתון ארמייא וקבלוניה כותיא מנהון. ואית דבעי מימר כד סלוק דיקליטונס מלכא להכא גזר ואמר כל אומיאי ניסכון בר מן יהודאי וניסכון כותיאי ונאסר יינן. ואית דבעי מימר כמין יון אית להון ומנסכין ליה. כותיאי דקסרין בעו מרבי אבהו אבותיכם היו מסתפקין בשלט⁴ אחם מפני מה אינכם מסתפקים ממנו? אמר להן אבותיכם לא קילקלו מעשיהם אחם קילקלחם מעשיכם. בעון מרבי אבהו חלוט שלהן מהו? אמר לון הלואי היינו יכולין לאסר גם מימיהן.² רבי יעקב בר אחא, כותאי דקסרין מותר להלוותן בריבית. רבי יוסי בעי מעתה לא נחוש לחלתן ונן חמיי רבנן דחוששין? מדברי הירושלמי האלה נראה בברור כי עבודתם בהר גרזים לא היה לעז, כמו שחששו בבבלי שמא שחט או טל או ברך להר גרזים, רק הכותים בזמנם קילקלו מעשיהם, כמו שאמרו אל כותיאי דקסרין, בענין שלא היו נוהרים בינם ממגע נכרי, ורק לא אית דאמרו נסכו יינן בימי דקליטונס או לדמות יונה, ורבי אבהו לא גזר אלא על יינן מפי רבי חייא ורבי אמי ורבי אסי, אבל באמת הכותים היו חשודים מאד בעיניהם ולכן בקשו למצוא עילא לרופחן ולהורידן, ושם אמרו: ר' ישמעאל בר' יוסי אול להרא נפוליה³ אתון כותין לגביה אמר לון אנא מחמי לכון דלית אתון סגדן לאהין טורא אלא לצלמיה דתחתותי, דכתיב ויטמון אותם יעקב תחת האשירה אשר עם שכם ע"ש, ונשנית גם בב"ר פ' פ"א כסיגנן

⁴ חולי כיונו נזה למעשה שהיה דקסרין בזנת שניעית והלכו הכותים לקדקסאות שלהן והניחו שוק מלח פירות ונאלו ישראל וכוזים, בחזירתן חמרי, נולו ונלך חלל חבשים שמת התירו להם חזירים (תוספתא סוף חלה).

² מדברי הירושלמי החלה נראה כי גם בזמן אשר החלו לחשוד הכותים בקילקולם לא תיעבו וקלו מלחכול ולשתות עמהם צמח אין כו חש חיסור, ואף דברי השמרונים מה שם צמח יוחנן השליח (פ"ד ו') ו"ל, ויבא ישי צעיר שמרונים הנקרא שייבור אשר נקרב הכפר שנתן יעקב ליוסף ואם נאמר יעקב. ויש ישי עיף וצע על הנאכל כחם היום. ותכח חשה שמרונים לשאכ מים טן הנאכל ויחמר חליה ישי הנמליני כל מעט מים מברך. ותמן החשה ותאמר: איך תשאל טמני מים לשתות בנאכל חתה עברי וחכבי שמרונים? כי אין דרך העברים לחכול ולשתות עם השמרונים". וראה שם ח' מ"ח. — ואם העיר שייבור רבים חומרים זה שם וקרא לה שם בזיון שבור על דברי המקרא שבורי חפדים; והיראנימוס כתב ש"ל שם, והאמת שבור היום נעלם לדרום עזרתית שם הכפר חסבר, וכו' שבו במקרא ח' שמואל י"ט כ"ב (דחה חלוקת הארץ מן יוסף שווארץ דף פ"ט).

³ זהו נאכלום, שם. ובב"ר פ"א הגי' פלענוס וכן בפ' נח סוף פ' ל"ב נמעשה אחר: ר' יונתן סליק למללי בירושלים עבר בהדי פלענוס וכן נמ' חזית דף י"ה ג', והוא לשון יוגית פעלענו נאכלום בית הגללים, בן קראו את שם חו הר גרזים לגנאי, וכן הכותים קראו באגרותיהם ירושלים בית קלקלתא. ובב"ר עקב דף רל"ח לא גרס פלענוס רק הגיעו חלל הר גרזים.

אחר — וזהו המדרש שהביא חוס' חולין דף ו' — וכל זה הסיפור לברו נשאר בלי עדות וראיה, כי לא אמר זה אלא להקניטן, וזאת היחה דרך העברים להונם ולהקניטם, כמו שאמר ר' מאיר לשמרוני במ"ר ויגש אשר הבאתי בפ"א „לא מן דיוסף“, ומשם זה בקשו השמרונים מחלמי המלך לצות את היהודים בל יגשו אל הר גרזים (לזה לעיל דף 7). ובאמת הנוצרי עפיפאנוס כתב כעין זה¹ ובוה גם עדותו נשאר מעל; וכל זה נובע ממה שכתב יוסף הכהן (קדמוניות י"ח ה') כי בזמן הקיסר יודעליאוס קם איש אחד והדיח את השמרונים לאסוף עם רב והוא יעלה עמהם אל הר גרזים ושם יחפר במחילת עפר ובכפים ויביא לאור עולם את כל כלי הקדשים אשר הטמין משה תחת ההר. ויקבץ עם רב בכפר מירחבם. ופילאטוס שר צבא הרומיים חשב כי נאספו להלחם עמו, ויקם עם חילו ויפול על השמרונים ויכה בהם מכה רבה. ובספר יהושע (פ' ע"ג) כתבו כי הכה"ג עזיה, החמשה מורע אהרן הכהן, הטמין את כלי הקודש תחת ההר. וכד"ה לאבולפתח כתוב כשגלו עשרת השבטים לאשור לנגוה ולחמת עם הכה"ג אביה הטמין את כלי הקודש תחת ההר, אכן הס"ת לקח עמו. — אמנם בתלמוד בבלי הנוכח אמרו חז"ל לחלוטין שמצאו דמות יונה בהר גרזים ועשאוים כנכרים גמורים, ובכל ענין הנוגע לאיסור והתיר לא למשמע אוון שפטו חז"ל, רקמה שעניניהם ראו ולא זה, ולא שפכו בו וכלימה על נקי כפים אם לא הכרת פניו ענתה על רשעתו. והרב האדומי אשר רוח חכמת אלהים בו ויראתו על פניו כתב במאור עינים פ' כ"א, לאחר שהביא מכותבי הדורות כי צורת היונה היחה על דגלי מלך בבל, „ובגלל הדברים האלה קרוב בעיני להאמין שהכותים אשר הושיב מלך אשור ובבל בשומרון לאות ולעד על הכנעם באהבה אל מלכם ההוא אשר אות דגלו יונה, חכבו אותה והקימוה ליראתם בראש הר גרזים“. אמנם זה רחוק מאד שהכותים האחרונים אשר רובם ממי יהודה יצאו, כמו שכתבנו בשם יוסף הכהן, ילכו אחרי ההבל ויהבלו, בפרט בזמן בית שני אשר יצר עבודה זרה כבר התחיל להפנות גם מעובדי ע"ז מעולם. — ואם בזמן אשר מקדש היה נכון בראש ההר לאבן נגף ולצור מכשול ליושבי ירושלים, וקנאת שומרון ויהודה גם על אדמת נכריה לא שבחה, כמ"ש מסריבת באלכסנדר, מדוע לא קמו שנאי שומרון לאמר: אחם מעלתם ב"ה ושמתם צלמי נכר על קרני מוכחותיכם? ומדוע החריש יוסף הכהן, אשר מקדשם ויראתם נוכח פניו היו וקרא אחריהם מלא, ומדוע לא גלה רעתם בקהל יוהסיר בגדי העברים מעליהם ונראה קלונם? — ואחרים אומרים שדמות יונה הזאת היא יונה נחושת או עוף הנחשת אשר העמיד אנדריינוס בהר גרזים כמ"ש כ"ב בס' יהושע (פמ"ז — מ"ט) אשר צפצפה בפה „עברי“ כאשר בא הכוחי להתפלל על ההר (לזה רענע"ט נהקדמת עלה לתרומה), אכן הקסם הזה הוא מן חלומות שוא ומדוחים של כותבי ד"ה לשמרונים, הוון שקר וקסם ואליל ותרמית לבם הם כותבים בוה, ובאלוליהם לא נקח מוקש לנפשינו לכאר בהם דברי חז"ל, ואין לנו להשען אלא על דברי חכמינו דוכרי אמת, הכינוה וגם חקרוה. —

והנה בתלמוד ובמדרשים כל הכותים בשם אחד קראו למו, והבדילו ביניהם

¹ *Idola colentem per ignorantiam quia sub monte simulacra quatuor gentium sunt abscondita* (Haer. c. 9).

ובין הצדוקים וכן בקדמוניות של יוסף הכהן אשר הרחיב דברים על כחות היהודים בזמן הבית לא ניכר בדבריו שום יחוס בין הכוחים והצדוקים, אכן לדברי הראב"ד בס"ה, והבאתיו דבריו לעיל (דף 3), הלכו צדוק וביתוח, אשר נתן שמו לצדוקים אל הר גרזים והיה שם לראש, ולא ידענו יסוד נכון לדבריו. והכמי העמים הביאו כחות שונות אשר עמדו ברוחב הזמן בין הכוחים. הנוצרי עפיפאנוס הביא ארבע כחות שמרניות (Lib. de Haer. 1. 5) והם: הגורתני והסביי והאיסאי אשר לא נחפרדו באמונתם רק בענין חשבות המועדות וכל כח וכת קבעה לה חשבון מיוחד. והדוסתאי נזהגים בכל דבר כיתר השמרונים בענין השבת והמלה וקבלו עליהם חמשה חומשי תורה ומתנהגים בחסידות, אין אוכלים דבר מן החי ומרבים בצומות ומהם מי שאינם נושאים נשים ומאמינים בת"ה מה שכופרים השמרונים. והתערב לפי הנראה כת האיסאי בדוסתאי. ושם הגורתני והסביי לא נודע ולא מבואר מן הכוחים הערבים. וכבר העירותי לעיל (דף ו') כי שם הכוחים אשר שלחם סלך אשור נקרא במדרשים ר' דוסתאי ור' סביי. והערבי מאוודי (דבריו מונחים כס' לעזאזלי הנזכר דף ר"ו) כתב בקצור דברים שהשמרונים נחלקים לשתי כחות, כת כוגן (חלכזאזניה) — וכתב שאנבאלל בהערותיו לס' יהושע דף ק"ג שאולי נקראים אלקשטאני מלשון קשט לפי שהתפארו ממקורם האמתי, ממש, ונקראים גם כן מפני זה אלמוסוי — וכן נחתם שם הכוח ספר יהושע עבר אלעני בן אחמד אלסמרי אלאסראיליו אלעיסקלאני אליוסוף אלנסב אלמוסוי אלמדהב (מן כת משה). והכת הכ' דוסתאי (חלכזאזני). ונברלים זה מזה בשרשי דהן רחוק מאוד, כרחוק היהודים מן הכוחים, והאחת משתיהן אינה מודה בת"ה. והדסי כתב בא"ה: והם שתי כחות האחת קוראים בוטאן והשנית דוסתאן. האחת מודה בתחיית המתים כאשר מפי הנביאים נזכר כתוב חשלת רוחך יבראון וכתוב יתיה מיתיד, והשניה אינה מודה בת"ה. וכד"ה לאבולפתח (מונח מן דע זאזלי דף תפ"כ"ב) כתוב ברוחב דברים מן כת הדוסתאי וז"ל, בזמן אשר עלו השמרונים מן הגולה לעריהם והכינו מחדש את מוכחותם על הר גרזים ויחלק העם לחצי ויתפרדו מהם לכת מיוחדת ונקראים דוסתאן, לפי שבטלו החגים והמנהגים אשר קבלו מאבותיהם וקבעו להם חוקים ומשפטים חדשים מתנגדים לאמונת הכוחים,⁴ כמו שאמרו: המים אשר נפל לחוכו שרץ מת טמא הוא. הנשים אינן סופרות ימי נדתן אלא ממחרת לראיתן בדרך החגים מערב עד ערב, אסור לאכול את הבצים מלבד מן העופות הנקרבים על המזבח. הנחש מטמא במותו. צל הקבר טמא הוא וכל הנפש אשר נפל צלו על הקבר יטמא שבעת ימים. התקינו שלא לאמר ברוך אלהינו לעולם, ולא להגות את השם באותיותיו כמו שעושים ההמון רק שיאמרים אלהים. ואומרים שמצאו כתוב בספר אשר קבלו מנביאים, „ויעברו את ה' בארץ זווילה⁵ עד אשר יכוננו מושב לו בהר גרזים" ובטלו לוחות

⁴ שגג כזה, כי האיסאי טכחות העזריות היו כנודע.

⁵ והעיר על זה דע זאזלי: לא ידעתי היחוס אשר טעם הכוח נשם זה לנטול החגים וההזנות החקים.

⁶ לא עזאזלי שם ארץ, זווילה, ארץ שם עיר זווילה, והוא עיר באפריקה בארץ זולאני. ראה העתקות מן כתאב תלחין חלכזאזני מן יתקומי בהעתקות בחני ידות פלרים ח"כ דף תי"ב.

העבור ועשאו כל חודש מן שלשים יום, ובוה שנו כל חשבון המועדות וכן בטלו הצומות והענויים. וסופרים חמשים יום ממחרת הפסח כמו שמונים היהודים. ואמרו מותר לכהן ליכנס לבית שיש בו ספק טומאה לבדוקו כמו שמוחר לו ליכנס לבית המנוגע. שני בתים סמוכים זה לזה וטומאה באחד מהם, ישב אדם מנגד ויראה איהו מין עוף עומד בתחילה לשוף על קירות הבית, אם עוף טהור, טהר הוא, ואם עוף טמא, טמא הוא.^א אסור לשחות בשבת מתוך כלי נחושת או זכוכית אשר יטהרו מטומאתו אם יוטמאו, רק ישחו מכלי אדמה אשר לא יטהר עור. אין מאכילין ומשקין את הבהמות בשבת אבל נותנים לפניהם מבערב שבת והן אוכלין מאליהן.^ב ובספר יהושע שלהם לא הוזכר דבר מכתיהם, וכן ראשי הנוצרים לא ידעו דבר ברור מכתות השמרונים ומה שכותב זה הסתיר זה. ופאציאוס כתב, כי דוסתאן זיף והשתנה ספר תורה של כותים ושאר ספריהם וכעין זה כתב דע ואצי (נספרו הנזכר ח"ז דף תצ"ו) שמצא בן כהנתקת ד"ה לשמרונים מן אברהם אשולאני, וכתב כי הכה"ג של השמרונים טרח ויגע להביא תחת ידו ס"ה המזויפת ולא עלתה לו, כי תלמידי דוסתאן ברחו משם ולקחה עמהם. ונראה כי הדוסתאי היו משנים חוקי השמרונים ונקרבו במנהגיהם אל מנהגי היהודים, כמו שסופרים ממחרת הפסח, וגשיותו אינן סופרות אלא ממחרת לראיתן כדין ישראל וכנגד הכותים וכמו שאמרו (נדב ל"ג), „הכותים בעלי נרות וג' יום שפסקה בו ספרה למנין שבעה" והחקינו שלא לאמר ברוך אלהינו לעולם, כמו שאמרו חז"ל מ"ה פ"ט דברכות — ועל זה כבר העיר החכם גיגור בספח דקדוק לשון המשנה ח"ב ג' —, אכן הוא כתב שחיקן חכמינו ז"ל היה כנגד הדוסתאי שאומרים אין העולם אלא אחד ולכן התקינו שיהיו אימרים מן העולם ועד העולם, ואין זה מבירר בדברי השמרונים, כי לא אמר רק שבטלו נוסח הכרכה (וחרמוא ק"ל ברוך אלהינו לעולם) ואפשר שחיקו תחתיה נוסחת חכמינו מן העולם ועד העולם להורות על שתי עולמות כנגד כת הכותים הכופרים בת"ה, וכן אין הוגים את השם באותיותיו כדין ישראל וכנגד הכותים, כמו שאמרו בירושלמי סנהדרין ל"א, „רבי מנא אמר כגון אלן כותאי דמשחבעין (נזס הויה), וכן כתבו באגרותיהם „ונאמר הו"ה, ארני בית היהודים". והיו אריגנעס בספרו כנגד צעלווס כתב כי דוסתאן רצה להדיח את הכותים להאמין באמונת ישי. ובמקום אחר כתב, כי רק אנשים מעטים מהכותים הלכו אחרי שלוחי ישי חוץ מרוסתן והבריו, ובאמת כאשר הכותים אינם מאמינים בדברי הנביאים, אשר על דבריהם השענו הנוצרים בדבוחם רעה ובדרשות של דופי להחליף דברי אלהים חיים ולהביא במסגר אסיר החבונה ושכל ד"האנשי אשר ימאנו למנות שנים שהם אחד, לכן נפלו ראיות הנוצרים וכעב עברה ישועת משיהם. ואון וכזב מה שכתב יוהנן שליח ישי (נאון גיליון פ"ד), כי רבים מיושבי שכם האמינו לדבריו, ופיו הכשילהו, והודה וכתב: ולאחר ימים שנים ויסע ישי משם וילך בארץ הגלילי, כי אמר „אין הנביא נחשב למאומה בארץ מולדתו". וכאשר כתבו בפרק הקודם לא באו הכותים בכרית החדשה כי אם בזמן הגזירות ושמרות הרומים.

^א וכעין זה אמרו בכ"ר דף כ"ז על עוף אחד שלל ידעו אם טהור הוא, אמרו "יהי ליה על חגירה וכל עוף דזבן על גביה מן מיניה הוא, וזל עורד וזבן על גביה, אמרו טקאט כוז — ולאמרו: לא הלך עורד שלל זרזיר שלל שהוא מינו (כ"ק דף ל"ב).

והקראי יהודה הדסי, אשר הבאתי דבריו למעלה, כתב בסוף דבריו „ויש להם דברים וחלופם שלא מתורת ה' חדשוהו ואין כתעותם ומנהגם, כי כל מנהג ודת שהורם וסותר ומחליף דברי תורתנו הקדושה הישרה אסור לדרוך בה.“ והקראי הזה לא ראה מום עצמו והעלים אם בכיון או בשגגה, כי רוב מנהגי הכותים דרך הקראים להסתר, וזה שאינם מאמינים תורה שבע"פ, וסופרים חמשים יום ממחרת השבת כמו שכוחבים באגרותיהם ושלא כדוסתאים, ואינם שוכבים עם נשיהם ביום השבת² ולא יבעירו אש בבתיהם³, כמו שכתבו „שאלת על משמר השבת אנחנו נשמר כמה אמר ה' אל יצא איש ממקומו ביום השבת, וישבות העם ביום השביעי, אלא אל בית אל בגלל הצלות ולא נעשה בו מעשה אלא החושבון והורמאן לה' והמקרא בחורה הקדושה, ולא נשכב עם אשה ולא נבעיר בו אש, ויהודאים יצאו אל מרחץ לעיר ויבעירו אש וישכבו עם האשה בלילת השבת (אגרת ראשונה

¹ ר' סלטן בן ירוחם הקראי, אשר חי בימי רס"ג, והשיב על טענותיו כנגד הקראים (והוא ב"י בלידען ויש בידי העתקה מידי החכם ר"ל דוקטס) הכיח על זה ע' ראיות, ובכר נודעו רונס, ולא אזכיר רק את זאת: נזכר כבולס חזות ועולה, וחג הקציר הוסף ב' שלמי קהלה, ונענזו בן אחד בשנת קנעו יושב תהלה, עד לא יכול בשנת המעולה. וב"ב הדסי ב"ה דף פ"ו. ורש"י הכיח בעצמו רחיה לדעת הקראים מן ר' שמריה האגריפונעי שהיה בומנו מחבטי הרבנים (ראה עין חיים דף שכ"ח) והסכים עמהם בזה. והדסי הכיח דעת זאת גם כן ר' פינחס בן יאיר, ו"ל „ועוד ספר פינחס בן יאיר נמצא (?) והוא מלאכי ברייתא הקריאה חללס מחולה עספרת, דרש גם הוא בפירוט ועליה נגזרת, כל המקור בפירוט על ספריו כתב כי חג השבועות מעולם לא נפסקה, מיום מחרת המזלחה, ומעמדת שנת השניעית להתחלפה וג' כזו הדרך והמנהג היד לעולם לשערי מלות תורת ה' כפי מצינה, מעמדת שנת בראשית הראשונה עד מחרת שנת השניעית המצורבת נבדדה וחשונה. ובראות חכמי קירון כי כך ילא מפי חכם גדול בקצת מחקו דבריו מתוך ספרו. —

² והקראים כללו למזל לוח העצם, מהם אמרו: (א"ה) זורע וזרעונים בוריקה בלי יגיעה בדי שיעמחו אסור ביום קדש בכל שכן המזריע טבח גופו ותחתו מעמז בשרו צרם בכלי הראויה למלחמתו כעלמבתך. — והעמדת כתב: וביבית האשה היא באסור בזה היום, כך הודו כל חכמי הקראין, אבל ב"ה המיריה עשם עונג, וזה נגע ולא עונג. ומה שיש לנו לעור בדרך קרובה, מה שמצינו להיות האדם פרוש משביבת האשה קראו הכתוב קדשה שאלמר וקדשתם היום ועמך סתם, ועשה רבינו ביאור היו נכוניס וג' אל תגשו אל אשה, והפך הקדש חול, והכתוב אומר זכור את יום השבת לקדשו ואמר מחלליה סות יומת, וכן נאמר ביחזקאל ואת שבתותי קדשו. ואם הכתוב ביער עעם הקדוש והחלול שהם מעשות כל מלאכה אין רחוק מלהיות השביבה בקדשת מלאכה אחרי שזה נענוע ויגע וכדבר הקבוי בנתינת סדר. ואינו בעין היוצא בהתר, כי לא הורה מורה על זה. והענינים מלאין עונג יתיר כל מה שהוא עונג וזה אי אפשר. אך הכינו חכמים סתם אם תשיב משנת רגל'ך שהערה תקרא רגל מעמדת לשמות את מיני רגליהם, ונאמר וכברנו מעשות דרכיך וכתוב ואין איש בחרן לבוא עלינו בדרך כל הארץ, אע"פ שיסכלו פנים אחרים, אין רחוק מלהרמין גם על זה הענין.

³ על זה קם כנגדם רס"ג כמו שכתב הראש"ע פ' ויקהל: והגאון ר' סעדיה חנר ספר בכד, תשובות על החולקים על קטעונו על כר שבת. והשיב עליו הקראי סלטן בן ירוחם, „דבר שדי אש לא תנערו, ושבת בכל מאד שמרו, ולא תערו ולא תסור, כי מחלליה בזה יבזו פניכם ויחורו. הדלקה על שני פנים, העשו בידי מכוונים, והאחר עשו משזה לשנעה בתקונים, עד יהיו הנרות מכוונים. וספסתי בכל תבניות וחקתיים בכל הגיונות, ולא מלאתי בין שני ההכנות הפרדה ענינית. וסמתי לבתוב רחיות וקניינים נכוניס לבניות, על יסוד התורה בניות, לדחוף צם זדים בתחתיות. חליר רגליס וקצה, כי תלא עליהם אש ביד רעה, או בלל דעת תשיעה, עונסם בלן ראומה. טהור עינים

ואליהם), ואסרו ליקח בת אחיו או בת אחותו (שם) וכפי הנראה ממסכת כותים אינם אוכלים שליל והוא פקועה¹ ובהמה המסוכנת² וכל זה דרך הקראים, והם חפרו ובשו מבטן מולידים והעלימו את אמם הכוחית (ראה פ"ב דמסכת כותים וקצרנו פה בדברים הנוגעים להלכה).

פרק ג'

ספרי כותים.

ספרי כותים היו נעלמים ונסתרים מעין כל חכמי ארץ עד משה הי"ו למספרם; ועל ידי עולם השתדלות חכמי העמים, כגון יוסף וקאלניער, הונעיגטען ואחרים נשאלו אחת לאחת מספריהם לתורות העערב, ומזה ילאו לאור נוסח השערונים, והוא חמשה חוטמי תורה לשערונים; תרגום השערונים, על נוסחת תורחם; ספר יהושע בן נון ותשעה שירים מסדר תפילות. ולכל אחד מאלה נידח לו מקום בכרענו זה, ומשחר ספריהם אשר נעמיים ונסגרים בחלוצות הספרים ולא היו לכח עינינו נביא רק שמויהם ותוכן עניניהם בעד מפי עד מכחמי העמים, ואלה הם:

תרגום התורה בלשון ערבי מאכנוייד, אשר חי במאה הי"א או הי"ב למספרם, ב"י צגמי ספרי אקמפארד וכליידען, והוא מיוסד על קוטט תרגם הערבי מן רבינו סעדיה גאון ותרגם השערונים. ובתרגומו עזב לפעמים הנוסח השערונים ותרגם כפי נוסחתו (ראה חייבהארן במתיחתו על תנ"ך ח"א דף תל"ח). ואגרת תרגם השערונים, אשר נביא להנא, ניכרה גם בתרגומו, והוא גם הוא עשה בקריאה ובהנחת שמוות ומיכות העברית, כמו שתרגם ענק השדים — מרג אלתרין, וקרא שדיים. הוויזים בהם, קרא

רשם לנו מעשה, קנבל רשומיו ונללו נחסה, להגיד כי תולדות המעשה מן העושה הוא מעל והוא עמלו והוא העושה. יען נחממת ערלים, ויילכוד שז מאות שועלים, וישם בין הזנבות פתילים, וישלחם בכל גבולם. כרעי זית וכל קמות, נקרו בלא וחיימות, וכשרפו כלפידים מושמות. דיעור ושריפה על שמאון נרשמות (פי' הפעל וינער, שופעים י"ה ה', חור על הנושא הקדום על שמאון ולא על השועלים, וכן בלאר רלכ"ח בענחר). לי ענו וכחש אס יכחשו, וכליטה לא יכשו, ויאמרו "ויבער" מעמי אחר וכן ישראו, אשינס גם על זה ויחרישו. כשיקית האש מעמאון נגפנים תחילת פעלו, ורלשיתו אליו כשערים, אחיית הפועל לגי הוא ואין לו שני או רלשונים והכתוב חומר, "ויבער אש" על ראשית ואחרונים. עתה כודע מדברי אלי, כי המולד מן פעלי הוא עטלי, אין בינו הפרידה לבין מפעלים במאמר ה' גורי וגואלי". — והדסי כתב כח"ה נד"ר, והנערת אש סיכול האדם לנעלם מכחו אסור לו להניחם להנצות ביום קדשי צעבור כי הוא המגרים עשייתם ומלחכתם ככתוב כי תלא אש שלם ילם המנער את הנערה כי הוא המגרים שריפתם וכליתם. — והמנחר כתב מלת לא תנערו אושרת ההיה והיה שהיה מערם יום ועה שיהיה ויעשה ביום השנת. פתרון ביום מכליל אחר יום וערם יום השנת, כמו "ביום הכפורים תנעירו אופר" ולא יבשר העברת תקיעת אופר ביום השנת, כי הוא תלול ליום השנת; וכן אמר "לא תחוסם אור דישו" והוא בערם דישו, אפילו אם יתקענו בערם דישו אסור הוא להביאו דישו (ואל זה כיון הרלכ"ט בלערו: בית דישו אמר המבחישים שהוא קודם דישו ואין לויר); וכן ביום הרלשון תשניתו אשור, בערם יום.

¹ וכן כתב רסנ"י המכר: לזה שדי לעם קהלי, גם דבר שני להועילי, כל רש אשר הוא חי מותר למחללי, להורות כי המאמר על כל ישראל, פירוש דבר שלישי אחריו, אך נצר נכשו דמו-לא תחכלו בחוריו, ללמד לכל בשר אחר שחיתת אמו מותר לבחוריו, ואין שחיתת אמו מותרו להכחייו. — והמנחר כתב: ושמע ענין שהוקרה בזמן הל"ט ליטירה כפי שספר הרב ר' משה חותמי בחבור שחר, שני אנשים, שם האחד יהודה פפא ושם השני משה נר דוד רבני הרבנים קנו כנשה אחת ושחטה ר' נתן נר הלל ונעלם בקרנה חזיר והתירוהו ואכלוהו כפי דין רבותיהם, כל היואל מן העהור עהור.

² וכן הקרליים אין אוכלים הגוסס, ראה הלכות שחיתת לאליה בשיני בדוד מרדכי דף כ"ט ב'.

בחסות' מי אלכסנדר, העמק שזה ת' מרג אלכסנדר וקרא שזה לשון שני, והוא יהיה פרח אדם ת' אלמנר אלכסנדר, וקרא פרה (כל זה העתקתי מדברי החכם האטינגער דף ס"ב *Exerc. anti M.* וראה עוד *Albler = biblisch = fritische Reise S. 156*). והחכם געזעניאוס הביאו לפעמים בספרו על הניסוח לבאר מהרגו המרגום הערונים. — ולפניו היה ידעי המרגונים רק מרגום דס"ג אשר הכין למחבת סיכוייהם המרגוני אבולכסן; וגם אחרי כן הגיה המרגוני אבולכסן רבת את מרגום אבולכסן מכתמי המרגות והוסף בו גם ביאור על התורה. ועוד היה לפניו מרגום מרגוני — יוני אשר נמלאו לקוטים ממנו בספרי בוטרי יונים.

פירוש על ס' בראשית (אשר אלכסנדר אלכסנדר) כלשון ערבי. נמלא בגנאי באלדעאני (301. No.) ועמנו העתיק החכם שבורער ס' מ"ט (*Sichhorn's Repert. 16. 154*) ועוד נמלאו פרושים על ס' בראשית שמות ויקרא בגנאי ספרי הארלעאנא והם עפוזרים וכלוים ולא שלם במטה.

ספר דברי הימים מן אלכסנדר (כתאב אל תאריח טמא תקדם ען אלכסנדר דלי. חללה ענהם תריב חלרוס אלכסנדר אבולכסן אבולכסן אלכסנדר אלכסנדר אלכסנדר אלכסנדר) כ"י בגנאי ספרי אקספארד ופאריס ונמלא ממנו העתקות בספר קורות העברים מן אלכסנדר, בקרעטאמטי מן דע זאלי, *Bauius Repertorium u. Memorabilien I. II*, ותוכן עניניו כתב בערנארדוס *in Actis eruditorum an. 1691*, והוא ספר קורות העברים והמרגונים מן אדם הראשון עד שנת 898 לחשבון הימנעאליס והוא 5945 לשנות הכריאה לחשבון. גם כלו חליו שמות הכהנים הגדולים מן אחרון הכהן עד שנת שבע לחשבון הימנעאליס. — בהקדמתו כתב כי בא בשנת 753 — 1352 אל הכה"ג סילה בנכאלוס והתאונן לפניו על כי לא נמלאו רק חבורים מעטים מקורות הקדמונים מן זמן מיתת משה ולמעלה בתוך עמו. ויען לו הכהן לחבר ספר דברי הימים מן זמן הכריאה ולמעלה. והתחיל במלחבה הוואת בשנת 756. והכה"ג נתן לו כל ספרי קדמונים הנמלאים, חדשים גם ישנים, ספרי עברים וערבים. וכתב כי השתמש בתאריח בכתב ערבי וכלשון ערבי, ועוד תאריח אחר בכתב ערבי ולשון ערבי, ועוד אחד בכתב ולשון ערבי ועמו גם ספר יהושע. גם שלחו חליו מדמק תאריח כלשון וכתב ערבי. — ומהעתקות אשר הנאתי למעלה אשר לקטתי מספרים הנזכרים יראה לעין כל, כי היה לפניו ספרי האלמוד ואשרי ספרי העברים וכתובם גם ספר יוספון כמו שהעירתי למעלה מה שנזכר מהם, ונמלאו בתוך הלקוטים אשר נעתקו ממנו עוד סיפורים, אשר לא הנאתי, כמו מעשה דינאי העלך, (קידושין) והטעם על קריאת דס *Caesar* אשר הביא גם תוס' בע"ז מייספון; והיוספון לא היה נעלם ממחברי הערבים, כי נעתק כלשון ערבי, וגם הערבי מקריב לקח עפשויו (ראה שאלכסנדר בספרו הנזכר דף פ"ה).

ספר מן אמינת ומצות השמרונים מן אלכסנדר אבולכסן אלכסנדר. כ"י בגנאי באלדעאני, כלשון ערבי. ותוכן עניניו הביא געזעניאוס דס אלכסנדר ניקאל בספרו חמנות המרגונים; דף יוד ואשרי המרגונים דף י"ג, ואלה הם: מן שלשלת יחסי הכהנים; מן רשותי שנת, תשובה ליהודים האומרים שהמרגונים לא ימנו בכלל עדת בני ישראל; תשובה על האומרים, כי נמלא בתורה דברים מתנגדים לשל על הנזכר ית', והוא עזויפות מן הנוספות ומגרות או מן השנויים; תשובה על י"ב שאלות הפילוסופים; העובד ה' לריך ליחד מקום לתפלתו והמקום הזה הוא הר גריזים; מן האלכסנדרים; מן אחרות הנזכר; ההשערות נביאים ושלוחים. נבואת משה ותוכני הנבואות; כי המחוייב המליחות אי אפשר בו השניות כלל ואין בעלמותו השתתפות מעבדי חנויות ואלהות; מן סכלת מוקדת המרגונים האומרים כי האלקראן נתגלה מן השמים; ברכות משה אל השכנים; מן שנת לוי; מהנכרת בנימין לפני יוסף; ממיתת משה ומעשיו האחרונים.

ספר מן עולם הבא (כתאב אלעוד) כלשון ערבי מן הממנר הנזכר לפני זה, כ"י בגנאי ספרי הונטינגטון (350). ובגנאי ספרי פאלרואני באממערדס (*Cod. 27*) נמלא בקנזן אחד עשרה ספרי המרגונים אשר לא כודעו עוד משום ממנר אחר והביאם שאלכסנדר בספרו דף כ"ח, והם דקדוק לשון שמרונים, על חמנותם, וביאורי תורה, מן אבולכסן הממנר הממנר הממנר כלשון ערבי ואחרים. והחכם הנזכר ינאם לאור עולם כפי מה שכתב דס.

נוסח השמרני.

המחבר הראשון בין אחינו בני ישראל, אשר הקר וכתב מעט דברים על השמרונים הוא הרב האדומי בספרו המפואר מאור עינים, והרחיב אמרים על כתיבת העברית והשמרונות בפרק נ"ו והביא גם צורת אותיותיהם, אכן לא ידע דבר מנוסח השמרוני, אשר לא נתלה עוד בזמנו. והרב החוקר רמב"ן, הוא הראשון אשר הביא נוסח השמרוני בעלים לחרופה, והעתיק דברים מעטים מהקדמות לפאליגלאטט הנוגעים לענינו. לכן אל יהיו דברינו למותר אם נעיר און משכילי בני עמנו על הנוסח השמרוני מספר תורת ה' וחרגום השמרוני. הנוסח השמרוני הוא חמשה חומשי תורה שלנו וכתוב ככתב הנקרא בתלמוד כתב עברי או ליבונאי או רע"ן, והלשון לשון הקדש הוא, והראשון שהביאו מארצי המזרח היה הארלנצאוס ואנציואוס והרפיוס החכם יוחנן מארינוס בפאריס שנת 1631, וגם החכם הונטיגטאן הביאו משכ"ם בשנת 1670, ואחריו פטרס פאלעאוס, ואוועריאוס ועוד אחרים. ונרפס בפאליגלאטטען של פאריס ולאנדאן. ונוסח השמרוני הנרפס בפאליגלאטט של לאנדאן הוגה מספרי כ"י ישנים המובאים אחד לאחר לאוצרות הספרים והכ"י הישן מכולם העריכו לשנת ד' אלפים. — והנה חכמי העמים כתבו מנלות עבות על החלופים והשנויים אשר בין הנוסח השמרוני ונוסחת ספרינו וקדימת זמן העתקה וכתבתו, והחכם מארינוס אשר הוציא בראשונה לאור השמרוני טח מראות עיניו והגדיל והעלה נוסחתו על נוסחת ספרינו, והחכם האטטינגער הכהו על קרקדו בספרו הנזכר, ועוד אחרים, ובזמננו גם החכם געזעניאוס, בספרו על הנוסח השמרוני, והפליא לעשות לרומם תורת ה' אשר בידנו; ובכל זה נחעלמו מהם כמה וכמה נשקי קרבות וחרבות שלופות ללחום מלחמת ישראל. ובאמת כל הדברים בזה אך למותר, כי כל הקורא אשר לא כהתה עינו משנאת הדת, וראה כי השמרונים כתבו והעתיקו תורתם מספרי תורתנו, כמו שעשו גם ע"ב זקנים בחרגוםם היונית, ושינו וחלפו כל מה שנראה בעיניהם לזר כדקדק הלשון ונרעו והוסיפו כפי העולה על רוחם; ואולי אשר היה בידם (כדברי עזריה האדומי כ"ט) חרגום הארמי הנמצא בימי עזרא בין ההמון, כמו שאמר ר"ל (כדלים ל"ז), "ויקרא בספר תורת אלהים — זה מקרא", מפורש — זה חרגום" (ולזה דברי עז"ל כ"ג ח"ג ק"ח). ולהיות זה החרגום לפרש ולכאר בא, נמצאים בו הרחבות הענינים על דרך דרש וכיאר והשתנות השמות והבנינים כפי הצורך לכאור כדרך חרגום אונקלוס ויב"ע. והמעתיקים האלה אשר לא באו במסורת ברית המסרה היתה בידם החזרה חמימה כחומה פרוצה וקטפו מלילות מהחרגום הארמי והשתנו וחלפו כפי העולה על רוחם והעלוה לה' והיה קדש, ואפשר שהיה אז ביד ההמון שני חרגומים מתחלפים, ולכן הנוסח השמרוני נטה בכמה ענינים מן חרגום השבעים, כמו שלא שניה את הכתוב כל הנפש הכאה מצרים שבעים וחמש, וירכיבם על נושאי בני אדם, ויחרד כל העם מאד, וישמע ישראל וירע בעיניו, ועוד שינויים אחרים הנמצאים בתה"ש, והשמרני לא נטה בהם מנוסחתנו, אבל בכל זאת חלופי ושנויי השמרוני גדלו וגברו על מספר השנויים הנמצאים בחרגום השבעים. ולא נתברר עוד איזה העתקה מן שתי האלה קודמת בזמן, כי קרוב הדבר שכבר בזמן אשר בנו במתם כר גריותם ונתקבצו אליהם אנשים רבים מירושלים ונהגו בכל מעשי ידיהם כמשפטי ישראל, כתבו להם גם ספר החזרה מפי כהנים הלויים (אבל לא נקדים זמן כתיבתה בזמן עזרא). ואם אמתיים

דברי האדומי שהשבעים העתיקו מן תרגום הארמי אשר או היה מפורסם בתוך העם (או מן הנוסח של אנשי אלכסנדרי אשר בדה החכם געועניוס מלכו) או גם השמרונים שאבו מן הכאר ההוא, ואפשר שלא ראה איש את אחיו; ואם לא העתיקו מן נוסח ותרגום קדמון ורק מלכם הוסיפו מלין, חלפו ושינו כפי העולה על רוחם, או אי אפשר שלא היה לפני המעתיק האחרון העתקה הראשונה כי שניהם בסגנון אחד הוסיפו ושינו כמה מקראות וחלפו השמות והפעלים והבנינים; אבל לא נוכל לברר מן יסודות ואופני העתקתם על קדימת הימן של אחת מהנה, אם לא נביא ראיה ממה שלא הביא יוסף הכהן שום זכר מנוסח השמרוני על קדימת ההעתיקה של שבעים. ואל יטעון מה שכתבו באגרותיהם ומה שכתוב גם בשו"ת אלאשקאר סי' ע"ד, "שיש להם ס"ה בשכם כתוב מימות אבישע בן פינחס בן אלעזר", כי שקר ענו בזה כמו שהעידו כל החכמים אשר היו בשכם וראו וקראו בספריהם. ועתה כמו שחכמי הגוים הביאו ראיות ברורות על קדמת נוסח השמרוני הנמצא בידינו מן גדולי הנוצרים אריגינעס, היראנימוס, דיאדארוס ואחרים, כן אנחנו בשם חכמי התלמוד נזכיר ונביא ראיה מב' מאמרים על אמתתו וקדמותו. וזה ממה שאמר ר' אלעזר בן שמעון (ירושלמי סוטה י"ז ונקלו"ג גם ננלי ל"ג, ט'): נמיתי לסופרי כותים, וייפתם תורתכם ולא הועלתכם כלום, שכחבתם כתורתכם אצל אלוני מורה, שכם וגו' ונמצא באמת כזה נוסח השמרוני פ' ראה, "מול הגלגל אצל אלוני מרה שכם"; עוד אמר רשב"א (ירושלמי יעמות ג', ט'. ונכ"ל) נמיתי לסופרי כותים, מי גרם לכם לטעות, דלית אתון דרשין כר"ג, דתני בשם ר' נחמיה, כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו ולא ניתן לו, ניתן לו ה"א בסופו כגון לחוץ חוצה, לשעיר שעירה, לסוכות סוכותה". והנה אף כי בנוסח השמרוני אשר לפני לא חסרה הה"א בשלש תיבות האלה אשר הביאו חז"ל למשל, וגדול עוד מוצא נמצאה הה"א כנ"ה בתיבות אשר נחסרה בספרינו שלא כמשפט וע"פ המסורת כמו בפ' ויגש, ויבא ארץ כנען (מן ה' דסנירין ח"ל), מ"מ השמרוני כתב כן בלא ראות ובלא דעת משפט הה"א, ולכן כתב בפ' לך לך, ויבאו ארץ כנען, ובספרינו ארצה, וכתב וילך ארץ בני קדם, ולהפך כתב אל ארץ קדמה (נרמזת כ"ה ו'), והיה בכזיבה בלדחה, כי הובאו ביתה יוסף, לבא חממה, וגם כתב וכבא משה האהל, וישליכו אותו הבור, ויתקעו ים סוף, ויבואו אילם (שמות ע"ה כ"ז) ויבאו אילימה ובאילימה שתיים עשרה (נמדנר ל"ג, ט'), פן חשא עיניך השמים, בשבתך החוצה, ואשר שכר בלעם בן בעור פחורה, ושינה את פסוק, כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען, וכתב אל ארץ כנען. מכל זאת נראה ברור שלא ידעו השמרונים משפט הוראת הה"א בסוף תיבה תחת למד המקומית, ואם כתבו לפעמים כמשפט הלשון כתבו בלא דעת נפש לא טוב. והסרון ידיעת הלשון בזה יהסו חז"ל גם כן לאנשי ירושלים ואמרו (ירושלמי טעלה ו', ט') "אנשי ירושלים היו כותבין ירושלים, ירושלימה, צפון צפונה, הימן הימנה". ובאמת כתב השמרוני לצלע המשכן לפאת צפונה, זה יהיה לכם גבול צפונה.

ההוספות והתלופים אשר באים בנוסח השמרוני עצמו מספר, אבל לא שלחו את ידם להוסיף או לגרוע ממצות ה' וחקיו, מלבד מה שזייפו דברי הכתוב

י' רק נ"ל נ"ז שנינו וכתבו: זאת ימים תחלל מלות (י"ג, ו') — וכן העידו הם עלמם

לרומם ולנשא את הר גריזים. כי כאשר בנה מנשה את מקדשו בהר גריזים, בקש לרומם הר גריזים מתפארת הר מוריה וקדושת מקדשו ממקדש אל אשר בירושלים, לאמר אל העם: עלו ההרה והשתחוו לה' במקום הזה אשר למושב לו! והיה מן הצורך ליער למזבח החדש רמו בחזרת. והיופים האלה רק מעטי המעט הם, ורוכ השנויים אשר עשו, הם

א' למלאות חסרון הכתובים, כי לא הבין השמרוני את זה דרך הקדש לקצר הספורים במקום אחד והחסר יפלא במקום אחר, וכמו שאמרו המבארים, דרך הכתוב לקצר, דברי תורה ארוכים במקום אחד וקצרים במקום אחר, ע"כ חשב השמרוני קצור דברים כאלה לחסרון בחזרת ה' ופרץ גבולה בשפת יתר וכפל הדברים ללא הועיל ולא לעזר.

ב' הוספות ושנויים לבאר ולפרש, בכל מקום שמצא מקרא סתום וחזום או שם או פעל אשר הסתפק בהכנתו, חלף והמיר שם בשם ופעל בפעל או הוסיף אות או תיבה ליתר ביאור והבנת המקרא. ובוה על הרוב השמרוני וחרגם השבעים בדרך אחד הלכו.

ג' להשוות הלשון, כי דרך מליצת הקדש לדבר פעם בל' נוכח פעם בל' נסחר, פעם בל' יחיד פעם בל' רבים, להחסיר לפעמים הנושא והכנויים ולהחליף הבנינים והוא צחות הלשון ותפארתה להעיר התפעלות בלב השומע, אבל הוא השמרוני לא ירד לעומק צחות הלשון ודקות המליצה בחלופים כאלה, לכן שינה כל השמות והפעלים והמילים אשר מצא בהם די מחסור לפי דעתו וראות עינו, וכן עשה בפסוקים הנשנים בחזרה ונמצא ביניהם שנוי מה, הוסיף או החסיר עד אשר עלו שניהם לסגנון אחד.

ד' מצד חלוף אותיות דומות בעברי ומשגת קריאת הנקודות. ונמצאו עוד שנויים עצומים בענין שנות חיי האדם וזמן מולידם לפני המכול ולאחריו, ולאילו לא ידעתי טעם חלופיהם, וגם בחרגום השבעים נמצאו שנויים בוה אכן נמו בחשבון השנים מנוסח השמרוני. וחלקנו השנויים כולם ל"ב שערים.

1) שער ההוספות והשנויים למעלת הר גריזים.

2) שער ההוספות למלאות.

3) שער הבאור.

4) שער חלוף הפעלים והבנינים.

5) שער חלוף השמות.

6) שער ההשוואה.

7) שער תמורת האותיות.

8) שער הכנויים.

9) שער המין.

10) שער אותיות הנוספות.

11) שער אותיות היחס.

12) שער הקבוץ והפרוד.

באגרות שלהם אגרת שלשית וכך לשונה: וניכל מלות שזת ימים כעיתר יה, שזת ימים תחכל מלות — וכן תרגמו פסוק זה השנעים, אבל בפסוק שלאחריו כתנו גם הטה מלות יחבל את שזת הימים וכן י"ה. ונכל שלל הפסוקים כתנו השמרוני גסה השנעים שזנת ימים. ועוד שינו פסוק אחד כפי' כי תלז וכתנו לא תחיה כל קדש ולא תחיה קדשה (כ"ג, י"ח).

(13) שער ימית עולם.

ובטרם נבוא אל שערי שמרון עוד אבנה ג' שערים על הכתב, על האותיות וקו הנטוי, ועל ההפסקות.

ש ע ר ה כ ת ב.

כבר מימי החנאים החלה המחלוקת בין החכמים באיזה כתב כתב משה רבינו את התורה, ועם כל רוחב כינת החכמים אשר דרשו וחקרו אחרי המצבות חקיקות והמטבעות מפותחות עוד הרבר תלוי עד היום בגרם הספק, ומה שזה בנה זה סתר, ומי שקרא כל החקירות והררישות הכחובות בענין זה, ילאה למצוא מקום מנוח ושבר לרעבון ידיעתו, ועוד האמת נעדרת עד יבוא הגואל. לכן לא אכביר במלין מסופקים ואביא רק מה שנראה מדברי חז"ל, והרצפה להתערין בגן המבוכה הזה יראה דברי האדומי (פנ"ל ו"כ"ט נ"ע) ודברי רמב"מ בעלה לתרופה וגעזעניוס בספרו על הכתב ולשון הקדש, ושם אסף בקצור דברים כל דעות חכמי העמים בזה. — הנה נודע לנו מדברי חז"ל שעזרא הסופר כאשר הגיה ספרי התורות הנמצאים שינה גם צורת הכתב כמו שאמר מר זוטרא (מנהדלין כ"א, ז') „כתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש, חורה וניתנה להם כימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי, ביררו להן ישראל כתב אשורית ולשון הקדש, והניהו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי ומאן הדיוטות? כותאי. מאי כתב עברית? כתב ליבונאה". — והוא הכתב השמרוני, כמו שכתב הרמ"בם בפירושו על ידים פ"ד שהוא הנהוג אצל העם הנקראים אל סא מיריא. ובירושלמי (מגלה ה', ז') נמצא גם כן המחלוקת, אם ניתנה התורה בכתב אשורית, או בכתב ארמית, או רעץ, והוא כתב ליבונאי הנזכר בבבלי, ולא נחפרש עוד על האמת למה נקרא כתב השמרוני, רעץ וליבונאה. ואמרו שם, עברי יש לו לשון ואין לו כתב מיוחד, ואמר ר' לוי שם: מאן דאמר ברעץ ניתנה תורה עי"ן מעשה נסים, לפי שאותיות הלוחות היו חקיקות וכתובות משני עבריהן, וזה ראייה שכתב רעץ הוא כתב השמרוני לפי שהעין בכתב הזאת סתומה מכל צד כזה א, ומאן דאמר באשורי ניתנה תורה, סמ"ך מעשה נסים. ויש הפרש בין הירושלמי לבבלי שלפי הירושלמי לא היתה מעולם כתב עברי — אם לא נדחק בדברי התוס' (ע"ז י"ד) — רק ארמית או רעץ והוא כתב השמרוני או אחרת, ולבבלי כתב עברי הוא השמרוני; וכתב רעץ הנזכר בדברי רבי שם: רבי אומר באשורית ניתנה תורה וכשחטאו נהפך להם לרעץ, ליחא בתוספתא סנהדרין פ"ב רק כתוב שם: וכשחטאו נהפך להם לשון. והנה לא הוברר גם משם באיזה כתב ניתנה תורה, ורבי ור' שמעון ור' אהבהו שהתורה בכתב אשורי ניתנה, ויש ראייה מאותיות מנצפך, אשר יסרו הצופים (זנת ק"ד, מגלה ז'), ולדעת אחת בהירושלמי מסיני ניתנו (מגלה ו' ז'), שניתנה התורה בכתב אשורית, לפי שאותיות אלה משתנות בצורתן לסופי חביות לא נמצאו רק בכתב אשורית, וזה נראה ברור אשר עזרא שנה הכתב — וכן כתב ג"כ הנוצרי היראנימוס אשר חי בזמן התלמוד (4200) בהקדמתו לס' מלכים והביאו האדומי במ"ע, ושמעזאת בלי ספק מרביתו

* *Certum est, Esram scribam legisque doctorem, post captam Hierosolymam et instaurationem templi sub Zerobabel alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cum ad illud usque tempus iidem samaritanorum et Hebraeorum fuerint characteres.*

חכמי החלמוד — וזה למעלה קדושת התורה לכל יתערב בה לשון וכח זר, והניח כתב הראשונה לשימש הדיוטות, וממנע זה צורות האותיות על שקלי ישראל הן מכתב שמרניות. ורבינו עזריה הביא עוד טעם אחר על השתנות הכתב מטה שכתב איבסיכאו הקסרי בלוחות דברי הימים שכתב: מפורסם הוא שעזרא און וחקן את כתבי הקדש ולעמוד כפרץ שהיהודים לא יתערבו בשמרונים החליף את האותיות לבני עמ' ע"כ. והשמרונים למען תהיה פירודתם מעדת ה' אשר בירושלים ניכרת ונראית גם בתמונת כתב ספריהם, לא השתנו הכתב וכחכו ספריהם עד היום הוה בכתב הישן אשר קראו גם כן „כתב עברי“ וכחכ שלנו הכתב מרובע קראו „כתב עזרא“.

ש ע ר האותיות וקו הנטוי.

מספר אותיות השמרונים הם כ"ב כסדר אלפא ביתא שלנו, ורבי בנימין במסעות והערכי מקריצי כתבו, שאין להם אותיות אהח"ע, וכוונתן שמתלפין אותיות האלה שהן ממוצא אחד הן בלשונם הן בכתבם,² וחלופים כאלה נמצאו כמעט בכל פסוק בתרגום השמרוני כמו, ונעת = ונחת — וייר, סהר = סער — ער, עוב = חוב — עון, והגל = ועגל — וירא, ואשקעה = ואשכחה — וימצאה, עזרי = חזרי — שובי, קעים = קאים — חיים, חרה = חרע — פחה, כרע = כרחה — קחם. תהום = תחום — גבול, ועמה = וחמה — וירא, ורעט = ורהט — וירץ, עורי = חורי — עוד, ודער = ודאר — וישב, וכן קרא תחת ותתעלף (פ' וישב) ותחתלה, וחרגם וחלפת; וכן בשאר האותיות: לזכן = לזמן — לעת, זבנה = זמנה — בעת, וקעק = וזעק — וקרא, מבר = טור — הר, הלך = הלך, ען = צאן. ואין להם אותיות מנצפ"ך משונות בעזרתן לסופי חיבות, ולא סמן מיוחד לשון שמאלית, ולא נקודות ולא טעמים, וגם קראו התיבות בהכרות מתחלפות מהברות תורה שלנו כאשר יראה הקורא בשערים הבאים וגם הם עצמם העידו על זאת באגרות שלהם (אגרת ג') שיקראו דְּבִאֲשִׁית הַבֵּית בַּמֶּסֶךְ וכן השם הו"ה קראו דרך כתיבתו ולא בל' אדנות. אבל יש להם נקוד מכתין (*Punctum* *diacriticum*) והוא קו נטוי על האות מלמעלה כזה — להבחין במקום שיש למעוט וזה, א') במלות דומין באותיותיהן והוראתן משונה כמו אב זקן, למס עבר, נחש ינחש בו, הגה להפרידו מן הגה, אל להפרידו מן אל, וכל אלהים שהוא קודש, וכל עד לשון עדות במקום שיש למעוט, להפרידו מן עד, וכוה נפל השמרוני והמתרגם בשגגה ודון וכשל עזר ונפל עזר, כי בכל מקום שמצא המתרגם קו נטוי על עד, חרגום סער או סהר אף נגר כונת הכחוב, ולפעמים חרגם סער אף בלא נטית קו, ועד שהוא מלת היחס הניחיהו כמו בעברית וכחכ עד אחרגמו בדיל ועוד ת'

אנולפתח נד"ה, וקמו עזרה וזרובכל וזינו את כתב עברי ועשו להם כ"ז אותיות (ע"פ הוספות מנלך) וכחכו התורה מכתב אשר חדשו מלכס". ראה ס' יהושע פ' ט"ה.
 1 והמאמר הזה ראה האדוני רק בהעתקה רוטית ולא כמלא ציונית ולכן כתב החכם זקאליגער שזה הוספה מהעתיק (ראה גנזעניזם בספרו על הכתב דף 151).
 2 כ"כ זקאליגער בספרו על חזנון הכנים דף 662 והכרפתי דע זאלי בלקיטותיו הערבית ח"כ דף ר"ה, וזה דרך לשון חרעי. ראה ערוך ערך סר הזני, וערך כעך וערך ער הזני. וכן בתפילתם ואירייהם המיוחדים על סדר חלפת ביתא החליפו כדלתי הזרים אותיות אהח"ע.

עורי או חורי. ועתה נגלה חרפת שמרון כדבר הזה לעיני מאהביה ונראה קלונה. — עַד כל ימי הארץ (נח) תרגם סער; כי עַצֵר עַצֵר בעד כל רחם (וילח) ח' בסהד; מחוילה עד שור (חיי אלה) ת' ושרו מן חוילה סער שור; וישקוף אבימלך בעד החלון, תרגם בסהד ליסקה; הלך וגל עד כי גדל מאד, תרגם ואחת אתה ורבה סער הן רבה שריר; ברכות אביך ואמך גברו על ברכת הרי' עַד תאות גבעות עולם, תרגם ברכת אביך ואמך גברי עם ברכת טורי סער תחמדת גבעת עלמא; בבקר יאכל עדי ותרגם בצפרא יסיף סעדי, והשבעים תרגמו עוד; לא נשאר בהם עַד אחד, וח' סער חדה; עַד ה' יבא דבר שניהם (משפטים) ותרגם סער ה' יועל ממלל תריון; אם טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם, כן הכתוב בספרינו, ופסוק זה חסר הנושא, וע"כ פירשו הראב"ע ורשב"ם יביא קצת הנטרף לעד, והשמרני רצה לתקן והשמים הכניו והקו הנטוי שהיה במקום הזה משפטו, וכחב: אם טרף יטרף יביא עד הטרפה ולא ישלם, ולא ירענו אם קרא עד כמו שתרגמו השבעים או עד כת' השמרני: אם עטוף יתעטף יידי סהד עטיפיה ולא ישלם; האוינה עדי בנוצפור, תרגם אצית סערותי וכן תרגמו השבעים והסורי; עד מה אשור תשבך כתב בנוסח השומרני: עד מאשור תושבך, ותרגם סער מאשור עורותך; ואחריות עדי אבד, כתוב בנוסח השמרני: ואחריתו עד יאבד, ותרגם ועקבאיתא עד יאבד; וגם הוא עדי אבד, כתוב בנה"ש: וגם הוא עד יאבד, וח' סער יאבד. וכן על מועד, וישם ה' מועד (שמות ט', ה') נטה קו, והתרגום ושוה ה' מסיד, ובכל מקום זולתו תרגם מועד ובנה = זמנה; כי אש קרחה באפי וחיקר עד שאל תחתית, תרגם: הלא נור חוצץ מן רגזי ותיתי סער דפוק שוילה; ולא ירע איש את קבורתו עד היום הזה, תרגם: סער יומה הדן; ובאמת נמצא לפעמים שתרגם סהד והוא לשון עזר, כמו שתרגם, בעזרתך, בסהדך; והשקית ברגלך, ותשקי בסהדך, פי' בכחך; וכאשר נדבר מן תרגום השמרני נראה מה יהיו חלומותיו בפתור הכתובים.

ב') גם נטה קו בפעלים מבני הכבד להפרידם מן הקל, כמו יאכל, יעשה ינתן, יקרא, ויפקד פקידים. ג') על שיץ השמאלית, כמו שם שם לוחק ומשפט, מהיות משה, ואשחט אותם. ד') על אותיות או"י ההמשך והכינוי, כמו מחיני, יודע, מפרי, כספו, פני ילכו, ידי אדם, (ונתרגום גם על אותיות מו"י הנרמזים, כמו זה, עלי, דיעה, שנים). ה') על כף הכניו, אישך, תשוקתך, בעבורך, בגללך. ו') על כל תי"ו הרפה, אחיאתך אחם, וגם במקום דגשות תי"ו, כמו ולמצרים האוכלים אתו, וכל העולים אתו, ונשאו אתך, בלתי אחיכם אתכם, בתי מצרים. ז') בכלל על כל תי"ו רפה בשמות ופעלים וסלה, כמו, במחירת, לא תאר, להכרית הצפרדעים, תחת, את, אחרי בלתי, ומקנת כסף, כיתנות עור, סיבלות, שיחי אותתי; וכן שמו קו נטוי על וישע להורות שחסרה ה"א, ועל ממנו להורות שחסר הנון ובא הקו במקום דגש שלנו, ובא גם על ויאמר לאברהם יודע תדע, ולא ידעתי בו

א' מי שירצה ללון עם ללים יאמב, בהכרח שמונתן על עד המורגל נפי חז"ל במסכת נדה.

ב' השמרני קרא הרי לשון הר בכניו, וחולי שעה זה הננוי למעלת הר גרזים.

ג' חולי כונת התרגום, סעדי ל' סעודה.

ד' ואל יעזב מה שכתב החכם קאסעטעללי נס' השרשים שתרגם עד *usque* הוא סהד, כי בכל מקום תרגום מלת היתם על כדיל, ועל הרוז הניח כמו זענדי.

שמוש*) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה גטה קו על האלף והריש יחד להורות שהיה מסופק אם וקרא ויאמר מבנין נפעל או ויאמרו וחסר וי'*) .

ש ע ר ה הפסקות .

בנוסח ובתרגום השמרני נרשמו סמני ההפסקות בנ' אופנים . ההפסק הגדול הוא בסוף כל ענין וספור בעין פרשיות שלנו וזה תמונתו : = או : < וקראו את פרקים האלה קצין (Kazzin), ואחר כל ספר מחמשה חומשים כתבו מספרם ואלה לשונם :

הזה ספר הראשון : קצין מאתים ונ

• • • השני : מאתים

• • • השלישי : מאה ושלושים

• • • הרביעי : ר. ויח

• • • החמישי : ק. וסו

ויהיה מספר הקצין 964 . ובקצין האלה פסקו גם באמצע הפסוקים שלנו, כגון פ' בשלח ופרעה הקריב : = ובפ' פינחס, ויהי אחרי המגפה : = ; כאשר צוה ה' את משה : = , ובפ' דברים, ויטב בעיני הדבר : = ובפ' אתחנן, ויתעבר ה' בי למענכם : = . גם עשו קצין מן חר חד פסוק שלנו כמו מן פסוק האחרון של ספר ויקרא : אלה המצות וגו', וכן מן פסוק א' דברים ג', ונפנה ונעלה דרך הבשן עד אדרעי : = . עוד יש להם שני מפסיקים כזה : .. וכל פסוק שלנו פסקו לפסוקים קטנים שלהם בסימן : או .. וזה הסמן האחרון שמו תמיד אחרי מלת לאמר או ויאמר, ובהפסקות הללו הנוסח והתרגום השמרני אין דרך אחר להם וגם כתבי היד משובים זה מזה כפי עדות ההכח וואלטמן בהקדמתו לפאליגלאטט ; וכתב כי המפסיקים האלה עשו הסופרים כאות נפשם . וכאמת נמצאו בהם שגיאות נראות לעין רבות כחול הים, ולא נוכל לסמוך עליהם רק במקומות אשר המתרגם השמרני והנוסח השמרני מסכימים זה לזה . וברוב, מסכימים סמני הפסקות שלהם עם העממים שלנו, ושמו סמן המפסיק במקום אשר שם נגינה מפסקת בתורתנו, כמו, הלוא אהרן אחיך הלוי ידעתי : ; כה אמר ה' : אלהי העברים ; שלש שנים יהיה לכם : ערלים וגו' ; ויאמר בלעם אל בלק .. הנה באתי אליך עתה ; ; ולא תענה על ריב לנמות .. אחרי רבים להטות . — ואין ספק כי הפסקות האלה המציאו באחרית הימים, וכמו כן כתבו בתורתנו (ויקרא ז' ע"ו) . „פלגא דארהותא" וכן המתרגם כתב במקום הזה, „פלגא פלגא זעתה" ¹ ולא ידענו אם כונחן על האותיות או התיבות או הפסוקים, ומי שיואכל ענבי שמרן, ימנה גרעיני פריהן . — עוד נחננו בדרך הערבים נקודה בין חובה לתיבה . — ונרשמו בפאליגלאטט הפרקים שלנו באותיות שמרוניות, והפסוקים שלנו בסמן כוכב, וראשי הפרקים שלהם בשני כוכבים אכל כל זאת הוספת המדפיס .

(*) לפי דעת אהובי המדקדק יצחק צער לקח השמרני שנים ויאמר אלה נניין הכנר הנוסף על סתקל ויוצא בסופן יהו"א, ומשמעתם ה' אמר לחנרס ע"י עליה, וכן יעקב ליוסף ע"י עליה, וכן דרך השמרני לנקד נניין הכנר בקו כנראה למעלה, וזה שעוד קו על ריש של ויאמר ליוסף איננו אלא טעות מחוקק .

¹ לפי המסורת חזי התורה נפסקים הוא ויקרא ח' ח' .

שער ההוספות והשנויים למעלת הר גריונים.

בפ' יתרו ופ' ואחחנן לאחר גמר עשרת הדברים הוסיף בזה הלשון, "והיה כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני אשר אחה בא שמה לרשתה: והקמת לך אבנים גדלות ושרת אחם בסיד וכחכת על האבנים את כל דברי התורה הזאת .. והיה בעברכם את הירדן .. תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר גריונים: ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים לא חניף עליהם כרול: אבנים שלמות חבנה את מזבח ה' אלהיך והעלית עליו עלת לה' אלהיך: וחבת שלמים ואכלת שם ושמתח לפני ה' אלהיך .. ההר ההוא בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול .. הגלגל אצל אלון מורא מול שכם." — והוא לקוח מדברים כ"ז, ב' עד ז'. וי"א, ל'. וכן הוסיפו במקומו בפ' ראה, י"א, ל', "מול שכם", וכן הוסיפו בפ' כי תבא, כ"ז, ד', "תקימו את האבנים האלה בהר גריונים", וכתבו בכל מקום הר גריונים מלה אחת, (לכד נהפפה לפ' יתרו הנזכרת עומד בפלגלגלעט הר גריונים שתי מלין וכלי ספק כי טעות דפוס הוא), וכן בכחבי הדיוטות שלהם כותבים הר גריונים מלה אחת כנראה מאגרותיהם, ואולי גם זה להם לעלה ולנשא מקום מקדשם. בפ' ראה בכל מקום שכתוב בספרינו אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך, שנה השמרנוי וכתב אשר בחר, כי לפי זיופו וכוב לשונו כבר בחר ה' לבנות מזבח על הר גריונים. בפ' ויחי כתב, ברכות אביך ואמך גברו על ברכת הרי, ותרגם עם ברכות טורי, ובפ' וזאת הברכה, עמים הרי יקראו.

ודע כי נמצא בגנוי ספרי פארים חמשה חומשי תורה בלשון סורי מן יעקב הדסא משנת 1015 לשמרות (705) והתרגום הזה משונה מתרגום סורי הנמצא בידינו הנקרא פשיטא. והוכיח החכם דע זאצי בראיות ברורות שהגיה המתרגם הזה התרגום הסורי הנעשה מתרגם השבעים המשונה מאד מן הפשיטא הנעשה מנוסחתו ואסף בתרגומו לפעמים נוסחת הפשיטא וגם נוסחת השמרנוי כמו בדברים י"ז ד' כתב, "תקימו את האבנים האלה בהר גריונים" והעיר על שינויים כאלה בגליונו וכתב: הלן בצחתא הו דשמריא משתכחין, וכן כאשר תרגם לפי נוסחת הפשיטא כנגד ח' השבעים, כתב תרגום השבעים בגליונו. ונמצא בזה גם שינוי נוסחאות בח' השבעים, כמו שהעיר על זה דע זאצי. *Notices et. Extraits* 17. 648 — 669

שער ההוספות למלאות.

בראשית י', י"ט: ויהי גבול הכנעני מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, כמו שכתוב בפ' לך לך ט"ז, י"ח. — י"ב, כ': וישלחו אותו ולוט עמו, כמו שכתוב בפסוק שלאחריו ולוט עמו. — כ' י"ד: ויקח אבימלך אלף כסף וצאן ובקר, כמו שכתוב בפסוק שלאחריו אלף כסף. — ל"ט, ח': הן אדני לא ידע אתי מאומה בביתו, כמו שכתוב למעלה ממנו ולא ידע אותו מאומה. — שמות ג', כ"ב: ושאל איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה ושכנתה, על פי

¹ והשמרנוים אמרו, כי היהודים גרעו זאת עתורתן, כמו שכתב חזקוני וסבליה דנריו כס' יהושע פ' מ"ה.
² וכן הוזכר בפירוש השמרנוי על ס' נחשית אשר הכאתי דף י"ט שזה יפתח על הר גריונים.

הכתוב י"א, ב' — ו', ט': ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה: ויאמר אל משה חדל נא ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנינו במדבר. והוא מן כשלח י"ד, י"ב. — ו' כ': ותלד לו את אהרן ומשה ואת מרים אחותם, כמו שכתוב בפ' פינחס. ז', י"ח. לאחר פסוק ז' כ"ח הוסיף שלידת משה אל פרעה: „וילך משה ואהרן אל פרעה .. ויאמרו אליו .. ה' אלהי העברים וגו' וכוה הוסיף התראת משה אל פרעה במקום אשר חסרה במקרא, כמו במכת הצפרדעים, הכרד, והארבה וגו'. י"א, ג'. ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים וישאלום וכחצות הלילה: אני יוצא כחוך ארץ מצרים עד סוף פסוק ז'. אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל: וגם האיש משה גדול מאד וגו' ובעיני העם: ויאמר משה אל פרעה .. כה אמר ה' בני בכרי ישראל: ואמר אליך שלח את בני ועבדני וחמאן לשלחו .. הנה ה' הרג את בנך בכרך .. ויאמר משה .. כה אמר ה' כחצות הלילה וגו'. י"ב, כ"ה. ושמרתם את העבודה הזאת בחדש הזה", כמו שכתוב שם י"ג, ה'. — י"ג, ה' ו"א. והיה כי יביאך ה' אלהיך", כמו שכתוב בכל מקום בס' דברים, וכן הוסיפו השבעים. — י"ח, כ"ד. הוסיף מן דברים א', ט' „ויאמר משה אל העם .. לא אוכל אנכי לבד שאת אחכם וגו' עד „אשר דברת לעשות; = ויקח את ראשי שכטיהם אנשים חכמים וידועים: ויתן אחם ראשים על העם וגו' עד ושמעתי: ויצו את שפטיהם לאמר .. עד, הרברים אשר יעשו. בדברות ראשונות כתב, שמור את יום השבת. גם, ולא תחמוד אשת רעך שדהו, כמו בדברות האחרונות. „וכל העם שמע את הקולות ואת קול השופר .. וראים את הלפידים וגו' ויעמדו מרחק: ויאמרו אל משה הן הראנו וגו' (מדברים ה', כ"ח) עד, ושמענו ועשינו: ואל ידבר עמנו האלהים פן נמות: — שם לפני פסוק כ"ב הוסיף (מדברים ה', כ"ה) וידבר ה' אל משה לאמר .. שמעתי את קול דברי העם וגו' עד ולבניהם לעלם: נביא אקים להם וגו' עד לא חגור ממנו (מדברים י"ח, י"ח) לך אמר להם וגו'. כ"ד, א'. אחה ואהרן וגו' ואלעזר ואיחמר. כ"ד, ה': ויובחו זבחי שלמים לה' פרים בני בקר, בדרך לשון הכתוב כה"כ. — ל"ב, י'. ואעשה אתך לגוי גדול: וכאהרן התאנף ה' מאד להשמידו: ויחפל משה בעד אהרן (מדברים ט', כ'). — ל"ב, י"א. בכת גדול ובורזע נטויה, וכן כתבו השבעים. ויקרא כ', ז'. והייתם קדושים, והתסיר והתקדשתם לפי הפסוק כ', כ"ז. — כ"א, כ"א. „לא יגיש (ומסר, לסקרינ) את אשיו ה' מזם בו: לא יגש להקריב לחם אלהיו .. מקדש הקדשים ומן הקדשים יאכל. — כ"ב, ל'. „ושמרתם את מצותי ועשיתם אחם", וחסר אני ה', וכן בזה"ש. — כ"ג, ה'. „בחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש", כמו שכתב בפסוק של אחריו ובחמשה עשר יום. וכ"כ ה"ע. במדבר ג', ד'. וימת נדב ואביהוא (ומסר לפני ה') בהקריבם אשורה לפני ה'. — שלח לך פסוק א'. (מן דברים ט', כ') ויאמר משה לבני ישראל באחם עד הר האמרי וגו' ויקרבו אל משה ויאמרו נשלחה אנשים וגו' עד ויטב הדבר בעיני משה. — י"ג, כט'. והחתי והחוי והיבסי והאמרי, וכן חז"ל. — י"ג, ל"ד. לאחר הפסוק, וכן היינו בעיניהם, הוסיף (מן דברים ט' כ') וירגנו בני ישראל באהלם ויאמרו .. עד ובענן יומם. — לאחר פסוק מ' כתב (מן דברים ט', ע"ג) ויאמר ה' אל משה .. אמר להם לא תעלו וגו' עד אויביכם: ויירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא לקראתם ויירדו אחם כאשר תעשינה הדברים: ויובם ויכחם עד חרטה .. וישבו אל המחנה: = כ', לאחר פסוק י"ב. כתב (מס')

ולתתכן) ויאמר משה אדני ה' אתה החלית וג' עד והלכנו: — וידבר ה' אל משה לאמר (מן דנריס נ', י"ח) אתה עבר היום את גבול מואב וג' עד נתחיה ירושה. — כ"א, י"ב. רב לכם וג' עד ושיתחם: = — כ"א, לאחר פסוק כ"א (מדנריס נ', כ"ד) ויאמר ה' אל משה .. קומו סעו ועברו את נחל ארנון, עד ורגזו וחלו מפניך. — פסוק כ"ב, כתב בסגנון דברים ב', ו'. וישלח ישראל מלאכים וג' דברי שלום לאמר עד והמואבים היושבים בער: ולא נתן סיוון את ישראל עבר בגבולו: = ויאמר ה' אל משה .. ראה החלית וג' (מן דנריס נ', ל"ט) ויאסף סיוון את כל עמו וג' ויכרו ישראל ואת בניו ואת כל עמו לפי חרבו. — סוף חקת, ויטו אתו ואת כל עמו, ומחק ואת בניו לפי שגם בדברים ג', ו' לא נכתב בניו. כ"ב, ל"ה. ואפס אשר אדבר אליך אתו תשמר לדבר, וכן (ל"ח) אתו אשמר לדבר, כמו שכתוב כ"ב, י"ב. — כ"ז, ד'. חנו לנו אחוזת נחלה, שכן כתוב נתן חתן להם אחוזת נחלה; וכן שינה וכתב, ונתתם את נחלתו לבתו, כמו שכתוב בפסוקים שלאחריו ונתתם את נחלתו לאחיו; והשמרונני לא ירד לעומק כונת התורה לקרא ירושת הבת העברת נחלה, שאם תהיה לאיש משבט אחר תעביר נחלתה משבט לשבט (נ"כ קט"ו ופירש"י על התורה). — כ"ז, י"ג. ויאמר אליו (מן דנריס ג', כ"ה) עיניך הראת וג' עד הנלחם לפניך: — ל"א, כ"א. ויאמר משה אל אלעזר הכהן אמר אל אנשי העבא וג' אך את הורב וג' ויאמר אלעזר הכהן וג'. ל"א, כ"ח. מן הצאן מכל הבהמה, כמו שכתוב בפסוק ג'. — ל"ב, א'. ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט מנשה. ל"ו, ג'. ונוספה נחלתן על נחלת המטה, כמו שכתוב בפסוק לאחריו. דברים א', ט"ד. ויצא העמלקי והכנעני. ב', ו'. ואשלחה מלאכים וג' (מן חקת ב', י"ד) ער, פן בחרב אצא לקראתך. ד', מ"ט. ים הערבה ים המלח. — ו', ו'. ובני ישראל נסעו ממסרות וג' הוסיף שם כל הקסעות והחנינוש שקיצר בהן הכתוב. — י"א, ו'. וחבלעם ואת כל האדם אשר לקרח. — י"ג, ו'. כי יסיתך אחיך כן אביך וגו'. — י"ד, ח'. ואת החזיר וג' ושסע שסע פרסה, כמו שכתוב בפ' שמיני. — ט"ו, ד'. ולא ילן מן החבשר אשר חובת בין הערבים. י"ט, ט"ו. נביא מקרב אחיך כמני. — כ"ח, נ"ג. ואכלת פרי בטנך אשר נתן לך, וחסר, ה' אלהיך, וכן בתה"ש. — ל"ד, ויעל משה וג' ויראהו ה' את כל הארץ מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרס עד הים האחרון (ועד פסוק ד' חסר) כמו שכתוב לך לך ט"ו, י"ט. —

שער הבאור

יהי מאורח ברקיע השמים להאיר על הארץ (כלאשית א', י"ד) וכן בתה"ש. ויאמר קין אל הכל אחיו נלכה השדה (ד', מ') וכן תה"ש. והיה משניהם לבשר אחד (נ', כ"ה) וכן תרגם יב"ע והווי תרויהוון. ויכל אלהים ביום הששי וגו' וישבת ביום השביעי (ג', כ') וכן תה"ש. גם מעוף השמים השהור שבעה (ו', ג') וכן תה"ש, והם הוסיפו עוד, ומעוף השמים אשר לא שהור הוא שנים שנים. והנאים זכר ונקבה זכר ונקבה (ו', ט"ו). והכנעני והפריזי או יושבים בארץ (י"ג, ו'). והיי לו צאן ובקר מקנה כבד מאד (י"ג, ט"ו). וחמט שרה בקרית ארבע על עמק היא חברון (כ"ג, כ') וכן תה"ש. בלעדי אלהים לא יתענה את שלום פרעה (מ"ט, כ') וכן תה"ש, והשמרונני תרגם כמו כן בלעדי אלהים לא

יחזקיהו. ויקבוץ את כל האכל וג' אשר היה השבע (ט"ז, ט"ח). ואני בכואי
מפני אדם מחה עלי רחל אמך (ט"ז, ו') המלך יברך את הנערים האלה
(ט"ט, ט"ז). ברכת אביך ואמך (ט"ט, כ"ו) וכן תה"ש. כל הבן הילד לעבדים
היאור חשליכון (סמות ח', כ"א). כאשר בהיות החבן נתן לכם (כ', יג'). ומושב
בני ישראל ואבותם: אשר ישבו בארץ כנען ובארץ מצרים (י"ג, ט') וכן
תה"ש. וכל בכר אדם בבני אפרה (י"ג, ט'). וכן תה"ש. וילכו דרך שלשת ימים
במדבר (ט"ז, כ"ג). ויהלש יהושע את עמלק ואת עמו: ויכם לפי חרב (י"ז, י"ג);
ויצא משה לקראת חתנו וישתחו למשה (י"ח, ו'), והגבלת את ההר סביב ..
ואל העם תאמר .. (י"ט, י"ג); וירד משה מן ההר אל העם (י"ט, כ"ה);
לא תעשה בו כל מלאכה (כ', י'). אם רעה היא בעיני אדוני — אשר לא
העידה (כ"א, ח'); וכי יכה שור או כל בהמה (כ"א, כ"ח); משור עד חמור
עד שה עד כל בהמה חיים .. אחד שנים ישלם (כ"ג, ג'); וכי יבעיר איש
וג' שלם ישלם משרדו כתבואתה ואם כל שדה יבער מייטב שדהו וגו'
(כ"ג, ה') וכן תה"ש; ושלם אחד שנים' (כ"ג, ז. ח'). וכן לאלהים אחרים
יחרם: (כ"ג, י"ט) וחסר כל סוף הפסוק: בלתי ל"ה לברו. וכשר בשדה טרפה
לא תאכלו: השליך תשליך אותו (כ"ג, ל'); כי השחר יעור עיני פקחים
(כ"ג, ח'); למען יגזו וגו' וכל בהמתך והגר (כ"ג, י"ג); לא תבשל גדי בחלב
אמו (כ"ג, י"ט): כי עשה זאת בזבח שבת: ועברה היא לאלהי יעקב.
ותרגום השמרוני: „הלא עבר דה כדבא אנשחה ומרגזה היא לאלהי
יעקב". ונראה מעלוג לשונן שזאת הוספה מאוחרת ואין לה חלק בחזרת יעקב.
ועתה אם תשא חטאתם שא: ואם אין וגו' (ל"ב, ל"ג) וכן תה"ש; ושמעת שמע
שתי פרסות (ויקרא י"ח, ג') וכן תה"ש; וכל הנשא מנבלתם יכבם בגדיו ורחץ
בשרו במים (י"א, כ"ה); אך מעין מים ובור (י"א, ל"ו) וכן תה"ש; בקרחה היה
לו לא ימות (י"ט, ב') וכן תה"ש. לחם תנופה שחית חלות (כ"ג, י"ז); יערך
את הנרות לפני ה' עד בקר (כ"ד) וכן תה"ש; ואעשה אותך ובית אביך לגוי
גדול (נמדנר י"ה, י"ג) וכן תה"ש; ויאמר ה' אל משה .. אמר ויהרגו את
האנשים הנצמדים לבעל פעור .. וישבו חרון אף ה' מישראל (כ"ה, ד'),
ושינה את הכתוב, לפי שלא כתב בפסוק שלאחריו דק-הרגו איש אנשיו הנצמדים וגו'.
באכל האש את קרח (י) ואת חמשים ומאתים איש (כ"ו, י'); למה החייתם
כל נקבה (ל"א, ט'). פן יאמרו עם הארץ (דברים ט', כ"ח). הטמא בכ והמתור
יחיו (י"ב, כ"ג) וכן תה"ש. שמר ושמעת ועשית את כל הדברים האלה (י"ב,
כ"ח). כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש ואחרי כן יבא אל חזק
המחנה (כ"ג, י"א). ארור אשר לא יקים את כל דברי החזרה (כ"ג, כ"ו) וכן
תה"ש. כי חלק ה' יעקב: תבל נחלתו ישראל (ל"ב, ט'). שחחו: לא לו בני
מום, והמתרגם לא הפריד לא מן לו, ותרגם, „טבלו לאלה ברי ערברב גלי

1 אחד שנים יז להציגה כמו על חד תרין של חונקלום, וכנה עליה זו תעיד
על דעת שהנחתי למעלה כי קרוב הוא אשר היה גם התרגום הארמי ידוי מעמיקי תורה
זו, ועל פיו חסרו והוסיפו ושינו.
2 טכוספת טלת פחדים נראה שהיה קורא לאלהים נכרי, ראה דצ"י צפירוז.
3 והחכם קעניקלע הניח חזיה כתי יד אשר גם נכמות יז נהם את כל דברי התורה;

מעקם שור שקר", והפריד מתלחל, ושור הוא חרגם של פחיל, תלי הוא חרגום שלדור, כמו שחרגם שנת דר ודר, גיל וגיל. ימצאו בארץ המדבר .. ובתהללת ישמנהו (ל"ב, י'), וחרגם: חיצה בארע מדברה ובתשבחהה שבינהז. יאכל יעקב וישבע: ישמן ישרון ויבעט (ל"ב, ט"ז) וכן תה"ש. מזה רעב לחמו: רשף קטף מררים: ושן בהמות אשלח במ עם חמת זהלי עפר, וחרגם השמרוני: מדין געה טעמה: רשוף חטים עצאם; וכיאר החכם געזעניום בספרו על נוסח השמרוני דף מ"ד ע"פ המתרגם הערבי אבוויט, "מן הודא אלגוח עדאווה שררא קאצים אלמחלעק" — מזה רעב לחמו שרוף קטף עשבי מרירים, על דרך הכתוב, הקוטפים מליח עלי שיח (חיוכ ל'). ולא חכמו וישכילו זאת (כ"ט) וכן חרגם השמרוני, דלא חכמו ויתקנו דאה. אם לא יצורם מכרם (ל'). חתום כאוצרותי ליום נקם ושלם: לעת חמוט רגלם (ל"ה).

שער חלוף הפעלים והבנינים והגזרות.

חתת ויאהל (נרשית י"ג, יח) כתב השמרוני וילך אכרם, וחרגם ופרם כנוסחתנו. ולכן הלך לגו את צאנו (וילל). למה נחבת לכרוח (זס) לשון חוב, לכן חרגם שבשת. ויהי כאשר תאדר, חתת תריר, והוא חלוף כפול (תולדות). וכסף אחר לקחנו בדינו, חתת הורדנו (מקץ). עלה שנית החלום (זס) חתת ועל השנות. וחלא ארץ מצרים (ויגש עיין ד"ק). אדיר אפם כי עז (ויחי) וחרגם משבח רגון. חתת, בנות צערה עלי שור, בני צעירי עלי שור, וחרגם ברי לעיצי סלק שור, וקרא בנוסח עלה. כן יפרה וכן ירבץ (זטות). למה משה ואהרן תפרידו את העם ממעשיו, וחרגם, תפרידון. חכבר העבודה על האנשים וישעו בה ואל ישעו בדברי שקר, ות' ויענו בה ואל יענו. ויאסר את אפן מרכבותיו, משרש אסר, וכן חרגם ואסר, כמו ויאסר את רכבו. אשירו לה' כי גוי גאה, וחרגם שבחו לה' הלה גוי יכלה, ויכלה הוא לשון יכולת כמו שחרגם וברב גאונך תהרס קמיה, ובסגיי יכלותך שנקת מרגזים, ובשירת מרים חרגם, שבחו לה' הלא גוה דאגיה, וגעזעניום באר ע"פ חרגום הערבי מן אבוחד, עלי אלשעב אקחדר, עלי גוי יתגרל. שמור את יום השבת (יתרו). וכל העם שמע את הקולות. ויכל העם מהביא, חתת וישבות. לא יצק עליה שמן (ויקרא כ'), יח. והצלתי מן הרוח, ויצל מן הרוח, משרש נצל ולא מן אצל (נהעלותך). היקראך דברי אם לא (זס), וכן כי הקרא ה' אלהיך לפני (תולדות) אולי יקרא ה' לקראתי, ואנכי אקרא כה (כלק), וכולן חרגם אירעה והומנה, והוא שורש קרה שלנו והשמרונני עשה שורש קרא מזה הענין. וחתת ויקר (כלק כ"ג, ד')

כלל מוטעים הם צעדות המסורת האומרת: את כל דברי התורה זו דמטיני בתורה וסמן, והיתה עמו וקרא בו (דברים י"ז, י"ט), וכתבת עליהן (כ"ז, ג'), על האנשים (כ"ז, ח'), אם לא תשמר לעשות (כ"ח, יח'), הנסחתת לה' (כ"ט, כ"ח), הקהל את העם האנשים (ל"א, י"ב), שימו לנבכם לכל הדברים (ל"ב, ט"ה) עכ"ל. ועונח מזה אחר דברים כ"ז, כ"ז חין מלת כל. ומסרה זו שהנחתי מרעה גם בספרינו במס"ק דבראשית ט"ה, כ"ז. וזם נעמר, "ו". ודעתה על זו המקומות אשר סעונים את כל דברי התורה, חכן שם חינונה מקומה ושיין לדברים י"ז, י"ט. והמדפים שגז בהעתיקה. — ועוד עד אחד חניא ביה"כ הנקדן, אשר כתב בפירושו צעין הקולא שלו: את דברי התורה הזאת (דברי המדקדק המכר). והמתרגם כל רומי קרא ישמנהו כצין ל' שטן, חכל מהמתרגם השמרוני נרשע שקלא ישמנהו כצין שחלית לצון שימה.

כחב וימצא מלאך אלהים, ובפסוק ט"ז כחב ויקרא מלאך אלהים, ותרגם וועק-
 חחת וישטחו להם שטוח כחב וישטחו להם שחוטת, וכן תרגם ונכסו להו
 נכיסה. הרע הדרך לנגדי (כלק). גם אחכה הכיתי. ועשה ליבוה שבעה מוכחות.
 ונירם אברה חשבון עד דיבון ונשים עד הנפח אש על מירבא
 (חקת כ"א, ל') ותרגם, וארמנן אברה חשבון עד דיבון ושבינן (וקלס ונזים לזון
 זימה) עד דנפח אוקרה על מירבא; והשבעים תרגמו, והנשים עוד דלקו אש
 במואב. — אל נחזו ממזרים כחעפת ראם לנ', ותרגם, חיולה נגרה ממזרים
 כאפרעות רומה לה (כעפיות רוס). ויתנבאו ולא יאספו ותרגם ולא יכשוו,
 ופירוש, שלא התאספו עוד להתנבא כמו שאמרו חז"ל בספרי, ולא ידע השמרוני
 שזה נכלל גם בשורש יסף, וכי אסף וספה וסוף כולם מעיקר אחד יוצאים וע"כ
 מתחלפים זה בזה בטעמיהם. לשכן שמו שם (כלה) חחת לשום. אשר הועדו,
 בהועדתם (פינחם כ"ו, ט) חחת הצו הצחם. לא תחיה קדשה ולא יחיה קדש
 (תלל) וכן תרגם לא תחיה. מן הפעל ואחיה עשה כינוי וכחב ואחו מרכבות
 קדש, וכן תרגם ועמו מן רבבות קדשה. — לא ידע להבדיל בין הפעלים ירא,
 ראה וירה וכחב, מרכבת פרעה ירא בים. או ירא יראה (יתרו). ואיש אל
 יראה בכל הדר (תלל). להתראות לפניו גשנה. ויראהו ה' עץ. לא יראו
 את פני רקים, וכולן תרגמם לשון חזי. למה תחירו (מקן) ות' למה תדחלון.
 ויראו אלהי ישראל (מסמטים) ודחלו. ושינה ג"כ ויאחזו את אלהי ישראל,
 ותרגם ואחדאו לשון אחיזה ודיבוק. וירא אהרן (תלל ל"ב, כ') תרגם ודחיל אהרן.
 השתנות הבגנים עצמו מספר ולא נביא רק חלק קטן מהם כמו ויולד (נרזשית
 כ', ג'). ולא היו עוד מכול להשחית. הלכן מאה שנה אוליד. יודע חדע.
 היודע נדע. על דבר הכסף המושב. את אשר האלהים עשה אגיד לפרעה,
 וכח"ש עבד החוי. ויושם בארן במצרים. לא יגרע מלכניכם. חלק כחלק יאכל.
 אשר לא יעידה. לא תבעירו אש (ויקהל). חיו לכם (מעות). פן תקדיש
 המלאה. לא תחריש בשור ובחמור. בניס אשר יולידו להן. להזנות את בית
 אביה. להעבירך בברית. בבוא כל ישראל להראות. והרצתה את שכתחיה.
 ואשם הנזם. וכחלפי הענין העברתה ההוה כמו אשר ישב בחשבון (מקת). חלם
 חלום. שמת כל בעל משא ידו. הצווי חחת הפקור, כמו לקחו את ספר התורה
 הוה. העבר חחת העתיד, כמו ויעש פרעה ויפקד פקדים ויחמש (מקן) וכן
 תרגם ועבר. כאשר ברכך ה' אלהיך. — במקום שחסרה ה"א הנקבה בעתיד
 ע"פ המסורת, כחכה השמרוני כמשפט הלשון, כמו ותחיינה מורת רוח.
 ותשתחוינה לאלומתי. ותחיינה את הילדים, ותשקאינה את אביהן.
 ותקראנה לעם. אבל כחב כמו כן, ויתמנה בבואן לשחות, אשר היא אחת
 מן ג' מלין אנדרוגינוס במסורת.

ש ע ר ח ל ו פ השמות.

אשר מצא את האימים במדבר (נרזשית ל"ו, כ"ד) ותרגמו, ראשחקע עם אימא.²

¹ לא ידעתי למה שינה אל מוליו ולעיל כ"ג, כ"כ לא סר מקריאתנו אל מוליו, וכן תרגם שם חיולה דלמקינון.

² ולכן יושנים הכותים נחשן כיום השנת כמו הקראים כמו שזכרתי לעיל כ"ו.

³ וכן תרגם חונקלום: גנרית והכין ימים כמו חיים "die Gureitbaren", כחלוק

איש ואשתו, חחת וזכר ונקבה (נח), וכן במקום אשה אל אחותה ואיש אל אחיו, כתב אחת אל אחת ואחד אל אחד, וזה כדרך הארמי שלא ימשש בלשון איש ואשתו בלתי באדם לבדו (ראה לוח נג מן לוחצו). ויבחר אותם בתור (לך לך) ותר' ופסק יתין פסק. חשב הנערה אתנו ימים או חדש (חיי שרה). ויצחק בא במדבר באר לחי דאי, וכן תרגמו השבעים. המלך הגאל אחי מכל רע. מאל אביך ויעורך ואל שדי. חחת כלי חמס כתב כלו חמס, וכן חת"ש. וירא יוסף לאפרים בנים שלשים¹. בני מכיר בן מנשה וילדו בימי יוסף. ויגדל הנער (שמות). תפול עליהם חימה ופחד, וכן תרגם חימה. במזלות כמו אבן (שמות ט"ו, ה'), לשון נזילת מים, ותרגם בצבראחה. זה שלש דגלים, (נמדנכ כ"ד, י'). נהיה אדום ירושה: והיה ירושה עשו איביו (שם י"ח). ונאספו שמה כל הרועים וגללו (ויאל) לפי שחסר הנזשא בקריאתו העדרים², וממעם זה השתנה גם כן: באי חשבון, מפני כי בקריאתו באו חשבון חסר הנזשא, יושבי חשבון. אוי מי יהיה משמו: אל יוציאם מיד כתיים וענו אשור ויענו עבר (נלק כ"ד, כ"ד) וכן השבעים קראו יוציאם ומשכו אל אל משמו, ותרגם השמרוני לא קרא משמו בסין ל' שימה כח"ש, אלא בשין ימנית ל' שם, ות' וילה מן יהי משמה חיוליה אפקין מן יד כחאי. מי מנה עפר יעקב ומספר מרבע ישראל, ות' ומן מתני רבעה דישראל. וירם מגוג מלכו. ואשר הנחלים ואשר נטה לשבת עיר, ות' הנחלים לשון נחלה: דאסהנון ודארם למדר קריה. ואת נבו ואת בעל מון: מוסבת שם ות' מהרון חמון, ופ' שם הלכו מסביב, וכן חת"ש. והעילו העדה את המכה מיד גואל הדם (ל"ו, כ"ה). וביום השביעי חג לה' אלהיך (דברים ט"ו, ח') כמו שכתב בפ' בא. והחזיקה בבשרו (כ"ה, ז"א). למען ספות הרוחה, ות' הרוחה. והיית לשם ולמשל (כ"ה, ז"א). ותרגם: לשם למשלם. חמת בקר וגו' עם חמת כרים (ל"ז, י"ד). וביאה קרית חיות (כלק) וכן ת' מדינת דזין. יחי ראובן ואל ימות: והיה מאתו מספר (ל"ג, ו') ות' ויהי מעמו מנין. ואל עמו תביאנו ידיו ריב לו. .. ותרגם, וליד עמה תנדינה אדה חגיר לה, ופרוש ריב לשון מריבה. ולבנימן אמר יד .. ידה.

שער השואה.

כבר אמרנו כי דרך השמרוני להשוות כל הפעלים הבאים בדבור אחד בשני

יח"א, ודעתו שהיו חנשים נפילים וענקים "Nefelen", כמו שתרגם נפילים ונפלים וענקים גם כן גנריו (נראה ו' ד' י"ד, ה'). נמדנכ י"ג, כ"ג. כ"ט. ל"ד. דברים כ', י"ב. כ"א. כ"ב. לא שדענו על האומה הנקראת חיעים כי זו תרגמה בשם חיעתני (נראה י"ד, ה'). דברים כ', י"א. י"ב. ונראה מזה שלל בין חונקלום לחומה חיעים כמו שחש הפרחון (ערך חים וערך ים) והרענ"ן בפירושו, חלל דעתו חתם על חנשים מופלאים בגדולה וזכח וגבורה, וכן יסופר בספר הישר. — (מפי לוחי יחזק בער).

¹ וכן תרגם חונקלום כנין תליתין, וראה מכלל יופי ובנגדו הרלכ"ט.

² הכה מנינו כנסחחות יסנות מדוקדקות של תרגום חונקלום אשר תרגום יסוף העדרים הוא עשקין עדריא, וכן תרגום ונאספו שעה כל העדרים ומתכנשין לתמה כל עדריא, חכל עדרי לאן הוא תרגומו עדרין די ען. ולפי תרגומו חין העדרים טעמו על חלל חלל הוא שם חומן, שם מנהיגי חללן (Girten) ונאמנת פירוש זה הוא המתמשך וחין כורך לומר שהוא מקרא קלר. וגם כלו חטון חינו חסר הנזשא חלל הוא כמו כלו לחטון או חטונה וחמר לפ"ר כדרכו במקצועות הדבה וכן שם חונקלום עלו לחטון. — (מחזקי הכוכב).

המין והמספר והבנינים בפסוקי ספרינו, ומטעם זה שינה וכתב: ויקראו שמו יעקב; על כן קראה שמו לוי; וחקרא את שמו ער; ואתן לך גם את זאת; ויגרשו אחם מאת פני פרעה; וזכרו את היום הזה; כי יהיה להם דבר באו אלי; והפשיטו ונחתו; לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדישים; נבלה ומרפה לא יאכלו; וילידי ביתו הם יאכלו בלחמו; ושרה מנרש עריהם לא ימכרו; למקום ההוא קראו נחל אשכל; ונתנו עליו מים חיים; ויורישו את האמרי (חקת); צררו את המדינים; חנו לנו אחוזה; וישבו על פי ההירות (מטעי); כי תולידו בנים; ולא תחטאו את הארץ; מנעליכם לא בלו, כמו שכתב שמלותיכם; תשתו הערה ובעירם; תשלח כל נשיא בהם; ממחציתם תקח; איש כפי נחלתו אשר ינחל; ופרש השמלה; ויוציאהו אל מדבר שור; צלמי מסיכותם תאבדו, כמו שכתב לאחריו חשמידו; חרבה, כמו המעיט; החרים החרים; ויאכילהו, כמו שכתב ירכיבהו; נסיתהו כמו בסמוך תריבהו. — אבל לא ידע כי הפעל היה משתמש במקום פעל סחמי ונפל על היחיד ורבים, ולכן שינה שלא כדיון: והמים היו הלכו וחסרו; ויהיו הם מריקים שקיהם; ויהיו אנשים אשר היו טמאים; — וכן לא ידע משפט המקור כי מצד שהוא מופשט מכל זמן מין ומספר נופל על יחיד ורבים ובהם גם בשימוש תואר הפעול, ומחסרון ידיעתו משפט הלשון שינה וכתב: וישבו המים מעל הארץ הלכו ושבו; ויצא ויצא ושב; ולא יספה שובה אליו עוד; הלך ונסע הנגבה; הרחיקה כמטחי קשת; כל נבלה וג' או מכרה לנכרי; אשר לא נסתה וג' הציגה על הארץ. ולא ידע גם כן כי שמות הקבוץ באו בלשון יחיד ורבים ולכן שינה: וכל הארצות באו מצרימה; עתה ילחך הקהל; והעם לא נסעו עד האסף מרים; ואמרו כל העם; וירבו העם; ויענו כל העם. וכן לא ידע משפט שם הנסמך לזכר ונקבה יחיד ורבים שיבא הפעל על אחד מהם וברוב על הסמוך וכתב: קולדמי אחיך צעק אלי; וכתב בנוסחתנו: נגע צרעת כי תהיה. —

שער תמורת האותיות.

חלופים כאלה באו מצד אותיות הדמויות בחזנותן לראות עינים, ובמבטא שפתיים לשמע אזן, כמו כתים ורודנים; קרתים; שמא ברד; חירא; והיה לכם לזרה; וידק את חניכיו, לשון שקיפה כמו שחרגם וישקוף (כחלזית יט, כ"ה. ב"ה ח') ואדיק, וכן תרגם שם יב"ע, והשמרוני תרגם כאן: ושריית עלימיו; הדקות (נמקום הדקות); הרהטים; ומחוקק מבין דגליו; והנה איל אחר, וכן חה"ש² וחברתם כי קשחה; ואת העם העביר לעבדים; אתה תראה

¹ בננוי נוסחאות אשר חסף וקנץ דע לחמי טן כתני ידות נעלמה גרסת הספריוני זו גם בספרינו.

² גם בלונקלום דברא חדל וכן כת' סורי, וע"כ רבים טן החוקרים האזערים שדלי כי קרל לונקלום אחד גדל"ה, ושיבשו נוסחת ספרינו. אבל בלאת חינו בדבריהם, ולונקלום דרך אחת דרך, ובכה פירוש תרגומו: בתר אלין הוא תרגום של אחר בפסוק, ושם הוא עוזר במקומו ולונקלום תרגומו כפי עקומו הכללי לו, כמו שכתוב: אחר וישל חנהם את עיניו. חדל בוספת לונקלום היה, וכיון אל „המדע": אותו איל שנכלל בין השמעות של שתי ימי כחלזית והיה רועה עד עתה כג"ע תחת טן החיים, וזהו טעם תרגומו

אח אשר אעשה לפרעה (וכן נמדנר י"א, י"ב); לא חמור אחד מהם נשאתי והזכירוהו חז"ל בין השננים שעשו השבעים; את פני הארון ה'; אכלה עד מואב, וכן תה"ש; צרדה; יחצה; ואת השאף (תחת השחק); תאי (תלו); הרגיפת (הדכיפת); המרה (המלרה); בגרב ובהרס; כאשר יראה הנשר, ותרגם: כמה דמתחוי נשרה; באבליהם (ננלניהם); זהלי עפר; לא כחתה עינו; ומחץ פתי מואב' וקדקד כל בני שח, ות' ומחץ פתי מואב ורום כל בני שח, ושינה על דרך הכתוב בירמיה מ"ח וקדקד בני שאון; ותשכח אל מהללך, ות' ותחנשי חיולה משכתך; וכימך רביך, והו ימי בחרות בל' ארמי. —²

ש ע ר ה כ נ ו י י מ

לפעמים שינה וכתב את השם חחת הכנוי כמו, והמדינים מכרו את יוסף מצרימה; ויברך את אברם במקום ויברכהו (לך לך); ויבאו אילימה ובאילימה. ולפעמים כתב הכנוי חחת השם כמו, למועד חדש האביב כי בו יצאת. — למדבר בערו כתב אנחנו ולא נחנו, ונסתר לרכים כתב בכל מקום בלא הא כמו מעשה אלהים הם; נחונים הם לו; ויאמרו האנשים ההם; והם בכחובים; מאחת מהן; אשר הוא יושב בהן; ויחרם אתם (אתהם), וכתב כמשפט הלשון וכנגד המסורת: ואם ככה אלה עושה לי (נמדנר י"א, ה'), ואתה תדבר (דנרים ו', כ"ז); וכן אמרי נא אחתי אחי, ולפעמים אחיד במקום אחך. — וכתב הכנויים החסרים בספרינו כפעלים ובשמות כמו: כי שמעתים אומרים; ויקח את העגל וישרפהו ויטחנהו; וקסמיהם בידם; ויעלהו אל הר ההר; ולקחו למטהר; הנה אנכי יצאתי לשטנך; לאחאבה אליו; ובקשת וגו' ומצאתהו; בכל מקום אשר תזכרו שמי; ולא תקים לך מצבה אשר שנאה; והיה כי תקראנו מלחמה (ראה רמב"ם ורמב"ם); על פיהו יצאו ועל פיהו יבאו; והחסר הכנוי וכתב: בשבתך בביח, כמו שכתוב אחריו ובלכתך בדרך. בכנוי השאלה כתב: מה האנשים האלה, חחת טי; איך חחת איכה; הכו קרא שמו יעקב, ות' אשפיר.

ש ע ר ה מ י נ

השננים שעשה השמרני בגדר המין הם לפעמים מצד שלא ידע שיש מן השמות

דבר לא חדף, האיל המיוחד, כל' מבורר, ולא דבר חד (נמדנר כ"ח, י"א). וזמור לך זהו הפירוש של התרגום אשר כל החכמים עד הנה לא ירדו לעומקו, וע"כ מהם הסיר מלת חדף לגמרי, ואחרים חשבוהו לעשות ותקנו לטיח, ואחרים שכתבוהו במקומה בחר כמו נמ"ג רע"ה, ואחרים החליטו אחד לנוסחה היסדה בפסוק. וכל זאת טעות ומה שהשמרני והשננים והסורי קראו אחד גדל"ת חין הכדונים ראוים לראיה, כי כולם שאלו מבאר חונקלום מנלי הכין דרך דעתו בתרגומו (מאוהכי הנזכר).
¹ פתי הוא פשה נעלרי, כמו שתרגם פשה הנגע ופתי והוא לאון רחוק וגבול כמו שתרגם עד רחוב לבוא חמת, עד פתאי, והרחתתי את גבולך, ופתי, וכן מרחכת הנהר (נמדנר ל"ז, ל"ז) תרגם מפתי נהרה ואינו שם עש"כ כמו שתרגם הרומי, וטעה גם כן ותרגם פתי מואב ל' פתייה, וגם החכם געזעניום (דף ל"ו) מערחק הכיח לחמו, למי שלא קרא התרגום השמרני.
² והמתרגם הרומי תרגמו לאון רב ומורה.

לפי השמרוני לא היה לפני חמשים שנה, לכן הוסיף מספר המאה על מני הכתוב בלידה לפני זה הזמן וכתב:

438	ארפכשד	הוליד	שנה	135	ויהי אחרי	כן	303	ויהיו כל ימיו	438
404	עבר	"	"	134	"	"	270	"	404
239	פלג	"	"	130	"	"	109	"	239
239	רעו	"	"	132	"	"	107	"	239
230	שרוג	"	"	130	"	"	100	"	230
148	נחור	"	"	79	"	"	69	"	148

ותרח הוליד לשבעים שנה, וכתב: „ויהיו ימי תרח חמש שנים וארבעים ומאת שנה וימת תרח בחרן“, ובוה עלה החשבון על נכון, כי אברם היה בן ע"ה שנה בצאתו מחרן, ותרח מת בחרן. ותו"ל אמרו ליישוב חשבון השנים שהקדים מיתח תרח בחרן לציאתו של אברם מפני כבודו ובאמת מת תרח ששים שנה אחר כן. — והנה ההוספות והשנויים אשר הבאתי בזה השערים הם השנויים הראשים ועוד להוסיף עליהם כהנה וכהנה, אבל כולם יכנסו בפתחי השערים אשר הקימותי. ולא תמכתי בזה על עבודת מחשבת של החכמים קסטללי ולייטפוט בחלק הששי של הפאליגלאטט, אך אספתים ולקטחים בעצמי מן הנוסח השמרוני בפאליגלאטט מרפוס לאנדאן היותר מונה ובכל זה לא נטהר עוד מכתמי טעות המעתיק או המחוקק; ועל הרוכ יתקנו השגיאות האלה מתוך חרגום השמרוני, כמו שכתב בנוסח: ועלית בבקר על הר סיני ונצבת ועלית בבקר על הר סיני ונצבת לי וג' ובת"ה: וחסק בצפרה לטור סיני ותתקומם לי חמן על ריש טורא. וכן: ויעזב כל אשר ביד יוסף, וחסר לו כמו שת"ה ושבק כל דלה באר יוסף. וכ"כ: והנה שבע כבשרו ויתקן שבה כתרגומו שביה כבשרו. וכן: הזרע והלחם והקבה, יתקן והלחיים כתרגומו ולחיה. וכן: הלוא אם תטיב שאת ואם לא לפתח חטאת רכץ תטיב לפתח, ותמחה הטיב לפתח כתרגומו: אן איטבת תחלי ואן לית תטיב לתרע חטיא כרע.

התרגום השמרני.

כל דורשי קדומות הסכימו על זמן המתרגם שהיה לפני חרבן הבית, כי כמו ששפת העברית לא הייתה עוד בזמן בית שני שפת ההמון, ורק לשון ארמית ידברו איש אל רעהו, ומפני זה הכריחו יונתן ואונקלוס ואחריהם ר' יוסף לתרגם התורה ללשון ארמית למען תהיה תורה ה' בלבכם ובנפשם לעשותם, כמו כן לא בצרו ראשי הכותים וחכמיהם לתרגם הנוסח השמרוני מלשון המוכן לבני עמם. — ואם החכם דע ואצי ואחרים חקרו וחפשו לברר שם המתרגם לאמר עליו כי הוא זה, לא נלך אחם בדרך נתיבות הספקות האלה ולא נעלה על במות ימי קדם ימים חלפו ועברו, רק אל ארץ נביט מקום אשר נדרוך ברגליו לשאוב מים נחלים מנהרי שמרן, ולא נדבר רק מן אופן ויסוד תרגומו כאשר הוא נכח לעינינו. — המתרגם בנה יסוד תרגומו על נוסח השמרני וממנו לא סר בכל רככות השנויים והחלופים, מלבד קצת הוספות ושנויים אשר עשה גם הוא לפרש ולבאר, ומזער המה כמו, ויצא יצחק לשוח בשדה — למצלאה בבראי, וישכם אברהם

בבקר — בצלי צפר, נבלה וטרפה לא יאכלו (תעור) — לא יגרפון
למסתאבה (לפי שהאכילה חסרה חף נזר), תענון — חצימון יח נפשיכו,
אשכחה מאנוש זכרם — אבטל מן מלאכיה דכרנם, השמש יצאה על
הארץ — שמש סקלת ניצה. מגפן סדום — מקלומי סדום, כל חלב
חירוש — כל חלב רטיב וכל דמע יביש, וילך שפי — מכמן (פי' לחרנ),
נשך — כפול, שחד — ממון; ונמצא בו גם דרש אחד כל השומע יצחק לו
וזה בתרגומו על הפסוק: צדנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו לו שניר —
צירנאי ועקו לחרמן רבן (שרין לשון שר) והאמרי ועקו לה משעבדן; לפי שזה
ההפוך מן רב, ושרין הוא בהפוך אותיות שניר. וזה דרכו כסל למו לחרגם מלה
במלה חיבה בחיבה¹ ולא נתן דעתו על הכונה והענין רק על המלה, ונתן בזה
עול ברזל על צוארו וכשבת אולחו הכה את עמו בסנורים ולא יוכלו להבין תורת
ה', כי מסווה תרגומו על פניהם. ועוד קרתה למתרגם סבה נוספת לחטא, אשר
שגה בקריאת הנקודות והאותיות בנוסח השמרוני אשר כל רואהו יאשימהו במעלו
אשר מעל בתרגומו. ואם כבר נחתו עדותי ומופת פרושה לעין כל (לעיל נזכר
האותיות) על חסרון ידיעת המתרגם עוד אבוא ברוח משפט לפני היושבים על
המשפט, ובראיות נכוחות אמת בצע אמרתי. ומכל המון שגיאות האלה לא אביא
רק המעט, ואת מה שהבאתי כבר למעלה בשערי הנוסח לא אשנהו עוד. ואחל
ואומר: טענו את בעירבן תרגם, אטעינו יח מירכון, וקרא טענו את ברכם,
כי בר מתרגם מיר. אם כן אפוא — אם כן ארגזא, וכן תרגם, ובמה יודע
אפו (כ"כ נוסח) ארגזה, לשון אף. כחי וראשית אני — זבני, והוא זמני,
ופתר כן ע"ד הערבי אואן, זמן. כ"כ וינער בספרו על תרגום השמרוני. ויש
נוסחה לבוטי, ובפ' תצא הלא הוא ראשית אני, תרגם קדמאית לבוטה,
והוא תרגום של כל ל' עני תעני, כמו שאביא לקמן. ולא אבלתי באני, תרגם
במסכינתי וקרא בעני. ראות פניך לא פללתי — לא צליתי ל' תפלה, ותרגום
זה יאה לפי הכונה, אכן ונתן בפלילים תרגם גם כן ויתן בצלואן. אסירי לגפן
עירה — אסירי לגפנא קרתה, וכעין זה ח' אונקלוס אבל הוא שינה את טעם
הכתוב על דרך הדרש. וכן ולשרקה בני איתנו, ולשריקה בני עמוקה לשון
איתן. ולכן שנים מחלב — ועבראן שנים מתרב, וקרא חלב בצרי. תמורגם —
חמר תותבים, וכן יגר שהדותא, תותב סעדותה וקרא גר גרים. אמרי שפר —
מימרי פרקן, וקרא אמרי כפר. אשר התעללתי במצרים דאשתקרת. וכן
ולא תעלה במעלות על מזבחת² לא תרק בשקרית, לשון מעל. ואם אחרת יקח לונוג³, —
ואם עורניסכ לעמירה חכמיתה וצרכיה לא יבצר, ושאריו היא תרגם עמירה
היא, וקרא אם אחרת יקח לשארו, ועמר הוא גם כל' הכתוב ל' שימוש ועבדות כמו
והעמר בו, ותרגם וכבשה (נלשזית) עמרו עליה, ויהיה כונת הכתוב אם אחרת
יקח לשמשו. ולא תהדר פני גדול — ולא תמכך, כאילו קרא ולא תוריד. ואל
אצילי בני ישראל — ולצטרע, ל' צלע המשכן. מים המאריים — מי בורה
המבארים. אין כל בלתי אלהמן — לית ספוק בלתי למנה סכיון וקרא כל. ותשבן
נבנתה לפני ענן מצרים — אכניאת לתשביא את טכס מצראי, ותרגם מלת לפני לא

¹ וזהו נטה למעמים לדרשת חז"ל כמו שנת' נגדו זה כלכוסה זה, ועשה את
לפניה, ותענה.

על קדימת הומן כענין מרם, לפנים, אך כהוראת למענו, בשבילו. ושני חולעת —
 וחרתי חולעים. על כן יאמרו המשלים — שליטיה. אשר רכבת מעד —
 משורד, וקרא מהודר, כי כן תרגם ונתת מהודך עליו (פינחס) משורד. וורעו
 במים רבים — ואדרעה במים סנים, וקרא ואזרוע. כאשר תעשינה
 הדברים — מליה. וכוונך אוחך ואתעמך בדבר (שמו"ט) ח' במלל. ארץפאים
 (דנני') — ארע אסהים, אסהים דערובה, לשון רופא. כל בעל משאידו — שמט
 כל מסחן מסבל אדו, וקרא משא בשין שמאלית. ושרח אוחס במד — ותסדר יתון
 בסדר. מכוח הארץ ותחלואיה אשר חלה — ית צלוביה דצלב ה', וקראתלואיה
 ותלה. יערף כמטר לקחי — נסיבי. אשר לא משכה בעל (דנני' כ"א, ג') — דלא נגידא
 מסחן, שלא משכה בעלה. — נחלת בעון אל נזה קדשך, קרא אל ות' סחנת בעויותך
 חילול משבת. תמות נפשי מות ישרים, קרא שוררים ות' מותים משבתין.
 בשמחה ובשרים (ויאל) קרא בסיוות' ברבנים. עגלות צב, קרא צבא ות' עגלן חיל.
 לחור להם מנוחה, קרא מחנה ות' למגש להון משרותה. ולא אראה עמל בישראל ח' עמר
 לשון התרגום זה מעורב מן לשון העברית והארמית וסורית, וכפי דרך משפט
 לשון הארמי שינה את חיבות העבריות אשר השתמש בהן והניח מליצת העברית
 על מתכונתן אשר לא ינעם ולא ישמע בלשון אחר, ומשום זה הכריחו המתרגמים
 אונקלוס ויונתן לעזוב המלים לשמור המכוון, והוא לא כן עשה והשחית הכונה
 לשמור הטעם, ולכן כאשר לא מצא שם או פעל בארמי הנכון לכונת שם או פעל
 העברי לא כתב מלה ארמית הנאות לכונת הענין או לברר המאמר בחיבות
 מתחלפות ונוספות רק כתב מלה העברית בהתחלפות סגולת הלשון לארמי, כמו
 אשה כי חוריע — כד חזרע. הגני ממסיר לכם — האנה ממסיר לכוון.
 ואתהלך חנוך עם האלהים. ותרב לא תעבר בארע יכוון. מתלצין יפקו.
 ופתח את רחמה. ותילד על ברוכי. עול אחיך במרמה. באד רמה. בחרמי
 ובקשתי. ולפעמים תרגם מליצת העברית מבלי מבין כי בלשון הארמי לא יבינו
 ההמון מליצת העברית כמו, כי במקלי עברתי — הלא באטרי; הנגע באיש הזה —
 דקרב נבכרא הרין; התהלך לפני — התחיל לקמי; התחת אלהים אני — התליפות
 אלהים אני, ורבות כהנה אשר שינה אונקלוס מפני התחלף אופני הדבור בין ל'
 ארמי לעברי, כמו שכתב שד"ל באזהב גר בראשיתו. ואם ניכר מתרגומו שהיה
 לפניו¹ האונקלוס והשתמש בלשון הצה, ולפעמים רק בשנויים מעטים — כמו
 השופט כל הארץ וג', אה דיאן כל ארעה לא יתעבד פשור; ונפקח דינה ברת
 לאה דילידה ליעקב לאתחואה בבנת ארעה; ומיתח דבורה סינקת רבקה ואקברת
 מלרע לכית אלה שפול משרה: וקרא שמה מישר בכיחה; כתב דה דכרן בספר
 ושכיי במשמוע יהושע הלא מיהי אמהה ית זכר עמלק מתחת שומיה —² בכל

¹ ולא ידעתי למה לא השתמשו החכמים שד"ל וזעל עוטה חור, אשר דברו נכוחות
 על האונקלוס וסקלו מסלות תרגומו מאכני נגף של נוסחאות מוטעות השנויות על פני
 כל התרגום, בתרגום השמרני הזה, וכלל גנינותיו וטעני ידעתי כיכרים דברים אחרים
 בתרגומו וכמה וכמה נוסחאות מוטעות באונקלוס על פי השמרני ימלטו מעלקלות.
 ומקום אחר כזה להחכם יחזק נעצר אשר יכח אחרת נחזקו על התרגומים והוא ידבר
 אחרים נענין הזה נמועות ודעת.

² ואין זה דעת חכמי העמים שחזרו שנתקום אשר תרגומו הלך פעם נפעם עם
 אונקלוס שזה מקולת ל' הארמי או הוספה מאחרונים (ראה הקדמת דע וועטטע על

זה לא הלך בעקבותיו וכל טעם השנויים ול"ב נתיבות אשר למענם נטה אונקלוס מלשון מליצת הכתוב, אשר אספו החכמים שד"ל ובעל עוטה אור בספריהם היקרים, ככולן ימצאו ההפך בתרגום השמרוני, רק את זה עשה במקומות מעטים להרחיק התוארים אשר יחוסן אל הבורא ומעטו כבוד אלהים ואחרותו, כמו שחרגם וחמונת ה' יביט — ונעימת ה' יסתכל; פני ילכו — רחותי יהכוון; וכן יאיר ה' פניו — רחותו; תמיד עין ה' אלהיך בו — עין צרכני; על פי ה' — על מימר ה'; — והיחס כאלהים — וחתונו כמלאכיא; כי לקח אהו אלהים — הלא נסיב יתיה מלאכיה; ויראו בני אלהים — ועגלו ברי שלטניה; כצלם אלהים — מלאכיא²; אשר מחוה שרי יחווה קרא — ברעת או בשגה — בשן שמאלית וחרגם, דמחו בראי יחווה. אכן לא הלך בנתיבות אונקלוס להרחיק כל מליצות הכתוב אשר עומקן ודקות הוראתן בעטיפת ההגשמה יכשלהו ההמון בידיעת אלהות וחרגם, ואריח ה' את ריח רחותו; ונעת ה' למחוי ית קרתא (נראשית י"א, ה'); וינחם ה' — ואחנפח ה' כד עבד ית עולם בארעה; ואחעצר עם לבה; ובפ' כי תשא: ואחנחם ה' על כישחה דמלל למעבר לעמה; וינפש — ואחנשם; ורוח אלהים מרחפת — וריח אלהה מנשבה על אפי מיה; וראיתי את הדם — ואחוי ית אדמא ואפסח עליכון; היר ה' תקצר — האד ה' תקצר; ולא חנעל נפשי — ולא חגלעט נפשי; וכל לשון ידיעה הנאמר על ה' חרגם חכם, כמו כי ידעתיו (וילא) — הלא חכמת; והארם ידע את חוה חרגם כמו כן חכם³. בדרך כל המתרגמים (עיין לאכ"ע על נראשית כ', י"א) לחרגם שם העצמים, המדינות, הנהרים והאומות והאכנים הכתובים בתורה על דרך ביאור ופירוש בשם הנודע לההמון, כן חרגם גם הוא לפעמים, אבל בשם הבלתי נודע, ולפעמים חרגם שטח כונת התיבה בארמי, ועל הרוכ הגיה שם העצם בלי תרגום. ואלה הם מקצת משמות העצמים אשר חרגם: בראשית כ', י"א: שם חרה פישון: קדוף, והוא הסחר ית כלול ארע חולחה דחמן והב: וזהב ארעה ההוא טב שריר: חמן פנקלה וקיף שהם: ושם הנהר חנינה עד קוף: והוא הסחר ית כל ארע כופין: ושם נהרה חליחה קפלוסה הוא הלוך מלכות הצפה: ונהר רביעי הוא פרת⁴. שנער — צופה; רחבת עיר — סטכוו, והוא שטח; אשור (י', י"א) — עוטון; וברי דדן הוו ריטורים (לחורים) ואמשחים (ולטושים) ואמנים (ולחומים); רמן — עספה; משא — מסבל; ובין העי — כפרה; בעשחרות קרנים — בעפיניות; הווים — תקיפיה; האמים — שיעפיה; עד איל פארן אשר על המדבר — עד פרום פלשה

התורה דף קי"ז אשר חסך דעת החכמים (זה) ונלמח נעלמו כתובו איזה הוספות הנלות ממחרגם אחר ונכרע כס' נראשית ותרגם חכה אחת נשתי חופנים כמו כי בו שנת — בעל, פסק; פישון, קדוף; עמדי — לי, עמי, גדולה — רבי, סגי, אכל הוספות באלה מלעז המה ולא נכונו לנכות עליהן יסוד כאשר עשו חכמי העמים.¹ וכל שם מלחך הכתוב בפ' הנה חכמי שולח מלחך חרגם שלוחי; ויקר אלהים אל כלעם כחכ נכוסח ויקרע מלחך אלהים וכן נת' השמרוני; ובתפילת חננהס על דבר הפיכת מדום חרגם בכל מקום כפשטות הכתוב ועל ל ה', לנד הסמוק וילך ה' כאשר בלה לדבר (י"א, ל"ג) ח' ואחמלק מלחך ה'.

² וכן זקן חרגם בכל מקום חכם כמו שח"ל בן זקונים, נר חכים.

³ ושם ט"ו, י"א, חרגם נהר פרת — נהר שלעשה.

לפלוג דעל מדברא; הרי אררט — טברה זרנטיב; עין משפט — עין דין;
עמק השדים — במשר חלקיה; בחצוץ חמר — בפלוג כדי; ואח הרפאים —
חזאה, וגם סלעפיה, אזיה; באר לחי ראי — קעימה חזי; גר —
אסקלון; פלשתיים — פלסטיני וגם פלסטאה, פלשתי; שעיר —
גבלה; גלעד — גר סעד; בכויב — בכרבה; בארץ נור — כלי; נחל
אשכלון — נחל אנכלה; עוג מלך הכשן — בתנין; כנרת — גנור; עם כמוש —
כטפש; ואח יעזר ויגבהה — ורוממאה; מחצערעין שפמה (כמדנר ל'די) —
מדרת עיני עבמה, מעפמה; חרמן — טור חלגה; פי כל — פס כל, וגם,
מיטר כל; ואחות חובל קין נעמה — צלקפיה — אדם פטרה וברקת —
סמוק סמק סמקמק; נפך ספיר ויהלום — חכום חכם חכמכם; לשם שבו ואחלמה —
ירוק ירק וירקק; חרשיש שהם וישפה — עואר אבר עברבר. וכן השחמש בשמות
ופעלים אשר לא נמצאים בשאר התרגומים כי אם אחת ושחים ומורגלו בפי חז"ל
בלשון התלמוד. ויש בתרגום הזה אוצר גנוז ליודעי לשונות קדם לבאר מחוכו דבר
דבר על אופניו משמות זרים ובודדים הנמצאים בספריו. והחכם קאסטעללי אף
כי גבר ידו בלשונות קדם לא עשה בלשון השמרונות מאומה בספר השרשים
שלו, כי תרגם מלות השמרונות מן מלות העבריות לפי המקום ולפי הכונה
ולא גלה על עונו להראות טעות המחרגם. ועל שדה חמר הזה יפרחו פרי תנובות
ליודעי לשון אם יבואו בחוכו לעבדו ולשמרו. והנה אלקט בזה שכלים אחדים מן
השמות אשר נמצאו לפעמים גם בדברי חז"ל ומן השמות והפעלים אשר קצרה
ידי להראות הוראתן ודוגמתן בספריו.¹

בטן. מן השם הזה עשה פעל ותרגם ככל מקום ותהר — ובטנית. ותרגום
על הנביאים השחמש בפעל הזה על לידת בעלי חיים אבל לא בהורית האדם
(ראה מתורגמן שורש נטן).

אגב, לבט. תרגם של עניה כמו ותען להם מרים — ואגבה, ותען יצחק —
ואגיב; וכל לשון ענוי ועני תרגם לבט, כמו על דבר אשר ענה — על מטלל
דלבט, כן ראה ה' בעניי — בלבוטי, אם תענה את בנותי — אם חלבט,
ואבן קרא לו בנימן — בר לבוטי, וזה הוראת לבט בפסוק, עם לא יבין ילבט
(כוזע ד', יד), ואויל שפתים ילבט (משלי י"ז ח') ובספרי פסקא יהי העם כמתאוננים;
אמרו נתלבטו בדרך, ובמכילתא סוף בשלח: שבאברהם לא לבטוהו ומשה
לבטוהו; אבל השמרוני תרגם גם כן: ענו לה (חקת) — לבטה לה, לענות
בו סרה — למלכטה בה סמו, שקר ענה באחיו — לבט באחיו, ויענך וירעבך —
ואגבך ואסרכך, ויש גורסין, ואלבטך. (ואגב הוא גאב בערבי.)

סכם, כל לשון כלה תרגם סכם, כמו וכלה יעקב — וסכם, ותכלינה שבע
שני השבע, ואח כססו, כאשר כלה לדבר — כמה אשסכם, כלו חמס
מכרותיהם — אסכמו שקר קימיהון, עד יאכל טרף — עד יסכם עטף; ומה

¹ והחכם אלהן כספרו *Syn. inst. Samarit.* בתנ דף ה' שלזכס מעורכ טן
עברי וכדי ותרמי וגם טלזון כותח והכיס לדוגמח סהתרגוס קרל לחח — תלים,
חכן סס זה נמלח גס נת' ירושלמי על שטעון ולוי לחיס, וכן הכיס תרגומס על עץ —
קיין, קי'לס, וזהו קיסין קיסח קיסחי בתלמוד ותרגוס בחילוף סמך כדל"י, וכן הכיס
עמס סתרגס על רלח, וזה חמי, וכננוי סמס, בחלוק עיין לחי"ה

חרגם כל לשון ראש המכון מספר — סכום, כמו שאו את ראש בני ישראל — חלו ית סכום (וכן נעלם בתרגומנו על נתינים וכחונים סכום = מספר. ודע פרז' על כי תשא), וחרגם גם כן וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר המשקים — וחלה ית סכום רב משקעיה וית סכום רב אפיה בגו עבדיו; אבל וחל כל עבודת משכן (שמות ל"ט, ל"ז) חרגם ואתחלת כל השמישת משכנה, וקרא ותחל ל' התחלה; ויכלו השמים והארץ חרגם ואתעזלו; ויכל אלהים — וכלל אלה.

מרק, שלם ישלם ח' מרק ימרק, אנכי אחטנה — אנכי אמרקנה, ואם לא אדעה — אמרק, וזה מרק חטאים הנמצא בדברי חז"ל.

עטף, כל ל' טרפה ח' עטף, כמו טרפה לא הבאתי — עטיפה לא אנדית לה, אם טרף יטרף — אם עטף יתעטף; טרף טרף יוסף — חטף, ומה חרגם המלות רגע, פתאם, עטף, כמו אל חקרב הלם — אל חקרב עטף, כי ימות פתע פתאם — בחרע עטוף (וקלס פתח).

סידראין, שלש רגלים ח' חלת סידראן, וזה נגרא בסדניה יתיב (מסחים נ"ח, ודע ערוך שש מדן), והשקית ברגלך — בסהדך.

וגים, גדילים תעשה לך ח' וגים, ובדחול וכנינא לך וגי (עליון ק'). **גיארה**, הנואף והנואפת ח' גיארה וגיראתה, וכן הסורי ויונתן על לא חנאף, ובדחול שדר ליה גריגרא (ע"ז דף י').

ארים, הוא ח' של סם, וכן למס עובר — לארים פרנס, ומה נקרא העובר השדה בשכר — ארים בדחול.

ממי, כאשר שכלתי שכלתי ח' כמה דמטאתי אסובר, פירוש, אקבל ברצון מה שיוגור עלי, ונמצא כמה פעמים בדחול.

מיר, כל לשון בור חרגם מר או מיר, כמו לשבור אל יוסף — לממור מן יוסף, ומה נקרא הלשאת הבחשה שהיא על הרוב סמיני דגן, ממרין (שנת קנ"ה).

ועה, ויגער בו אביו ח' וועה, והשתמשו בו חז"ל.

מנומר, ח' שעטנו — מנומר, ובחלמוד בגד מנומר (כ"ק נ"ה). **עפה**, וזער לא יעבר על ראשו ח' עפוף; ובדחול, נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק (שנת פ"ה), ולזה עפוף הוא מין סריקה ולא חער.

אסולה, כן חרגם שפחה מצרית, והוא כל' רומי *ancilla*. **גבי**, כל הורג קין שבעתים יוקם ח' על חרתי שבעין יתגבי, כי שבעתים יוקם קין — ולא שבין יתגבי קין ולמד יחיר ומותר; וגביא נמצא בדחול. **נבו**, גורל חרגם בכל מקום נבו; וכתוב גם בדניאל ונבוכה יקר, והוא ל' מחנה כמו שח' משאת וארתה (ישיע ע"ל) מחנן ונבזבו. והשמרני ח' ג"כ עני ווסרתי — עוזני ונבזוני, וכן ויכרתו הומרה — נבזן! —

עצה, בדבר אשר ודו עליהם ח' בממלל דעצפו עליהן, וכן ויעפילו לעלות ההר, ועצפו למיסק והוא בחילוף עין בחית חצף כמו שח"א וארשעו למסק.

לינקה, את קשתי נחתי בענן ח' ית לינקה יהבית בענן.

פסקול, ברית חרגם פסקול וגם קיומא.

פלקינה, חמת מים ח' פלקינה וגם חמיתא, וחרדטה חרגם פילוקה.

משמשים ל' זכר ונקבה, ולזה שינה להם וכתב מאשר ש מן לחמו; ולא נשאה אחס הארץ; השמש יצאה על הארץ; אל המחנה האחד; כל נפש ארבע עשרה; נחתי לך שכס אחת; וחמה השמש ונמס; ורוח הקדים נשאה הארבה; גם בפעם ההוא; ובשבע דרכים; בדרך אחת; כי תצא אש ומצא קצים; ונדה ידו; ויד יהיה לך; באחת שעריך; — ושינה וכתב שלא כמשפט: על פי הגורל יחלק נחלתו; וירש אותו (נמדנר כ"ו, י"א); ויכל הוא קדש חיה לכס; ברית מלח עולם הוא. וכתב במשפט יהלשון וכנגד המסרה: מנחת קנאות היא; הכתנת בנך היא; כי אחוזת עולם היא; והיא אחריו; וכן: וירא מנחה כי טובה. ובכל מקום כתב הקרי' היא ונערה.

שער אותיות הנוספות.

דרך העברי להשמיט בנחי למ"ד הא"א את הה"א למד הפעל בעתיד המהופך לעבר ולפעמים גם בעתיד בלא וי"ו ההפוך, ובשאר הגזרות נמצא לפעמים ה"א הנוספת בעתיד עם וי"ו ההפוך. והשמרני הלך בדרך אחרת ולא השמיט ה"א השרש מנחי לה' אף עם וי"ו ההפוך, ובשאר הגזרות הוסיף במקום שלא הוסיפו, והחסיר במקום שהוסיפו ה"א הנוספת בספרינו, כמו: והעוף ירבה בארץ; יראה פרעה; ואל תעשה לי מאומה, ואראה בחלומי, ונפנה ונסעה המדברה; ואעלה פר ואיל; ונפנה ונעלה; ואצוה אתכם; ואפנה וארדה מן ההר; ואראה והנה חמאתכם; ואדברה אליכם; ונסעה ונלכה; ונעברה; ונלכדה ונחרימה; ואתפשה; ואתנפלה; ואתפללה; ואקרבה; תנו לנו בשר ונאכל; נתן ראש ונשוב; ואלי אכסר; נעבר נא; כרגלי אעבר; ואדע מה יוסיף; אסתיר פני; אשבית מאנוש; ימה ודרום יירש; נתחכם לו; אסור נא; ונשקף על פני הישימון; שלח הנערה; יהיה דן; אלנא חיה; — וכתב בכל מקום הצוי: צוה, וגם קומה בלק ושטעה; — והשמיט אותיות הנוספות בשמות כגון חית ארץ, גנובת יום, שוכן כנה, מזרח שמש; — גם תחת מהרה כתב ואכדתם מהר; — והוסיף ה"א אם רעה בעיניך (כלק).

שער אותיות היחס והחבור.

הנכנסים בשער הזה עצמו מרוב ולא אביא רק מעט מהם. אותיות בכל"ם הוסיף במקום שחסרו בקרא, כמו אשר ראינו בצרת נפשו, ובשלש עשרה שנה מדדו, ה' גבור במלחמה, וזוהת עליו מצאנך ומבקרך (יחזו), וחט מלפני, הן לברך לקחת, ויצמד מבני ישראל לבעל פעור, ולא ירע בלבבך, לא יאבה ה' לסלוח לו, כי בשם ה' אקרא; והחסיר הלמד וכתב: ה' ימלוך עולם ועוד, לפלא נדר או נדבה, לא יוכל שלחה (כמו נפסק ל' הסטוק), לא נוכל עלות אל העם; והשמיט כ"ף הדמיון וכתב: אשר מריחם פי (נמדנר כ"ו, י"ז); והשמיט

¹ וכן כתב על הכוז את הקרי ועל המעט הכתיב כמו חלול, חסורי המלך, אשר לא העידה, והאיש עשה עניו; וכן כתב לרוב חזיות וז"ל הנעשים והחסרים בספרינו; וכתיב פ"ח י"ד כתב העתיד כגון יודי' וגם נחד י"ד כמו וילר, ויקץ פרעה, ויקץ נח, כנוסח הר"ק במכלול וכנגד נוסחת ספרינו.

אל: ויצא מחוץ למחנה; והשמיט מן: בלעם בן פעור פתורה, ומשנאו מי יקומון; וכתב גם תחת אף: והלכתי גם אני, וטרף ורוע גם קדקוד; על תחת אל: על אשר יצא לו הגורל, על פניו להאבד, על פניו שלם לו; ולהפך אל תחת על: אל ירדן ירחו, וברכת את ה' אל הארץ הטובה, ותרנם לגו; והחסיר והוסיף ויז החבור במקומות רבים, כמו, במחוקק ובמשענותם, נפתלי שבע ורצון, מוכר ועד נקבה תשלחו, צמיר ופתיל, ותרנם: דלית מציק ושזיר עליו; יעו ביען, לא יגש את רעהו את אחיו; וכתב לפעמים או תחת את, כמו או מבטא שפתייה, גם תחת ויז החבור כמו כסף או זהב; ומלת את הוסיף והחסיר, כמו והסרתי כפי, לא חוכל לראות פני, לא חקיפו את פאת, לשום את משא כל העם הזה, ועוד רבים ככה; וכן הוסיף ה"א הידיעה, כמו ובציר ישיג את הזרע, ושם אותו על הנס, אם נשך הנחשאת האיש, וימש החשך ותרנם ויפסאק חשבת, וכן ת"א בחר די יערה קבל ליליא, ועיין רש"י; וחסיר ה"א הידיעה, כמו וישם רביד זהב, ואבן גרולה, ורבים כן.

שער הקבוץ והפרוד.

לו לא אלהי אבי בעורי. לו לא כעס אויב אגור. פני אל. כדר לעמר. פי כל. הן היה כדבר הגדול הזה (נמקום הכהיה). אך זרי (לכור) ותרנם בר נכר. אפי הם (לפניהם). ותרנם לא הפרידן ות' רגיונו. לכן לבו נא הגברים (לא כן). אם ישת נפשכם (לסימלת). כהנאן (כהן לון). עזי וזמרתי (וזמרת ית) ות' עוזני ונכוני והיה לי לפצואה, ונבו הוא חרגום של גורל. עצתיהם (לכד עלות המה).

שער ימות עולם.

בענין חיי ימי אדם וזמן הולידם לפני המכול ואחר המכול השמרני והשבעים נמו ממספר ספרינו וכל אחד דרך אחר לו.¹ לפי השבעים לא הולידו לפני המכול לפני ק"ג שנה ולכן הוסיפו על מנין הכתוב מאת שנה ככל מקום שכתוב בספרינו לידת אדם לפני ק"ג שנה, ומפני זה כתבו שהוליד אדם את שש בשנת ב' מאות ושלושים וגרעו מאה העודפים ממנין השנים אשר חי אחרי כן. והשמרני לא נתן קץ להתחלת ימי לידת אדם, אבל נתן קצבה לעת אשר יסוף להוליד, וסבר שלא הוליד אדם לאחר מאה וחמשים שנה ובכל מקום אשר הוזכרה לידת אדם לאחר זה הזמן גרע המאה והניח העשיריות והאחרים לכן כתב ויחי ירד שנים וששים שנה ויולד את למך, וזה מספר שני חייהם לפי הנוסח השמרני:

ירד	הוליד	שנת	62,	ויחי	אחרי	כן	785,	ויחי	ימי	ירד	847
חנוך	"	"	65,	"	"	"	300,	"	"	"	365
מחושלח	"	"	67,	"	"	"	653,	"	"	"	720
למך	"	"	53,	"	"	"	600,	"	"	"	653

לכד בנה לא החסיר ממנין שנים הכתובים בספרינו. וזמן הולידם אחר המכול

¹ עיין על זאת פאנערוס כמ' על התורה וגענעניוק נספרו על הנוס' השמרני דף ע"ח.

כרן, ושני לאומים ת' ותרי כרנים מכרישך יחפרק וכרן מכרן יחלל, למשפחותם בגויהם — לכרניהון בגויהון.
אנחה, שלל ת' בכל מקום אנחה, כמו אחלק שלל וג' אפלג אנחה כריחוהה דנפשי.

יסיד, אשר לא העידה, יעידנה, ת' אסידה, יסידנה, וכ"ה הנעדים על ה' — מסידרה, לשטן לו — לאסדה לח.

סרך, וישבר אחם תחת ההר ת' וסרך, אכן אשר שברת ת' דתברת.

מקי, אשה אל אחותה לא תקח לצרור — למקי.

אזגר, ונחתי גשמיכם ת' אזגריכון, ובכל מקום ת' גשם — אמטרא.

מעבדה, כ"ה דוה, כי ישכב איש את אשה דוה.

לקה, לית ילקפון עובר (לזו עוברי) באנשה בעלם כ' ת' לא ידון רוחי לעולם.

קטנה, והיה לכם לזרה — לקטנה. והוא אולי משרש קוט לדבריקסטעללי.

סבי, ושים אתו על נס ת' סבי, וכן ראש הפסגה — ריש סכיתה, אשרת

הפסגה — עקלה סכיתה והוא מלשון סכא, סכה = צפה.

גען, ואת הגחלים ארנן — ועם געוזי ארנן.

ארצים, במקום צר — באחר ארצים.

יגר, ודם חללים ישחה — ודם קטילין יגר. וכן עובר לסחר ת' נגדי חגרה.

כבע, ואם הניא אביה — ואם כבע יכבע.

רשה, עם נבל, בגוי נבל — ת' רשוף.

אטלה, לא חמע לך אשרה — ת' לא חציב לך אטלה, וכתי' לשון סקילה,

אטלא (זמות ת' כ"כ).

גדר, ולא חנכו — ולא גדרה. ובשירי שמרונים: ואתה מגדר על מדראחה,

וחרגם קסטעללי ואתה לא השיבות מיום היחך!

לצעם, ת' לענה.

תורק, ת' מעקה.

עצם, ויבקש להמיתו ת' ובעו למעצמאחה, והוא ל' המשנה אין מעצמין

את המלך (זכר קנ"א). (ותקח צפרה צר, הפסוק: הוה ת' נוכח צפורה נהר

וקעימת עם בטול כנזאה וקרבת לרגליו ואמרת הלא חמוי מדמים אתה לי.

ונהר הוא חרגום של צר או של נר כי „צהר חעשה לחיבה חרגום ג"כ נהר,

וקרא צר או נר. וקעימת הוא חי בת' השמרוני וגם הוא לשון ברית, ובכל

זה פירוש חרגומו נעלם מעמדי).

קרודין, ת' של שרים בפסוק יוכחו לשדים, והוא מלשון ערבי קרד *decepit*.

ספמאה, ת' של יין ושל חמר.

עגל, ת' של ראה; וראה בערוך שרש חגל שהביא הגרסה בכ"ר י"ח

ותגלה פירוש והתעוור בל' סגי נהור.

צירותה, ת' ואת כל טירתם.

ספר יושע בן נון

עליה אל סלאם.

ספר יהושע לשמרונים לא נמלא רק באזור הספרים בעיר לידען, צמחינת האללחאד, ונמלא בשנת 1584 מאת השמרונים היושבים בקיורו¹ להחבם יוסף וקאלוגער, ונכל החריכות והשתדלות חכמי העמים, אשר בסף לא יתנו להשיג ספרים קדמונים, לא מלא עוד כתב יד אחר בקנין בספס. הכ"י הזה נכתב באותיות שמרוניות וכלשון ערבי, וכתחלתו ובסופו נרשמו בכתב מנומנע שמות הסופרים וזמן כתיבתם, ונראה מזה, כי הכ"י נתקן עמי בתחבות ידות אשר יחדיו ידובקו והיו לאחד; והחלק הראשון נכתב בשנת 764 לחשכון הישמעאלים (1362) והחלק האחרון בשנת 919 (1513). בן כתב החבם שנכלל אשר הוציאו לאור בשנת 1848 באותיות ערבית עם העתקת רומי והערות רבות ופתיחה ארוכה. — הספר יהושע הזה נקרא על שם יהושע בן נון, למי שתוכן רוח עניניו מגדולת ותפארת יהושע בן נון; והתחלת הספר היא מפ"ט כמו שנראה מרשמי זה הפרק: ה ת ח ל ת ס פ ר י ה ו ש ע, וז' פ ר ק ים ה ק ו ד מ ים ה ב כ מ ו פ ת י ח ו ה ו ק ד מ ה . ומפרק ט' ולהלן באו ספורי המאורחים וקורות השמרונים בימי נבוכדנאצר, חלבסדר וחדריבום עד ימי קיסרי הרומים הנולדים; ולא נאלם הספר הזה עד תומו וספק באמצע הספור של פרק כ'. ולא נמלא בזה הספר שום זכר ממלכי ישראל דוד ושלמה ואחרים גם לא מדברי הנביאים. המחבר ספר יהושע הזה חסך ולקט ספוריו מחבורי קדמונים אשר נמלאו בין הכותים בלשון ערבי וערבי כמו שכתב אבולפתח בהקדמתו (לעיל דף כ"ב). והחבם שנכלל הכחין בדת כתיבתו וחקירתו ארבעה ספרי דברי הימים, אשר מהם אצל המחבר, ויחד לכל פרק ופרק מקורו ואיתנו הראשון לפי סדורו וענינו ולשונו, והם שלשה בלשון ערבי ואחד בלשון ערבי — שמרוניות. וזה האחרון הוא היותר יסן מכולם ומענו העתיק המחבר ספוריו מן יהושע מפ"א עד כ"ד, כמו שכתב בפרק א': כ ע ת ק מן ל ש ון ע ר ב י ל ל ש ון ע ר ב י, ונתחבר לעת אשר לשון ערבי — שמרוניות הייתה עוד שפת העם גם לשמרונים הישנו בארץ מצרים, כי נראה לשנכלל כי זה החבור היסן יא לאור בארץ מצרים, ממה שנמלאו בו סינויים בעקראות כפי כוסחת העתקת יונית, כמו שתרם בפרק י"ז על יהושע (יהושע ה' ד'): ר פ ע ו כ ג ס, וזכ' י"ז בכתב: ויחנה בערבות יריחו ובספרינו הכוסחת: ויחזו בני ישראל בגלגל, ועוד סינויים אחרים בהנה, ובהעמקה היונית לא השתמשו אז רק השוכנים בארצם כנעני; וכן עמדה שמה חשבון השנים לשנות הנריאה כמו היהודים הישנו במצרים ולא לשמרות כמו שזנו בא"י ובארצות המערב. ואולי לקח אחריו בזה הפרקים גם מהספר אשר שם איינעביו כפי אריסטובל הפילוסוף העברי, ותוכן עניניו קורות היואלים מצרים, כסיעתם צמדבר ובניית הארץ (ראה פרשתקל בהקדמתו לת"ה ודבריו העתיק שנכלל). — הספור הארוך מן המלך נביח פ' ב"ו עד ל"ח הביאו ר' שמואל שלום בקיור בם' יוחסין (דף קנ"ג) ולא בכתב מקורו בדרבו לקצר במקום הראויה להאריך ח"ל: מלחתי רחיתי בספר זכרונות הכותים וזכרו שראו אותם צמדריש אחד של היהודים, ומכלעדי לא בוצר הספור הזה משום מחבר ולא נמלא רמז עליו לא בספרינו ולא בספרי העמים, ור' גדליה בשלשלת העתיקה מיוחסין. וכן לא נבדדו רק מעט מספורי המאורחים בספרינו והמיעוט הזה הורק מכלי אל כלי מקודש לחול כמו שהערכו על זה לעיל בפ"א. — המחבר ס' יהושע הזה הוסיף לפעמים בהעמקתו פרוז ונאור, גם הלך בעקבת כותבי הדורות הישנים להוסיף מאמרים בדברי איש אל רעהו, מאמרים ומכתבים², מליצת וזירים. בתרגום העקראות הלך לפעמים

¹ ונרשם על גב הכתב: בשם העורר וזכר חזירים, ס' וחקרנן ספס, כי דרך הכותים לכחוב ספרי קדש שלהם על עור קדמונים, כונו שכתבו באנריותם על ספר התורה, אשר אחריו עליו כי בכתב חלשני, ונעורו חן עור ונח השלמים. ונכלל העתיק מונח בהם הכוזב חזירים, ולקח זה לדליה כי נתחבר גם ס' יהושע הזה בחזירים, וסוף בזה על העמקתו המועעת, כי קרבן ספס נקרא ונח חזירים.

² ונכלל הביא דליה כי הוכתבים והחאחרים בנעשה נביח הם דברי המחבר ולא נעמקו חלשני ערבי, ממה שנמלא בפ' ל"ז לשון כוסל על לשון דף בלשון ערבי, ויח נביח חל לך תכתב" ונכת כי נכת הוא פעל גם בעברי (ישעיה כ'), ויהיה גם בעברי לשון נע"ל.

אחר חלום רבינו סעדיה גאון ולפעמים תרגם כאבדוויז הנזכר (לעיל ב"ב) ולפעמים נטה משניהם (שנכאלל 97 — 89). לא נודע לא שם המעשר ולא זמנו, וזענו היותו מאוחר הוא טעה ה"ג, כי חלופתה, אשר כתב חבורו בשנת 1355 והערני מקריני, אשר עת בשנת 1441 לקחו דברים רבים מספוריו וחלומותיו.

והנה נשים מה לפני הקורא כל פרקיו, הרובים בהעתקת לשונו ומליצתו, חף חס ילא כזה לשון מעוקל, ובתבנו רק תוכן ענינו כמה אשר לא נטה מספור ומגנון לשון המקרא, ובמה שיש בו חמירת דברים לכד לא לעזר ולא להועיל בתבנו רק עיקור הכונה בקיצור הרחבת מליצתו. וחלודה לטיני חבני עמי, כי במעוט ידיעתי כלשון ערני העתקת הרומית של שנכאלל, אשר תרגם מלה במלה, היתה לי לעינים, וככל מקום אשר נעיתי מתרגמו או בדברים הנדלים וזים או גטגוס לשון שמי לשון הערני כלדו, למען לא יבשל הקורא הננון חס טעיתי מני ארז הלשון וחתי תלין מוגזתי. דרך המעשר לסיים כל פרק ופרק בדברי שכת ותהלה או בנרכה ותפלה, ולמען לא חכר במילין לא העתקתי חת נרבותיו בכל הפרקים.

פרק א. בשם אל רחום.

בוה הספר נכלל ספור מעשיות מה שאירע לבני ישראל מן היום אשר פקד אדוננו משה בן עמרם הנביא עליו השלום את יהושע בן נון על העם. נעחק מן לשון העברי ללשון ערבי כאשר יתרגם המחורגמן (כסרעה תרגמה אללסאן). ומלבד הדבורים (חמאב) אשר יעוררו הלבבות לדברי אמת עוד ימצא בוה האוחות והמופתים אשר עשה ה' וספורם יחכימו הפתאים, כמו מה שנעשה לבני ישראל על הירדן ובנצחות הענקים והעון והכח והעזרה אשר נתן ה' ליהושע לעיני בני ישראל כאשר באו אל הארץ. ולא אוכור מה שראו בנחל אלמגב (ואדי אלמגב), הוא נחל חרנן, ראה נרכות נ"ד), ומה שנעשה בהר סיני ובמדבר וגו' (ופרט כל הנסים הכתובים בתורה). המשכילים והכופרים אשר ישמעו כל הטובות אשר עשה ה' וכל הרעות הארציות והשמימיות אשר הציל ה' את ישראל מהם והאמונה אשר נתן להם, יכירו וידעו כי אין אלהים מבלעדי אלהים ואין נביא כנביאם ואין תורה כתורתם ואין אמונה שלימה כאמונתם (ולא כתאב עיר כתאבהם ולא מדרב צחיה עיר מדרבהם). והיה כאשר ישמע איש כי נאבדה מלכות ישראל ומה שקרה להם מן הצרות והרעות והגליות אשר באו עליהם על פשעם ועל חטאתם, הצמיח יראת ה' בלבבו אשר לא נעלם דבר ממנו ולא יפיל דבר ארצה מדבר ה' ומלכותו אשר יתגדל ויתקדש, ואליו נחנן אשר ינהלנו לעולם כחסדו וטובו והוא ישמע ויעשה.

פרק ב. יהושע בן נון נתנו הנביא עליו השלום המלכות.

ויהי מקץ קי"ט שנה בעשתי עשר חרש באחר לחרש לשנת אדוננו משה הנביא ע"ה, ויצוהו ה' בערכות מואב לסמוך את ידו על ראש יהושע בן נון אשר רוח אלהים בו. הכונה בוה שגילה משה ליהושע בן נון מסודות הרוים ומן חכמתו אשר ניתנה לו ומן הידיעות כפי מדרגתו, אשר יחזקוה ויאמזוהו ועירו את רוחו ויקלו אותו ממשלת הכרואים, וילמדוהו את השם אשר בכחו ורצץ. חיל אויביו ויחליש העם אשר לא ישא אתם הארץ ולא יספר מרב (וידון עליה אסר אלמחלוקי

ויערפה באלאסם אלדי יהום כה אלעסאכר ותחשוש כה אלאמֶה אלתי לא יסערהא בלד ולא יאתי עליהא ערר) ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולחדש עמו אלות הכרית והשבועה ולתת לו הממשלה על כל ישראל, ויעש כן משה. וידע משה את יהושע כי איש מלחמה הוא, ויצו לבחור י"ב אלפים איש אלף למטה ללחום את המדינים ולנקום מהם ומארצם את נקמת בני ישראל. ונקדים בתחלה הסבה לנקמה הזאת, כי הוהיר ה' את בני ישראל מלחגור מלחמה עם עמון ומואב ומלקחת מארצו לירושת נחלתו, ולא עשו המלחמה הזאת מלכם כי אם לחכלית אשר אספר בעזרת האל.

פרק ג'. מה שעשה בלעם אצל המלך מואב.

כאשר ירדו בני ישראל לערבות מואב ויצו ה' את ארוננו משה הנביא, ע"ה מאור, לבלתי שלוח יד במואב ובבני עמון ולבלתי ללחום עמהם, "כי לא אתן לישראל מארצם ירושה, שמור ושמעת". ומלכי מואב ועמון ומדין שמעו מה שעשו לסיוחן ולעונן, כי מתו ונהרגו והלכו בשבי ועריהם שרופות באש, ויגורו מאד, וישלחו אל בלעם בן פעור על יד ראשי החרטומים וחכמים (בגוה אהל אלסחר ואלחכמה). ויבאו השלוחים אל בלעם וידברו אליו בשם החמשה מלכים אשר שלחום אליו. — (והארץ המחבר בדברי השלוחים בספור דברים מה שעשו ישראל למצרים ולעמלק ולסיוחן ועונן, ויבקשו מאתו לקלל את ישראל, כי בעזרתו לבדו יוכלו לקום כנגד העם הזה, וינצל את המון הגדול, אשר לא יוכל להמנה, מן מיתת השרפה, כי זה דרך החיל צבא הזה אשר לא יחמולו על איש ואשה על יונק ושיבה ולא יחוסו על כל בהמה ולא בהם כי אם מיתת חרב, סקילה, צליבה, ושריפה) — ויען בלעם ויאמר: ידעתי כי דבריכם אמת ומשפטיכם אחכם, אבל האלהים אשר אני עובד הוא יכון צעדי, ואם יתן להלך עמכם אמלא רצונכם ואבוא לאברם בכל חפץ רצוני וחכרני ישאר אתכם ועד דור אחרון יהללו את שמי; לינו פה הלילה ואשמע מה אדבר לכם ואכין את עצמי למטוב ועד רע. וילינו השלוחים שם הלילה והוא הלך לעבוד את אלהיו, ויאמר אליו אל תלך אתם ואל תאור את העם כי ברוך הוא. וישבו השלוחים אל המלכים ויוסיפו עוד שלוח אל בלעם וגו' (וכתב סגנון לשון המקרא נלק י"ד — כ') „ועתה לינו פה הלילה ואשמע מה ידבר לי, וילינו השלוחים שם והוא הלך לעבודתו. ואלהים אשר ידע עצת נפשו וחפץ רוחו ומה שאמרו אליו השלוחים" היה רצוני לגלית הנסתרות, אבל לא בכבודו ובעצמו ולא באחד מעובדי רצוני אשר יעבד אהו כדרך הישראלים, או בכחב אשר ישלח על ידי אחד ממלאכיו, אך במימר מן מימרא אלוה (אעני אמר מן אמורה). ובראות חבר בלעם המימר אלוה ויברח מפניו, כי התלבש בצורת הבורא הדובר עם בלעם (וצאר סבב אלבארי אלמחאטב לכלעאם)

^א המעתיק שחנכאלל כתב כי זה נתינת טעם על כי נחר טעה את יהושע למושל אחריו, וכתב כי המעחר שכת דכריו הקודמים כי נחר לו על פי זווי ה', ולי נראה כי זה נתינת טעם על מה שכתב לו לשר לבא במלחמת מדין, והמעחר שלחדריו ויכו נמשך למה שלפניו וקאי על טעה ולע על יהושע כעו שהכין שחנכאלל. וז"ל הערבי: ראי סידנא חלכני מופי אן יחרג פי חול אלמלחבם — מאמר ללוקת אן יתחנן טן כני חמחילל וגו'. וראה לקמן פ"ו.

וזה היה הכלי אשר באמצעותו דבר עמו (וזהו עלה אלמחאטבה לה). ויאמר אליו המימר אלוה, לא אמרתי אליך כאשר באו השלוחים קום לך אחס? ולא שאל אותו רק להוציא מחשבת בלעם מלבו אבל לא צריך האל לחשובהו. וזה היתה דרכו של בלעם לאמר: לא אעשה ולא אטה אוון לדבר מבלי רצון אלוהי. אבל לא שמע באמת השנות הדבור להלך לפני הכין את עצמו והתכיש את אחונו, ולכן כאשר הלך עם שרי מואב חרה אף ה' כי הלך הוא לפני בא אליו הדבור, ותיצב על הדרך לשטן לו, והוא רוכב על אחונו ויהלל אותה אל שרי מואב, על כי לא צריך למורה הדרך ברכבו עליה ולא להכות אותה. ותרא האתון התמונה אשר הכורא יתברך מתראה בה נצבה בדרך כתרב שלופה, וחט מן הדרך. וזאת הייתה תחלת חרפת בלעם וסבת כעסו. ויך את האתון וגו' (כמו נכתוב) — ויוסף להכותה ויוציא ה' קול דברים מפי האתון, ותאמר מה עשיתי כי הכינתי וה שלש פעמים, הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעורר? יען כי הכינתי, מכות כאלה ידבקן. ויאמר בלעם: לא. ויגל ה' את עין בלעם לראות צורת ה', המלאך (חתי נטר סבב אללה מלאכא) עומד בדרך וחרבו שלופה בידו וגו' (כמו נכתוב). ויצאו המלכים לקראתו וימצאו אותו מתנדר מה יעשה (מתחירא). ויוליכו אותו אל הבמה הכתובה בתורה הקדושה (אלי אלקעה אלמוצופה פי אלחוריה אלמקדסה) לראות בני ישראל. ויבן שם שבעה מזבחות ויעל על כל אחד פר ואיל, והתחיל עבודתו לשמוע מה ידבר. אכן שמע מה שלא רצה, ויספר למלכים מה ששמע. ויאמרו אליו לך אל מקום אחר אולי תוכל לקיב שם את העם. וכאשר נהג שם כאשר עשה בפעם הראשון שמע תזות קשה מבראשונה וכבר התחיל להתנבא על גדולתם ולברכם. ויאמר אליו מלך מואב: אם לא חקבנו גם לא חברנו. וילך אל מקום אחר וישא פניו אל המדבר וירא שם את שבטי ישראל ורוחות אלהות כלומר המלאכים, סובבים אותם לשמרם (ומחית בהם ארואח אלהות יעני אלמלאיכה חאפטין להם מן כל נפס). וישא עינו הרע מעליהם (פצצר עין אלפון ענהם), והוא הולך ומתנבא על חפארת עוזם ולברכם עד כי קרא: „הה ישראל! מקללך ארור ומברךך ברוך! ויחר אף מלך מואב וגו' (כמו נכתוב), ויאמר אל המלכים הנאספים „מלאכים קדושים סובבים את העם הזה ומלך שמים וארץ ביניהם, ולא יצליחו כנגדם לא מנחשים ולא הוכרי כוכבים, רק יאבדו בכפרם, אשר יפילו שם ברשעתם או במרמה אשר נכלו בהם ואז יחר אף ה' בהם עד כלותם“.

פרק ד'. ערמת בלעם ומזמתו על בני ישראל.

ויועץ בלעם לשלוח בנות מואב היפות והזקרות אל מחנה ישראל עם אלהיהן ביריהן ומקטרי קטרת ומאכל ומשחה וכת מלך בראשיהן, והיא בהבלי ומימותיה חלבר את ראש העם לחבק חיק נכריה ולעבד את אלהיה, ואם תטמא אותו יפול הוא ועמו ולא נשאר להם שריד. ויאספו כ"ד אלפים בחולות יפות וישלחו אותן ביום השבת ותבאנה אל מחנה ישראל מצלע המשכן. ונשיא שבט השמעוני בא לקראתם, והוא ראש על נ' אלפים איש ורגל מחנהו במערכה הראשונה; וחפן אליו בת המלך, כי חשבהו למשה הנביא, ונפל ברשעה אשר הכינה לו, ואכל מלחמה ועבד עצביו ושגה באהבה, ואז חטף כל אחד מהם בחולה אחת. ויחר אף ה' וימת ד' אלפים איש ד' אלפים בחולות, ולולא קנאת פינתם אשר קנא לאלהיו ודקר את האיש ואת האשה, לא נשאר מהם עד אחד.

פרק ה' . מעשה מדין .

ויאמר ה' אל משה לנקם נקמת המדינים לפני האסף אל אבותיו, והוא לפני מותו. ויצו את יהושע בן נון לעת אשר נתן את ידו עליו ובחר לו למושל אחריו לצאת עם מחנהו ועם פינתם. ובלעם שב אל מלך מואב, וימצא שם את המלכים שמחים וטוב לב, ולא ידעו מן צבא בני ישראל הבא עליהם עד אשר ראו את עירם מסוגרת מן י"ב אלפים איש. ויוציאו אליהם את פלגשיהם להביא על ידן את רשעתן אשר החלו לעשות אל תכליתם, אך בני ישראל הרגו אותן בחרב. ופינתם עם אנשיו (ואבן עמיה) תקעו בשופרות ותפול החומה תהתיה ויעל הצבא אל מדין (ודחל אלעסכר אלי מדין) ויהרגו שם את חמשה המלכים עם אנשיהם אשר מצאו שם. ויוציאו את בלעם מן ההיכל אשר עמד שם לעבודתו. ויצו יהושע להביאו חי אל משה, אך אנשי השמעוני הרגו אותו כאשר ראוהו. וישבו בני ישראל את הנשים ואת טפם ואת כל בהמתם וגו' (ובתל סגנון הסקלס כפ' טטות).

פרק ו' . מה שגלה ארוננו משה הנביא לפני מותו .

כאשר הודיע ה' למשה הנביא, כי קרבה העת אשר לא יתאחר (כאלוקת אלדי לא יתאחר) ויצו אותו לעלות אל הר נבו. והואיל משה לצוה את יהושע בן נון ואת בני אחיו ואת כל זקני העדה כל מה שצריך להם (בתגמיע מא יחאג). ויצו אותם ללכת בדרך ה' ולא ימושו ימין ושמאל. ואל הכהנים צוה לתקוע בתצוצרות ולשלוח הקוראים לקרא אל העם, „כל מי שירצה לראות ארוננו משה, יבא וישמע את ברכתו ומה שיגלה, טרם ילך אל המקום אשר בחר לו אלהים“. ויבא משה אל המשכן ויקרב את קרבנו על מזבח הנחשת, וירם את מרכת המקדש, וישם את הקטרת על מזבח הזהב ועבד את ה'. וכל ישראל נאספים לשבטיו, וילך משה וישב כמנהגו על מקום רום, להיות ממעל לעם, וקרן אור פניו כוהרי חמה. ויחל לדבר אל העם מה שיעשה העובד את ה' אשר יקודש בו שם ה' המבורך. ופרש אחיהם הידיעה מן ימי הרצון וסבת ימי החרון והשגנה (איאם אלרצא וסבב איאם אלסחט ואלצלאלה). ועוד למד את בני ישראל מן אש האברון ויום נקם ושלם (בטופאן אלנור ויום אלנקמה ואלמכאפאה), ויער להם המועד אשר ישוב אליהם, והודיעם מה שיקרה לכל שבט ושקיום כל על איתנו באחרית הימים (וירחבה פי איאם אלחמאם ואלכמאל), ואתר כן כרך את כ העם. ויעל משה על ההר אשר אמר לו אלהים, וילכו אחו יהושע בן נון, אלעזר הכהן וראשי העדה, ויבכו עד מאד. ועמד אש ירד מן השמים כבוא השמש, ויפרדו מאדונם, ולא ידע איש מה שקרה לו עד היום הזה.

פרק ז' . דברי יהושע תלמידו אחר הרחקת רבו וארוננו .

(חוכן הפרק הזה קינת יהושע על משה, והיא מליצת המחבר מן הנסים והנפלאות אשר עשה משה, וכתב גם מה שלא נזכר בתורה, כמו, מי כמכה אשר החיה המתים והמית החיים בהסכמת ה' (בארן רבו). ועוד כתב „העם עוד נביא מבלעדך ק"כ ימים ולילות לפני אלהיו“).

פרק ח. מה שנעשה בשוב יהושע אל העם.

כאשר שב יהושע עם הכהנים בהפרדו מן הנביא (מן תודיע אלנבי), ויצאו לקראתו כל ישראל ויעשו אכל שלשים יום. ויושבי הארץ כאשר שמעו יללחם וקנאחם וישמחו מאד, ויועצו להתקבץ בגבולם להלחם עם ישראל, ויצו ה' את יהושע לבחור ממנו ומן העם (לישר מנה' ומן קומה) ואליהם יאמר, כאשר היה עמהם (מלפנים) כן יהיה עמהם אם ישמרו מצותיו, ברוך ה', אשר לו העז והממשלה והכח והי העולמים.

פרק ט.

התחלת ספר יהושע בן נון תלמיד ארון משה הנביא ע"ה.

(אבתרי ספר יושע בן נון תלמיד אלסיד מוסי אלנבי ע"ם).

ויהי אחרי מות משה אשר רגיל לדבר עם ה', וישלח ה' (אוחא אללה) ליהושע בן נון תלמיד משה עבד ה' לאמר לו „קום עכור את הירדן אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נותן להם לבני ישראל. כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם לכם יהיה, מהמדבר עד הלכנו מנהר פרח עד הים האחרון יהיה גבולכם וגו' (עד פסוק ט' ניושע ט').

פרק י.

ויאסף יהושע את בני ישראל וחדש עמהם הברית.

ויהי כאשר שמע יהושע את דברי ה', ויבא עם אלעזר הכהן. וישב אלעזר הכהן על כסא הקדוש (עלי קרסה קדסה), ויהושע על כסא המלכות, ויבאו אליהם הכהנים הקדושים והלוים המקריבים (אלמקרבין) ושנים עשר נשיאים המוערים (אלמלאומין) והשופטים ושבעים הוקנים ושרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות. ובראסף קהל העדה ויתקעו בחצוצרות ויקראו הקוראים את כל העדה וידבר יהושע אל העם ויאמר: הנה אנכי כורת ומחדש אתכם את הברית אשר נכרוח עמכם לפני מות הנביא שלא חשחתפו עם אלהים (ללכי נכר) וחשמו ביאר התורה (לא חשוכוא באללה ואנכם חחפטוא בסט אלשראיע) אשר עלימו תעמד הברית, והוא פירוש התורה ושכר שומריה ועונש המורדים. ולא אתכם לברכם אנכי כורת הברית הזאת, כי אם אתכם ואת זרעכם אחרים (ללניס כ"ע, י"ד), אל יהיה בכם איש יביע ודונים ראש ולענה, והוא מי שמשחף אלהים אחרים ועבודה נכריה (אל יכון פיכם פאסד אלניה אמראק ולענה יעני בללך אלשרך באללה ועבאדה עירה מעה). — האלהים, השמים, והארץ, והמלאכים יעידו בכם על דברי הברית הזאת. אם חמאנו ומריחם רצון וכה אלה ילקחו מכם ומעורתיכם והמלאכים ילכו מעמכם ושם המלך הגדול (ואסם אלמלך אלאעטם) לא יהיה לכם לעזרה. (וכל דבריו באלה נזה המרק לקח טן המקללות נתורה טן הנכרות והקללות והאזהרות).

פרק י"א. תשובת ישראל והברית אשר כרתו עמו.

ויבכו כל העם, ויענו את יהושע לשמוע את דבריו ולשמור את מצות ה' (בסגנון לשון הכתוב כיסודע ח' י').

פרק י"ב. מה שעשה יהושע בן נון לפקוד את החיל ולחלקהו.

(חבר מא פעלה יושע בן נון מן חרתיב אלעסכר ולעצאה).

ויקרא יהושע את ראשי החיל ויצו אותם לפקוד את בני ישראל מבין עשרים שנה עד בן חמשים שנה, חוץ מן שבט לוי, כי אותם צוה לפקוד מבין חדש ומעלה, וכן צוה אדוננו משה לפני מותו. אך מספר האנשים מבין עשרים ולמטה ומבין חמשים ולמעלה לא התפקדו. ויהי מספר מפקד העם 601730, ובתוכם גם מספר בני ראובן וגר וחצי שבט המנשה אשר לקחו את נחלתם מעבר לירדן, את ערי סיחון ועוג ובני הענקים עם רכושן. ונביח ומשפחתו משבט מנשה לכר, שלש ערים עם רכושן (והניח כל הענין מן בני ראובן וגר כדברי הכתובים נמדנר ל"ב). ויכתוב יהושע את שני השבטים וחצי אל חילו ומספרם 110580. ומספר פקודת חשעה המטות וחצי 491150. ועל פי (לוחות המספר) האלה חלקו הנשאים את הארץ מן הירדן עד הים. ומספר הלויים לא נפקד בחוד בני ישראל, כי לא ירדו למלחמה ולא עזבו את עבודת ה'. ויהי מספרם מבין חדש ומעלה שלשה ועשרים אלף. וכאשר הביאו ראשי החיל לוחות פקודיהם, ויאמר יהושע, ברוך ה' אשר הוציא מן אחר אלף, כאשר יעד משה הנביא בשם ה' יתברך.

פרק י"ג. מן המרגלים אשר שלח המלך יהושע.

ויהי כאשר שמע יהושע כי אספו הכנענים את צבאיהם להלחם עמו, וישלח מרגלים, אנשים חכמים וידועים ומאמינים (ואלדן), לפקוד את צבאות אויביהם ולרגל את יריחו ואת מספר יושביה ואת אנשי בריחתם. וילכו ויצטירו כאלו באים מארץ רחוקה¹, וילכו הלוך וככה אל מחנה הכנענים וישאלו אותם על צרות נפשם, ויענו ויאמרו: מארץ קדם אנחנו, ושמענו את כל מעשה העם הזה, את כל הדרך אשר הלכו במדבר זה ארבעים שנה בלי מנהל ובלי צרה. גם שמועה שמענו מן אלהיהם אשר אלהי שמים וארץ יקרא וכי הוא נתן להם את ארצנו ואת ארצכם לרשתה. ונשלחים אליהם לדעת אם אמת הדבר אשר שמענו. ונסע ונלך, ולאחר זמן עבר מרחק הלאו באנו גם אליכם, ואתם שבחתם שקט ושאנן. ובאנו אל מחניהם כאשר הלכו הלוך ונסוע במדבר, וחזון נחגלה להם כי חרה אף ה' בהם ולא יבאו אל הארץ רק שני אנשים מהם, וכאשר שמענו את שמע הזה שבנו שטח וטוב לב. ועתה שמענו מה שעשה העם הזה לסיחון ולעוג ולארצם, ולמלכי מואב ומדין, וכי נהגו בשביה נשיהם ובניהם, גם התהללו לעשות כן

¹ גרילה נערכו וכן לקמן: אחת חלערפת גרילה, וכפ' י"ח: ואע"כ שנת יהודה גרילה, ומרגס שגנאלל לוחות Tabullae לפי הגרסה מהענין פה חף שלח נמלא הוראת שם זה להכוונה הזאת נספרי הערשים.
² כל זה לקח המעמר משה כמתוך כגנענוים: ויענו גם הם נערמה (יהושע ט', ד').

לארצנו ולארצכם, לכן נמחר לשוב לארצנו ולעמנו להודיעם את כל זה. הנה באנו אל המחנה מצד ררך ההרים, וכמעט באנו שם ויצאו שלשה או ארבעה אנשים ויביאו אותנו אל המלך החדש אשר נתמנה במקום משה הנביא ע"ה, והוא איש חסד ורחמן, אבל לא יחון על הנכרים, ושמו מהולל כאחד מהענקים, דבריו נכנסים בלב שומעיו ומשאתו יגורו עוים. וכאשר עמדנו לפניו, והוא ידע את שמנו ושם עמנו וארצנו והזמן אשר נסענו משם ואנה הלכנו לא נפל דבר מיריעתו מכל הקורות אשר מצאתנו. ואז האמינו, מיראתו אותנו, בו ובאלהיו. והוא אמר: האמונה מיראה אינה אמונה, אך אל תיראו ואל תערצו, לכו אל ארצכם ותגורו שם את כל הקורות אתכם, ואחיכם יעצו על נפשיהן ומי שילך מארצו, שלום יהיה לו, ומי שיעמוד שם ימות.¹ כי בעוד שבעת הימים מי הירדן יחצו על פי ה' אלהינו עד יעבור עמו, וכל מבצר לא יעמר כנגדם אם יסוככו שבעה פעמים, ואחרי כן תפול החומה וכל אשר ימצא בעיר ימות, כי כל הארצות האלה ארצינו הם, לנו נתנו למורשה מאלהי השמים והארץ. (כאלה וכאלה אמרו המרגלים להפיל חיל ורעדה על הכנענים, ויסעו ויברכו הדברים האלה בכל מקום אשר באו שמה. ובאשר באו אל יריחו, ויכירום יושבי העיר ויבקשו להמיתם, והטמינחם רחב הזונה אשר בתה בקיר החומה. וכתב סגנון ביהושע ב').

פרק י"ד. בני ישראל התאספו לצאת לדרך.

ויהי כאשר שמע המלך יהושע את דברי המרגלים ויצאות השוטרים (אלערפא) לעבור בקרב המחנה לאמר אל העם התקדשו והכינו לכם צדה לשלשת ימים. וידבר יהושע אל העדה ויאמר: אל תיראו ואל תערצו, כי ה' אלהינו יעבר עמכם ויעשה לכם נפלאות להצילכם מיד אויביכם. והאות אשר יעשה ה' לכם על הירדן, כמוהו לא היה ואחריו לא ישמע. ועתה קומו, והכהנים הקדושים ישאו ארון הוזה הוא ארון הברית, הקיים, האבני שמימי — וזה הלוחות הכתובים באש אלהות כי האבנים שמימי —² (צנרוק אלהיהן והו צנרוק אלהיהן, אלכאין אלגוהר אלעלוי והו אלאלואח אלתי כתצבתהא מן אלגור אללאהותי אד אנהא אלגוהר אלעלוי). והיה כגוף רגלי הכהנים. נשאי ארון ה' במי הירדן המים יעמדו בכת אלהי, המים התחתונים ינולו והמים העליונים יעמדו כנר אלה על אלה עד אשר יעברו בני ישראל בחרבה. ואל העם אמר יהושע: ה' צוה אתכם כי מרחק יהיה ביניכם ובין הכהנים נשאי הארון כאלפים אמה, ואל תקרבו בזה המרחק אליו למען ישלים ה' פעלו. ויצו אל שנים עשר ראשים לשאת שטים עשרה אבנים ממצב רגלי הכהנים, כאשר יחמו כל העם לעבור ולכתוב את שמותם על האבנים להיות לזכרון עולם על האות אשר עשה ה' יתברך שמו בירדן. ושרו הלוחים בקול רם: מהולל שם ה', כי נפלאות עשה, הללוהו, אשר כל יעברוהו, הללו לאלהי האלהים, ואדוני האדונים, מלכותו יכירו תחי והדומם, השמים והארץ הנזירות והימים וכל אשר בהם, אין אלהים מבלעדו, ואין מלכות כמלכותו, לעד קימת, אין כח נעריך

¹ וכעין זה חטרו ח"ל, של קרמטיגיונות שלח יהושע לא"י, מי שחזה לפנה יפנה (ירושלמי שביעית דף י"ג).
² זה בעין תרגום יונתן בשמות ל"ב: לוי דלכן ספיריונו. ודעה שיר ד' לשמונים.

לכוחו, ואין ארנות אשר לא העבור לארנותו, ואין שליט אשר לא נכנע לשלטנו. הללוהו, הוא קדוש, ושמו קדוש, ומי שלא יאמין בו, וישים מבטחו מכלעדו, יכרת, כי הוא האלהים. —

פרק טז. העברת בני ישראל בהירדן.

ויעשו בני ישראל כאשר צוה המלך. ועל הענן בחלחל החדש הראשון בשנה הראשונה משמטה הראשונה לאחר שנת היובל, והוא הזמן אשר החלו בני ישראל לעבור בארץ אחוזתם. וכבר עברו מזמן בריאת העולם עד הזמן הזה 2794 שנה כפי חשבון התורה. וזה החשבון האמתי אשר ידעו החכמים מן חשבון המבול. (וכתב העגרת בני ישראל בהירדן כפי מה שכתב נפרק שלפני זה וכפי העקרונות ניהוהע). ויהי כאשר חמו כל העם לעבור ויעשו כאשר צוה להם ויקחו י"ב אבנים ממצב רגלי הכהנים ויכתבו כולם את שמותם על האבנים. וגם המלך לקח אבן אחת.¹ וכאשר ירדו הכהנים מן הירדן ויולך ה' רוח קדים עזה וישבו המים לאיתנו. והגוים (אשר התלספו להלחם עמם) כשמעם את האות הוה, וימג לבכם וחיל צבאם נמו. והרוח עזה חלף ורעש חמר מים רבים ומי הירדן עברו את גדותיו ושהף העירים אשר על שפתיו.

פרק טז. שירת יהושע.

או ישיר יהושע בן נון וישראל, והשתמשו בשירת אדוננו משה הנביא אשר שר על ים קלום (אלקס). והוסיפו עליהם שירות וחשבונות להודות לה' על כל הטובות אשר עשה עמם, כמו: מי כמך ה' נאדר בקדש; אל נאור אחיה; הראית הודך ככוכבי מעלה; נורא ההלות עשה פלא; מה נאמר לך ה', עשה פלאות, מאיר חשכים; מי כמך, אין ערוך אליך, כי פעלת כל, החומר והצורה הגרמים והשכלים הגשמים והרוחנים, מתוארים בכח מבעך (אלמתיכי בצפאת חלקך). ביום ההוא גדל יהושע בעיני ישראל ויראו אותו כאשר יראו את משה (יהושע ד', י"ד), כי ראו ה' עמו. ויקם יהושע בן נון את י"ב אבנים אשר הניחו בירדן, וי"ב אבנים הקימו הראשים במקום אשר קראו גליל (ס"ב) לעד לדור אחרון כי הוביש ה' את מי הירדן. — ויהי כשמוע כל מלכי אלשאים כי עברו ישראל אל הארץ אשר נשבע להם (אלמקטעה להם) וכי בקע להם מי הירדן וירדו בחרבה, וילבשו בגדי בתים (פתכפנוא) וחיל ורעדה אחוזתם עד כי מחו מקצת אנשים מיראתם מפני בני ישראל. ויאמר ה' אל יהושע, היום נתתי את מוראך ואת פחד עמך על כל יושבי הארץ. ועתה הרחק מאתך ומעמך כל טמא וכל חולה (ורפעה ענך וען קומך כל גס ועלה), על כן קרא יהושע שם המקום גליל וזה שמו עד היום הוה. יהי שם ה' מבורך לעולם.

¹ והכותים חטרו מפי הקבלה כי האבנים האלה נלפנו נתחיתת הר גריזים וזה תהיכה עד יבול הגזול. ראה מסעות ללחינואן ח"ג ע"ב.
² אל שם ה' חן בנותן, וקורי נפי מתכרי הערכים (ראה ווינער שורש סורי).

פרק יז.

לכידת יריחו הישנה (אלקרימה)¹

ויהי כאשר נסע המלך מן המקום אשר קראו גליל ויחנו בערבות יריחו ביום הראשון בארבעה עשר יום (לחדש) ועשו את הפסח (פצחא) ואכלו מצות מתבואה החדשה. וישבת המן כאשר באו אל הארץ, ואכלו מתבואת ומפרי הארץ. והעיר סגרת ומסגרת מפני בני ישראל, וילך המלך יהושע מן המחנה אל מקום מובדל (חלל) לעבר את ה' בלילה. וכאשר כלה להתפלל, וישא עיניו וירא והנה חמונת איש (שנה גל) עומד לפניו וחרכו שלופה בידו, ויקרא אליו, יהושע! (פנארא אליה יושע) ואחרי כן אמר (חם קאל) הלנו אחה אם לצרינו? וען ויאמר אנכי מן שלוחי ה' הממונים על העונש (מן רסל חללה חלמתלט עלי חלעקונחת). ויפל על פניו ארצה; ויקם ויאמר: דבר אל עבדך דבר ה'. ויאמר: של נעלך מעל רגליך, כי המקום אשר אחה עומד עליו קדש הוא. כה אמר ה'.. יהושע! שא עיניך וראה כי אחן בידך את העיר החזקה, את יריחו את מלכה ואת כל יושביה. ואתה בחר לך מאת בני ישראל גבורי חיל, אלף למטה, ויסבו את העיר ששה פעמים לששה ימים, וארון הזהב, ארון ברית לפנייהם (בין ידיהם). ולא יספיקו מזה, ולא ירימו קול תרועת מלחמה בשופר בששת ימים — כי הכהנים נושאים השופרות — וביום השביעי יסבו העיר בפעם השבעה ויתקעו הכהנים בשופרות. ובשמעם קול השופר ירימו העם קולם במאמר, ה' גבור במלחמה ה' שמו! ואז תפול חומת העיר ומבצריה לפני העם ויבאו בחור העיר ויחרימוה (וכתנ כגנטון העקרת לכידת יריחו עד ויהי ה' את יחזע ויהי שטעו ככל הארץ). ואיש אחד מן בני ישראל חטא וילך אל מקדש אליל העיר (אלי בית מעאביר הדה אלמרינה). וימצא שם חפץ טוב מזהב (פוגר פיה טובה מן דהב) ולשון זהב משקלם 2250 ויטמנם בחור אהליו. ויחר אף ה' בישראל. ולא ידעו מזה לא המלך ולא הראשים. ברוך יודע הנסתרות, ומגלה מופתיו, ברוך שמו וזכרו.

פרק יח.

התגלות מעילת עכן.

ויהי מסתרת הבקר ועמד המלך יהושע עם כל אנשי המלחמה לפני המשכן ויעמדו גם הראשים לפני אלעזר הכהן ע"ה ועליו האבנים, ותחשך האבן אשר שם יהודה חקוק עליה (ועליה אלגואהר פאטלמת אלגוהרה אלמחזבה באסם יהודה) ויצו את שבט יהודה (להנחיל) לווחתיו (ולקרת) שם בשם לפני האבנים (ואעוצ שבט יהודה גראידה עלי אלגוהר אסם אסם), ותחשך האבן בקרא שם עכן (איכנ) ממשפחת זרח בן יהודה. ויקרב ועמד לפני המלך יהושע, ויאמר אליו

¹ המזכר קראה הישנה להכדילה מן יריחו אשר נפלה בחלקה של בני ישראל (יהושע יח כ"ח) והיה עיר התמרים (שופטים ח' י"ז, ג' י"ג) ותרגום ית קרתא ית יריחו כמו שכתב (דברים ל"ד כ', ב' ד"ה ב"ח י"ה) נקעת יריחו עיר התמרים, וכנחו אותה בני ישראל לאחר שזרבו את יריחו וכל לא בעקומה הראשונה מה שזכר חיל (מלכים ח' י"ז ל"ד). ולפי מה שזכרו חז"ל (סנהדרין ק"ג): לא יריחו על שם עיר חזרת ולא עיר חזרת על שם יריחו, ל"ל כי יריחו אשר נפלה בגורל בנימין היתה נבזיה מקדש בתחומה של יריחו אשר חרבה יהושע. ועל זה לא העירו הענארים ומקום הכינוי כזה לחכמי העמים (ראה ווינערל שורש יריחו).

שא פניך לאלהי השמים והארץ וראה כי לפנינו נגלו כל תעלומות. הוי על החושב להסתיר ולהטמין דבר מלפני ה', ועתה חן חודה לה' והגד מה לקחת מן החרם. ויען ויאמר, אמנם אנכי חטאתי לה' היודע כל תעלומות ובגדתי בבריתו ובשלוחו, ואעל במקדש עבודת אליל יריחו ומצאתי שם חפץ טוב מן זהב ולשון זהב 2250 משקלם ולקחתי מה שחמדתי ואטמנם באהלי (וכתב כגנון המקדשות ביהושע ז', כ"ד וג' טלכד מה עזינה וכתב כי ערפו את עכן ואחר כן מקלו את עפרו נאנכים נעמק עכור).

פרק י"ט. מעשה הגבעונים.

מעשה הגבעונים כתב הסחבר כסגנון המקראות ביהושע ט', ושינה בזה שלא מנה רק שלש עירות, נבעון ובארות וקרית, אשר מדרום להר הברכה, וחסר „הכפירה“, גם לא כתב רק „ויתנם יהושע לחוטבי עצים ושואבי מים לעדה“, ולא כתב „ולמוכח ה'“.

פרק כ'. מן הכנענים היושבים בארץ.

ויהי כשמעו הכנענים כי עברו ישראל את הירדן ויברחו אלה אל אלה. וכאשר שמעו מה שעשה יהושע ליריחו וליושביה ויתקבצו יחריו כל היושבים על חוף הירדן ועד הים הגדול ויסכימו כולם פה אחד להלחם עם ישראל. וישלחו חמשה שרי צבאות עם חיל גדול על שלוש הארצות (ציאע) אשר השלימו עם ישראל (וכתב כל סדר המקרא ביהושע י' במקצת שנויים, כמו: ויאמר ה' אל יהושע כליל אל תירא מהם כי בידך נתתם אך אל תוטר מהם שריר ופליט. ויקומו ויסוכבו את מחנה אויביהם כלילה ויריע בקול חרועת המלחמה: ה' גבור במלחמה, ה' שמו. ויצו יהושע את השמש לעמוד, ויעמוד, ויהי היום גדול, כי שמע ה' קול בני ישראל ואת מלאכיו צוה לשלחם (תם קאל יושע ללנהאר יקף פוקף וכאן יומא עטימא לאן אללה סמע צות בני אסראייל וסיר מערהם אלמלאיכת). — ויהי לעת בא השמש ויצו להשליכם אל המערה אשר נחבאושם עם העצים אשר היו חלויים עליהם. ולא כתב: וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו').

פרק כ"א. מן צבאו ונצחונו וחלישת האויבים.

בתחלת החדש השמיני, לעת אשר נסע חיל צבא ישראל, ויחלק המלך את רגליו ורכביו לשלשה ראשים. וישלח אותם בצדי הדרכים, והוא נסע עם אנשיו בדרך המלך אל מחנה האויבים. והם לא שבו עוד רוחם וישאו עיניהם ויראו ענן אבקת דרך עולה, ומכל הרוחת באו חילי צבא. ובני ישראל כאשר ראו איש את אחיו — קראו בקולם: ה' אדוננו, במלחמה יקום על שונאנו. וה' הראה כיום ההוא האותות לעין האויבים, כי בנוסם בא לקראתם אש מתלקחת ושרף אותם, ובא אליהם אִמִּים (אלחיל *Spectrum*), ונסו סוס עם רוכבו בשמעם קול חרועת ישראל. וכל זה נעשה בשעה אחת היום, כמו שאמר ה', ושלמו בומ קצר הזה מלאכת שנה תמימה ולא נשאר מן האויב שריר ופליט. ויכתוב המלך מעיר מירון אל אלעזר הכהן את כל הטובות והאותות והמופתים אשר עשה ה'

והודיעוהו אשר לא ישוב עד כי הוריש את כל שאר הארץ לבני ישראל. ויקשור האגרת בכנפי היונה, וישלח את היונה ביום החמשי בבקר, ותלך ותעף בחדר אלוה¹. וכאשר לכד והוריש את כל הארץ, וישב יהושע בחדש הראשון בשנה השנית. — ונראה מזה כי בשנה אחת² לכד את כל הארצות, ארץ שבעה עממים, הענקים, אשר זכרם נודע ומפואר. — וילכו יהושע וכל העם אשר אהו מחוץ למחנה לטהר את עצמם בנהר הגדול היורד מזה הברכה להשקות את העמק, וכאשר טהרו מטומאתם, ויקרב אלעזר הכהן זכח ושלמים, ויחגו חג לה' ביום ההוא כמשפט³, ולא היה כהן ההוא לפניו, כי עוד לא נחלקו בנחלתם, וכל המון חוגג עמדו שם ונשאו את קולם בשירים ובחשבחות, ונשמע קולם במקומות הרחוקים. ולאחר כלות החג התחילו המלך וקני העדה להנחיל להעם את נחלתם. —

פרק כ"ב. חלוקת הארץ לבני ישראל וגבולות הארץ.

ויבחר המלך מן האנשים היורעים חכמת ההנרסה ויצו אותם לחלק את הארץ לעשרה חלקים. וגם הוא החל לחלק הארץ במשפט לחשעה וחצי המטות; ואחר כן גביל את הארץ לגבולותיה במשפט אשר כתב אדוננו משה הנביא בפרק החתומות (סורה אלהות) בתורה (נמדנר ל"ד), ואמר שם: כי אחם באים אל ארץ כנען זאת הארץ אשר חפיל לכם כנחלה לגבולותיה. והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום. וזה גבול שתי המטות וחצי. ואמר עוד: והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה עד נחל מצרים והיו תוצאותיו משפת הים. והוא מן לשון המדבר בין אלחנאז ואלזאם ומעבר מציק העולה עד הים. ונסכ גבול הנגב קדם אלרקים — זה מקום הנקרא קדש ברנע — עד אלשום ואלחנאז. והיה אז הרצון, והיראה בסלה אותם וחפצם, להרחיב את גבולם עד נחל מצרים (גיל מצר), והוא הנחל אשר תוצאותיו הימה, ושפתיו מתפרשים מן מצר עד פלסטיין ועד אלרום. וגבול ים יהיה ים האחרון והים האחרון נקראים מן מצר עד אלשאם.

הערנית, והיה כתוב שם עהזון — ובה אחד והוסף בו ע"ס ונקרא עהזון — ואפשר שנשתנה משם אזערלן, והוא עשרפות עים (יהושע י"א, ט') לפי תרגום השבעים. והחכם הנזכר הגיה כמו שכתבנו עירון, ושם זה הוזכר במסעות ר' בנימין ובאחר ספרי מסעות ושם קבורת הלל ושמאי ור' שמעון בר יוחאי. ראה *Itinéraires de la terre sainte par Carmoly p. 133, 184, 260.*

¹ והנה יהיה זה סמך למה שפירש הראש"ע בתהלים כ"ה, ו' וראה רד"ק על פ' נח. ² זה הוספת העעתיק הערני, כנראה מפגמן הלשון. ומדברי המקראות (יהושע י', מ"ב) „לכד פעם אחת“, ושם (י"ח, י"ח) „ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים מלחמה“, נראה שלא השלים את כל המלחמות בשנה אחת, כמו שכתב המעבד, וכן נראה מדברי יוסף הכהן בקדמוניות (ה', ו') שהמקרא (יהושע י"ח) ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישיבנו שם את חגל מועד והארץ כבשה, זה היה בשנה השנית לעברם את הירדן. ומלחמות שהשלים בשנה אחת היו רק המלחמות עם המלכים נדרומה של ח"י שהזכיר שם, והארץ בזה לענגערקע בספרו כנען 679.

³ כל מה שכתב בזה המעבד נדה מלבדו, ולא נמלא בספרינו זכר מזה החג, אם לא כיון לשנות דברי המקרא אז ינכה יהושע וגו' (יהושע ח', ל"ג), וזה היה לפי סדר המקרא אחר לכידת עי, ולא אחר השלם יהושע המלחמות. אבל גם יוסף הכהן בקדמוניות (ה', ח') הסדיר המקראות אחר לכידת כל הארץ. ועיין הערת העעתיק דף רע"ו.

וגבול צפון מן הים הגדול עד הר אלהב ועד אינאן חמץ. ונסב המלך שן הר לבנון (יריד אלמלך אלאגרה בחבל אללכנאן) בקצהו לגבול נחלתו בשדה דמשק עד אשר עבר קדמה ושם מסוכב. ויצא הירדנה, וחוצאותיו הים המלח, וזה הגבול אשר נזכר בתחלת הפסוק. — ויצו יהושע אל המורדים להכדיל מנחלת ישראל מ"ח ערים ולתתם ללויים אשר לא נטלו חלק בנחלה ומהן שש ערים מן חשע וחצי המטות ושש ערים משתים וחצי המטות, להיות למקלט כאשר צוה ה' את משה (וכתב כ' הכולל בסדר המקראות כמדבר ל"ה, ויהושע כ').

פרק כג. מה שעשה יהושע עד אשר שבו המורדים אליו.

ויאסף המלך את שתי המטות וחצי המטה לפני אלעזר הכהן וראשי העדה אשר נחטו להם תורה על מעשיהם ועל עורתם (וכתב סדר המקראות זיהושע כ"ג בהקפות חמרים על דרך מלילת המזכר, ומיין: וזיה הטוב אשר ייעיב ה' לנו בן יוסף עליכם), ויאסף את שרי צבאם וילבש אותם מחלצות ונתן להם מתנות, ויצו אותם לפקוד את פקודיהם על פי לוחות מספרם, וכאשר ראו כי לא חסר מהם איש, ויאכלו וישתו ויחדשו את הברית לשמור את מצות ה' עד עולם, ולבוא בכל עת לעזרת אחיהם אם יבואו בצר ובמצוק, ויחזקו את דבריהם בשבועה ואלעזר הכהן הקריב את קרבנם. וישם יהושע על צבאותיהם, והם 110580 אנשים, את נביה בן גלעד משבט מנשה למלך, וילבש אותו את בגדי המלכות וישם הנזר על ראשו, ויצו להרכיבו על סוסו, ולקראו לפניו: זה המלך על ב' וחצי המטות, ראש המשפט, ראש המחנה, ראש המדברים, אליו ישמעון וכל משפטיו צדק, וכל הדבר הקשה אליו, על פי אלעזר הכהן יעשה, וכל אשר ימרה את פיו או יחשך את נפשו מצויו, דמו בראשו, כל הפוגע בו ימיתו, וכל העם נקי! — ויהן לו את ספר תורת משה בן עמרם הנביא ויצוהו להגות בו יומם ולילה, והראהו בו רמזים נפלאים וברורים על אריכת הימים בעולם הזה ובעה"ב (וערפה אן פיה אשארה עניבה מטהרה לבקה אלהילה פי אלעגל ואלאגל), ובקריאת התורה ישמור את עצמו מן הרוחות ומן עין הרע (מן אלארהא ואלעין אלסו) מנחש ומקסם ומנקמת האויבים. וישלח עמו שני אלפים לויים אשר ישבו בהערים אשר נחטו להם שם ויקחו חלק ה' וחלק משרתיו (אגול אלהה אגול אוליאיה) המעשרות והתרבות (ואלאנדאר) ומה שיוזם להם כל חדש מן הקרבנות, ויעריכו המשפטים לפני הנשיאים ויתפללו בשמם, ולכל דבר אשר לא יעשה בלעדם. — ויפרשו הדגלים לפני נביא ויתקעו בחצוצרות, וירכבו על חמוריהם וילך המלך ווקני העדה ומשרתי ה' לשלחם. והיום הזה היה גדול ולא יוכל להיות כמוהו בכל העולם. ושמע הדבר בא אל אחיהם אשר שמרו את אשר להם כעבר הירדן וילכו לקראתם. ונביח חלק את אחוזת נחלתם במספר נפשותם. וגם הלויים באו אל מקומם ויאספו לשבח ולהלל את ה'. יהי שם ה' מהולל על כל חסדיו אשר עשה להם.

פרק כד. וישובו האנשים אשר ידעו למרוד ולחלק את הארץ אל המלך יהושע בן נון.

וכאשר שבו המורדים והיודעים לחלק הארמה לחלמי שדות ואשר ידעו משפט עץ השדה וכל מה שימנע תבואתה (ירגע עמאתהא), ויתאסף המלך ושנים עשר ראשים אשר צוה אדוננו משה לעמוד עליו בחלוקת הארץ להשכית ריב

ומרון, והחלו לחלק הארץ לעשרה חלקים כפי מספר הנפשות לכל שבט בין רב למעט עד אשר הסכימו כולם על זה והכירוה לצדק וישר, ואחרי כן הביאו את הלוחות (אלגראיד) אל אלעזר הכהן משרת ה', וקרא אחת ויכתוב בידו סדר החלוקה לנחלתו. ואחר כן כתב עשרה גורלות¹ ועליהן חלוקת הארץ למחלוקתיה ועל כל גורל שם החלק אשר יפול לכל שבט, ויתן לכל נשיא השבט את גורל שבטו וילכו אל נחלתם; ושם אספו את השוטרים (ערפא) וחלקו את נחלתם למשפחותם במספר נפשותם ועמהם הלכו מן המודדים להשגיח על החלוקה. ויצא הגורל לירושח יהושע בן נון וחברו כלב נשיא השבט (אלמקדם עלי גמאעה אלסבט) אשר הלך אחרו, ארץ הרים טובים. ויבחר (יהושע) מן הלויים בעריהם אשר הבריל להם מכל הנחלות וישם אותם לפרנסים (אמור אלנאם), לסדר החפלות, על המשפט, לקבל המעשרות, ולהקריב את הקרבנות (ואלנפד אלקרבין). וישם שופטים הראשים (רומא חכאם) על כל שבט ושבט לכתוב לכהן הגדול ולהודיעהו את כל הקורות במקומותיהם. ויבן המלך מכצר על הר מצפון להר הברכה ויקרא את שמו שמרון² וביום אחד בשבוע דרכו להגיע עם אלעזר הכהן וביום אחר עם חכמים אחרים, וביום אחר עם ראשי העם ולדבר על מעשיהם. ויום אחד עסק בעסקיו ושלשה ימים לא פסק מלהגות בתורה יום ולילה. וזה דרכו חמיר כאשר לא יצא למלחמה ולא עסק בצרכי ישראל. גם בנה המקדש (כניסה)³ על ראש הר ברכה וישכן שם את משכן ה' (היכל אלרב), אשר לא יראה עוד כל בשר מלבד הכהנים והלויים.

פרק כ"ה. מה שעשו בני ישראל אחר חלוקת הארץ.

או החלו בני ישראל לישב בארץ אחוזהם לעבדה ולשמרה ולעבוד את ה' ויקרבו את קרבן ה' יום ביום כמצוה להם. וירר ה' להם ברכותיו ורצונו והסיר מהם כל רעה, ולא נתן לאחר ממלכי שונאיהם להרע להם. ולכן עלו המונים המונים מבני ישראל מעריהם עם מלכים רבים שלש פעמים בשנה על הר ברכה בשמחה וטוב לב. וישבו בהשקט ובטח המלך ועבדיו וכל עמו במשך עשרים שנה.

פרק כ"ו. מעשה מן שובת בן חמם מלך פרס.

ויהי כאשר נהרג חמם בן רעואן מלך פרס עם שאר המלכים אשר הרג יהושע,

¹ לפי המענה לא חלקו את הארץ ע"פ הגורל, כי כזה אי אפשר שתחלק הארץ במספר הנפשות בין רב למעט כמו שכתוב בתורה (במדבר כ"ו, כ"ג), רק חלקו כמעט וכתבו את חלק המגיע לכל שבט ושפט על גורל זה חלקו אחר כן כל שבט חלקו למשפחותיו בית אבותיו בין רב למעט. ונאמת הקצו מפרשי התורה על סדר החלוקה על פי הגורל, ואמרו שהחלקים היו שנים ועל פי הגורל לקח כל שבט חלקו, אם מעט הוסיפו לו על החלק הראוי לו, ואם היה יותר פחתו לו, וכ"כ רלב"ג, ועיין כנען מן לעגנערקע דף 656.

² ולפי ספרינו כנה עמרי מלך ישראל את שמרון (מ"ח ע"ה, כ"ד).

³ וקלת הכותים אמרו גם בזמננו שנית מקדשם על הר גריזם כנה מן י"ב חזנים אשר הביאו בני ישראל מן הירדן. כן כתב הכהן גדול זללמטי בשנת 1808 להחכם דע זללי, וכתב דבריו *Not. et Extr.* 12. 220. וראה לעיל דף י"ח שכן כתב גם ר' בנימין זעמנעונו ומ"ז דף ס"ג בהערה א' נראה סתירה לזה.

ויגרל בנו ושמו שובח¹ ויהי איש עצום וגבור. וכתב אגרות אל כל מלכי ארץ ויבער אש המחס וקנאחם על ישראל, ואמר כי יבוא לנקום דם אביו ההרוג, ושלח אגרותיו גם אל פליטת הכנענים והלהיב לבבם כאש הנקמה בוכרו מ מה שעשו בני ישראל לנשיהם ולבניהם ולעריהם ולכל רכושם. גם שלח אל מלך ארמיניא הגדולה ורומיא הקטנה² והתקשר עמו גם הענק בן יפת. וכתב אל מלך צידון וקימון³ ואל מלך אלשאים להודיעם כי כבר אסף את חילו והם גם הם יאספו את הילם ויבואו יחדו בעיר קימון, ויטב בעיני זקני החיל וראשיהם לשלח סוחר אחד חכם ונבון בעניני חקי המדינות לרגל את ישראל ומספר צבאותיהם, גם לשלוח על ידו אגרת למלך יהושע, ויבטחו בו כי יביאהו אליו, כי היה שלוחם והשלוח לא יאונה אליו רע.

פרק כ"ז. נוסחת האגרת אשר שלחו הגבורים אל המלך יהושע בן נון.

וזה התחלת הכתב: מכל הגבורים, יחדו נאהדים, הידועים והמפוארים, המנצחים, גבורי כח במלחמה, הבוטחים בטחר אפיקי מגינם, הראשונים מכל בני אדם, — אל יהושע בן נון ראש עמו ורעו (ואלי קומה אלוזאעי) שלום. זאב טורף (אלריב אלקאחול)! ידענו מה שעשית לערי אנשי בריחנו, הרגת ראשיהם והורדת אותם אל ארץ תחתית (אלי קראר אלאכפל). את מבצרינו אשר בטהנו בהם התרכת, וכל המקומות אשר היו לנו לפלטה ואשר משם הוציאו אנשי בריחנו מזון וצידה השימות. התרכת יותר משלשים ערים מלכד הכפרים וזוערים הקטנים. לאחסת על איש ולגבורים לא יעדת זמן. וכל זה היה בכוחך, כי ריב ומרדן היה או בינינו, ובמקום העצה היחה נאצה. ועתה דע, זאב טורף! כי יצאנו לקראתך עם כל המלכים ודעת אחת לכולם ורוחם שבו עליהם ובאו בברית ותקעו כף, כי הרעות הגיעו את קצה האחרון וסאה האיבה מלא וגדש. ועתה עוד שלשים יום ונערוך עליך מלחמה כשרה בלאטא (מת בלאטא) אצל החר אשר חזקו שם אלהיך ושמו הר הברכה, ואל יאחר איש לבוא בנועדינו. ועתה הכון והכן לך ועשה הטוב בעיניך, ולא תאמר כי באנו עליך בפתע פתאום או במרמה או בחשכת לילה. ודע כי בקרב מחננו ל"ו מלכים ולכל אחד מהם ששים אלף רוכבים מלכד הרגלים, אשר לא יספרו מרב. ועמנו הגבור בן יפת אשר בידו ברק בחל (צאעקה פולאר), אם יעוררהו ופגע כמכת מכה ימית אלף איש ואם יחליש ימית חמש מאות איש, ועמו מלכים אשר כלי מלחמתם נכונים לקרב, וירושת אבותם נח ע"ה הם. ונסע השליח עם האגרת הזאת. והם פקדו את צבאם ונסעו לקימון למען יעמדו ליום מועד ולהתחבר שם עם אנשי בריחם.

פרק כ"ח. הסתיר מן מה שקרה אל השליח.

ויבא השליח בעשירי בחדש השני בשנת אחד ועשרים למלכות ישראל מעת

¹ בהעתקת ס' יוחסין היה שוכח עלך על ארמיניא הקטנה ועמד וקצץ מלכי מרם ועדי. ² ורועיה אללערי, וזה סס חזית הקטנה ציטי מלכות הועלגוקים מן 1318 — 1067 ודרך המחמד לקרוא כל הארצות בשם אשר נקראו בזמנו כמו שמראה לעיל צפ"כ"א בשמות גבוליה" וכמו שכתב לקמן פ' מ"ו: ושרם ואלרוס, וזוה כללו המורמים כל הארצות העשרה. ³ וזה קמון בשופטים י', ה'.

בוואם אל הארץ, ביום החמישי ממחרת (בבקר) יום אלמקרא, והוא חג השבועות, ויהן האגרת אל המלך והוא יושב על כסא מלכותו לשפוט את העם, ומהם דן דינם לחרב, ואחרים לשרפה לסקילה ולחבוש בבית הסוהר (אלחבס), כי כל הדבר הקשה יביאו לפניו בימי החגים, ואז יעיד על צדקת משפטו אש אלוה הכאה על דברת משרתיו (פמצי אלחבס פיהא כנור אללה ואמר וליה). ולא הבית אל השליח, רק אחרי כלות לשפוט את העם, וזה היה כבא השמש, ואז לקח האגרת מידו ויקראהו בביתו, ולא גלה לאיש תוכן ענינה עד אשר שלמו ימי החג. והעם חגו הגיהם בחדוה והוא ברוח נמוכה. ובין זה הזמן הלך השליח אנה ואנה וראה מספר הצבא ויופי סדורו, חכמת המלך וכחו, פעולת הכורא והודו, ועמוד אש אשר יורד כהדרת הוד, גם ראה משרת ה' (ולי אללה) והוד יפעת אימתו, אשר כמוהו לא שמע ולא ראה איש מלפניו. וכאשר כלו ימי החג ויקרא המלך לסנהדרין (גמאעתה) ולפקודי החיל וגם את השליח העמיד בתוכם, (ואחרי כן) הסגירותו (ואעתקלה) למען לא יראה פחדם ואיך נפלו פניהם, ויקרא לפני ראשי העם אגרת הגבורים ויאמר: מימי לא באה אלי צרה כבקראי האגרת הזאת. זה ששים שנה אשר יצאתי לקרב קרב ולא שמעתי דבר כזה. — וכאשר שמעו דברי האגרת נפלו על פניהם ארצה ויאמרו, גם אנחנו לא שמענו כדבר הרע הזה ולא בא עוד חיל צבא כזה לקראתנו. אך מלחמה לה' היא, והוא יהיה עמנו ועם זרענו ועמך; לך בראשנו עם עזרת ה' ואח כל אשר תצוה נעשה. ויהן להם התשובה לקראה ואש ה' יתברך הסכים לזה (חם אחרג להם גואב קד אלפטא ולפט קד רכבה כנור אללה גל אלסמה). ויאמר להם: הנה לכם התשובה אשר כתבתי, אם תרצו אשלחנה ואם חמאנו אעכבנה ביד.

פרק כ"ט. התשובה אל הגבורים.

„בשם ה' הכל יכול ולו הממשלה, ארון כל עולמים, הרחמן והחנן, אל אלהים, ארון האדונים, מלך המלכים, היודע הנסתרות, גבור במלחמות, אלהי אברהם יצחק ויעקב, המאבד המורדים, המכלה השודדים, המקצץ נדחים ומדיח נקבצים, המחיה המתים וממית החיים, אשר ידו על כל גבית ורם, ותחת זרועותיו מקרה רשמים והארץ¹ (ותחת אדריה אלאכר אלסמאות ואלארצ) אשר בידו המלאכים הקדושים וצבאם, והברואים אשר ברא בכחו, ועל ידו יסובכו חקי וגרמי השמים (ואלאפלאך ואלאגראם סארת בעצמחה) על פיהו ירצו ועל פיהו יעמדו. מאתו עזרתי ובו אבטח, הוא אלי ומוראי ומעווי וחסדו מנני, והוא יספיק לי (חסכי) ומה נעמה ישועתו (ונעם אלוכיל). — אנכי יהושע בן נון במעבי האנושית והרוחנית (אלנאסותי אלרוחני) תלמיד הדבר עם ה', בן אהוב ה' (תלמיד כלים אללה ולד חליל אללה). עלי ועל עמי שלום ורחמים וחסד, ואחם הכופרים והמינים (ואלמרק) והרשעים והמאריים, המפוזרים המאובדים העובדים העצבים ומשחחיים לצבא השמים, העובדים לחיים ולדוממים (ללארואח ללגמאר), אין שלום ה' לכם ולעמכם ולא יכונן מעשיכם ולא יצילו פעליכם. לא יחון על

¹ *et cujus brachiis futura sors coeli et terra subiecta est* ויתכן

לח' ותחת זרועות טולס וג'.

איש שיבה ולא ירחם על יונקי שרים, לא יקומו מזמוחיכם ולא חמצאו רצונכם, אך יאבד מעשיכם ויפור חילכם. והוא יפעל כל זה בהוד חעצומתו ומה שירצה יעשה. כי שמע ה' אמרתכם וכחטאתיכם יעשה לכם. לא יעלה זכרונכם לפני ה' ולא יהיה לכם לעזרה. אחם הבטחתם על כוחכם וחילכם כי רבו ותאמרו על הרי תבוסוני, על הר הברכה מקום תפלתי לאל חיי ומקום משכן כבודי. לא עליהם תחיו ולא יהיה לכם שם מדרך כף רגל, בעיניכם לא תראו מקומי ולא תטמאו בפגריכם ארץ מטהרה. והנה המועד אשר קצבתם לשלושים יום לא יאבה ה' לתתו לכם, כי לא אתר מלבוא עליכם, ורק זמן שבעת ימים אתן לכם, ואחרי כן אצא בצבאותי אשר בחרתי לקראתכם, ויכירו ויראו וידעו הרשעים, כי אנכי העיריתי הקרב ביני ובינך במקום הנקרא קימון ומה המקום לא היה לכם פליטה ומנוס אבד מכם ושם תאבדו בחרב בחנק ובשרפה. גם לא תהיה לכם נקמה אשר התפארתם בה ותקוחתם מפח נפש. זעתה לא אדבר ממה אשר תכבירו מלין, כי לימיני עומדים שש מאות אלף רגלי, אשר בזו מיצר הגדולה, אשר אכלו את הפסח וסבבום מלאכים והלכו בחרכה בחוך הים וכמדבר כלי מנהיג, ועמוד אש הלך לפניהם לילה למחסה מקרת, ועמוד ענן יומם לצל מחורב, ואכלו את המן ארבעים שנה, וה' המתיק להם מי המרה, והוציא מים מסלע, ושמעו קול אלהים חיים יתברך שמו, וראו חרדת ההר בטאמרו (ושאדורא ארתעאר אלחבל אלמרה), והרגו את סיחן ועוג ואת עמו וירשו את נחלתם. ומי הירדן עמדו לפניהם עד אשר עברו מחוכו, ולכדו יריחו וערים אחרים אשר ידעתם ושמעתם. לא אחפאר כמכם כי הענקים באו לעזרת, אבל עמדי י"ב אלפים בחורי חיל אשר באו בשלום אל מדין ולכדוה ויצאו בשלום. ואם אין הברק בידי כמו שהוכרתם, אבל עמדי אלוה הברק והאבן הגדולה תפיץ הירוות (מעני רב אלצועאק ומצור אליראח אלחואפק).¹ עמדי הלוקח נפשות (קאכץ אלארואח), השומע צעקה, הבורא כל, המשפיע ברכות, לו העזו והגדולה אשר כל יעבדנו, המהולל והמשובח אשר בצבאותיו שלשה מלאכים, האחד הביא מי המבול על הארץ לשחת הוודים, השני הפץ מלך בבל ועמו והרם המגדל ובלל שפתם והשלישי הרם על חמש אצבעות ידיו חמשה מלכי עיר (ואחר רפע חמס מלוך מדין עלי חמס אצאבעה) והמטיר על סדום גפרית אש ומלח; ומי כמרו אשר יסוככוהו אלף ורבעות מצבאי מעלה. — לא שמעתם שירי שבחינו אשר אמרנו בהם: „אין חיל ואין כח מבלעדי אל עליון, גער הים ויכשהו, שמעו עצבים נפלו ונשכרו“, דעו כי חלכו למות ואבדו והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים. לא נצפנו מחשבותיכם לאבד את עם קדוש ומכבוד, ושומר בני נביאי אלוה ושלוחיו אשר בשמו המהולל חלקו לנו את הארץ (אלחאפטין אולאר אנביא אללה ורסלה מן קד קסם להם באסמה גל ועז) והוא אלוה המהולל והמשובח אשר אמר לעמו, כי ישמרם כאישון בת עינו. הוי על אלה אשר רוחם בסה אופל ואור עינם כבה, לא שמעתם האחות והמופתים אשר עשה ה' (וכתנ הכנסים אשר עשה ה' מימי חננהס). — לא ענק אנכי ולא תלמיד ענק ולא בן ענק, אבל אחפאר כי אנכי תלמיד הדבר עם ה'

¹ בספרי הערבים נמצא: שמונה מלאכים העמונים על הירוות ואתר עמם נתן לכן עונה לשלמה ועליה תקוקה: לה' העזו והגדולה, ויאמר חליו: חס תזא האזן הזאת השמימה, אז כחז חליך ונעשה את כל אשר תלוה אותנו. ראה Biblische Legenden der Aufsehmänner von Weil S. 224.

אנושי ואלהותי (אלנאמותי ואלהותי) בן אהוב ה', יסוד הנביאים וראש הצדיקים (אסאם אלנביא ופרע אלזכיא). אנכי אחפאר ברככות קדושים נוסעים אל מחנהי. לא ענק אנכי, אבל אלוה הענקים בעזרי. הנה ארכי מן הארץ חמש אמות באמות מלך¹ (וטולי מן הארץ חמס אדרע מלכי), לא לבוש אנכי כשריון קשקשים וכובע נחשת, רק במעיל ארגמן ומצנפת המלך על ראשי, וחקוק בו שם אלהי. זה דמותי וצלמי, ותפארת הנביאים והצדיקים אשר יסובבני, כח מלחמתי אדון כל היצורים, ומלאכיו ישועתי, וכחו משענתי, לא אבטח באלהים מבלעדו, ולא במלך מבלעדו, הוא יספיק לנו, ומה נעמה ישועתי.

פרק ל. מה שנעשה לפני נשלח השליח מאת פני המלך יהושע.

כאשר שמעו ישראל את דבריו ואח חשובתו, וישתחוו לה' ונתנו לו שיר ושבח על אשר נתן רוח חכמה וגבורה בלב יהושע ונשא את אמיץ לבכם לעיני העמים. ויצו המלך להביא לפניו לוח מספר הפקודים לבחור אנשים לצבא ולצוות להם לרכוב חיש מהר על סוסיהם. ולא עברה שעה אחת ושלש מאות אלף איש, אשר כל אחד מהם ידוע בגבורה ובחכמה (מערף כאלרגלה ואלשטארה) ישבו על סוסיהם ולא ידמו אליהם חיל בתוארם ובמערכת מערכם. וישבו ראשי החיל אליו ויאמרו: הנה ג' מאות אלפים איש עומדים נכונים לקרב, צו אל עבדיך, וכמספר הזה יצאו עוד לפניך, ויען יהושע ויאמר: אם רצון ה' לאבד האויב בשש מאות אלף, גם שלש מאות אלף ימצא לו. ויתן יהושע האגרת ליד השליח להוליכה לארצו.

פרק לא. מה שנעשה במחנה האויבים כאשר בא השליח.

כאשר שמע השליח את דברי יהושע ודברי האגרת וראה את החיל מוכן ליום קרב, וילך לו אל ארצו עם האגרת בשכרון רוח ונפש נמוכה. ויבא שם וימצא את חיל עמו נאספים בקימון, וישא את קולו בבכי, ויקרא: אויה לי למענכם! אנה תלכון? אל ים צלמות (אלי בחר אלטלאם), אל גוי אשר לא בשלום יענו אתכם, אל גוי אשר כעפר חוצות אחם בעיניהם! לא יעמוד איש מכם לפניהם ולא שריד במגורכם. ועתה האויזו לחשובת האגרת למען תדעו השגחת הבורא, ואחרי כן אספר מה שראיתי בעיני; כי אם אספר במשך שנה אחת ואפרש את כל אלה, לא אבוא עד תכלית באור דבר מטבעו ותוארו.

פרק לב. קריאת האגרת ומה שעשו האויבים.

ויקח השליח את האגרת ויקראה באזני המלכים. וזה היה גב הכתב (ומכתוב) „אל גוים ודונים מורדים, רשעים, כופרים, הולכי רכיל, קשי ערף, טמאים, ומדחיתים, אשר קרב קציהם ופקודתם בא. מן הצדיקים והחסידים והטהורים והבורים, גבורי כח, אנשי שם, המהוללים והנפרדים והנבחרים והנעורים בה' וחמו בצל רחמי וחסדיו והוא יספיק להם ומבטיחם". ובקראו זה נולד דמעותם כמים. ויפתחו

¹ וכן ת"ל חמשת ח"ט (דברים ג', כ') חמשת מלך וי' מעדיה גלון ואכונייד תרגמו
זס: כדרחע אלעלך כמו שהניחם המתרגם.

את האגרת וקראה אחד לפניהם, ועוד לא חמו דברי אגרת ויפלו על פניהם ארצה ויקרעו שמלוחם ויעקקו בקול מרה הוי ואכו! כלינו ואבדנו אנחנו ונשינו, הקיצונו ארי. ישן, העירונו לביאה רבצה, החרנו כבל הפיל ועררנו ראם קשור (היגנא אלתור אלמשכול). — יובא אליהם איש מראשי החרטומים ואם שוכח בן חיים, יודעת לקסום קסם, עובדת האור הגדול ושכעה כוכבים, ועמה באו המון רב מן הקוסמים והמכשפים, ואמרו: הוי הפונים ערף! (יא מדאביר) הנסתם החיל גם בטרם ראה האויב והמתם את עצמכם לפני בא יומכם. אכרתם במוראכם את העם הזה והרגתם אותם בלי חרב. עתה שב עמנו ושמע לדברינו וגם השליח יבוא אלינו והאויב אל מה שיספר. ויבוא השליח ויספר להם מן הוד מראת המלך, מן חלוקת חילו לשבטיו, מן מעשה אלהות אשר ראה ויופי מעמדם, ויאמר להם, כי לא יוכלו לעמוד בפניהם לא בחיל ולא בערמה ולא בקסם. ויועצו אם שוכח והחרטומים לערכב בקסמיהם את רוחו למען לא ישוב אל העם. ויבנו מזבחות ויעלו שם זבחים וישבו להתיעץ בגבהות רוחם מה שיעשו.

פרק ל"ג. יציאת יהושע אל המלחמה.

ויהושע הכין המלחמה ויצו את אלעזר הכהן: „צא והתפלל בעד עמך וברכם, ואחר שיצאתי לקרב, שוב לשרת בקדש ולא תעמוד מלהתפלל אל אלהיך עד אשר תשמע מהצלחת מעשינו (באחבארנו). וילך אלעזר הכהן אל הקדש ויברך את העם ויתפלל בעדיהם. ויצו המלך את הלויים (אלליואניה) לדבר אל העם כאשר צוה אדוננו משה ע"ה בתורה הקדושה על פי ה': כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב וגו' עד סוף הפרשה (אלי אחר אלסורה). ויהי כאשר כלו לדבר ויתקעו פיתם בן הכהן וכל אשר עמו בחצוצרות התרועה והריעו כל העם בקול אחד. וירגזו מלאכי שמים והארץ מקול הקורא ויקרו וישתחוו. — (ובני ישראל) רכבו על סוסיהם ויצאו עד אשר באו עגלונה^א (אלעגלון).

פרק לד. מה שקרה לבני ישראל במקום הזה.

ויהי כאשר באו בני ישראל עגלונה ועוד לא כלו לבצר מחניהם (לם יחצנוא חתי חצל) והנה יהושע והעם אשר עמו נסגרו בתוך שבע חומות כחול. וכל זאת היתה לבצע אמרת אלוה להגדיל את שם המלך נביח אשר מלך על שתי המטות וחצי, ולהראות תפארת אלהים. כי כאשר תקע פיתם לכדו (וחדה) בחצוצרות, כל פעולת החרטומים היתה לריק. ויהושע השתומם כרגע בעת אשר הענקים שקדו במחניהם להשיב רוחם, עד אשר יכל לקרוא את חיל נביח לעזרתו מקדמה, ורוח הכושפים עברה מצד ימה ויצאו בני ישראל ויסגירו את אויביהם מפה ומפה עד אשר לא ישאר מהם עד אחד. והמלחמה הזאת היתה האחרונה לפני מות יהושע. ואספר בתחלה קורות המלחמה ההיא למען ישמע כל אחד ויתן עדותו וישתומם על המרמה העצומה הזאת (אלחילה אלעטימה) וישחבד המהודר על כל החליפות והרוחין (אלאחואל ואלארוואח). יתברך ויתהלל הנעלה מעל תהלות עובדי פסילים (יזכרה אלגאהלון) הדר שמו, ועמו העזרה והבטחון.

פרק ל"ה.

יסופר איך חליץ ה' בנקל את בני ישראל מן הכשופים.

יהושע ראה את כל אשר נעשה ויחרד חרדה גדולה, ויחפל אל ה' להפריח לו מן היונים אשר לאוהבו נביח. עוהו מתפלל לפני ה' והנה היונה פרתה אל החררה, ונתן תורה לה' וישב וכתב לנביח האגרת הזאת אשר אכתוב בעזרת האל.

פרק ל"ו. נוסחת האגרת.

כתבתי אליך אהובי, ישמרהו וינחהו ה', בעצבון נפש בשברון לב ובעינים נחלים, כי מות ואכזרן סכבוני לבלעני עם ג' מאות אלפי איש אשר עמדו; כי נסגרתי אני ועמי בחוך שבע חומות ברזל ושלשים וששה מלכים עומדים ממולי בלב שמח ורגן. ולא באה אלינו הרעה הזאת מאל עליון, רק למען הראות את כוחך ותפארתך ולהגדיל את שמך. כי ה' מוחץ ומרפא. ואתה ידעת את ברית אשר ביני וביניך, ועתה עורה ואל תישן, ואם תישן עורה, ואם תעור שב, ואם שבת קום, ואם קמח לך, ואם הלכת רהט, כי אנכי וכל חיל אחיך מה' ומעמך נבקש עזר ותחופה. אנחנו נסגרים בשבע חומות ברזל אצל עגלון ומהנה האויבים הוא בקימון. ועתה חיש מהר אל תעמוד, ועם נולד יביע תהלותיך. — וכאשר צר יהושע האגרת לא הניחה אותו היונה להקשיר האגרת תחת כנפיה, וקבלה בפיה ופרחה אל גבהי שמים.

פרק ל"ז. מעשה נביח.

ונביח לא ידע עוד דבר מזה, והוא ישב על כסא מלכותו ואזור במתניו, לכוש במעיל ירק ומצנפת ירוקה, ועוסק לשפוט את העם כאשר זרקה אליו היונה את האגרת אל היכלו (תגרה), וכאשר פתחה וקראה ולג עיניו דמעות, ויקרא בקול גדול „אחי ואהובי! קומו לכו אחרי מדר חושה לעזור את אחינו הנסגרים בקסמי אויביהם בעגלון“, ונשמע קולו כגבהי מרומים ובכל קצוי ארץ — ר"ל ארץ אחוזתם. — ויקצו מיד כל אנשי חיל, ששת אלפים מלוכשי לבנים רוכבים על סוסים אדומים וששת אלפים מלוכשי אדומים רוכבים על סוסים לבנים, וששת אלפים מלוכשי ירוקים על סוסים שחורים ועוד מספר רב אשר לא ימנה. ונביח רוכב על סוס מנומר ואחריו כל חיל צבאו. והוא קרא „אש, אש, אין מנהל בדרך ואין מקום למנוחה“ (לא הדו ולא קראר) — וקולו למרום התנשא — ויראו מופתים בשמים, ורוח חזקה נשאה כל עוף השמים אל המדבר וכל חית השדה חדרו ממקום רביצם. — ואם שובת עלתה על המצפה (מנטר) מקום אשר כהרה לה שם בקימון לעבוד את המאור הגדול, וראתה שם כוכב מאיר — המורה על נביח הבא ממזרח — ומהרה אל בנה ותאמר: ראה בני, ירח יקר הולך ובא ממזרח וכוכבים מאירים סביביו — המורה על נביח וחילו — אם מצרינו הם, הוי ואכזי! ואם לעזרתנו באו, אזי רוח והצלה אנבא לך. ויהר לו על אשר מהרה לחוות לו חזק קשה, ויהרגו אותה; לא ירחמה ה'. והוא לבש השריון ויקח קשת וחצים בידו וילך לכו אל גביח. וכאשר הקריב אליו וראה אותו ויקרא לו „רהי נביח למה תנבח“, ויען ויאמר „אנכי נביח בן גלעד בן מנשה בן יוסף אשר נחן לו המלכות מאת יעקב בן יצחק בן אברהם אשר הרג מלכי אלשאם. ואנכי שלוח

מאת ה' להתרימך ולאבדך, וכמו שהרג אבי את אביך כן יהרג בנו את בנו. ואחרי טמא ומתועב! מי אחתה? יען ויאמר „אנכי שובח בן חמם בן פוט בן חם בן נח אשר ברך אותו אלהים כאשר יצא מן התיבה. ועתה עמוד ואורה החץ לראשונה ואחר כן תורה. ויאמר נביח: מעוזי ב'ה, לכן קום ואחרי תורה בראשונה. ויורה עליו שובח החץ — והוא, יקולל מ'ה, היה רובה קשת יורה ולא יחטא — ויפטר נביח את ראשו ויעבר החץ ולא פגע בו. ויורה שנית, ויקפץ נביח ויעבר החץ בינו ובין מכסה הסוס (סרגה). ויורה שלישית ויקבלהו נביח בימינו. וישם שובח את פניו לנוס, ויקרא אליו נביח אנה תנוס, טמא ומתועב! זה שלש פעמים קבלתי עדות כחק, ועתה קח לך ממני עד אחד וקבל החץ הזה מימיני, וה' אשר לו הכח והעוז יברכהו. ויורה נביח החץ השמימה וירד על ראש שובח ויטבע בחודק מעיו ומשם בקרכו של סוס, ומשם מעך בארץ חמש אמות מלכי — והם י'ב אמות שלנו — ומיד יצא משם מעין מים הנקרא מעין החץ (עין אלנשאבה) עד היום הזה. וכאשר ראו בני ישראל את המופת הזה ויקראו: „אין כח ואין עוז כי אם בה'". ואל יהושע אמר ה', דבר אל הכהנים ויחקעו בחצוצרות. וכאשר עשו כן ונפלו החומות ויצאו בני ישראל וסבבו את האויבים, ונשמעה תרועת המלאכים מן השמים. ויאמר יהושע אל השמש, דום! (חוקף ל') וידם השמש, ואל הרוחות אמר בואו לעזרתי! ויבאו על האויבים מקדמה ומימה ויפצצום. והאיש אשר בידו הברק קלעו ושב לאחור ויכה מן האויבים אלף איש, וחלה חרב בנשאים ושפכו דמם בארץ עד כי הסוסים עברו עד נחירם בדם. ויאמר יהושע אל העם; היום הזה נשלם דין הנעדים (על ה') והנעדים אל הנעדים (הרא' אליום אנקצא אמר אלאחזאב ואחזאב אלאחזאב). וישירו יהושע ובני ישראל ויהללו את ה' ויאמרו, מי כמכה ה' מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא, אשר ישמר את עבדיו ואוהביו בכל מקום אשר ילכו. — ולקח זה משירת ארזנו משה אשר שר על הים. וגם אמר יהושע „ה' ילחם לכם ואתם תהרישון" (תצמחון), וגם זה מדברי משה. וילינו שם בני ישראל והללו ושבחו לה' כל הלילה.

פרק ל"ח. ספור מה שעשו לימי הרצון.

(חבר מא כאן יעמל פי איאם אלרצי)

כל זה מגביל הזמן מן 260 שנים. ובימי יהושע המלך ואחריו עד סוף זה הפרק (עלי חמאם אלסרה) היה הרצון הזה על חלו כמו שאזכור. ואז שמרו בני ישראל את השבת וימי המועדים ומקראי קדש — וזה ראשי חרשים וההגנים. ושבחו בשנת השמיטה מימי המלך יהושע מכל עבודת האדמה! לא זרעו ולא קצרו, ואף גם זאת מצא כל אחד די מחיתו. ונחנו בני ישראל לליום המעשר מכל אשר תוציא השדה ומכל אשר להם מן התבואות ומן הפירות והבהמות ושאר דברים, והליום נחנו מזה מעשר מן המעשר אל הכהן הגדול¹ (אלי אלכאהן

¹ ככר הכאתי לעיל דף כ"ב שזמן התלמוד היו עובדין כזביעית ענודת קרקע, וזה טעה שזמרו כירושלמי כביעית ו' כ' ועוליתין זללים עם הגוי ועם הכותים שפילו כזביעית.
² זה שגגת המחבר. —

אל כביר). ומעשר שני הרימו כאות נפשם לה' ונתנו לכהנים ולעניים^א (ואלצעפא). וכאשר נטעו נטעי חרשים בארץ (נצבה מחדרה) לא אכלו את פרים לפני שנה הרביעית ואז אכל אתם הכהן הגדול^ב (אלאמאם). ובשנה החמשית ניתנו פרים לכל אדם^ג (ואלחאמסה מטלקה מבאחה לכל אחר). עבד עבד אשר עבד שבע שנים לחפשי ישלחנו. ואם העבירה מכרה את עצמה או את ולדה מרחקה, גאולה עולם תהיה לה וחשבה את השנים כאילו היו דמי ממכרה (מתל אלגדרה). ואם לא ימצא לעבד אה או שאר בשרו אשר יגאלנו, ויצא בשנת היובל. ומשפט הגאולה הואת יהיה לכל שדה אחוותם. ובכל שנת השמיטה הארץ מחלקת^ד בין השבטים אם הטיבה ואם הריעה (וכאן פי כל סבעה סנין חקסם אלארץ עלי אלסכאט באלואיד ואלנאקץ). ושמו ראשים על חשבון המועדות^ה ועל משמרתם כל אשר הובא בית ה'. הכבירים מן הבהמות מן הזרעים ומן הפירות יביאו אל משרת ה' (אלי אלולי), ולא זבחו מן שה כשבים ובקר כי אם על המזבח אשר בהר הכרחה חוץ מן כל אשר מום בו ומשבעה מינים, והם: איל, וצבי^ו, ויחמור, ואקו, ודישון, ותאור, וזמר. והיו להם שופטים אשר אליהם הביאו המצות והאזהרות (אלאמור ואלנאואה) מן כל זמן וזמן להיות להם חק למשמרת. ולא יוכל איש לעשות דבר רע, כמו לכפור הדת או כל דבר ממעשה החרטומים מבלי אשר נחגלה (ינכשף) אף אם יברח בקצה הארץ, כי יחגלה זה על ידי האבנים אשר נשא הכהן. וגם הוא ישקה את האשה אשר קנא אותה אישה מן מי המקדש, והשביע אותה בשבועת האלה אם לא שמת ואם לא שכב איש אותך. ואם לא נטמאה האשה, ויצאה בשלום. ואם נטמאה ומתה (ואן כאנת סקימה אנהתכת והלכת פי וקהא). וכן אם לא יכה איש את רעהו ברעת ומת (אן לא יקחל קחילא בראי) ונודע כי רק ההורמן משכרו בכחו (מן אכואל כאנת העמל), ידון בגלוי (תם יטהר אלחק) כי יש עונות ושגגות ופעולות חומריות יעשנה העבד בלא רצון (אלדי יפעל הא אלעבד מן עיר תעמר) ואלה העונות נשא עליו הכהן הגדול ביום היום בעשירי לחדש השביעי, אשר הועד לטהר הנפש והרוח. בתג הפסח בערו החמץ^ז (חשריד אלחמיר פי עיד אלפטיר). הלויים היו חלוקים למשמרות, מהם כתבו ספרי חוקות, התשבחות וספרי היחס (אלנסב), ומהם היו על אוצרות בני ישראל, מהם על התמידים והמנחות, על שמן המשחה וקטרת הסמים על ההואות על לחם הפנים על השמן ולבונה על כלי הקדש, סדרים וחקונם,

^א גם כזה שגה המצטר. וכלל כ"ג גם מעשר עני. וגם שזנכאלל זהערה דף רפ"ה עשה כזה וכתב כי מעשר שני נקרא מן היהודים גם מעשר עני.
^ב גם כזה שגה המצטר לו שני הכותים, כי פירות נטעו רבעי נפדו כמעשר שני ונחלקים בירושלים ואין לכהן בהם כלום. ועה ש"י (ויקרא י"ט כ"ד) עת פרק מן בהנח, הוא שלח בהלכה.

^ג הוראת שורש נחח כזה הוא נתנו לכל אדם כחות נפשו *cujusque voluntate permisit* ואין כונתו כזה לשון הפקר כמו שתרם שזנכאלל *juris communis erant*.

^ד המצטר עשה גם כזה דכרי הכתוב: בשנת היוכל הזאת תשנו איש אל אחוותו.
^ה ככ"י כתוב, "רומח רוסגח", והגיהו האטטינגער וכתב, "רומ חרוסח" על דיני נפשות, ושזנכאלל הגיה רוסגח או רוסבאח, *iempus*, זמן, והכוונה כמו שהעתיקו: *qui praepositi essent calendariis conscribendis*
^ו כני, עני, חקר ככ"י. ^ז ראה פ"ב מערכת כותים.

מהם היו מבקרים הקרבנות מן המומים, ומהם היו שוחטים ומזים את הדם על המזבח, ומהם היו מניפים, וכולם היו נחלקים למשמרת עבודתם ולא רחוקי מכל אשר יחלק להם. את קרבן החמיר היו מקריבים לפני צאת השמש וערוב השמש (קבל טלוע אלשמש ובעד ערובהא). ובעת הקרבת הקרבן על המזבח חקע הכהן בשופר על ראש הר הברכה, והכהנים בשמעם את קול השופר תקעו גם הם בכל המקומות, וכהרף עין ידעו כל העם כי הקריבו את הקרבנות על המזבח וקמו להתפלל ותפלתם נשמעו והשיגו ברכות ורחמים. — וזה חוכן כלל המצות (אחתצאר מן גמל). ובני ישראל דברו חמיר מעם ה' ושאלו אותו בכל עת (יקולוא ויסלוא אללה), וברחמיו נחם במעגלי צדק. הוא יספוק לנו ומה נועמה ישועה.

פרק ל"ט. ספור מן המשך ימי הרצון עד העת אשר החלו לסור. (הכר טול איאם אלרצי אלי חין אבחרו אלצלאל).

וימלך יהושע בן נון מ"ה שנים.¹ וכאשר קרבו ימיו ויאסף את בני ישראל והשביע אותם לשמור המצות אשר קבץ משה הנביא (מא דונה אלנבי מוסי). ויקרב את קרבנו ואת קרבן העם ויפרד מהם (וודעהם) ויעש ככל אשר עשה משה הנביא בהפרדו (פי אלחודיע). ויבחר מן החשעה השבטים והחצי שנים עשר אנשים, אשר כחן חכמתם ורוחם הנכונה לממשלה והטיל הגורל ביניהם לפני בני ישראל בשדה בהא (פי מרג אלבהא). ויצא הגורל על האיש ושמו אביל² בן אחי כלב משבט יהודה. וישם אותו יהושע למלך ולשופט וישם הכתר (או הציץ — ואלכסה אלחאג) על ראשו, ויצו את העם לשמוע בקול דברו, ואותו צוה לשמוע אל הכהן ולשום לפניו את כל הדברים אשר יעשה. וימת יהושע ויקברו אותו בכפר עוירה³, וביום ההוא מת חברו כלב, ויקברו אותו סמוך לקבורתו. וימלך המלך החדש בעז ותפארת, ויד את מלך מואב אשר נפל עליו בצבאותיו אחרי מות יהושע, וילכוד את ארצו. וחשע שנים מלך על ישראל וימת, וימלך תחיתו תרפיע⁴ משבט אפרים. עליו עלה מלך עמון, אבל ה' היה בעזרתו. ונמשכו ימי מלכותו עד העת אשר קצב ה' וימת. ובמשך הזמן אשר הזכרתי — וזה 260 שנים — מלכו תשעה מלכים זה אחר זה מכל השבטים ונמשכו מלכותם 215 שנים, ויחר השנים נפלו במלכות יהושע בן נון. והמלך האחרון היה שמשון,

¹ לפי בעל מדר עולם מלך יהושע כ"ח שנים, ויוסף הכהן נקדמוניות (ה', ח') כתב כ"ה שנים, והמחבר סתר את עלמו ממה שכתב למעלה סוף פרק כ"ה.
² והוא עתניאל בן קנו. והשם זה משונה בערבי, ונד"ה לחכולפתח נקרא כת כיל.
והכותב הערבי חנופלמלח כתב כי כלב מלך אחר יהושע ואחריו עתניאל בן קנו.
³ והוא כפר עוירה אשר הזכיר בפרק הנז' ונקברו שם פינחס וחלעזר, כמו שכתבו כמו בן כל רושטי קברי ח"י (ראה *Jtineraires x. x. par Carmoly p. 186*). 386. 412. 445.
כפתור ופרח דף ס"ח, וכן כתב חכולפתח ד"ה שלו „שנקבר יהושע בתמנה וקורין אותו היום עורתה“, חכן לפי דברי הכתוב (סוף יהושע) נקבר יהושע בתמנת סרת, והוא תמנת חרם (שופטים נ', ט') וכן כתבו כל רושטי קברי ח"י, והוא לדברי הפרחי „לרומה של שכם בשתי שעות וקורין לו כפר חרם“
⁴ שם זה משונה מן שם יפתח.

ועלה על כל המלכים ביופי ובגבורה. והכח והיופי וכליל החפצות ישיגו כל ההולכים בעקבות הקדמונים, אם יעשו כמעשיהם ויקריבו כקרבניהם.

פרק מ'.

עובדי ה' (ולאֵה אלרכ) והמשרתים (והדאמה) המשרתים בימי הרצון במשך זמן הנזכר.

ויהי כאשר קרבו ימי אלעזר הכהן למות, ויעש כאשר עשה יהושע בן נון, ויאסף ראשי בני ישראל וישביעם לשמוע בה', ויפרד מהם ומן המקדש (וודעהם וודע אלהיכל) ועבד את ה' וילך, וכאשר יצא, ריח הקדש יצא מן שולי (בגדיו) — (מתמאשי ורואיח קדסה תשם מן אלקטאר). וילך אל כפר עוירה ויפשט את בגדי הקדש, וילכש אותם את פנחס בנו, ויטת ויקבר שם ויבכו אותו כל בני ישראל. ויכהו בנו החתיו וילך בדרך אביו. ויטת ויקבר בכפר עוירה. ויכהו אחריו חמשה עובדי ה', אשר הלכו בעבודתם בדרך הקדמונים עד משך הזמן אשר הזכרתי לפניכם. והאחרון מן הכהנים האלה אשר שרתו בימי הרצון היה עזי, ובבחרותו (וכאן שאבא) מת המלך אשר היה בזמן הזה אשר לא קם אחר תחתיו. ומן אדם הראשון עד זה הזמן עברו 3054 שנים. ולפני מות המלך שמשון אספו בני ישראל רכוש רב עד אשר ישבעו את כל העולם מטובם אשר ברכם אלהים אם העם הזה היה מפורז בכל הארץ; אבל בא להם מה שאמר הנביא משה בשירתו, „יבאל יעקב וישבע ישמן ישראל“², וכל כאלה הנמצא בסוף הפרשה מן שירתו הגדולה, ומאז עזבו הדרך אשר צוה ללכת בה. — הטוב והכל יוכל יספיק לנו, המאריך אפים לקשי ערף.

פרק מא'.

התחלת הסרת הדת (אלצלאה) לאחר מות המלך שמשון.

בזמן מלכותו לחם בעמים רבים ויך בהם מכה גדולה וכאשר שמעו מיחתו ויבאו בבכירת יחדו. ותחל רוח הקנאה לפעמם (ואחרהם עירה עטימה) כאשר קראו בספרי בלעם: כי לא יאבד העם הזה רק כמרד ובחזקת (כאלכפר וכאלנחס). ויתחילו מזימתם בפעולת כשופיהם. ולא בחרו לזה המקומות רחוקים הידועים למזימות האלה (מרסומא בהרו אלחאל) ויצטרכו לשלח ולחקור אחריהם וישיגו אחרים בזה הון ועושר ויתגלו האותות אשר הורגלו בפה העמים. וישלחו מחכמיהם (מן אחבאר) להורות את בני ישראל ידיעתם (אלחעלים) וילכו סחור בית אלהים. וכעת ההיא לא היה לבני ישראל לא מלך וכהן. וילכו מתחלה אל השוכנים בכפרים ויגלו להם צפוני אמונתם. ומשם יצאו מאה אנשים מחוכמים ככוביהם והם עזרו לרעה ועמדו לפעלם על ראש הר ברכה מנגבה — על כן נקרא המקום ההוא אל מאיה (מקום המאה) — ויחלו לבנות שם בתים ולזבוח לאלילים אשר

¹ זהו עזי בן נקי הנזכר דה"א ל"א, והמלך אשר מת בימיו הוא שמשון, והיוחסין דף קל"ו, ח' כתב, „בזמן שמשון מת עזי בן נקי מורע חליעזר ונתחלפה הכהונה לזרע חיתמר ועלי היה הרצון“.

² המסוק הזה כתב המעטל כלשוננו והזכרנו בנוסחת השערוני.

לא יועיל בהם לא כעולם הזה ולא בעה"ב (פי אלעגל ולא פי אלגל). ואחר
כן נסעו משם מיראת חרון בני ישראל וילכו מצד הר הכרמה ימה ואליהם
נחזקו כאשר נסעו משם האנשים ההולכים בעקביהם וישבו שם על ראש ההר,
אשר קראו על שם מספר המונם אלמאיתי. ולא האריכו ושיבתם ונסעו משם
כי עצמו וגדלו במספרם כענפי העצים, וקראו המקום אשר הלכו שם פרעה
(על שם פרע = ענף). ולא גלה ה' קנאתו וחרונו עד אשר פשה הנגע על כל
ראשי בני ישראל בכל מושבותם, וכאשר חזרו ולא עמדו בפרץ נחך חסותו
עליהם, כי אלה לא נשאו נפשם על עונם, ואלה הלכו רק אחר בצעם, אחר
הונם ורכושם כי רבו ורובם סרו מאחרי ה'. וגם הכהנים טחו מראות עיניהם,
אין כח ואין איל וקם הורון גם במשפחת (לסכט) פינחס ומריבה ביוצאי הלציו.
וירא ה' התועבות האלה וינאץ, ויעופו גם המלאכים, והשכינה עלתה מעליהם
ומעל הר הכרמה (ורפע תואגדה ענהם וען טור בריד), ועף זהר האור (ועאב
אלגור) אשר נראה בהיכל, וניטל מהם האש האלהות אשר לא חפרד מן הקרבות
אשר על המוכת (וארתפתע אלגור אללאהותיה אלתי כאנת לא חפארק אלקראבין
אלי אלמרבחין). וכאשר סרו ויצאו ירך פינחס מהם נלקו בסגורים ומהם הלכו
נרדמים. ואנחנו אשר לא הופע עליהם אור רצון ה' נשוב אל ה' המהולל שמו
וממנו נושע.

פרק מ"ב. מה שנעשה להעצר התחלת ההסרה מן העם.

(חבר מוקף אבתי אלעלאלה באלקום).

יהי כעלות השחר מיום השני בתחלת שנת 361 (צ"ל 261) למלכות הרצון,
יום צרה ומצוקה ואכלה מנורה כיום אשר נגרש אדם הראשון מגן עדן והוא היס
אשר בא לו המכשך כי מות ימות הוא וכל נפש אדם. ויצא עזי כאור הבקר
כיום ההוא אל ההיכל וירם היריעות מקדש הפנימה ולא יראה עוד שום אות על
רצון אלוה, וחשך ענן וערפל מלא את הקדש. ויצא וישב ביום השלישי וביום
הרביעי לשרת בקדש. וביום החמשי בבקר וירא החשך כסה את כל הבית, ובזת
נגלה חרון אף ה' על בני ישראל וכי הסיר חסדיו ורחמיו מהם ומעל המקום
הזה. ויאסף את כל בגדי הקדש ואת כלי הזהב והכסף ויקחם ויטמנם בחוך
המערה אשר הראה אותם אלהים בחר הכרמה. ואותה לא נראה עוד שם לפני
היום הזה. ויצא מן המערה ויכתב על פתח המערה את כל מה שהטמין שם,
וגם שם שם סמנים לדעת מבואה, וכל זה נמסר ונמסר אחרי כן ולא ידע עוד איש
את המערה ולא את הכתב והסמנים.¹ וישא את קולו ויבך בככי תמרורים. ויבואו
אליו הלויים וי"ב נשיאי העדה אשר לא סרו מעם ה' ושבעים זקנים לדעת מה
זה ועל מה זה. ויגר אליהם את כל אשר נחגלה לו, את חרון אף ה' ואת הרעת
אשר תבוא עליהם. ויקרעו שמלותם ונפלו על אפים ארצה. ויאספו את בני
ישראל וידברו אליהם מן הטובות אשר עשה ה' וממה שיקרה להם מחרון אפו
(והמחכר כתב בו תוכחה ארוכה כדרכו מן האותות והמופתים אשר עשה ה' להם,

¹ ראה לעיל דף ב"ב. ונענין זה הספור נעלה ב' מכני (כ' ה' ה') כי ירמיה גנו
נעלה תחת הר כנו את אהל מועד ואת הארון ועזרת הקערת וקחם את המערה.

וכי עתה צרות ומצוקות תבואנה עליהם, ובספורי הנסים כתב: „וסגר הרי ואדי אלמוגב¹ להעבירך בטח“ וישובו העם ממעשיהם הרעים ויכבו ויחזקנו, ושבעו להיות להם ימי הרעים האלה יום שני וחמשי לאבל עולם עד אשר ישוב רצון אלוה אליהם.

פרק מג. מן איש משגה הטקנא לתולדת פינחס הכהן ע"ה.

(חבר אלרגל אלצאל אלתאסיד לולד פינחס אלמאמא ע"ם)

ויהי ריב בין יוצאי ירך פינחס ובין בן אחי אביו עלי (אילי) — ויתורגם שמו אלמעחאל (מחרחר ריב. *Insidias struens*), איש משגה מבית איתמר אחי אלעור הכהן, ושרת הכהונה היתה לבית פינחס, אשר הקריב על מזבח הנחשת והאכנים. והמשגה הזו היה בן חמשים שנה ורכשו גדול מאד, כי לקח את כל אוצרות בני ישראל והרבה את קניינו בחכמת החרטומים וילך הלך וגדל וכאשר הכיר כי מה שיום לא יוכל עשאו לכדו ויקבץ אנשים רבים ויאמר להם, לא יאות לי לשרת תחת הצעיר ולא ארצה כזה ואקוה כי גם אתם חמאנו כזה. ויענו כולם ויאמרו, כל אשר תצוה נעשה ונשמע לדברך. וישבע אותם ללכת עמו בכל מקום אשר ינהגם באור יום השני. ויקרב את קרבנו על המזבח בלא מלח כאלו לא ידע (שאסור להקריב בלא מלח) ויסע עם מחנהו וכליו ועם בהמתו ורכושו וכל קניינו ויעל אל שילה (סילון). ויאסף את בני ישראל ויצו את ראשיהם, ויאמר: כל מי אשר תאות לראות אותות ומופתים, ילך אחרי. ויאספו בשילה אנשים רבים מן המחפרצים, ויבן לו שם את ההיכל (נאווסא) וישם בו (ואצלח לה פיהו, וצריך להוסיף את הקדש) כתבנת ההיכל (בהר גריוים) ויבן שם מזבח אחד להקריב ויקרב את קרבנו. ולעלי שני בנים ויאספו את הנשים בבקר² אל המקדש וישכבו אותן (וכאן לה ולדין יגמעוא אלנסוה ללצבאח פי אליהיכל ויתמוהו), ויאכלו כל אשר ימצאו בקדש מן הזבחים, מן היינות וכאלה. ויצו לכל אדם להתפלל על שלומן לפני יקריבו קרבניהם. והאיש הזה הדיח את העם בקסמיו משך ארבעים שנה, וה' הניח לו לעשות ככה. ושמואל, מבית החרני לשכט לוי, היה מבשף ורשע (וכאן שאמול מן סכט הרון אלליואני אלסחר ואלכפר) כי בעודו בן ארבע שנים נחנן אביו ליד עלי לגדל אותו, ואמר לו, „הילד הזה ילדתי בתשוקת חמדתי (קד רוקתה עלי שרהוה) ופתאום באה אלי (זממי = ואנדרא עלי נפסי) להביאו אל ההיכל הזה לעמוד ולשרת שם כל ימי חייו“. והמשגה הזו למד אותו חכמת הכשוף עד אשר שוה אליו במדרגת חכמתו. ברוך ה', אשר לא יענש את המורדים עד אשר הושיבם לבטח והטיבם.

פרק מד. מה שסיבב מיתת המשגה הזו עם בניו ותילו.

(חבר סכב הלאך הדא אלצאל וולרה וגמאעתה)

כאשר שמעו העמים המחלוקת אשר חצה את בני ישראל, ויאספו את חילם,

¹ מן המקום הזה מקום הרים ותהומות ונחל שוטף אשר עבר בין ההרים כתב. *Burk. Reisen in Syrien II. S. 643.*

² העצמני כתב חללכח „ננקר“, וחולי קרל בן דגרי הפסוק (ע"כ כ"ג), „הנלכות“ הנלכות ומעשה לנח נערכי.

אשר היה מן השוכנים בערי יאפא ולוד ובית גברין¹ וגם ומקומות אחרים יועצו יחדו להלחם בשילה. ויצא חיל המשנה הזה לקראתם וינוסו בני ישראל ונפלו ד' אלפים איש בחרב. וישבו הנסים ויאמרו לעלי: הלא על כי ארון הוהב לא הלך עמנו אנחנו מוכים. וישלח עלי את שני בניו עם חיל המובחר (ויון עסכרה) תחת חיל הראשון וגם את ארון הוהב נחן להם. והאויבים שמו עליהם זרב וכאשר הלכו אל המערכה סבבו אותם ונפלו לפניהם בחרב, ונלקחה הארון ונהרגו בני עלי. וילך איש מן המערכה ויגעל את בגדיו בדם שני ההרגים האלה, ויבא אל עלי, והוא יושב על הכסא; ויאמר אליו, „מבשר רע אנכי, כי נהרגו שני בניך ובגדי נגאלו מדרם, ונלקח ארון הוהב, וחלה חרב בעמך“. ויהי כשמעו הבשורה ויפול מעל הכסא אחורנית ותשבר מפרקתו וימת. וכלתו הרה ללדת ותשמע את השמועה ונהפכו עליה ציריה ותמת. כפעל ידיו שולם לאיש הוה בעולם הוה ועוד יבא במשפט לעהב. הללו את ה' אשר לא נעלם ולא נסתר דבר ממנו, יתברך ויתהלל.

פרק מה.

ספור מן נבוכדנאצר מלך אלמוצל² אשר נמצא בספר מלחמותיו³.

הוא היה מלך מן מלכי פרס⁴ אשר כבש את כל העולם⁵ ועבר את יושביו. אליו שמעו המלכים והוא הסיר המלכה מן מלכי כנען (אלשאם) והם באו אל מלך ירושלים (אלקדם) ויועצו עמו לתת את צוארם בעול מלכות נבוכדנאצר (ירמיה כ"ו). שתים עשרה שנה עברו אותו ובשלש עשרה שנה סדרו. וכאשר סלח להם והזהירם והם לא פנו אל דבריו, ויקם בשנת ארבע עשר ויכה את כל העומד כנגדו ויחנה גם על ירושלים וילכוד את העיר; ורכים חללים הפילו שם, ויחפש גם את המלך ויעור את עיניו ויביאהו בית שאן⁶. וישרף את כל הכתים ובתי העבודה (ואלעמארה) אשר בנה המלך שלמה בן דוד. ויבא אחר כן אל ארצנו — רצוני בארץ הזאת — (אעני הרה אלבלאד) ויכרוז כרוז לאמר: כל מי שימצא פה ויעמד כנגדי אחרי שבעת ימים, דמו ישפך. ואחרי כן הכביר את עולו על יושבי הארץ והתפזרו בכל הארצות. והוא הביא מיושבי ארץ פרס ויושבים בארץ הזאת במקום בני ישראל. והם היו מפוזרים ומפורדים בכל קצוי ארץ מן המזרח ועד המערב. וכוה באו דברי תורה הקרושה „והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ“. ויהי אחרי כן ויבאו אל המלך מכתבים מן הפרסים

¹ שם המקום הזה. לא נזכר בתנ"ך ויוסף הכהן הזכירו בקדמוניות. ובנ"ר כ"ו ונתלמוד
² הערבים כתבו נבוכדנאצר, ומולל הוא אשור, וכ"ת רב סעדיה וזמר כותבי ערב.
³ זה התחלת הפרק כ"י, ואנכחלל הליו למעלה ממנו לדברי תוכן הפרק.
⁴ תאכס הנזכר לא ידע לנכר היטב למה קרא העתזר מה את נבוכדנאצר מלך פרס,
 ואמר, שכתב כן ע"פ מחברים ישמעאליים אשר כתבו כי נבוכדנאצר הגלה את היהודים לעיר
 פרס הנקראה אלג'י, כמו שכתבו אנוכיפראג ומקריני.
⁵ נערי אלכלאד, וכן אמרו חז"ל ג' מלכו בקיסה אחזק ואחזרוז ונבוכדנאצר (טגילה
 י"א); שהלך לכבוש את כל העולם כולו תחת נבוכדנאצר (חגיגה י"ג ב').
⁶ ב"ב כ"י, „בית א'", והמזלזל לאור שיער דעתו שז"ל בית שאן, ראה הערותיו דף
 ש"ב, ונמלכים ב' כ"ה, ו' כתוב רבנא והשנעים כתבו לעללדא והסורי לדכלת, וכן נכ'
 טפשי (ל"ד, י"א) ור' סעדיה גאון תרגם דמרנה.

אשר ישבו בארץ כנען במקום בני ישראל על דבר האלה הרבצה בארץ ההיא
בתבואותיה ובפירותיה הנחמדות למראה ומות בקרבן. וישלח המלך ויקרא לראשי
ישראל ושאל אותם על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. ויענו ויאמרו: על אשר
נגרשו ממנה ושבחה עבדות ה' בה; ואנחנו נעבד פה את ה' אלהינו כאשר צונו
עד אשר נשוב ונעבד אתו בהר הקדש ונקרב שם את הזבחים כאשר צוה אותנו
בחזרתו על ידי נביאו. ויאמר המלך: לכו ובנו את מקדש אלהיכם ועבדו את ה'
כאשר דברתם, ואנכי אהיה עמכם. ויאמרו: חנה לנו כחב ירך על זה אל כל
אחינו הנדרים והמפוזרים בכל הארצות כי לא נוכל לעלות בלחי אחינו אחנו.
ויתן להם המלך הרשיון בכחב ידו לעלות אל ארץ כנען. וילכו מאתו שמהם
וטובי לב על המזבות אשר עשה ה' עמם. וישלחו הכהן הגדול והמלך מכתבים
אל כל ישראל בדרכים האלה: „רעו כי המלך אשר נתן ה' לו הכח והעזו הרשה
לנו לעלות אל מקום הקדש ולבנות אותו ולהקריב עליו כמשפט. ועתה מהרו ועלו
אחם נשיכם ובניכם וכל קניניכם והאספו ונלכו ונשכלל עבודת אלהינו כאשר צוה
אוהנו ה'. ויאספו כל קהל רגולה ויאמרו בני יהודה אנחנו נאסוף ונעלה אל
עיר הקדש ונשב בה ונהיה שם לב אחד ונפש אחת (ונכון כלמה ואחדה ונפש
ואחדה). ויענו בני הרון ובני יוסף לא כי, אבל עלו אל הר הברכה ונבנה המקדש

א ראה דעוואלי בקרעטעאטעניע ח"ל דף ע"ר. וז"ל לתולעתה נכתב הספור הזה בזה
האופן (העמקת מהמקת שזרע *Paulus Memorab. II*) ויתאספו בני יהודה
היושבים בנחל כוז חרן ובני גליל ובני חזיה ובני כסאם ובני שטון. גם נזו בני זכריה
ובני עובדיה מנבל. ובאשר עמד זרובבל עם בני יהודה לפני המלך סוריד (הוא דריוס כהפון
האומיות) כפל מריבה בינו ובין השמרונים על דבר הקבלה. ויבאו השמרונים את מניית
ספר הגדול (אלטדרג אלכאכיר) מן ההיכל בננו ויראם עתוכו כי הר גרזים טקוס הקבלה
וסקובלל הניח גם הוא מעילת ספר המיוחס לדוד וכתובו דברי דוד והראה נז, כי הגור
בירושלים (פי אליה) הוא הקבלה (והכונת הכית הכותים על הר גרזים עמד מה
שזכו גם קרבותיהם כאשר נזו אל הארץ, והוא טקוס הנחל, ובאשר כתב ב' קרבות
ושטנו פתח חוהל מועד „נראה מזה כי חוהל מועד היה בהר גרזים, וזה טקוס השכינה
ומלכתי עליין“ וכל מה שכתב הכותב אחר זה לקח עם' יהושע כעו שהוא לפנינו, עד:
וימת המלך ל' אנשים מלכתי העם ואחר כן כתב בזה"ל: ויבאו אל בחדלן ויעהרו וילכו
אל הר גרזים והללו את ה' בשרים ונתאחזות. ויבאו גם בתשעה לחודש תשרי. ועברל
הכה"ג עם בני אחי אביו הקיעו את המזבח וחרבו חמץ חמט ורוחבו עשר חטות. ואחרי
העקדש ל"ה חטות. ויעשו את המזבח ככר זהב ואת השולחן. וילך בה"ג ענדל מן לווה
וישכ מסביב להר הקודש, וסנבלט ישכ בדפנא, נבלע בעערה טרפס, ועזריה (ענשריה)
בכדלן, בורך בבית פאעור, גנניא במקורה, אלקנה בנא כלום, עקור בדפדיה,
בולדג בבית פוריק, יעיר בביתיה וסניבותיה, שלום בבפר עורנא, עדי נן שטון
ראש בית יוסף בשלם, אללים בפיון וגמל שכן בקחמה על חוקהים וזכריה שטען
וכנותיה מסביב. — וימת המלך סוריד וימלך תחמיו אנושראן, וישרוף את היינוים
(ואחראק חליונאן) והנאשרים היו למס ענד. ויפנו חליו זרובבל ועורא ראש היהודים ונתן
להם כתב רשיון לבנות את ירושלים וסנבלט היוכי ומזקיה הכהן כתבו עליהם שמה אל
המלך, חכן היהודים גזלו את מכתבם ולא נזו אל המלך. וישנו סנבלט היוכי ומזקיה הכהן
את סדר האומיות והתחלפו בסדר הזה הוא את התחתון בעליון:

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס פ ז ק ר ש ת
ע ח ו ו ה ד ג ב א פ ע ס ה ל כ י ת א ר ק

ואם תלך את העליון עם התחתון תמלא מן א — ע מפסה העשרה ומן יוד — 5
מספר העשרה מן ה' ה' עד החמי מספר חמץ מאות. וכתבו בזה הסדר אל המלך

ונהיה שם לב ונפש אחת. וכל אחד מהם עמד על דעתו והוצרכו להביא את משפטם לפני המלך והוא הצדיק את דינם בזה האופן. ויחאספו בני ישראל, קהל (אצחאב) הר הברכה, ובידם ספר תורת משה וראיותיהם על הר הברכה ולא על מקום אחר (ודלאלתה' עלי טור בריך דון ע'ירה). ובני יהודה באו ויראם מן הספרים אשר נכתבו אחר משה הנביא ע"ה על ירושלים (בית אלמקדם). ויבאו הספרים ויקראו לפני המלך. והמלך שקל כל ראיותיהם. ברעתו והכיר כי באמת על הר הברכה יעידו. ויען זרובבל ויאמר אל המלך: הספר אשר בידי מראה על מקום העבודה בירושלים. המבלעדי חכריתני לעלות ולהקריב על הר הברכה? וען סנבלט הלוי' אל המלך ויאמר: הספרים אשר בידי זרובבל שוא ושקר הם (זור וכדב), יצו המלך ואשליכם באש, וזרובבל יקה גם הוא את ספרי זה ושליכוהו באש אם יוכל. ויצו המלך את סנבלט להשליך את ספרי זרובבל באש, ויעש כן, וישרפהו לאפר. ויצו את זרובבל לעשות כן עם ספר סנבלט, וכאשר לקחו וימאן לעשות כן, ויאמר: ספרים שלי לי לבדי וספר הקדש גם לי גם לו הוא (כתבי לי וחרי וכחאב אלמוקדסה לה ולי). ויאמר אליו המלך: עתה ידעתי כי ספריך אינם נחשבים למאומה, כי למה מנעת להשליך את ספרו באש? וירא מהמות ויקח את ספר החורה ושליכוהו באש — ויצא מתוך הלהב. ויאזת לו המלך להשליכוהו שנית, ולא נגע בו שביב אש גם בפעם הזאת. ויבקש מן המלך להשליכוהו גם בפעם השלישית, ויקח הספר וירק באחר מחלוקי הפרשיות (ובצק... פי פצל מנהא) ושליכוהו באש. וישרף המקום אשר רק בו ודלג אל חיקהמלך (ווחבת אלי חגר אלמלך). ויחר אף המלך על בני יהודה ויהרוג מהעומדים לפניו שלשים וששה איש. וינשא המלך את סנבלט וחבריו ויתן לו משאות מאת המלך אצערות וענקים וילכש אוהו. בגרי משי, וישם אוהו לראש על בני ישראל. וישלחם עם כל עדת בני ישראל השבים מהגולה ומספרים שלש מאות אלף איש. ואז שבו מבבל וממרדם וילכו בדרך הישרה ויקבלם אלוה ופתח מסגר אסיר ורחם עליהם כרב חסדיו וזכר את הברית אשר כרת עם אברהם יצחק ויעקב. וישלח המלך אל כל הפרסים היושבים בנחלם ויוציאם משם ויושיבם בארצם (ואנפד אלמלך אלי סאיר אלפרס אלסכאן פי אקטאעיהם פנקלהם ענה אלי בלאדהם). וילכו ישראל אל ארצם והיא אדמתם הקדש ויעשו את כלי הקדש כתבניהם בריכל (במקדש הראשון), ויקריבו זבחים והארץ נתנה יכולה ושבה אל הודה וחפארתה, וברכות הטובות

להשנית כנין ירושלים ושלחו אליו אנשים לפתור אותו את טכתנס. והמלך שמע על דבריהם ויזן את היהודים להחזיל לכתי העיר. ויזה גדלה שנת היהודים על השמרונים. וקטו עזת זרובבל וזינו את כתב עברי ועזו להם כ"ו אותיות (ע"פ הוספת מנלפך) וכתבו התורה ככתב אשר קדמו מלכם וגרעו דברים רבים מן התורה הקדושה (וחדשו כתיבת מן נור אלצריעה חלטקדסה) ככתב דבור רביעי (?) עעזרה הדברים והזכרת הד גרזים (כסב אלצורה חלרצנה מן חלעזר כלמאות ודבר הר גרזים) והספיו וגרעו וחלפו והשתנו. — אחר המלך זרדשט (זעזרדעס?) מלך תחתי חסכרוס ותחת ממלכתו בנו היהודים את ירושלים (וכדה גזה סיפור בעין טגלת חסתר כאשר עזנה המלך רזה לחזר את השמרונים) וחזריו מלך חרעזט — וזה איש חזר הושיע ידו למרחק, ונקלה כן לפי טעך את הכל תחת עול טעמלחו (Longemanus), והוא לחם עם היונים, והמלחמה היחל הארביה שים רנות ונפלו טספר רב. ומלך לג' שנים. —
המחבר כתב אלליותי, הלוי, ואנולפתח בספור הזה חליונלתי, היוני, וננחמיה
כתוב החל'ני.

לא חסר דבר מהם, ולא נעלם הכח אלוה (אלקדרה) אשר נתעלם מאבותם. ולכל מקרה יש סבה ולכל רעה קץ (ולכל חאל סבב ולכל מנא מסתקר). ונשאל עזרתנו מחסר ה', אשר הופיע ברחמיו את כל אלה, ובו נבטח.

פרק מז.

ספור מן אלכסנדר. (אלאסנדר).

מן אדם עד אלכסנדר עברו 3930 שנים.¹ כאשר הלך ללחום עם דריוש מלך פרס וירא בתלומו והנה מלאך ירד מן השמים בחואר ובלבושי כהן גדול, ואמר לו, אל תירא! כי תלכד את ארץ פרס וגם אותו (את המלך) אתו בידך, ה' עמך. — ויחפש אותו חי וימיתו.² וכאשר כבש כל הארצות ויקו לראות בין הנהנים דמות הכהן אשר נראה לו בתלומו, אכן לא ראה איש בעזרתו בשום מקום. ויהי כאשר הלך לכבוש את צור — ובסביבותיה ישבו שמרונים³ — ויקרא אותם המלך להיות עמו וימאנו לעזוב את בריחתם עם צור, ותרה אפו עליהם, והלך אל שכם (נאבלס). ויבאו לקראתו יושבי העיר וירא כראשם דמות הכהן⁴ (אשר ראה בתלומו). וימחר וירד מעל סוסו וישתחו אפים ארצה. וכאשר ראו זאת אוהביו (תלאמרחת) וימחרו גם הם להשתחוות לפניו, ויחמה כל צבאו — כי היה בדרעו להאבידם — ויאמרו אליו: הלוא נחש ינחש אותך העם הזה? ויאמר לא כן, אבל בחוון לילה כאשר הלכתי ללחום עם דריוש שלח אלי (ה') איש בדמותו ובלבושו ויאמר אלי: לך והבית את דריוש, אל תירא! וכן היה. ובעבור זה אהב אלכסנדר את השמרונים והטה חסרו אליהם ואמר להם: אליהם אלהי האלהים ואדוני האדונים.⁵ וילך אלכסנדר אחרי כן וילכוד את כל ארץ הודו ופרס ואלרום וארצות אחרות ויחאו לראות את כל ארצות העולם ויסע אל ארץ החשך (פי אלטלמאח)⁶ וירכבו על אהונות ובניהן עמהן ויקשרו אותן במקום אור שמש זורח⁷ וילכו דרך שלשת ימים בחשך ויקחו מעפר המקום וישבו לדרכם. וכאשר ראו אותו לאור היום והנה היה העפר אבנים טובות ומרגליות, ויתעצב על לבו על כי לא הביא יותר ממנו. ומי לא יקח מה שהשאר! ויאמר אלכסנדר אל אוהביו וחכמיו: למתי אוכל לראות על נקלה את כל פני הארץ? ויאמרו אליו: תקרא אליך חרשי עצים יודעים ונבונים ויעשו לך חכיבה עומדת על אופנים ומוכנים להמשיכה למעלה ולהורידה למטה, וקח לך ארבעה נשרים מנשריך וקשור אותם על ארבע קרנות החכיבה ותלה חכיבת בשר ממעל לחכיבה באופן אשר לא יוכלו הנשרים לגנוע בו, והם בתאוחם אל הבשר יעופו למעלה להגיע אל הבשר ובכתם

¹ ונד'ה לאנולמפתח 4094 לכריחת העולם ונקלה בו שם הכהן חזקיהו.

² כן כתבו מחברי העברים, ולפי היוונים והרומים קשרו הפרסים עליו קשר וימיתו.

³ ככל הפרקים עד הנה לא נזכר לא שם שמרונים ולא שם נאבלס, וגרסה מזה כי

הפרקים הנאים מקורם מטעמר אחר.

⁴ כבר כתבנו למעלה דף ה' מקור הספור הזה בספרינו וגננוהו השמרונים מניח העברים.

⁵ הספור הזה בתנ"ך גם כן יוסף בן גוריון (ב', י'), ובתנ"ך כרי חשך, והעברים כתבו

הלך אלכסנדר לארץ חשך לנקח את עין חלחיות, חשך כל הזוהר ממנו חי לעולם ראה

Herb. in v. Abendaghatian, Ain al-hiat; Eskander.

⁶ ללכת אחר האהונות חס ידיו נכונים, חשך חפניה חל געגועי כניהן.

זה ישאו התיבה מעל הארץ עד אשר חעוף ברום השמים ותוכל לראות את כל אשר על פני הארץ. ואם תרצה לרדת, האופנים יסכו על מכונם ופתח הכשר חסב מתחת התיבה, והנשרים ירדו גם הם לנגוע בקצהו; ובוה ימשיכו התיבה אל הארץ. ויעש כן אלכסנדר ויעל אל רום השמים וירא משם את כל האדמה, ואחרי כן משכוהו הנשרים למטה וירד, ובמקום אשר הציג את רגליו בנה עיר וקרא שמה אלכסנדר¹. ויפן ויבא אל הר הברכה ויאמר, כי הוא הנכבד מכל המקומות (אשרף אלמואע) והנרצה לעבודת ה'. ואחר כן פקד את שריו (אצחאבה) על הארצות, עד אשר כבש את כל העולם. והם בראותם בני ישראל נושאים הסר בעיני המלך, ולא דבר מאומה כנגדם מקטן ועד גדול ויקנאו בהם מאוד. ויאמרו אל המלך: הן העם הזה מאס דרך ומשפט העמים, יצו המלך להקים דמות חבניה, והם לא יכבדוך בזה אף שיש בהם עובדי פסל ומסכה. ויצו המלך את הכהן הגדול וכל ראשי העם להקים פסל ומצבת המלך בכל מקומות מושבותם; ויאמר להם: הנני הולך עתה מצרימה, ובשוכי ארע מה עשיתם. ויאסף הכהן הגדול את ראשי בני ישראל על הר הברכה ויצומו ויתפללו לה' להושיעם ממצותם. ונתן ה' עצה ישרה בלבבם (פפתח להם קלב צלח) לקרוא את כל הילדים בשם אלכסנדר. ושלחו שלוחים אל כל השמרונים לעשות כן. ומקץ שלש שנים וישב המלך ממצרים ויבא אל ארץ ישראל ולא ראה לא פסל ולא מצבה ויחר אפו ויקרא לראשי העם לדעת מה זה ועל מה זה. ויענו ויאמרו, כי באמת הציבו לו מצבת חמנות, אשר חדבר ותנוע, לזכרון אהבתו ויראתו. ויביאו אליו ילדיהם אשר התאספו לרוב. ויאמר אליהם (הכה'ג): מה שמיכם? ויענו: אנחנו עבדי המלך אלכסנדר ונקרא על שמו. וישמחו המלך ואוהביו וייטב בעיניהם את אשר עשו ויאמר אליו הכה'ג: לא הצבנו לך פסל ומסכה, כי כן נזהרנו מאת ה', והוא נתן עצה בלבבנו להקים בנינו תחת הפסילים. וייטבו דבריהם בעיני המלך ויאמר: ידעתי כי אלהיכם אלהי האדונים ואדוני האדונים. ויתן להם המלך מחנות, והכיר לעין כל כי יש שכר לפעולתם (ויחפא שכר פעלהם). — הללו את ה'. ולמלשינים נשאל כי ידלקם שפיפון עלי סוף (ולמונה עלי לנה נסאל לה אלרחה ואלמערפה)².

פרק מז. מן אדריאן (אדרינוס) ולכידת ירושלים.

כאשר מלך המלך הזה הנקרא אדריאן אחר אלכסנדר, וילך מצרימה והרג נוצרים רבים אשר התקשרו עם המשיח (וקתל גמאעה מן אלנצרי ממן אעחקת

¹ הספור הזה נמצא בקצור בעדרש נשא: „חמר ד' יונה, חלבסנדרוס עקדנוס בד נעי מיסך לעיל הוה סליק וסליק עד שרחה את העולם ככדור ואת הים כקערה, ובגין כן זיירין ליה כדורא כידיה.“ — ויוסף בן גוריון כתב (כ', י"ג), „ויעל על רוחו לעלות לערום בחור השמים“; ובחזני היסטוראלים כתבו זה הספור מן נמרוד הרשע שעלה בערום ללחום עם אלהי חנניה (ראה Weiss 51; Rosenöl von S. Hammer 1. S. 51; Bibl. Leg. S. 77).

² המתרגם שנתחלל תרגם התיבות אלרחה ואלמערפה *anguem et arundinetum* כחז וסוף, והודה כי לא כל צוה כדי תרגומן וכיחורן והעתקנו בסגנון העקרה שפיון עלי חרת.

באלמסית¹ ובנה עיר באלחאג'ר². ויסע משם ויבאו את ירושלים (בית אלמקדס) במצור. — ובארץ ישראל עיר ושמה יאסוף³, ושם שני אהים שמרונים אפרים ומנשה. ויבוא שם איש יהודה, וכידו בני יונה, לילך ולהקריבם לכפר עליו בירושלים. וילן ביאסוף, ויקחו שני האחים האלה את בני היונה וישחטום וישימום תחתיהם עכברים גדולים (פארין כבירין). ויקם האיש בלילה וילך אל הכהן השרת בבית, ויאמר אליו, הא לך בני יונה להקריב לי; ויפתח הכהן את הטנא (אלפץ) וירא את העכברים ויחפשהו להמיתו. ויאמר האיש: עולה פעלו בזה. הנה לפני במלון ביאסוף ולא היו שם רק שני אהים שמרונים ובחשכת לילה נסעתי משם, כי יראתי פן יקחו ממני את הקרבן אשר אקרב על הטנא נפשי ולא ידעתי מאומה מן העולה הזאת. וישלחו אל המלון ויוליכו משם את האחים ליסרם, ויתורו כי עשו זאת ויצו להמיתם. ויאמר אחד (מן העומדים שם) אם חמיתם נכזב מימם (יצן כרהם)⁴, הלא טוב לנו לשומם לעבדים בבית ה' כל ימי חייהם, ויאכלו קוצים כעופות וישחו מים וישנו על הארץ. — ואחרי כן הלך אדריאן לירושלים ויהן עליה. ויצאו מן היהודים הבאים במצור דרך ברכת המים⁵ אשר בנה שלמה בן דוד אל יריחו ומהם אל לוד ויוליכו משם די מחייתם. ויטילו מן על החומה ויאמרו: ראו מה עשה ה' לנו כי המטיר לנו לחם מן השמים כאשר עשה לנו במדבר. ומהם השליכו מן החומה פירות רטובים ויבשים ובאלה ויאמרו: אכלו! כאלה הוריד לנו ה' מן השמים; ומהם אמרו: קחו מאתנו זבחים למלך, כי כאשר התאוה נפשנו נתן ה' לנו בשר לאכול כאשר נתן לנו במדבר. ותקצר נפש אדריאן במלחמה ההיא, כי האמין לרבריהם ויט אליהם חסדו. והיה אחרי כן ויועצו יחדו שני האחים אפרים ומנשה לכתוב אל המלך, והשליכו המכתב מלועט בטיט חוצות מעל החומה והובא המכתב אל המלך ויקרא כדברים האלה: אל חאמין לרבריהם, אם תרצה ונראה לך המקום אשר משם תלכד העיר, אך החיה את נפשנו וזה יהיה פרי עצתנו. ועתה אם יש את נפשך ללכוד את העיר שלח לך אנשים ליריחו וללוד וישמרו את פתחי המערות לכלי יבוא משם אוכל; גם תלכד בית לחם ואכד כל המאכל אשר צברו להביא אליהם כמו שמן ומים ואלחל⁶ וקמת. ויעש כן המלך כאשר אמרו לו, גם שלח אל אפרים ומנשה השמרונים להיות שם, והיה שם כאשר באה ירושלים במצור; (וארסל איצא אחצר אל סמארה אפרים ומנשה וחאצרוז מעה עלי בית אלמקדס) ויהוק הרעב בעיר, ותאכלנה נשים את בנותיהן ואיש את בניו והמלך בא פתאום על

¹ ראה לעיל דף י"א.

² עיר *Petra* נחצו ערבי הנקרא בערבי חג'ר ובערבי סלע ושם זה נקרא חלק חרן הערבי *das peträische Arabien*
³ וקאל'יג'ער הגיה. פ'רסוף והוא *Appolonia* ונמצעות אל רח'נימון מכר סם עיר *Suffa* בין לוד ובית חרן, הכינוי שנחלל בהערותיו.
⁴ זה מלכ כפי הערבים וכוונתו כמו שחרס שנחלל, *actum est de iis* הלכו לחזקון, ושחתי המלכ כמזמנו גם נלחן ערבי *corrumpitur puteus eorum*.
⁵ או מערות, ובערבי אל ס'ר'ח'דין, סם נלחי נודע, ושנחלל הגיה חלמ'ר'דין, ושחר בי ס'ר'ח'ד נל' פרמי *frigidus* קר, ואז הוא עייס, והוא נקום מתחת לארץ לקרד המים, ומה הזלל הסם ראה למערות ונרכות עייס.
⁶ הוא זעזום, ולא ידעתי לו מלה בעברית.

העיר כעת אשר שמרו את חוקם¹ (ועבדו אלשריעה), וכאשר ראו כי אברה חקותם ויתחננו על נפשוחם. וכאשר נלכדה העיר ויצו אדריאן כל יחריבו ההיכל עד אשר יבוא בחוכו. וכאשר בא שם ויאהז את הכהן אשר על הבית ויאמר לו: לשם מי נבנה המקום הזה? ויען הכהן: למי אשר ברא הכרואים (האלק אלהלך). וכאשר בא אל המקום וירא צורות מקולעות ובצרך פסל² (צורה מצורה ועלי גאנבהא ותן) ויאמר אל הכהן: הגם אלה עשיתם לכורא הכרואים? ויאהז את הכהן להלקה, ואז הודיע אותו כי האון הזה פעלו היהודים עובדי פסילים אבל הורן הורה אותם כי יעבדו בורא הכרואים. — והמלך הרשע הזה (והרא אלמלך אלסו) חלץ אפרים ומנשה מן המות. ויצב המלך דמות צלמו על העמוד בחוך העיר על פי עצת אפרים ומנשה לפרסם כזה את הדוד, ויהי שם עד היום הזה³, ועוד הציב שני עמודים ויקרא שם האחד אפרים ושם השני מנשה, ויצו את הפקידים אשר הפקיד על היהודים להזהירם כל יעבדו מלפניהם רק דרך אחוריהם. והיה זה לחק עד היום הזה. וילך משם אדרינוס לעיר אל ארבע היא חברון, ויעש לה כאשר עשה לירושלים. — ויאמר מנשה לאדרינוס: צו ויעשו לשמי פעמנים ויפעמו בשמי, ויעש כן⁴. וילך משם אל שכם ויבקש להתריבה. והנה הוא הולך בשדה אלכבהא הלך ושמח על כי יעבר בו (ואש עלי אן מרה), ויאמרו אליו אם תעשה ככה בשכם הלא ימררו בך וכדרך אנשי לכב (פי טריק אלתלאחל) יבער רוחם, ובפה אחד אמרו כולם: „סלח להם בכחך הגדול (כמא קררת אעפי). וה' הטא את לבבו לרחם עליהם, ויסלח גם לאותם אשר צבאו צבאותיהם בשכם. וכנה עיר על הר גריוס וקראה על שם אביו סקרים⁵, ודלתי נחשת אשר היו בבית המקדש מצופים זהב וכסף מעשה חושב אשר נעשו בפקודת המלך שלמה (מלכים א' ו', ל"א. דה"כ ד' ט), וכמוהם לא נעשו עוד, אותם לקח והציבם בפתחי ההיכל (אלקבה) אשר בנה בחדתיה ההר אצל שכם. — ויהי כאשר שב המלך אדרינוס לרום, ויתאספו השמרונים וטהרו כל המקומות אשר היה בהם אדרינוס; והיהודים חשבו עצה רעה כלבכם (וצמרוא להם אליהוד צמירא רדיא) ויאמרו אל המלך: לשוא הטיבות לשמרונים והם רק על צלעך ישאלו בגלוי (אכשף), ראה כי כל המקומות אשר דרכת ברגליך שרפו באש. וכאשר שמע אדרינוס את דבריהם ויאמר: מות ימותו כל הנמולים. ויצו להמית אותם בכל מקום אשר ימצאו בשדה ובעירות, וגור עליהם מלקבל גרים (ומנע אלמצאבע)⁶ ומלשמור

¹ כונתו אל יום הזנת.

² כל זאת נדו השמרונים טענתם את היהודים, וכן סופרי העמים חזנו הכרונים לפסילים ועלבים וכחזו טעני זה נאליה וגדושים על היהודים. ראה Tacit. Hist. V. 3. Jos. contr. Ap. II. 7; Dio. Sic. 34, 1.

³ וכן כתב היראניטוס כתיבו על יעשיה כ', ח': ותמלח ארצו תלילים וג', כי במקום המקדש ועבודת ה' הולך ללם דמות אנדריינוס ופסל יאשים.

⁴ תעמל עלי אשמי גרסא ויכון אלגרס ילרע עלי אשמי, והוא Tintinnabula Glodeti אשר עקקו הנוגרים בדרך קדם כומן תמלחם; וכחז אהנחלל, כי נתחלף למחזר שם מנשה עם שם מרקוב, אשר היה כומר הראשון בירושלים בשנת י"ח למלכות הדריאן כפי עדות חייזעניוס.

⁵ Caesar. שם חזיו היה Aelius Afer ולא קראה כן אלא על שם הקיסר טרתיאנוס אשר לקח לו לכן.

⁶ תרגומו Baptismum ותרגומי לפי הענין כי נאמת גזרו על זה הרועים כעו שבתנתי

השבת והמועדים. ויבקש לההריב ולהחרים את שכם ולשומה לשרה עיים. ויברחו השמרונים בשמעם מה שנזר עליהם, כי משנים קדמוניות יראו חרון העצום הזה, ולא ירדו עוד לביחם ולא שכנו באהל ולא נשאר להם מקום ללון כי אם המדבר והיערים והמערות. ויבוא אדרינוס וישרף את הכתים וצלל את החכמים ויהרוג את השופטים, והבאים במאסר מחר ברעב, ופניהם הושלמו בחוצות ולא באו בקבורה, ומשפט החיים והמתים לארץ הוטל, ויוסרו בענויים במבצרים ובדרך חצות. ואדרינוס הקריב להתריב את שכם, ויחל להבקיע דרך שער המערבית ויבא עד ארבעה העמודים על מורד ההר בין שני רגלי ההר. ויחפשו שם איש אחד הנשאר מן ההרוגים וינס אל המלך וישבעוהו באלהיו ויאמר שאלתיך בראתך מלך הזמן (אלומאן) לשמוע את דברי, ואחר כן הטוב בעיניך עשה. שלח ותחקור אחרי דרך (סירה) השמרונים, כי זה דרכם להבעיר אש בכל מקום אשר דרך שם איש נכרי¹ וזה סבת טהרתם ולא עשינו זאת להקניטך ולא משנאנו; ולא אמרו זאת היהודים אלא במומוחם (במכר), יען עורונך להצר אותם והביאנו לך צרה. ויאמר המלך: „הרפו מהשחית עוד“². ויסלח לעיר ולא השחית אותה. ויקם שלשה צורות על העמודים בעיר מן המקום אשר ברח הפליט מתוך ההרוגים ושנים על ברכת המים.³ — וימת אדרינוס, לא ירחמנו ה'. ובחלויו אשר מת בו רבים מכאובים ותכלים הציקוהו והממוהו, וכ"א שנה מלך, ישחקו עצמותיו⁴ (סחק אללה עטאמה). ומשך הזמן מן אדם עד מותו 4513 שנים ושבעה חדשים.⁵ — ובימים ההם ניטלו ספר חיי הבא⁶ (אלאחרה), אשר היה בידיהם מימי הרצון, והצלחות (ואלצלואן) אשר החפילו בהקרכת קרבניהם, והשירים (ואלשיראן) אשר שרו בימי הרצון. כל אלה היו כתובים ונשמרים

למעלה דף י"ב ובונתם גם כן על העילה כמו שכתב למטה פרק ט"ז; והשמוע נפעל העברי לנע גם נשיריהם, כעו: מן דלל לנע נחירין ימה רנה לא מדכי לה, אחד חפית ציד תכרהם (זהו העילה) ועורנה ציד משה נניה (זהו שנת) — הוצא מן קסעעללי נאורש לנע. —

¹ כן הוצר נכתבי הערבים (ראה דע זלזי נקריעסעמאטאטיע חלק ב' דף ר"ג) שנהרו עד מלך טעניעט איז נכרי. ואדרינוס כתב נפסרו על חלוקת הארץ (כתחל נזהה אלמאחאק פי אחתחאק חלפאחאק — אחר חנר נשנת 1154 — 548) מן האזים צים האדם הנקדחים אי שמריה (חלפאטרי), ונענרו סם הכיר כי יושביה הם שמרונים מטה שקראו לכל הקרב אליהם: לא טאחא, אל תגע צי (ראה *Com. in his. Sam.* מן שנחלל נד מ"א), וכל זה ננע מחלקאחאן קורא כ' ונטלא נרוחב נפסורי הישמעאלים, כי משה רבנו רלה להרוג את זמרי על אשר עשה את העגל, ועל פי דבר ה' השליחה נגולה, ומלאו הלך גע וד מחלה הארץ עד קלהו, וכל הפוגע צו ינוס טעמו ויעהר כל המקומות אשר דרך נרגליו, וגם הוא הלך וקרא כאשר הקריב אל בני אדם: לא טאחא, אל תגע צי (ראה *die bibl. Leg. der Muselmänner* §. 172).

² המתרגם השמיט נחרגומו מרה אחת וח': ואקאס עלי שבהה תלת צור פי חלמדינה מן מוק אלעמדה מן טכאן הרב חלרגל מן חלקתל וזורתיין על טגרי חלמט *Tres Statuas super aquaductu posuit.*

³ ובהנה כמו כן נחלמוד: אדריאנוס חזיק עטמות.

⁴ ונד"ה לאכולמח: 4653.

⁵ לו חיי הנכחיים, ספר חלחירה, ומרגענו כפי הנהה ותרגם שנחלל חלחירה *vitae futurae* וכו' היו הסודות אשר גלה משה לפני מותו מן אש האצדון ויום האטול ככתוב נפ"ו.

עד מאד מדור לדור מוזמן השלוחים (אלרסול)¹ עד היום הוה כירי הכהן הגדול. וכן ניטל ספר (יחוס) הכהנים (ספר אליאמה) שלהם, ובו היה כתוב יחוסיהם עד פינחס, ודברי הימים אשר נרשם בו מולדתם ושני חייהם (תואריך מואלידהם וסנין היאתהם). ולא נמצא בזה ספר קדמן ולא דברי הימים מלבד ספר התורה וספר חיייהם². וכחבנו שנות חיי הכהנים הגדולים ותולדותיהם (ונסבה) מן הכהן הגדול עקבן ויבוא³ (וגאוא).

פרק מח. מן הכין הגדול עקבון.

ויאמר לו: את המלך!⁴ (וקיל לה אח אלמלך) כל מה שבכיתך למלך הוא. ענה עקבון ויאמר: לה' הוא ואנכי מסרתי נפשי לה', ולא אשחחיה לאלהי נכר. והלכו ותפשו שני בני הכהנים, ויאמרו להם, אם תכירו אלהינו (אלגון) חלכו לבתיכם לשלום. וימאנו ויאמרו לא נעשה זאת, והרגו אותם בענויים קשים, וישליכו את פגריהם מחוץ לחומה — היא חומת שמרון — (אלדי הו סור סבסמנייה). ויצלבו ל'ו מהכמי ישראל⁵ על פתח שער שכם. ביום ההוא נקצר ישראל בקצירי שדה⁶ ואין כהן ואין חכם ואין מורה (תעלים שריעה). ובימי המלכים האלה לא היה מי שיכל ללמוד התורה לא אחד מני אלף ולא שנים מן רבבה (רבוה) ולא שבחו המצוקות האלה מן בני ישראל עד אשר קם בבא רבה. ובזמן הזה בא עקבון אל אשחו וההר ותלד בן ויקרא את שמו נתנאל⁷, הוא אבי בבא רבה, אשר צוה להשביר העוף הנחשת (אכסר אלטיר אלנחאס)⁸, אשר הקימו על ההר לעבכם מלעלות, וזה עשו הרומים והחרטומים. וימת הכהן עקבון. וכאשר קרבו ימיו, ויאמר אל נתנאל בנו: בני אל ידע בענין דוע הזמן הזה ומצוקות האלה ולחץ האויבים, ודע כי בקרוב תעברנה הצרות ולבעבור נסות אותנו שלחן אלהים להראות כי שמרנו את בריתו ולא עזבנו עבודתו. בני, הצרות והמצוקות האלה תעבורנה, וה' הנבור והנורא ירחיקנה מעלינו. ואחר כן החיל להחנבא במליצת הנבואה ויקרא ויאמר, בני, השמר לך לעבוד מבלעדי אלהים אף אם סקול יסקלך (ולו דרסת התת אלהגר), והוא נותן לך כח לשמור עבודתו, ומחליצך יצא חולש על גוים הרשעים והמצויקים האלה. וככל אשר התפלל עקבון הראש על בנו, כן

¹ השערונים לא הכירו לנביא רק עזה רבינו, וקראו יהושע והנאים אחריו נלאון מלך, ולא דעו למה קרא המעבר את הנביאים שלוחים, ומי הם הנביאים האלה.
² והכותב הזה לא ידע מהספרים אשר שאל מהם המעבר הזה, כי גם הם נאזרו מיתר הפלטה.

³ המעברגם מן וגאוא אל רוסס פרק הנח: ועם שנת אחרי כן הוא מן חכר עקבון חלחמס.

⁴ כן תרגם שנגאלל, ואמר שהכה"ג נקרא בשם הכבוד את העלך, אכן יתכן גם כן לתרגמו: ויאמר לו את העלך:

⁵ דרך המעבר להשתמש במספר הזה וכן לעיף פרק ע"ה ענה ל'ו מן בני ישראל אשר הרג נבוכדנאצר ול'ו מלכים נמלחמת יהושע פרק ל'ו.

⁶ „באנת תרביה חסדאיל טתל תרביה" ותרגם שנגאלל *amovebantur instar frumenti* ושמרנו כהעתקתנו לשון נוכל על לשון כפי עה שאפשר.

⁷ והוא המעברגם התורה לפי דעת דע זאלי.
⁸ ראה פרק האחרון.

נעשה לו כזה הזמן; כי בן יולד לבנו, בבא רבה, ועל ידו נעשה מה שנעשה לרומים. ובוה הזמן מה עקבון ויאסף אל עמו. ישפע לנו ה' מברכותיו. ויבכו אותו כל ביה ישראל ויעשו אבל שלשים יום. —

פרק מ"ט. מה שקרה לנתנאל מן הרומים אחר מיתת אביו.

אחרי מות עקבון הראש ונאסף אל עמו, ויקם נתנאל בנו תחתיו בשרת הכהונה. וידע את אשתו וחתר וחלד. וחלד לו שלשה בנים, בבא רבה היה הבכור, עקבון השני ופינחס השלישי. ונתנאל שקל בדעתו כלדת בכורו איך ימול אותו, כי הרומים גזרו אז על המילה ושמו עליהם שומרים שלא ימלו את בניהם. ובפתח הכהן נתנאל היה פקיד המלך (אלמחובל) ושמו גרמן הרומי. ויקח הראש (נתנאל) את בנו הנולד לו ביום המילה וילטוה בצמר וישם אותו בטנא (קפה). ויאמר אל אמתו קחי לך הילד וצאי לפנינו השדה אל המערה ואנהנו נבוא אחריו. להמולו, אך איש אל ידע מה שחשא. ועתה קחי הילד וצאי דרך הפתח ואנהנו נצא מאחורי הכית. וחקח האמה את הילד ותצא. וכאשר יצאה מפתח הכית ויאמר אליה גרמן: עשי בתי מה שצוה לך ואל תיראי. וחוליך האמה את הילד אל המערה וחספר לנתנאל את דברי גרמן. ויירא מאד ויאמר: ה' יעשה הטוב בעיני (אלאמר ללה הו). וימולו את הילד וחוליכוהו, וכאשר באה אל פתח הבית ויאמר אליה גרמן: בתי, שלום לילך. ותגיד אל נתנאל בשוכו לביתו דברי גרמן, ויירא ויאמר: מי הודיע לגרמן מעשינו? הבה ונכפרה פניו במנחה. וילך אל בית גרמן במלוא חפניו זהב. ויאמר אליו גרמן מה אעשה בזה, לא אקח רק שלשה דינרין (דנאניר), שלא תאמר לכדתיך במרמה (אמבר עליך), אבל לא אודיע דבר למלך. וישבע גרמן על הדבר הזה, וילך הראש שמח וטוב לב ויספר לאחיו את כל דברי גרמן. על כן ברכו השמרונים את גרמן כאשר מלו את בניהם במערה ואמרו בלשון רומי: „ירחם ה' את גרמן הרומי אלקסים” (*Episcopi*) והיה זה לחוק עד היום הזה לברך אותו בגמר המילה. ויערכו אז הרומים מאכלם ומשקם בשומן החזיר למען יענשו (חדי יצמנוא), וסגרו בתי התפלות (כיות אלצלאה) ומנעו אותנו מלעלות אל ההר על ידי הטלסמן (באלטלסם) אשר עשו. וימי ענינו ולחצנו האלה האריכו משך עשרים שנה! עד אשר נחם ה' אותנו וחלצנו מיד הרשעים האלה על ידי בבא בר רבה.

פרק נ'. מה שנעשה לבבא רבה ולרומים.

כאשר הוסרה המלכות מן בני ישראל וניתנה לרומים, דנו ודרסו רבים מן השמרונים תחת האכנים (חכמוא ודרסוא כביר מן אלסאמרה תחת חנארה אלרדוד) ובוה כפרו באמונתם ועבדו אלהי נבר, ורבים מן השמרונים הלכו בזה לאכדון. ולא הניחו הרומים לאחד מהם למול את בנו ונתנו שומר נאמן רומי בבתי השמרונים אשר ימניעם מן המילה. ואם הולד בן לשמרונים בעת ההיא ושימו אותו בטנא ויכסוהו בצמר ומהרו להוליכוהו במערות ומלו אותו מתחת לארץ לאור

¹ והיה זה — לדעת זאנכאלל — בימי הקיסר קאנונאנינוס אשר מלך מן 361 — 337. וחוקי הקזיס וגזרותיו נתנעלו קתם מן הקיסר ויליאנוס הנצח תתרו.

האכוקה (עלי אלשמע). גם מנעו הרומים את השמרונים מלעלות ההרה ואמרו כל העולה אל ההר הזה מות ימות. ועשו הרומים על ראש ההר טלסמן. והוא עוף (או יונה) נחשת, אשר יסובב עם השמש בכל מקום אשר היא נטחה (ועמלאו אלרום עלי ראס אלגבל טלסם והוא מיר נחאס וכאן ידור מע אלשמס כיפמא דארת) ואם יעלה אחד מן השמרונים וצעק העוף „אבריוס“ (עברי) להודיעם כי עלה השמרוני, ואז קמו הרומים והמיתוהו. וכני ישראל היו מעונים מן הלהץ הזה עד אשר קם בבא רבה, איש אשר רוח בו ומקנא לאלהיו. — ויאסף בבא רבה את כל עם ישראל וידבר אליהם: עד מתי העם הטמא הזה (אלשעב אלנחם) יעלה עליך מעלה מעלה. קומו ונציל את בני ישראל מן המצוקה הזאת ונקנא לאלהי סרום כמו אשר קנא אבינו פינחס, וזכרנו הטהור לא ימחה לנצח. דעו כי נחתי עצה בלבכי לאבד את הרומים ולטהר הר גרזים. מהם, וזה לא יצלח לנו, עד אשר נאבד את העוף הזה אשר הוצב על ההיכל (אלמחבת עלי אלקבה) ואת זה לא נעשה רק במרמה אשר הראה לי ה'. דעו כי זה הזמן עת רעה היא (אלוקת כפרה) ומלכים רבים להם. וזאת העצה היעוצה ממני, אשלח את בן אחי לוי לקושטא הרומי (קסטוניא אלרום) ללמוד שם חכמת דבורם וגבורתם ויחקר אחרי כחות שלהם (כלאמהם וקאחהם ויפהם מדאבהתם), וילך בלבוש הכומר (זי ראהב קסים) הבלתי נודע ולא יכירוהו הרומים מי הוא. ואחר כן ישוב אל הר גרזים ויעלה אל ההיכל (אלכניסה) לשבר העוף, וכאשר השליכוהו יפנה וישוב על מעלות ההר ויתפלל אל ה' לשוב אל עמו ולעזור אותנו מצרינו. וען כל העם, עשה אדוננו הטוב בעיניך. ויאמר: חנו לי כתב ידיכם על זה (אעטוני חטוטכם) כי תעמדו לימינו בשוובו משם, וכאשר עשו כן ויוליך את בן אחיו בבא רבה אל בית אל (בית יל), ויאמר אליו לפני העם: השמר על כל מעשיך, והטה אונך ללמוד כל דבר, והשמר לך פן תבטל קריאת התורה לילה ויום (אן תבטל קראה אלתוראה לילא ונהארא) וה' יהיה עמך בכל אשר תעשה. וישלח את לוי בן אחיו וילך לו לקושטא. ולוי היה איש חרוץ ושנון ושכל חד (רגלא דכיא אערפא חארקא) וסור מרע (עפיפה) ואיש חסד (פצולה). ובקושטא שקד על דלתי החכמות בחרוד שכלו משך שתי שנים והצליח בלמודו והגדיל בחכמות על כל הרומים, ויכברוהו וינשאוהו וישימו אותו הרומים לאפיפיור (אלאסקף אלאעטם), ועלה לגרולת המעלה עד כי מלכים באו שעריה, ועל פיו מלכו המלכים, והוא עטרם בכתרם. ולקץ שלש עשרה שנה ויאמר אל המלכים: מתאוה אני לילך בכנסיה בהר נאבלום. ויתאספו כל הצבא ויסעו משם והמלך בראשם למען ישמעו אליו. וכאשר יושבי שכם עזבו את העיר וישלח אליהם המלך להחאסף ולבוא לקראת האפיפיור. ויחרדו השמרונים בשמעם ויאספו כל העם ויאמרו: נכובה עצתנו לשלוח את לוי, כי לא שמענו ממנו עד כה, ובלי ספק כבר מת, והאפיפיור הזה הבא אלינו, שמענו כי הוא הראש על הרומים, והם בחרוהו להיותו מתאמץ באמונתם המוטעה וקראו לו הרומים (וידעוהו אנה מתעמק פי אלכפר וידעוהו אלרום)

שירי שמרונים.

טן תשילות וזירי כותים הנמלאים בגנוי נתי הספרים הוליל לאור החכם געזעניאום
 גזה שירים שלמים ושלזה ליקוטם כחמונחם וכלורתם בלותיות שמרונית ומקלחן גם בתרגומם
 הערבי כמפרו הנקרא *Carmina Samaritana* והוסיף עליהם תרגומם ובאורם בלשון
 רומי. החכם הזה העתיק השירים האלה משלזה כ"י, שיר נ' ג' ד' ה' מכ"י בגנוי הארלעאנה
 בלחנדאן No. 5494 ונכתב כפי הנראה לו לתשמיש בית הכנסת בדמשק ועם הובא
 ללחנדאן. בגליוני הדפים נרשמו לפעמים גם עותברי השירים וגם דינים וענהגים כמו בדף
 ע"א, "תורה הסגדות"; ושיר ח' ו' מקבוצ No. 5491 ונכתב במקלט שיריו גם העתקה
 הערבית בלותיות שמרונית — והוא הדפיסם בלותיות ערבית — ונוספו בהם גם ד' לוחות
 השנים, הראשונה לשנת 973, והיא לחשבון הישמעאלים, השניה לשנת העיבור, השלישית
 לשנת 977 והרביעית לשנת 971; ומזה נראה כי נכתב הקיבוצ הזה בשנת 69 — 1563; ורוב
 קיבוצי מכתני הכותים המובאים מדמשק לערי המערב נכתבים בשנים האלה. ובאחת מלוחות
 האלה נרשמה לאחר החודש אלקעד: נעמר ה' ילקה הירח בלמע זה החודש בשנה השמינית
 או התשיעית (לעולם חללה יסחף חלבער לילה נף הדו חלבער עלי תפע סאעות חו עמר).
 ולקוטו שירים ו', ח', ט' העתיק מכ"י בגנוי ספרי גאטעה הכולל רק ד' דפים. ועוד
 מלא גם כ"י טן ע"א דפים הכולל שירים וזמרים אשר יאשרו בשילת בניהם עם תרגום
 ערבי, ורובם בלשון עברי ועומן חדש, והחכם געזעניאום לא מלא בתוכם כפי חטריו אף
 שיר אחד ראוי להשיל חולה, ואמר, כי כולם מעידים על מעמדם ותכונתם הכוונה והשפלה.
 וכן קרא בשיר אחד כי העומדים בשעת המילה מנקשים מאזי הכן כסף ועומן בשכר תשילתם. —
 והנה לא נודע הזמן אשר נתחברו השירים האלה, אבל המעברים הנרשמים כמו אכולפתח
 אלמרגאני ובאלה שמות הערבים על מלחם ומתכונת מליחם ועומגיהם נראה כי נתחברו
 בזמן אשר חמונת הישמעאלים הלכה ופגעה וגם מהם לקחו נאום, כאשר כיבר נאר העיב
 בשיר האחרון. — גזה עזירים האלה מסודרים על סדר אלפת בית ונחילוף לוחיות אחר"ע
 בדרך לשון שמרונית. והוספתי באור קצור לפרש הכוונה והתיבות הקצות והזרות. ונציית
 במקומות לא מעטים מבאור ותרגום החכם המבאר כאשר נעה מני ארס לפי דעתי הקלה,
 והעירותי על זה בביאורי, למען יבחר הקורא הטוב בעיניו.

תפלה לאמרה בכל שבת כעלות השחר (תקאל עלי בבקר אלאול פי כל סבת) לית אלה אלא אחד.

עבודה דעלמה	מן ישום רבינך: 1	עברתנה ברבו	לגו אשחה יומין: 2
ב אלפן קשטך רבה	קרינ וחכמנ:	ב כל יום דמנון	גדלת בוראין: 3
גדילין בחכמתך	מודעין רבותך:	גלין דאלהותך	לית היאאל לגדלך:
ד עברת דלא לעיו, 4	עוברך דרמין:	ד אנדיכונן 5 לא מן	(כלום) לגו אשחה יומין:
עברתונן שלמין	לית באחד מנון חסרין:	הודעת שלמוחן	דת 6 מרה דשלמוחה:
ושבחה דלא מן דוש 7	ביומה שביעיה:	ועברתנה כליל 8	לאשחתה יומיה:
ז עקתנה קדש	ועברתנה ארש: 9	זימון לכל מועד	ונגד לכל קדש:
עברתנה קיצם	בינך ובין עברך:	הודעת דמטרתה	נטרה נטורה: 10
טובי שבותיה	דשוין בברכתה:	טל קדושה מנשם לון	מכל דוש ולעיו: 11
יקירואן רמן	יקר לן בון מרן:	יום שבחה יהב לן	עד ננשם אהן דאנשם: 12
כל רבינון חליך.	על אד משה גליך: 13	כתב קדשך	הושטח למדימנך:
לוחי בריחה	הושטח לכר ביתך:	לחיה מן מרון	דכל חיים חיון: 14
מוחיון דהייה 15	דמנה כל מלאין:	מלל מן אשחה	לא יהי לך אלהין:
נביוחה לה כליל 16	מן יומי בריחה:	נהירותה דמשה	דשוט 17 בה לכשה:

1 עי יערוך גדולתך, ואז לאון שום באין יטנית. 2 עזית העולם נהוד ותפארת נשאת יעים. כרכו ת' הערבי כעטמה. 3 קרואו כתיבת' אמת וחכמנו, בכל יום עימי הנריחה כדלת כדוליס. או קראנו וידענו מהתורה הכדוליס אשר כדלת בכל יום עימי הנריחה. 4 כלל לחות, כלל יגיעה, וכן כלל לאו שכללוה בחקדמות לשנועות. 5 הכונה כדלת ען האין. ואנדיכונן פתח המתרגם כמו אנדיכונן, בדרך לשון העמרונית לבתוב למוכח בעבר כ' תחת ת' כמו כריך תחת כרית, תליך תחת תלית, גליך, תחת גלית, והפעל כדל אשר השתמשו לכוונה הזאת כמה פעמים כזירים האלה פתח כמו כדל בערבי לשון קריחה. ונפעל הזה השתמש גם המתרגם העמרוני במקום פעל כדל בערבי כמו ש' ערפה לא הכדל, לא חכדית (ראה לעיל דף כ"ג כשורש עטף). והמתרגם הערבי ת' חכערתיים והוא *tetendit* ומהו כדלה כי קרל אריכוון כמו ש' ויע. עשים וארכין כי חותיות דלית וריש נקל להתחלף גם כללון שמרונית, והשתכל הגיה חכערתהם והוא *confecit*. ותיבת כלום חסר ככ"י ונעלה כתיב, כי ת' טן עיר שי. 6 דת כמו דלת, דלתה. 7 ושבת לא טן המלחכה, ודוש הוא כמו ש' ע' ת ע' *conculcatio* כמו כעמר לדוש, כדדוש מללון, והואל מה לללון מלחכה והמתרגם ת' כלל יגיעה. 8 ועזית את השבת לכליל, לזור, על כל שזת היעים. 9 קרחת חותו קדש ועזית חותו ראש זמן לכל מועד ונגיד לכל קדש. 10 קי'ס הנכון קי'ס או קיעס, כי כן ת' השמרוני והסורי כל חות בעקרא, והערבי ת' עהד, לשון עדות. והוא ע"ד המקרא: כיני וכן בני ישראל חות היו לעלם. והודעת כי כל שער שנת יהיה שמור. 11 עוב לשונותי שנת דשוים כרכתו, מנשים להם טל קדוש, לזוח מכל מלחכה ויגיעה, והערבי עת' טל על, כל וכן המתרגם. 12 עד נכונו במקום המנוחה. 13 כל גדולתך תלית, פרכת, על יד טעה גלית. 14 לחות הכרית הושטח לכן ביתך, לתת חיים טן האדון אשר על ידו חיים החיים, ויותר כ"ל לקרל לחי טן מרון, לחות טן האדון וג'. 15 המעיה את החיים. 16 נבואת טעה לו כליל, לפאר ותפארת, טיום הכרית, והערבי ת' חלחליקה טיום הכריחה וכן המתרגם ע"ד המקרא: ונערס תלל ערסם הקדשתך, ה' מעטן קרלני. 17 דעות נה כמו דשו נה.

סוכרה לחיין 18	לוחי בריחה:	סוכרה דלא בטלה	לעלם עלמים:
האן אלה הק	אלהין דאבות: 19	האן נבי קשוט	כוח מהימן אלה:
פם לפם מלל	אלה לבר ביה:	פליאן לה גלחין	לא גלחין לעורן: 20
צעורה דצער 21	עלמה וכל דבה:	צוה במשה יהב	חייה לחי (ין):
קרחא דקרא 22	לא יהי לך אלהין:	קרח טרית יום	שבחה לקדושה:
רום רביאחה 23	דכל רבינה דילה:	רבו לבר ביה	מלכון כל בית אדם: 24
שמה לשמה	אקפה ברבו 25	ה' 26 אלהים דדריה ומשה נבי כל דריה:	
תהום לממלה	רביאנה עברה:	תהום ממלל משה 27	תהום ממלל מרה:

II.

אתהו חדה	דאלהוחה דילך:	אתה גרלך עביר	וכלה בירך עביר:
בחדות בוראך	אתידע דאח קמאי:	בון אודעתה לכלה	ליח אלהא אחתה: 1
גבורתך אנדית	כלה דלא מן עקב: 2	גלי עובדיך	דאחה אחר לגרלך:
דלכשת בריחך	חסדי הכמתך:	דעברתנה תמח	ומצפיתנה תשבחן: 8

18 תקוה לחיין לוחות הכרית, תקוה אשר לא תסוף לעד, וסוכרת הוא לשון תקוה כמו שם'ל לשועתך קייית לפורקן סכרית, סעדי וסכרי, ונתלמוד נצל סכרי. והערכי ת' מלדה *augmentum* והמתרגם לשון כלכל *alimentum* כמו סוכר כסורי, וגם פונקלם ת' וכלכלתי וחסוכר. 19 חנה חלה כאלהי חנותי, חנה נכית חנה כמו משה נאמן חלה, ע"ד המקרא בכל ביתי נאמן הוא. 20 פלאים לו גלה לא גלה לאחר. 21 היוצר אשר יצר תכל ועלואה, נתן ליה למשה, עשרת הדברות או התורה, והיא חיים לכל חי; והמתרגם טעך תיבת יהוה אל חייה ולכן אמר שרריך להוסיף וי' ויהי חיה כמו: ויאמר העלך ויעשו. 22 הקורא אשר קרא לא יהיה לך אלהים אחרים קרא גם כן זכור את יום השבת לקדשו והכוונה כמו שאתרו חז"ל כל המללל השבת בחילו עונד ע"ל. וקרתה דקרא, הוא השם יתברך אשר קרא עשרת הדברים, כמו המרו ש לפני זה: לעורה דלער, והמתרגם עזר את ביתו והלך למרחקים ושחר אותו על הקורא בתורה. 23 רמה גדולתו. 24 הגדיל את-בן ביתו, והוא משה רבינו, מלכר, יותר מכל בני אדם. 25 השתתף שמו לשמו לגדלו, ומקפה הוא לשון הקפה. 26 ה' הוא אלהים לעולמי עד ואין דומה לו וכן משה הוא נכית לכל דור. המתרגם הדפים שמה אלהו למען לא תחסר הזין מחרוזת הוה והגיה כן מדעתו כי נכ' היה כמוכ גם הויה, וכאשר כתבתי כן הניחו החכם קסעעללי בהערותיו לפתלגלעטע. 27 עשה התהום לספר גדולתו, התהום מספר גדולת משה, התהום מספר גדולת ה', ותהום כל תחת ים ובונתו על קריאת ים סוף וכוה יספר הים גדולת ה' וגדולת משה. והערכי תרגם לשון יביע לקח ביס: משתבחר אלכלתם כנריחה געלה, חד כלתם עוסי חד כלתם רכה. והמתרגם פתר תהום כה' והג' לשון תהום, סוף ואחרית, כלומר משה סוף הכוונה ותרגם: *Oceanum sermonis, Fecit eum (Mosen) excellentia ejus (Dei); Terminus revelationis Domini sui.*

II.

1 בגילת ברואך אתידע דלחה הוא ראשון, ויותר ג"ל לפתר בחדות כמו בחדת לשון המתחדת ויהיה הכוונה בהתחדת ברואך אתידע וג' ע"ד המקרא תשלח רוחך ויתרצון ותחדש פני אדמה, וכוה יהי כבוד ה' לעולם, ובון כמו נהן, וכוה הודעת כי אין אלה מכלעך. 2 גבורתך גלית לכל והיא כלי סוף ותכלית. והורחת פעל חדל היא לשון הוכחה כמו שכתבתי בהערה ע"ד תרגם השערוני או בדברי המתרגם לשון קריחה ע"ד הורחת הערכי. 3 דלכשת בריחך חסדי חמתך, ודעכדת לחות, הכרושים פלאים, תמח כמו חומה

השטענדיג לאַנקל לחווה דאָט שרײַ: 4	הָךְ כִּיר אַרְא דְּמִלִּי וּמִשְׁמַעָה לְמִן דְּעַמִּי: 5
וְהָא גְבוּרָאךְ חֶלֶק מִן רִבִּיאַנְךְ: 1	וּרְבַּ מַּמָּה דְּפִרְסִיךְ לַעֲמִינָה מַה דְּכִסִּיךְ: 6
זַעֲקָה דְּלֵאכְפִּם מִלִּין וְאַתָּא עֵלָם: 7	זִרְווּ בּוֹאִיךְ אַכְפָּחוּ לְמִלִּיךְ: 8
אַחֵהוּ שְׂרָאָה דְּלִית חֲכָם לָךְ שְׂרױ: 2	אַחֵהוּ חֲסִלָּה דְּלִית לָךְ סוּף וְלֹא עֵקֶב: 9
טַעֲיִן הוּא עֵלְמָה דוּ סְבִיל דְּחֻלְחָךְ: 3	וְהָךְ לֵא יִסְכַּל אֵימָת סְבִילָה דְּלֵא בֹאֵר: 10
יְחִידֵי דְּלִית לָךְ חֶבֶר וְלֹא חֲנִין וְלֹא שׁוֹחֵף: 11	יִכּוֹל קִמְאֵי 12 דְּחִיל גְּבוּר נּוֹרָא: 1
כָּל דְּמַרְמִי אַחֵה לֹא דְמִי לֵה: 2	וְכָל דְּמַחְאָר אַחֵה לְבֵר מִנָּה: 13
לֹא עִם חֶבֶר עֲנִידִךְ וְלֹא עִם חֲנִין בִּרְיִךְ: 3	לְגִרְמָךְ אֲנִידִךְ וְלִגְדִּלְךָ חֲשֵׁבָהּ: 14
מִן מַדְעָה נֶחֱכָם יִחַד מִן עױבִּרְיִךְ: 4	מִן כְּתֻכְךָ נֶחֱכָם עױבִּירְךָ מִנֶּךְ: 15
נִזְרִי לְחֶסְדִּיךְ לִפְסֵי דוּ חִילִין: 5	נִבְלַשְׁמִיךְ לִפְסֵי דְאַחֵה לֹא לִפְסֵי דְאַנִּין: 16
סְבִירִינִי חֶסֶדְךָ וּסְכּוּאִן חֶסְדִּיךְ: 6	וְלֵאחֶיךָ 17 נִיפֵךְ אִפְסִים מִנֶּךְ אֵלֹא לִידֶךְ: 1
הָךְ סֵאנְאִין אֲנִי עַל תִּרְחַח חֶסְדִּיךְ: 7	וְחֶסְלֶךְ אֲנִי בְּאַפִּי תוֹחֵב צִרִיךְ: 18

וכן ת' השטרני ותחזק שרה, ותעט, וכ"ה הערני פה: פעלתה עגבא, ועלסיתה פתר
העטרנס שהוא ציוני, ותענחם נחלים, ונ"ל שהעט היה עם היחוס מן נחיתיה על ידי
שפלי כדודיך נחלון, תענחן. 4 כלל קול העצמת להרחות כי אתה רחשית הכל. 5 כמו ציור
יד דענר ומעניע לכל רוחה, וכיר הוא לצון צייר וכייר בתלמוד, ועלי הוא מליא, דכרים,
והערני ת' מבעל וכן המתרגם *quod absolutum est* 6 מה שהסתר רב טעה דגלית
לרחות, וענניה ועמי הוא כמו חמי חטניה בחילוף אהח"ע. 7 קרחת כלל פה דכוריס ונא
העולם. 8 ורזו כורחיק, כל"כ וכ"ה המתרגמים, ושטעו לקולק. כפת הוא קשור בלרני כמו
כפתו בפרבוליהו. דכילל וכן בללון העננה, ומה לללון שיענוד ועבדות, ואכפית בללון
אשעיל הוא פועל חוזר. והעטרנס כותבים וקורחים עטס כני הכפית, כני גלותה.
9 אתה הוא רחשית הכל ולא ידע איך רחשיתך. שרה ושרוי הוא לצון רחשית כמו שתי
רחשית כדורי דעמך שריו. אתה הוא חזרית הכל ולית לך סוף ואחרית. 10 ועי לא יסכל
חיעתו, חזר כחז את העולם כלל יד. 11 לא שני ולא שותף. 12 היכול הקדשון. 13 לכל
העדותה אתה לא דוטה ולכל העתואר אתה חון מענו, הכונה שני אפשר לתאר אותך כשם
תואר הראוי לך, והערני תרגם וכל דעתאר: וכל אלדי ירשם. והעטרנס לצון תור
והכונה לא ילדת עם חנר ולא נרחת עם שני למענך נרחת להשתבח גדלך, ולגרמך תרגם
המתרגם כמו לכרך *solus* והערני לדתך אחרת. 15 על ידי שכלנו נדע אותך וטן מעשיך,
וטן תורתך נדע עטך מעשיך. 16 נודה לחסדיך כיכלתנו ונחקר אחריו לפי מה שאתה ולת
לפי חנן, כי לחולשת שכלינו והעגתינו אי אפשר להשיג עלטות אלהות. כן כונת החרוז הזה
לפי המתרגמים. וכלל הוא חפץ בענני כמו שח"ל ויחפץ ולא טאל, וכלל; ונא עם יחס
שענו כלל ענך, בעקום יחוס הפעול, כלל אותך או אחריו, וכן בערני נעלף ענך; ולפי
הכונה הוזה היה להם להפוך התיבות: ונכלל מקך לפס דלגן ולא לפס דאתה, לכן כל
כי כונת סוף החרוז בתחלתו נודה לחסדיך לפס חילן, וננקט עטך — ישועה ורחמים —
לפס דאתה, כפי גודל רחמיך, לא לפס דלגן, לפי מעשינו, וזה על ד"ה: לא על נדקוטינו
אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. 17 אנחנו מיתלים ומלפים לחסדיך,
וקבואן הוא כמו חזר סדרם ונכלל סיכויים (סוכה ט"ה); ואתה נהפוך אפינו חס לא
חליך, ולאתהן הוא כמו בערני וא לי חייך, ותיבת ענך אשר היה כמו כן בערני תחוקן
לדעתי אל ענן. 18 אנחנו בלורחים על פתח חסדיך, וכן ת' הערני מתל ערכא, ודומה
להורחת שם סנא לכונת חרץ היא *hostis* בללון דרעי, אשר הורחתו שונא וגם חרץ

peregrinus — וחס לך למנוע מלת הארץ לרבינו. ונזף בענני גער וכמו הכני גער

פ' שומו. ארינון צריכין לצדקה: פ' שט בארי חסדך קוח לאת לאוחן: 19
צורך נפשה לרוחה צורכן לרחמיך: צדק על צדקך צדקה מן ראוחך:
קריב רחמיה רחיקה דרגזה: 20 אן עמך עטלן 21 לנפוש רחמיך:
רחאה רחמיה 22 דלית לך דבוק אלא אחת: הב לן מה דלית יהוב יהב אלא אחת:
ש' מעתי צבעתה אה מן דאלוף לחסרה: שיאל שפיתון ומסכינון עני: 23
תשתכתחרכי חתרומם אה קשט: ת' תודי ומן יכל יודי לך על חסדך:

לית אלוה אלא אחד.

(מן השירים והתפילות אדננו האלהי הגדול — מן שיר ומן קול סידנא הלהי גדול)

III.

לית אלה אלא אחד.

אלהים קעימה דקעים עד לעלם: 1 אלה על כל חילין וממן 2 כן לעלם:
ב' חילך רבה נחרחץ ראהו מרן: באלהוהך דאנדיח עלמה מן רישה: 3
גבורתך כסיה וטהרך 4 ורחמיך: גלין גליאחה וכסיהאחה בשלטן אלהוהך: 5
דמע דבריתה ניצוץ מן לבושך: דימין דכל אמיה בחרת לך סגורין: 6
אידן 7 אימנה קדישה הך דילך: אימנוהך חיים למן דשוו מטר: 8
ובמה דחיה מנטרין צריך מטרנן: ובכחי ארהוהך נילף ונלפה: 9
זעקת סימן רב לאנשמות חייה: זועי רב אחעבר אדלא אנלי: 10

לכס את הזרע. והערכי ת' תותב לריך, מסתגין מזהתא, המבקש עזרתך. 19 ידינו פועיין
לריכין ללדקה, פועי ידי חסדיך, וקח לאות לאותן 20 חרף חפים ת' ח' ערתיך רגז' ח'
השמוני רחיק רגזים. 21 חס מראה חוטא; ועטל כמו עלל ונקרא כן החוטא המתרגל
מעשיית העולות. 22 רחם הרחמים כמו גדל הרחמים. ויחיו הוה ושלפניו חסרים הקוף
והרית מסדור חלפא בית. 23 שועע לעקה, חוה! דאלוף לעזות חסד, ענה שאלת השפלים
והעניים; ולכעה הוה לעקה כמו ח' השמוני: זעקת סדום ועמורה, לכעה.

III.

1 חלבים חיים החי לעולם. 2 לאון מעונה כמו: ויטן ה', חסד וחמדת מן יכלרה, והערכי
ת' ובחקי לאון תמידית *mansit* וכן המתרגם. 3 נכנע בחילך רבה כי אתה חלונו, נכנע
באלהוהך כי אתה בראת העולם מראשית. 4 כמו וזהרך. 5 המלות והנכסות גלויות בשלטן
חלבותך. 6 ראשית ונכח הנדחים, והוה הד'ס, י' כ' ניצוץ מן לבושך, כי הדס חלק חלבה
מעטל; ודמע הוה לאון מלאתך ודמעך. והמתרגם פתר זה על התורה. דמ' עין דבל
חמיה, זה ישראל, נחרת לך לעבוד פותך וסגוד הוה לאון השתחוויה בתרגום וכן ת' הערכי
כאגדין. 7 חמיה. 8 נטרה לעזן דשי, ער' עין חיים הוה למחזיקים נה. וכן ת' הערכי
לטן יסתחך יחפע. 9 וכל מה שמעט החיים לריך שימור, ולכן בכחי תורתך נילמד
ונלמד, וארהוהך כמו אורייתך וכן הערכי מדרג שריעתך, וכן כתבו בתורתך פלגא ארהות ח'
והמתרגם ת' ארהוהך כמו אלהוהך ות' *in libris tuis divinis*. 10 זעק הוה בשלון
השמוני קר' וכו' כל לאון קריאה במקרא: וזעק חו וקעק, והערכי ת' כאדית וכן
המתרגם פראת, נחת, ויתורגם נחת מופתים, חוה גדול, לכ' שמת חיים, וחחו ורהו, חלל
חגלי, לפני הגלותך — על הר סיני. והמתרגם פתר כל המרוח הוה על כריאת בעלי

תאבין את בעי... תתן לון עלמה: תהב עלינן וסלה ברחמיך דאח וכל: 30

IV.

(מן החכם המהולל צפי אלמרגאני. ללשיח אלצפי צפי אלמרגאני).

אלהים קמא	דקדם לעלם:	אלה דשרא עלמה וחסלה בטוב מ... 1:
במעונה רמה	הו אלה לעלם:	במעון קרשה אחרה דפרש לה: 2
בבורחך כסיה	מכל גבורתה:	גבוראן נפקי יום דקרא שמה: 3
דו חילה דקעם	על כריה דמשחוקה: 4	דו עתיד כרוז אני אני הוא:
אלהותה רבחה	לית לעורן בה מני: 5	אלהותה רבחה מליה עלמה:
ווילה דלא מהימן	בגבורתו רבחה: 6	ווילה דלא מסיד לית אלה אלא אחר:
זבן דקרא שמה	אזרוע עלמא:	זבן דקרא ואמר לא יהי לך אלהיך: 7
חילין ובוראין	איוזמנו חמן:	אלה דלית להדמו אע" 8 מגלי ממה:
טור סיני אכלל 9	בענן ובכבוד:	טברה ארתח שריר 10 מן אימחה רבחה:
יחה קהלה רבה	דלא מחני עורי: 11	יהי משמענה נפק מן אשתח: 12
כל חילי כסיאחה	נפקו לגליאחה:	כד קרא אלה אנכי ה' אלהיך:
לגו תרין לוחין	כתב עמר מילין:	למסה 13 יהבון חיים לדריה:

המתרגם העירוני שקרא במקום טרמא, לכן תרגם גם כן טרמא. 30 לעתה לשנים, חן להם העולם, שוב עלינו וסלה ברחמיך כי אתה כל יכול. תחזין טרמא טוב = שוב, בעלי תשובה זכן תהב עלינו, שוב עלינו. את בעי הכוונה אתה מבקש בעלי תשובה (ש"ל). והמתרגם העירוני פה עד עתה לבאר מלת תהב ופטר אותה כמו ה' תהב או ה' תהב הנעלה בנארות העירוני, והוא גם העצמי והתבט טרמא טוב, תחב = שוב כמו שכתב החכם קסטללי בגרסא טוב וכל זה ה' *Conversor (Messias) nobis (instat)* והכין זה לרעה על אמונתם בנאות הגואל, וכמו כן כתב בספרו מן אמונת השמרנים שמתחילים בנאות הגואל, ואנן חרפתא שנאתא, וילדק בזה מה שכתבנו (לעיל דף י"ח) שלח נעלה בנארים האלה שום רעו על העצמי ונקטת הגאולה.

IV.

1 ארץ לשון ראשית והתחלה, אלה דברא העולם ערשיתו. והשלים מלאכת הכתיבה ב... 1
מחד, כמו שכתב: והנה עוב מחד. וכ"י חסרה אות חלק כתיבת מחד והמתרגם לא ידע למלא החסרון כמו שהורה וכתב בנאורו. 2 דפרש בזין יענית, מקום אשר בחר למגוריו לו. 3 גבורתך הנסתרה גדולה מכל הגבורות, וגבורתך ילאה להגלות יום אשר יקרא שמו. 4 כלאון המקרא יתואר השם כפעל חרש כאשר לא התגלה ורוע עוו לשלם גמול לאויביו ה', כמו תחזיק ככלע רעו דקיק, אל תחזיק שטני, החרים התאפק, וזה בונת הפייטון גבורת אלה פעמים כסיה פעמים גלי, והכח הזה דקאים על מריה (כנ"ל להגיה) דמחוקה, אשר החרים בעת האחת, עתיד להתגלה, וזה, עתיד כרוז: אימי חיי הוה. 5 לית לאחר חלק זה. 6 אימי למי אשר לא מאמין בגבורתו הגדולה, אימי למי שלח מעיד וג'. 7 בזמן אשר קרא ואמר: לא יהיה לך וג'. 8 אלוה דלית לו דעיון ירד להגלות שמו. וטעה הגיה המתרגם ממהות' עלמותו ול' להגיה שמה, שמואל שם. וטעה הוא אפילו מן נעת = נחת = ירד. 9 אכלל, פועל עומד במקום אכלל. 10 הר סיני חרד מחד, כמ"א ויחדר כל ההר מחד. 11 וזה שם קבל רב אשר לא יספר עוד. 12 כאשר משפחתנו, תורתנו, ילא מן האש, כן ת' המתרגם, ול' דבונתו אל מה שכתב: ואת קולו שמענו מתוך האש. 13 לרמזות

מעמי רבה אנן	תרי לוחיה: 14	מנצבין 15	כחבין	באצבע אש אכלה:
נדירין היו	הך ברק מלבב:	נוראה	כחבון	באצבע לקלומה: 16
סגי דאטמרו	לגו לכה דאשתה:	סגי דצלי משה	אדלא קבלון: 17	
ערן 18	מגלגל חיים למן דשתי מנה:	ערן דאקרה	מן חיי עולם:	
פרח מכסיאתה	אנן לוחיה:	פרח מגלגל חכמה	לכל דריה: 19	
צפיתה דאלהים	אנן לוחיה:	צפיתה דעבר	באשתחה יומיה: 20	
קעימה 21	כסיאתה נפקו לגליאתה:	קלין וברקין	אודמנו חמן:	
רחמנה כחבון	באצבע לקנומה: 22	רחמנה זוע	בגלל מחנון: 23	
שמה דאלהותה	על תרי עבריון: 24	ה' דלית לה דמו	לא בכסי ולא בגלי:	
חמן ארתחו	קעימין וסאתין 25	תדיר כד אתקרי	מליה דלגבון:	

V.

יברכך ה' וישמרך אמן (מן החכם המהולל אכולפתח בן החכם יוסף)

אתה עבדך דרהויך ולא כלום: 1 עבדך עלמה וכל בבה דלא סעוד: 2
בך אנן מהימנין לית אלה לבר מנך: בחילך אתרחצנן דת יבול ושלום: 3

עד'ה רפאות תהי לשרך ולכל צרו ערמא; והמתרגם ת' גם פה מספוח *in pabulum* (ראה שיר' הערה 29). 14 מעמי כמו מחמי, "מראה גדולה הן הלוחות האלה, והמתרגם ת' הראה ה' להם ב' לוחות *monstravit iis Dominus* 15 כחבין מולכים ל' יליכה וכן כל ל' נעיתה בעקרת ת' הארמי והעציוני כל כ. 16 הנורא כחכם באלנעו, והיה היתה עטו. וקלומה היה קלמס וכת' עט עקר קלמס דשקר וכ' קסטעללי, והמתרגם הגיה לקבוצה ות' בעלמחור. 17 זמן רב היו הלוחות עמירין בלש להבה בעין שטעלו חז' עשרה דברים נכדאו בין השמשות הלוחות וג' (פסחים כ"ד), וזמן רב היה משה מתפלל לפני קבלתן. 18 התורה היה בעדן הטגלגל חיים וג' לנו שעסק בה, והפייטן לקח עליה כזאת מן הישעמאלים האומרים כי גנן עדן נכדאו ב' נהרות, שם כאחד אל קאתר ושם השני נהר החיים (ראה הקדמת זאל לאלקארזן דך קב"ב), וזה עדן דאקרת מן חיי עולם. והמתרגם ת' עדן זמן וכן עדן דאקרה, זמן הנותן לו חיי עולם. 19 פרת, חלק, או כמו פרס, מנה, מתנה מעשיתיו הם הלוחות, מתנה עגלגלה חיים לכל העולם; והמתרגם ת' פרת, פורתא *mica* ועגלגל ת' *magnificans* וכן עדן מגלגל חיים *tempus* *gloriosam dans vitam* ויהי לו לתרגמו: מסכד חיים, מסכד חכמה *efficiens*, *perficiens* 20 הלוחות מחזקת אלהים הם, אשר חזב דיום השני (ראה הערה 17) ואמר לפיהם כמו הכל לפני, הכונה מחזקה, שעה במחזקתו להצרות לעתיד והמתרגם ת' *Voluntatem Dei continent istae tabulae, voluntatem quam decrevit sex illis diebus* 21 קעימה! חיי וקיס! מסחריו ילאו להגלות, כמו צלות ב'. כ"ח המתרגם, ויתכן לת' קעימה לשון ברית ועדות נת' השמרנו וכן נת' לוחי קיימא; ויתורגם לוחות העדות הנסמרות ילאו להגלות. 22 לקנומה כמו לקלומה, ראה הערה 16. 23 רחמנה המריד העולם כאשר נתן. 24 מזה ומזה הם בתוים, ומתת שם ה' הכחז ככ"י הגיה המתרגם: שעה דלית לה דמו, שלא יחסר אות שין מסדר אלפא בית. 25 חיים ומתים, ותדיר נטאך לשלכניו, שם חרדו חיים ומתים בתמידת בלש קרת הדברים אשר עליהן.

V.

1 אתה נראנו, דהייט נעוד לא היה דנר. 2 בלש מעמוד. 3 ננעמ כחך כי אתה יכול

גבור הגבורים רלכלגבור כפחה: 4 גברה סנה: 5 כפחה ברב חילך:
 דיאן אלהיה רחילך על כלחילין: 6 דינה מנן אסחר: 7 ואכפת דבבין: 8
 אליה דבק לן ורהי לשפיוחן: אה מלכה רחמנה ומנו דיבק יחן: 9
 ואנן עבדיך ובניין דעבדיך: וחסלך מחנשי קיאמי סהבין: 10
 זרונן ליד חסרך מלגו לחצין רמין: זעקין לך נפש לן מכל ארצמים: 11
 על חסרך רחצונן ודאקרך בלישאחן: 12 אליה דבק לן מנה: 13 דיבק יחן:
 טל רחמך כרסח עליון הק ענן: 14 טמרן לגו כף רחוקך מן סנן: 15
 יקני סניה דסחפה רהסין: 16 ימחנה בטל רחמך דאלהפין כמרין: 17
 כלי לדיניה דאקל בעדנן: 18 כפח אר סנן דאנחת לאבדנן:
 לחציה דסנה אגלה ביהמינן: לון כלי וכפח בישיה דקמינן: 19
 מנך בלישאחן: 20 אה מלכה רוחין: 21 מבלעדיך לית קוממו להיין: 22

ואליה. 4 תאסור כל גבור, תשיחמו תחתיך. 5 אונא. 6 דיין על כל אלהים ועוראך על כל חילין, עד'ה כורא הוא על כל אלהים. והעמרגס ת' רחילך *cujus robur*, כחו, וחשכ כי הד' הוא לשיעור כמו אחר כחך, ואיננה כן, אבל היא יסוד לשם דחיל ויתורגס *timor tuus*. 7 העמרגס ת' תסעד דיכנו וכאח מלח היום מן נעקום הכנו, דיכנו, כמו תחת יחוס הקינן בעקלה, כמו: אריות מערוס (ישיה כ"ד י"ח) בעפעס מחזיונות (חיוכ ד' י"ג), וקרא אסחד כדלית והוא כרית לשון הסרה ויתורגס סור מענו טעפענו. 8 אונאיו. 9 חס לין אתה תעור לנו ורחס לשפלותנו, הוי ערך רחמן, מי יעור לנו. אליה כמו חס לית, ודנק ל"ח חדנק. ורתי הוא בת' השערוני לשון רחמים כמו שת' ארחס (שמות ל"ב) ארלה — וזה: שריתה הכתוב לאהרן בספרה פ' אחר, ואינו רחוק לבחר על דרך זה רוי לי רוי לי ביעיה כ"ד בחילוף ת' לין —; שפיות, הוא לשון ציון ושפלות כמו שמה"ל ויכז, ושפי. והעמרגס ערנכ כחרגומו סדר הדבורים, וכן סדורו: אליה דנק לן, וענו דיבק יחן — כמו צלות ע' —; אה מלכה רחמנה ורתי לשפיותן, ואכח לסתר החיכות ורתי לשפיותן, אבל תרגס אותן כפי מה שגברתי. 10 חליה לך לשכות ברית אבותינו. 11 מרגנו אל יד חסדיך מתוך הלחלים קאים, או מתוך ערלים רעים כמו שת' העת', זעקנו אליך החלינו מכל הצרות, והעמרגס פתר תיבת ארץ כמו אלץ נלאון סורי וזה ותחללהו בשופטים י"ו, ראה ערוך ערך אלץ, אבל נטאל בתה"ל כי ת' נעקום לר, נאחר ארלים. 12 השתי תיבות ודאקרך בלישתן קצות לבחין, והעמרגס ת': על חסרך כעמנו ואתה תטאל בקשתינו *et satisfacturum te votis nostris* ופתר ודאקרך אפעל עשור קרר, והורחתו לשון קור, כחמה וסליחה, ולא נאחר תיבת בלישאחן, וכאח עוד הפעם צלות ת': עקד בלישאחן וגם שם ת' כנקא טעך. והורחת כלל הוא כמו חפס נעברי, כי כן ת' ויחש ולא מלא, וכלל וכן השמרוני ת' וימשא (ברחית ל"ל ל"ד) וכלל; 13 טענו עורחנו. 14 רחמך פרז עלינו כען, ותיבת כרסח, שם כן ד' אותיות בלתי נודע, ואולי ל"ל כרסך והוא כרסח תרגום של כסא. 15 כסה עלינו כפך רחמך מן אונאיו. 16 ידקרה אונא, מלאון כקיק הסלע. דסחפה שטף, לשון כסחף אכירך (ירמיה ע"ו), טער סחף (משלי כ"ח) וכלאון המצנה כסחפה שדה (כמוצות י"ב) כ"כ רש"י שם; ורהסין הם העומדים לשאת נקודש אלל השמרוניס כ"כ העמרגס כס קסעללי אחר חלף רהס עם ארס פרנס בתרגום השער' ויחן רה ע"ן. 17 יקונוכל רחמך המלומדים דרעות, ומחן הוא לשון תקוה ראה ערוך ערך מחן, דלחפיין משרש חלף המלומדים וכ"ח קסעללי *assueti*, וכער על' כי נכמדו רחמיו, ערנו כחנור ככער, מחממו ונקעמו. והעמרגס הגיה דלחפיין על' להיף נערני ות' *afflictos atque tristes* — *utinam recreet* המוכים והנעלבים. 18 כלה משעט העטוקל כזמננו וכמות יד אונאלו אשר ידרה לאחד אותנו. ותיבת "דלקל" חסר אות או שמים ככ' והעמרגס קרא דלקלו *vilis*, גם אפשר דל"ל דלקלע, הכא, העורגל כפי התלמודים, דלקלע, לשון קולע אל השערה. 19 לוחלים רנים מתגלו ציונינו, כלס וכפות רעות קמינו. 20 ראה הערה 12. 21 עד'ה: אלהי הרחמות (כמדבר ד' כ"ב). 22 מנלעדך

נפשאתן באתלאה: 23 מקמי סנינן: 24	נפש לן מן לחצין	ראנגרו בחובינן: 25
סנין לן לארחאן ואנן בון כפיתין: 26	סובר שר ראנן	קעימין כמיתין: 27
אה מן כל מלכים קרמיך יכפתו:	מגך כל גברין	יועו וירחתו:
פשרן מן סנין לית בלבון רתו:	פרק מלאוה	דלגרמון אתלאו: 28
צרוכי רתותך קעמין בצרה: 29	צדין מן סנין	לון כרגו אנגרו: 30
רחמנה אומן לן מן רחמיך פשרין:	רעטין בורו	ואנן מפשרין: 31
שלחין מן רחמיך לאיקרי סהבינן: 32	שלח לפרקנן	ולאבדי סנינן:
חקיפה דרתוחה ארתה למסכינותן:	חקיפות דיניה	כפת מן שפיפותן: 33

לקוטים.

VI.

סתור לא יכל סתר לה דכסי לה 1 סתר לה דו סתור דו 2 קטיר לשדעה דאלה: 3
עמו סימחה ושכחו דהו מן קרתין דכסיאתה ומן אהן אני אני הוא: 4
פריו לקיטין מן אשה פרוון אלה רחמן וקבלון גבי מהימן: 5

לית תקומה או יצועה לחיינו. ואין נזה שום רעו לתחיית המתים כמו שז' המתרגם
אחריו והכחתי זה בתוך הראיות על אמונתם נח"ה (לעיל דף י"ח). 23 כמו: את כל
התללה אשר עלאתם (שמות י"ח ח') או כמו: והיה חייך תלחים לך (דברים כ"ח ס"ה):
24 עקמי סנינן, לפני זנאינו, על ידי זנאינו. והמתרגם נקד פארי ותרגם *surgentibus*,
כאשר קמו זנאינו. 25 החליצנו מן הלוחמים, אהחנו המוכים בחטאינו. 26 זנאים אוחנו
ולא ירחמו, ואנחנו משועבדים להם. 27 סובר... שר כי אהחנו חיים במתים, וחסרה פה
אות אחת או שמים, ואולי היה כתיב שם הלורר אשר לרר אותם נעת האחת, ומחק חיש
אחד אות משמו. והמתרגם הוסיף אות כף וכתב ובשר ותרגם *fortunatus*, אכן גם
נענינו לא יבשר ההספה הזאת כאשר הודה ולא כוז בהערות. 28 שופטים ת' העמרו
פשרין, לשון פשרה, ומה הכחה מן דין קשה, הכח לנו מן זנאים לית נלכנס רחמים,
הגיל מלאות, מן התללות, אשר נתללו עליהם, והמתרגם ת' הגיל מלאות ותן שיכולו על
זנאינו הרעות *(fac) ut ipsi in discrimen incidant*. 29 ז"ל נלכנס, לריבים
רחמיך, חיים נלכנס. 30 לדין ל' נדה, לדיה, מן זנאים להם, איתנגרו נדונו. 31 הכן
לכו ה' מן רחמיך הכחה, המה רעטין נדונו, כמו יסערו להסילני — ואנחנו נעלענו.
והמתרגם ת' *Para nobis vindices — qui utinam cito currant, ut*
vindicemur nos וחסך חתו קוף כסיר הזה. 82 שלח לנו מן רחמיך ליקרי —
לכבוד, למען אהותינו, והמתרגם: שלח לנו — יקרי אהותינו *honores* —
maiorum nostrorum. 33 נתוקף רחמיך רחם לעניותנו, תקיפות משפטיך הסר
מן שפלותנו, ויתכן גם שפיפותן והוא משורש שפק, כמו שתרגום: טנקר לערר יומחו,
משתתפין.

VI.

1 עי שחוסה — כלל שדי — לא נריך לסתר אחר, ולא מלאחי דומה להורחת פעל
יכל לכונה ההלכרבת; והערכי ת' ג"כ יקדר. דכסי לה, כמו דחוי, החוסה נו ונ"ת הערכי
חלדי יתגלי. 2 סתור השני הוא לשון כליה והדיסה, ה' סתר לו אם יאחר, ונערכי אף
שיסתר. 3 המתמיד בידיעת אלה. וקעיר הוא לשון קשירה, והערכי ת' ערבוט בעלם אלה,
לשון התמדה *assiduus*. 4 עמו כמו חמו, ראו אולרה, הכונה תורתו, ונכחותו, דהוא
מן עולם המבוטה, קרתין, עיריס, ועין ה' אשר אחר: אכי אתי הוא. 5 פרוי נלקעים מו

- צפר טכדוה בטור סוני צפר
קלין וברקין ורחמין קל שופרה ועננה
רחמני קרא ואמר לא ידי לך אלהין
שמש מנר דלא טפי שם אלה ונביה
חרון דשומיה לאהן אפתח חמן אושט
צוטה דמישה בגללה: 6
למרון על טורה: 7
דילי ומדילי: 8
נצועי קריבה: 9
לוחי בריחה: 10
דקעימין אחעבר
וכבודה קדמו
לבר מני בלה
לנוה ה'
אלה למשה חרי

VII.

- במשה הנבי לא קעם ולא יקום בבריחה: 1 השליח הצדיק הלך דרך שלמוחה:
ה נבי הנאמן מהימן בית אלהותה: מי כמו באנשה מן אמטה לדרגותה: 2
מי יוכל יפחר נקיבותה: 3 ויחני לו גליגותה: 4 דאנון הק תהו וכוהו לית לון ספירותה: 5
ח מחיו מוחמין: 6 לא כנביי פנותה: דבל מנון שקר ווד וכל ממליו בישותה: 7
ויום המעמד הגדול יום נקי לבנותה: 8 אחגלי הפרקן הרב ולית לפניו קוממותה: 9
רק בלבון אשחוקר: 10 וכל מנון מכלם בעבירותה: ובהלון קעמים מרמים כות
צנמותה: 11

האז וקעפס אלה רחמים, וקבלם נניס פהיטן. 6 נקר טונ היה כהר סיני ונקר אחר
ברת ברית, ולס טזה בגללה. דקעימין חרגמתי כמו קיימין, ברית, והערכי' תיים: לנח
אלא חיל' אחר וכן המתרגם הדוני. 7 קולות וברקים ורעמים, קול אופר וענן
בכוד — או וענן וכבוד ה' — קדמו לאדון על הכר. ורחמין חרגמתי בחילוף חמה"ע
רעמי, והערכי' ת' כפשוטו: ומתרגם ת' גשמים *pluviae* ופטר בזה על
בוקמטארף אחר כמח כספר השדים ערך רחמים: „בעה רחמים, בקז טער *petebat*
Pluvias ונמלח כמה פעמים בדח"ל, ובשל עוזר ונפל עוזר כי בעה רחמים יתורגם
בעה רחמי ה' וביתו התפלל, כמו בעה רחמי על מטרות (תענית כ"ד ועוד) ורק פעם
אחת נמלח בדח"ל רחמים וכוננו מטר, וזה בחולין ס"ג: כיון שזה רחם בלו רחמים,
וגם זה הכיח המוכר באורח רחם. 8 בלה — כל מה שנכח — שלי ועמי הס. 9 טמז
מחיל דלא כבה, קס ה' ונניח עמו, ה' גבור מלחמה; טפי, כל לשון כבה במקרא מתורגם
טפי; כלועי, כמו מנלח. 10 שער שמים נפתחו לו, טמז הושיע אלהו למשה שני לוחות הכרית.

VII.

- 1 לא קם ולא יקום בעולם. בבריחה כמו בבריחה. 2 מי כמיהו כחכים ופי הגיע למדרגתו.
3 פתר המתרגם מל' נקיבה ערני, שכל חדה *acumen* וכל על' נקב והואל פה על
החורה ות' *institutum ejus*. ול' דהכונה בהוראתה הראשונה חכמותו ושלו ויתורגם
perspicacia 4 מי יספר שחן, גלג הוא שחן, חדה ערוך ערך זה. 5 דלון, חכמת
אחר בני אדם, כתבו ובה, לית בהם בקירות, והמתרגם ת' עלמו מספר. 6 תהיו מתמיהין,
כמו לענו עליו הלועגים. 7 הכי לא כנולה כנולתו, וכל אשרי הנביאים שקר ווד ודכר
חין כהם? כן כ'ל בנות החרו הזה, וזה דכרי העמים המלמנים כנולות בשלוחים כמו
הנולדים והשומעלים. ומיכת פכותה הנאה עוד הפעם בשיר הזה: ובכיתון פכותה
חין לה דומה לפי המכון, והמתרגם פתרה מלאן סורי פני = ענה, פנימה = תשובה
Oraculum vaticinium. 8 וביום המעמד הגדול — ביום החמיה — יום אשר הלכין
הנקי. 9 לא יקומו ביום החמיה. 10 רק כלכת אש יקודו, כוננו הגיבנס. ולכן לכונה
האח גורה בדח"ל ויתורגם *ignis ardens* ולא כמו ש' המתרגם כלב שלהם *in*
corde eorum. 11 וכל אחד מהם יחפיר על עבודתו לו על פעולתו — ויתורגם
pudet ולא כמו ש' *maledicet*; ובולם עומדים דומעים כמו האכן, ולכונה הוא

לא מימר ולא דבר רק דרשים תפלוה: 12 והרבר ייתי אליון לית לוכון היום
 פצוה: 13
 שובו לאלהיכון ואשרפו באשתה: 14 יען מה עשיתון? עם עמי בעלי בריחה:
 כי המאור הזה בידם ואתון הלכים בחשכותה: 16 והמשפט יען ביען אין עול
 במשפטוה: 17
 וקשטה לא יכסה רק גלי בנהירותה והקול ייתי לזירנים, מן כסיתה לגליתה:
 או לוכון או לוכון לית לוכון היום פציתה: חללתון נביותי, חלפתון דברי אלהותה:
 ש כחתון משרוי 18 הפכתון אתר דקדישוה: שמחון עמי ובכורי, מחתת רגליכון
 בגליתון רחוה: 20 וכסיתון פנוה: 21 עלזה לית לוכון גאה ולא נחם ולא
 סוברוה:
 רק הקצף שלט בכם ושרח בכם סדר מגיפוה: 22 ועמי הרצון שרי בהם מקור בגן עדוה:
 כדילאנון הלכו ברכי ושמרו כל גזירתה: כי אני שמר הכרית להם קבלתי מן משה צלוה:
 טובך ישראל בין העמים בעלמה ובאחירותה: 23 חתפאר במשה נביך ותקרי עליו שלמותה:
 ותאמר שלום ה' עליו דמע רנביותה: 24 שלום ה' עליו בעל חיים ועמידוה: 25
 שלום ה' עליו דקעם על הדה בניוה: 26 שלום ה' עליו ניטר בן שעחה:

VIII.

ולית איך ולא כמה 1 ולא צלם 2 ולא בשרא: ולא ידע מה הוא אלא הוא: ולא
 שוהף, ולא יצרה

אכן קשה בתלמוד (ראה ערוך ערך לנס) ומה נכונות (בראשית מ"א כ"ג). 12 תפלוה,
 והדבור יבוא אליהם לא תהיה לכם הללה. 14 שובו לאלהיכם ואף על פי כן באל תאכפו.
 בן ת' המתרגם, כמו התאזרו ואף על פי כן וחתו, כך אל הים ואעפ"כ ועת, ואשרפן
 הוא כמין אפלה ואיננו יולד. 15 יען מה אשר עשיתם עם עמי וג'. 16 העה הולכים
 בחור התורה וחתם בחזקים. 17 והמשפט — ונמשכים תשפטו — יען אין עול נמשפטו.
 18 שבתם מקום שכינתי. 19 שמתם עמי ובכורי מחתת רגליכם, כמו תחת מדרג כף
 רגליכם, ולא ידעתי לבון על זה תיבת תלילותה, זו הכונה כמו: את נחלתי שמתם לתועבה.
 והמתרגם ת' שמתון כזין, לשון שטמה *devastatis*, ומטלה מתחת עזה פעל מתח
 = כעה ות' *declinarunt pedes vestri ad haeresin*. 20 גליתם לזונכם.
 21 ראה הערה 7 פזיר זה. 22 וכללו בכם האלות הבתולות. 23 כעולם הזה וכעולם הבא.
 24 ראשון הכתובים. 25 הדין החיים וקיומו וכן קראו כזיר ע' „קדקד עלטה וזלרה“.
 26 אשר עמד על זה היסוד, וכניוה כמו כן, כנה נענדי, והמתרגם פתר לשון שם כנוי
qui tali gaudet cognomine ואתר שהוא עסוק בחרגומו זה גם בחרגומו של כן
 שעתה אשר ת' כמו נר שעתה, וימר בן חטיד, — ודרך לתקן לפתרון הזה; וימר בן כל
 שעתה. ולא ידעתי לאלר החרו הזה כחוסן אתר.

VIII.

1 ולא שייך בו לא חיבות ולא כמות, וכן אמר בעל שיר-היחוד: לא עשיגים לא שייך
 ובעה. והמתרגם ת' *nec qualitas* ויתורגם *nihil est instar ejus et sicut ille*
 2 לא דמות לו ואתר *forma* והמתרגם ת' *umbra*, *nec quantitas*.

והוא מלוא כל עלמא: ולא יתודע מקרו: 3 והוא יתפני מכל פאחוקצה: 4 ולא יתחוז אחרו: והוא כסי ולא מחעמי: 6 ולא קדמו ולא בחרו: 7 וידע לכל סחרו:

IX.

נשא שמי השמים ורכב כוכביה ומאורה 1 ופרש ארעה בלא עמוד 2 ובה אצמח עשב וזרע: וקוה המים בימים וחלץ מן כיורה 3 אדם על עקב הנמצאות 4 דאחברא מכלל ברמות והצלם בנין לא יוסף ולא יגרע: 6 ואנחו בגן עדן לעברה ולשמרה: 7 ושלשל תולדותיו עשרה ועשרה 7 אל נח אל שם אל עבר אל אברהם בן חרח: אל האיש הלז 8 אל אמור מה נורא 9 רקם ממו שנים עשר שבט כל שבט לו חדירה: 10 וחסוד לוי קם והסגילות מנה שרשרה אל קהת אל עמרם אל קדקד עלמה ונצרה: 12

3 מקורו, או מקרה כמו בשר היחוד: לא עשגים לו — מקרה. והמתרגם ת' *appropinquatio* 4 ותלבותו גדלה מכל דל. 5 וראה המלה והנסתר. 6 נסחר וליכנו גדלה. 7 יחין לפניו ולא לאחריו.

IX.

I נדח שמי השמים וילך השמש והכוכבים. רבץ נסורי לשון ילידה, כ"כ המתרגם. 2 כמו תלה ארץ על בלימה. 3 וילא מן הלורה האדם, כיורה, הוא לשון סיד ובייר (ב"כ כ"ח) וזהו בגי' הערוך ערך בייר ונמוסחחנו בייר גדלית. 4 על עקב, לשון המקרא: על עקב נשחם (תהלים מ' י"ו) ות' טעול וכוכבה מה תכלית הנמצאות. 5 חבעי התלמוד אמרו: אדם הראשון מכל העולם הולך עפרו (סנהדרין ל"ח) וכן מלא תרוד אחד נעל הקנ"ה מעקום המזבח ונדח בו ח"ה (ירושלמי כוזר י"ט), והאגדה הזאת כמו כל שאר ספורים הנמלכים בכתבי הישמעאלים לקחו מפינו או מפי כחבינו, (ראש בהערות לסלקארזן מן זל דף ו' והערבאלעט נשם אדם) ואמרו שהולך עפרו מן המקום אשר בין מעקף ותפילם, ואחרים אומרים מן זכרם, כמו שהביא המתרגם נשם יעצור נמשעות ערב דף שני' ונד"ה לתולפדח ח"ה דף ס"ה, וזה הרפפה דפה. 6 מכלל, לשון כליל יופי, מוכתר בגלם ודעות בניו, הכונה כי דעות וללם אדח"ר היה בדעות כל בני אדם בלי הוספה ועגרת בגד אגדות חז"ל האומרים: זו פרלופין דרש הקנ"ה את האדם, או מסוף העולם ועד קופו (סנהדרין ל"ח), אדם וזהו בנן ב' שנה נבראו. (כ"ר י"ב ד', מ' חית ט"ו), היה לו עוקן בחיה (שם י"ג) תמות עקבה של אדח"ר היה מכה הגלגל חמם (מקימח ב'), לנשח קדמאה דאחלנש ביה אדח"ר היה לנשח עופרם (זוהר ויקהל ר"ח, ת' בראשית ג' כ"ח), וזה הספור האחרון נעלם גם בן נספורי ישמעאלים כמו שהביא נשם חנן קסיר 1. 25 Rosenöl בספרו Hammer. ט. — והמתרגם האריך נחם לנחל החיות הזה ונראה מדבריו כי פחד נמו על המלככים, בני עליהם. 7 עשרה דורות עולם עד נח וכן עגת עד אברהם. 8 זה יצחק, אשר נאמר עליו: מי האיש הלזה (בראשית כ"ד ס"ה). 9 זה יעקב (שם כ"ח י"ו). 10 לפניו חמדי. 11 ושלשל תולדותיו. 12 קדקד

משה איש האלהים	שמש עלמה ומאורה	אשר נורו הופיע	זורה ממורה:
וידרם לגו האש	ולשגבים קרע 13	ועלה אל השמים	ונחת אידה תורה:
תורה לכל ראה	כל פקוד וגזרה, 14	שלום ה' עליו	מן אסמרה ועד
			אסמרה: 15

עלמה ובתרו כ"ת המתרנס, ויתכן ג"כ לת' לאון שמירה ונעירה, כמו חני ה' נולדה, כמו שקראו הפייטן בשיר ז': בעל חיים ועמידתו. 13 קרע השחקים, הכשגבים, בעלותו השמיטה, על דרך המקרא: לוח קרעת שמים (ישעיה ס"ג כ'). והמתרגם ת' המורה לכל חסד כל פקוד וגזרה ויתורגם *et loca munita diripiebat. et dirupit nubes* 14 תורה המורה לכל חסד כל פקוד וגזרה ויתורגם *docet quemque videntem omnia praecepta et interdicta* ת' תורה לכל חסד כל פקוד וגזרה: *lex cuique* קץ כמו נקלה שדהו, כס ער חקלית. 15 *viventi omnia mandans praecipiensque* מדור ועד דור, סמרה לאון

תם.

מכתב מהחכם המהולל מהורר שמואל דוד לוצאטו

פראפעסאר בקאללעגיום ראביניקום בעיר פאדובה.

לכבוד ידידי החכם היקר, אוהב התורה והמחקר כ"ה רפאל בן שמעון קירכהיים
ישמרתו שוכן שמים, ויברכהו הבוחר בירושלים.

נחת שמחה בלבי ביום אשר בשרתני כי מוציא אתה לאור שבע מסכתות
קטנות, אשר זה כמה דורות טמונות במחשכים כמתי עולם, והיום הזה הוספת לי
שמחה וענג, בהביאך לנגד עיני המסכתות ההן קבועות ברפוס עם פירושים והערות
יקרות, ועמדתן גם ספרך הנכבד ברמי שמרון אשר ברוח מדעך כחבת לברר
וללכך חולדות הכותים וכל הנוגע לעניניהם, וענחך חרבני לבקש מאתי שאערוך
לפניך כל אשר תמצא ידי להוסיף כה וכה על דבריך. אבל ידידי היקר, הזמן
קצר ובעלי הרפוס אצים, ואיך אוכל לדקדק ולהעמיק החקירה והחפוש בכל
הענינים הנכללים בברמיק הנחמדים? על כן אמרתי די לי אם אערוך לפניך מה
שכבר כתבתי בלשון איטלקי (כס' הדקדוק שלי הנלתי מדפס עדיין) על אודות כתב
הכותים או כתב עברי, ועל המחלוקת הנושנת אם הכתב נשתנה או לא נשתנה.
ובלי להאריך ברברים ידועים, אמר כי מלבד מה שכבר העירו קצת מן החוקרים,
שאם היה שהכתב לא נשתנה, לא יצויר מה ראו קצת מחכמי המשנה והתלמוד
לברות מלבם שמועה זרה כזאת, ולומר שהכתב אשר בו אנחנו כותבים ספרי
הקדש איננו הכתב אשר בו כתבו הנביאים, ובהפך אם היה שהכתב נשתנה, אין
לחמוה אם קצת מחכמי המשנה והתלמוד התקוממו נגד השמועה הזאת ואמרו
כתב זה לא נשתנה כל עקר, כי הרבר מוכן מאליו שהתחכמו להסיר ממשול
מלפני ההמון, כי היות תורתנו כתובה בכתב משונה מהכתב אשר בו כתבה משה
יהיה לזרע לחלושי הדעת. הנה מלבד הראיה הזאת הלקוחה מן החוק, כלומר
מעדות חכמי המשנה והתלמוד, יש לי עוד ראיה פנימית הלקוחה מפנימיות ספרי
הקדש עצמם. כי הנה ^{הקדש} מעוררי עד היום הזה במעמקי ספרי נביאנו וחכמינו
בחקירה חפשיה, אשר מנמחה האמת לבררה, לא למצוא חן בעיני הזקנים, ולא
לעשות שם בין החרשים, מצאתי כה וכה (ונמרט ננביאים ונכתובים שלל נודעה להם
חנה יתירה כספר התורה) קצת מלות מוטעות מצד שגגת הסופרים המעתיקים מספר
לספר. והמצואות האלה לא מהרתי להודיע אותן בקהל, כי ידעתי בנסיון כי
בחקירות כאלה הטעות קרובה מאד, וכמה מן החכמים ומן המחכמים, מן הערלים
ומן המולים, התפארו לחקן וקלקלן, ובכמה מקראות ראיתי לפעם טעות סופר
ואחרי ימים ושנים נחמתי וראיתי כי נסתת הספרים ישרה ונכונה. אך בכל זאת
קצת מן הנסחאות שתדעשתי במקראות נראות לי עדיין (אחר היותי בן המשים,
ואחרי שמיט רחיצת הבחרות) נכונות וקיימות ולמעלה מכל ספק.

והנה בקצת מאלה מצאתי הטעות באותיות דומות זו לזו לא בכתב אשורי הנוהג
אצלנו, אלא בכתב שמרוני.
כמה רחוקה בכתב אשורי צורת הוי"ו מצורת הצד"י, ובהפך בכתב הכותים
שתי האותיות האלה קרובות זו לזו מאד. והנה בישיעה (י"ט ט"ו) מצאנו: והנף
ידו על הנהר בעים רחוק, ושרש עים איננו לא בלה"ק ולא בשאר לשונות הקרובות

אליה, על כן נראה לי כי ישעיה לא בעים כחב, אלא (פִּעֵצִים) בעצם, ודבר זה
 כתבתו בהערותי לישעיה אשר שלחתי אל החכם ראוענמיללער ע"ה והוא הדפיס
 אותן בספרו בשנת 1835. וגעזעניוס אשר בווערטערבוך שלו פירש עים (על פי
 יונה) מלשון אים, חזר בו באוצרו הגדול, ולקח הדבר הזה ממני, וכתב כי
 נראה לו שראוי לתקן ולכתוב בעצם במקום כעים, בעבור קרבת צורת היו"ד
 הצד"י בכתב שמרוני ובשאר כתיבות קדמוניות (א).

וכן האל"ף והת"ו קרובות בכתב שמרוני, ומוה נמשך מה שמצאנו בירמיה
 (ג' ח') וארא כי על אודות אשר נאפה משובה ישראל שלחתי ואתן את ספר
 כריתותי אליה ולא יראה כוגדה יהודה אתותה ותלך ותזון גם היא, ואין ספק כי
 לא יאד"א כחכ ירמיה אלא יתד"א. והפך הדבר בשמואל (ח' כ"ד י"א) ואמר
 להרנג ותחם עליה, משפטו יתד"א. וכן בעזרא (ו' ד') נדבכון די אבן גלל תלחא
 ונרבך די אע חרה, וכי עלתה על דעתך שיקחו לבנין קירות הבית עצים נושנים?
 הלא אין ספק שהקריאה הנכונה היא ונרבך די אע חדא, כלומר שלשה נדבכין
 של אבן ואחד של עץ, וכן הגו"ן והפ"א קרובות זו לזו בכתב שמרוני, ומוה ביהוקאל
 (כ"כ כ') והנחתי והכתתי אחכם, משפטו והפתתי, כי (כאשר העיר תלמיד
 החכם יעקב חי פאדרו וצ"ל) בחצי הראשון מהפסוק נזכרו שלשה פעלים, קבץ,
 נפת, נתח, וכן בחצי השני אקבוץ והפחתי והכתתי, וכן במקרא שאחריו וכתתי
 ונפתתי ונתכתם. גם הכ"ף והמ"ם דומות זו לזו בכתב שמרוני, ומוה נמשך כי בקצת
 ספרים היה כתוב וישפוט את ישראל בימי פלשתים ארבעים שנה (זמנים סוף סימן ע"ו)
 במקום עשרים, כמו שנזכר בירושלמי פ"ק דסוטה, וזה מפני שקצת מן הסופרים
 כתבו פ במקום כ. ומוה נמשך ג"כ מה שכתוב בדברי הימים (ב' כ"ב ד') בן ארבעים
 ושנים שנה אחזיהו במלכו, וזהו שבזגמור, שהרי יהורם אביו היו בן שלשים ושנים
 שנה במלכו ושמונה שנים מלך, א"כ לא חי רק ארבעים שנה, ואיך יהיה בנו בן
 ארבעים ושנים במלכו? ולומר שעברו ימים ושנים בין מיתת האב למלכות בנו,
 אי אפשר, שהרי כתוב (מלכים ב' ח' י"ו) ובשנת המש ליהורם בן אחאב מלך יהורם
 בן יהושפט ושמונה שנים מלך, וכתוב (זס פסוק כ"ה) בשנת שנים עשרה ליהורם
 בן אחאב מלך אחזיהו בן יהורם, הרי כי אפילו שמונה שנים של יורם בן יהושפט
 לא היו שלמות. ואמנם במלכים (זס זס כ"ו) כתוב מפורש בן עשרים ושנים שנה
 אחזיהו במלכו. ומוה נמשך ג"כ מה שכתוב במלכים (ב' כ"ב ד') ויתם את הכסף,
 משפטו (כדברי תלמידי מוה"ר דוד חי אשכנזי ע"ה) ויתך את הכסף, כמו
 שמפורש אה"כ (פסוק ע') התיבו עבדיך את הכסף. ומוה נמשך ג"כ מה שכתוב
 ביהוקאל (ג' י"ב) וחשאתי רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו.

(א) אם יאמר אדם: פולי הסכם געזעניוס לא ראה את דבריך וכתב זה מדעת עצמו,
 כחזר גם אתה בלדוהך גזרת תנור מן אתון יורק, כלי רשות דברי געזעניוס — תאבותו
 בלדו, כי יז ידוי חגרת מהחכם ראוענמיללער מיום 24 April 1835 וכדברים האלה
 כתוב זה: *Gesenius, qui nuper Hala huc profectus me invisit, casu aliquot annotationum Tuarum paginas typis modo exscriptas*
inspexit, et plures earum valde probavit. ולא זו לכה לקח ממני געזעניוס,
 כי גם פירוש על לרשות פני (Thes. pag. 1110), ועל יזה גוים רבים (ib. 868),
 ועל דרכים (Monumenta phoenicia, pag. 432).

ולהבנת דבר זה צריך להתבונן כי קול רעש גדול אינו מתישב על קול של דבור
אלא על קול כנפי החיות בלכתן, וכן הנביא חוזר ומפרש וקול כנפי החיות משיקח
אשה אל אחותה וקול האופנים לעמחם וקול רעש גדול, הרי מפורש כי קול הרעש הגדול
הוא קול כנפי החיות וקול האופנים, לא קול של דבור, מלבד כי בכל ספור המרכבה לא
מצאנו מיוחס אל החיות שום דבור. ומליצת ברוך כבוד ה' ממקומו היא קשה וסחומה
מאד, ולא ראינו דוגמתה. וראוענמיללער הביא דוגמתה ואחם חאמרו יגדל ה' מעל
לגבול ישראל (מלכ' ט"ה), אך פשט הכתוב ההוא אינו אלא כפירוש רד"ק: ואחם
מעל לגבול ישראל, כלומר בהיותכם על ארצכם, חאמרו יגדל ה'; וגם אם יפורש יגדל
ה' מעל לגבול ישראל, עדיין הפרש גדול יש בין אמרך יגדל ה' ובין אמרך כבוד
ה'; ועל כל פנים היה לו לומר יתברך כבוד ה' ממקומו, אבל ברוך כבוד
ה' ממקומו אינו דומה למליצת יגדל ה' מעל לגבול ישראל — ורד"ק פירש יתוסף
כבוד ה' כשסר ממקומו, כלומר בהתרחקו מבית המקדש; אבל לא הרי ברוך
כהרי יתוסף. ודון יצחק פירש ברוך ומהולל תמיד יהיה כבוד ה', אע"פ שסר
ממקומו, הוא בית המקדש; וכמה רחוקים ורחוקים הפירושים האלה! ורמב"ם
במורה ח"א פרק ח' פירש ממקומו, כפי מעלתו (ועיין פירוש דון יצחק על המורה)
שביטל דעת האפודי בהבנת דברי הרמב"ם, אך אין לנו שום ראיה ברורה שתחת
מלת מקום נאמרת להוראת המעלה והמדרגה, ואין לנו אפילו חצי ראיה שתחת
המ"ם משמשת להוראת דבר — לפיכך אין ספק כי יחזקאל לא כן כתב, אלא
כך: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול דרים כבוד ה' ממקומו: כי נרמז
לו כאלו רוח ה' נשאתהו ממקומו אל מקום אחר ונסעה עמו גם המרכבה, לכן
שמע קול רעש גדול, כי קול כנפי החיות בלכתן היה כקול מים רבים, וכל זה
אמנם היה מפני שהשכינה היחה נוסעת מן המקום ההוא אל מקום אחר; ומליצת
ברום כבוד ה' ממקומו היא כמליצת וירם כבוד ה' (יחזקאל י"ד), וירמו הכרובים
(שם ט"ו), בעמרם יעמדו וברומם ירמו (שם י"ז), וכן בתורה הירמו מתוך העדה
(נעמד י"ז י'), ענין בלם ענין נסיעה והסתלקות, וכן לשון נסתלק ענינו ענין נסיעה
אע"פ שלפי גורח המלה אין ענינו אלא ענין התרוממות — ואם יאמר אדם:
והלא אנשי כנה"ג שהיו קרובים בזמן ליחזקאל, תקנו י"ח ברכות, ושם (נעמד
שלישית) נזכר פסוק ברוך כבוד ה' ממקומו. לזאת אשיב כי נסח התפלה נשתנה
הרבה במשך הדורות, ובספרי (פרש' וזאת הכרכה) מצאנו שהיו אומרים בכל
יום קדוש אתה ונורא שמך, ושם לא נזכר דבר ממה שאומרים המלאכים; ועוד
היום במנהג בני רומה היחיד אומר בכל יום לדור ודור נמליך לאל כי הוא לבדו
מרום וקדוש ושבחך אלהינו מפניו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש
אתה ברוך אתה ה' האל הקדוש. ואף אם חמצא לומר כי אנשי כנה"ג התקינו
להוכיח הקדושה שאומרים המלאכים, הנה עקר הקדושה אינו אלא קדוש קדוש
קדוש הכתוב בישעיה, ואחר זמן הוסיפו ברוך כבוד ה' ממקומו, ופסוק ימלך ה'
לעולם, על דרך שאחר כמה דורות כשעמדו האויבים ולא היו מניחין את ישראל
לקרוא קריאת שמע, הוסיפו בקדושה דמוסף פסוק שמע ישראל ומלות אני ה'
אלהיכם. הפירוש הוזה כתבתיו בפירוש יחזקאל אשר כתבתי לתלמידי זה יותר
מחמש עשרה שנה, ומן אז והלאה הודעתיו לגדולי חכמי הדור, אולי ימצאו טענות
נכונות להפיל ארצה הגהתי ופירושי — ולא מצאו. וגם עתה אינני מפרסם הגהתי
וזאת להתכבד בה, אלא לכבוד התורה והאמונה, כי אחרי אשר נתפשטו דעות

פינוזה בעולם, ורבו המהחכמים העושים את התורה פלסתר, ואומרים לא משה זכ אותה, אלא אחר כמה דורות (אחר שנשחבשו הספורים כפי הרמון) נכתבו ועשו על ספר, ואני לכרי החחקתי בכל מכתבי, ובפרט בספר המשתדל, להאביר להדום הדעות הללו, ולברר קדמות ספר תורתנו ואמתה נבואת נביאינו, ראיתי מן צורך להודיע לשועלים המהחכמים, שאם אני מואם ומתעב הקריטיקא המווייפת שלהם, הנה הקריטיקא הנכונה והאמתית חביבה היא לי מעודי עד היום הזה, אע"פ שלא ילדתי על ברכי הקריטיקא החדשה של האשכנזים (אשר לא ראיתי לא שמעתי דבריהם עד היותי בן כ"ח שנה), או כהפך יען לא ילדתי על ברכי הקריטיקא המווייפת, אשר אין מנסתה רק לנחוש ולנחוק, ולהגדיל כבוד עצמם בלבד, אבל ילדתי על ברכי ר"ל ורש"י ורשב"ם, אנשי אמת שפעולתם אמת, ויודעים באלהיהם שהוא אמת לפיכך אין מחניפין לו, לפיכך זכותי ונגלו לפני קצת תעלומות, אשר לא שופתם עין החוקרים אשר קדמוני, ואמונתי בקדמות התורה ובאמתה הנבואה והאותות והמופתים איננה מהעדר קריטיקא, אלא מכת הקריטיקא האמתית המבקשת האמת ולא תשוב מפני כל, אשר לעג השאננים לא יזיד ממקומה, ובוו הגאונים לא יקפד כלימה.

ונשוב אל ענינו ואמר כי טעיות סופר שהוכרתי למעלה, שנולדו בלא ספק מרמיון האותיות בכחב שמרוני, הם בעיני עדים נאמנים שהכתב נשחנה, ושספרינו לא נכתבו מתחלה בכחב אשורי אשר בידנו, אבל בכחב הנשאר ביד הכותים. הן אמת כי שנוי הכתב, וכתיבת ספרי הקדש בכחב חדש אשר לא כתבו בו הנביאים את ספריהם, הוא לכאורה ענין זר מאד, ולא להנם הוקשה הדבר בעיני רבים מחכמי ישראל ומחכמי האומות עד שדחו אותו כשמועת שוא, ולא רצו לקבלו. וכל זה אמנם אינו אלא מפני שלא ידעו הדבר כמעמו, כי שמעו שהיהודים החליפו הכתב, ולא הוגד להם מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם. עד שהוכרחו לעשות כדבר הזה. אך אם היו יודעים טעם הדבר, והסבה אשר בעבורה התעוררו חכמי ישראל להחליף הכתב, היה הדבר מתקבל להם ומתישב על דעתם, והיו אומרים לקדמונינו וישר כחכם. כי הנה ידוע כי הכותים שבשו ספר תורתם ועשו בו כה וכה שנויים רבים גדולים וקטנים, והיה הדבר לפוקה ולמכשול להדיוטות שבישראל, כי הכותים היו מראים להם באצבע מה שכתוב בתורתם בסוף עשרת הדברות והיה כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני אשר אחת בא שמה לרששתה והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיר וכו' והיה בעברכם את הירדן חקיתו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר גרוזים ובניית שם מובת וכו', ומכאן היו מסתייעים לומר כי המקדש שלהם הוא המקום אשר בחר ה', ולא בית המקדש שבירושלים. ומפני השנויים האלו שבספר תורת הכותים התחכמו חכמי ישראל לעמוד בפרץ ולעשות הברלה ניכרת וקיימת בין הספרים הכשרים שלנו ובין הספרים הפסולים של כותים, ולא מצאו הברלה יותר גדולה וניכרת מזו, שיהיו ספרינו נכתבים בכתיבה אחרת, באופן שגם ההדיוט כשיראה ס"ח של כותים יכיר מיד שאיננו ס"ח כשר.

הטעם הזה לשנוי הכתב הוא סברת בני בכורי אוהב גר ה"ו, ואולי לדבר זה נחכוו יירונימוס באמרו (בהעתקת ספרו של איבוביאוס) על עזרא:

*Affirmaturque divinas scripturas memoriter condidisse,
et ut samaritanis non miscerentur, litteras judaicas commutasse,*

לא (כמו שהבין ר' עזריה) כדי שלא יתערבו היהודים עם השמרונים, אבל כדי שלא יתערבו ספרי תורה שוכר (*divinas siripturas*) עם ספרי חזרה שלהם. ואמנם שנוי הכתב לא בימי עזרא ממש נעשה, אלא אחריו, שהרי ראינו כי גם בעזרא וכדברי הימים נפלו טעויות סופר באותיות הדומות זו לזו בכתב הכותים. וגם כשנשתנה הכתב לא נאסר הכתב הראשון רק לענין כתיבת ספרי הקדש אבל בשאר כתיבות עריין היו כותבין בו (וכמו שאמרו שהניחוהו להדיוטות) ומה נמשך כי עוד בימי החשמונאים נעשו המטבעות בכתב שמרוני, ובדורות ההם היו בישראל שתי כתיבות, אחת לדברי חול ואחת לדברי קדש; ולבסוף כתיבת ספרי הקדש גברה, ונחפשה גם במכתבי חול, והכתיבה האחרת שנשארה מתחלת להדיוטות, עזובה גם הם, ונשארה אצל הכותים לבדם.

ואבא עתה אל השמות אשר נקרא בהם הכתב הקדמון הנשאר ביד הכותים. הנה בתלמוד מצאנוהו נקרא בשם כתב עברי, וגם הכותים קוראים לכתב שלהם כתב עברי, והם קוראים לכתב שלנו בשם כתב עזרא. עיין אגרתם שכתבו לסקאלינער בשנת ש"מ, הנדפסת בספר *Repertorium für biblische und morgenländische Literatur*. וז"ל בסנהדרין כ"א פירש כתב עברי, „של בני עבר הנהר“ והפירוש הזה יצדק בשבת קט"ו ובמגלה י"ח אצל גיפסית עברית עילמית מדינת יונית, כי הכוונה שם על לשונות גבריות, אבל איך יצדק הפירוש הזה במקום שהכוונה על הכתב אשר בו ניתנה תורה, והוא כתב היהודים בימי קדם, וקרוב לכתבת הפעניצי אנשי צור וצידון? ורש"י אף האמין כי כתב הכותים בא באמת מעבר הנהר, ושהיה נהג בארץ ההיא בימי אברהם, ומשם בא לישראל; אך הוא לא ידע (ולא היה אפשר שידע) כי גם אנשי צור וצידון היו משתמשים באותו כתב. ואשר אני אחזה לי הוא, כי כתב עברי ענינו כתב ארץ ישראל, וזה כי בתחלת בית שני, כשהיו ישראל חחת מלכות פרס, ומלכי פרס היושבים למורתו של פרס היו קוראים לארץ ישראל וסביבותיה אשר למערב פרס בשם עבר נהרא (עולל מינן ד' ה' ו' ז'), ומלשון המלך והשרים נשתרבו כי גם היהודים עצמם והכותים היו קוראים לכתבתם שלהם בשם כתב עברי; ובפרט כי מליצת עבר הנהר איננה פרטית לעבר אחד מן הנהר אבל לסי עקר הוראתה הצדק על שני עברי הנהר בשוה, וסומכין על הקורא או השומע, שיכין מהמשך הענין באיזה עבר מדברים (עיין געזעניוס 986 *Thesaur. p.*) ועיין מה שכתבתי במשחל בתחלת ס' דברים). אבל אחר שבטלה מלכות פרס שם עברי חזר מעט מעט להוראתו הראשונה שהיא מארס נהרים (עברית עילמית מדינת), ולא נשארה מלת עברי להוראת ארץ ישראל רק במליצת עבר עברי (שכך הוא נקרא בתורה), וכתב עברי (שהיה שמו של אותו כתב בפי הכותים המשתמשים בו). ולפי זה ר' אברהם דבלמיש ור' עזריה מהדארונים ואחרים אחרתם הקוראים לכתב הכותים לא כתב עברי, אבל כתב עבר הנהר, אין לשונם מדויק.

בסנהדרין כ"ב מצאנו הכתב העברי מכונה בשם רועץ, ובירושלמי פ"ק דמגלה מצאנוהו נקרא רעץ. והחכם ר' משה לנדא בספרו *Geist und Sprache* עמד ק"ד אומר כי רעץ הוא כמו לעז. אבל מלת לעז ידועה היא ושבירה בלשון המשנה והתלמוד, ומי יאמין שנהפכה להם לרעץ? גם לומר כדעת קצת, שענין כתיבה שבירה (*Fractur*), לא יתכן, יען שרש רעץ ענינו שבירה בלשון מקרא. אך הוא בלתי נהג בלשון משנה ותלמוד, ואשר אני אחזה לי הוא מה שאמר:

הנה הכותמים קראו לכתביה שלנו כתב עזרא הארור (עיין אגרתם בספר *Repertorium* הנ"ל, חלק י"ג, עמוד רע"ג), על כן היהודים, להנקם מאויביהם, התחכמו לכנות כתב הכותמים בכנוי של קללה, ולקחו שם עזרא שהיו הם קוראים לכתב שלנו, והפכוהו, גם החליפו בו זי"ן בצד"י, ועשו ממנו ר — עין, וכיוצו בו הוראת השבר כהוראת המלה בלשון מקרא. הא למה זה דומה? לבר כוכבא, ששנו את שמו לבר כוזיבא, וכן איוואנגיליון שכנו אותו און גליון, כי בקשו לשון הנופל על הלשון, אע"פ שמלות כזב ואון אינן נודעות בלשון חכמים, אלא בלשון מקרא.

כששאלו בתלמוד מאי כתב עברי, השיב רב חסדא כתב ליבונאה, ורבים חשבו (וגעועניוס בכללם) כי זה אחד משמותיו של כתב עברי. ולי נראה כי להיות שהכותמים יושבים בארץ ישראל, ולא בבבל, לא היה כתב עברי ידוע בבבל, והנה כששאלו מאן הדיוטות השיב רב חסדא כותאי, ואח"כ כשחזרו ושאלו מאי כתב עברי לא ראה רב חסדא להשיב כתב כותאי, כי לא ידעו מה הוא, אבל השיב כתב ליבונאה, שאיננו שם מיוחד לכתב הכותמים, אבל נראה שהוא שם כתיבה ידועה בימיו בבבל, והיתה דומה קצת לכתב הכותמים. וכן באמת נמצאו בחרבות כבל ונינוה לבנים ושברי כלים. ובהם אותיות דומות קצת לכתב פִּיניצי ושמרוני (עיין *Kopp* בספרו *Bilder und Schriften* II. 152. 154, ועיין *Layard* בספרו *Nineveh, Paris, 1850* עמוד קע"ג). החכם רמ"ל במערכי לשון (עמוד 875) מפרש מלת ליבונאה מענין לבנה, וזה לא יתכן, ראשונה מפני הו"ו שאחר הבר"ה, והיא כתובה גם ברפוסים קרמונים וגם בערוך כ"י ישן נושן שכירי, ערך כתב; ועוד שנית כי הלכנים שכבבל לא כלם ולא רובם כתובים בכתב דומה לכתב הכותמים, אבל רובם פתוחים בכתב יתרוח (*cuneiforme*); ורק במעוטא דמעוטא נמצא הכתב האחר. אחת היא על כן אמרתי שם ליבונאה איננו שם לכתובת הכותמים, אבל הוא שם לכתביה אחרת, וגורח השם הזה ותחלת הוראתו, אין בידנו לדעה אותה.

ואבא לשירי הכותמים, ואערוך לפניך קצת הגהות אשר כתבתי זה ימים ושנים בגליון ספרו של געועניוס, מלבד מה שזכרתי לי להוסיף על הערוחק, וכל זה בקיצור, לקוצר הזמן, ועוד ישאר מקום לבאים אחרינו להתגדר בו!

בשיר הראשון (בספרך עמוד 93) נרפס בטעות שלמותן במקום שלמותן. והכוונה שלמות הברואים מעידה על שלמות הבורא. וגעועניוס נשחשכ בזה, ופירש *Conspiciendam praeuisti*, קרא חידוש לכתב, ואינו אלא חידוש לנקבה נסתרת.

שם, וישגת דלא מן דוש, לא ידעתי מה ראתה לפרש לשון מלאכת, והלא לשון יגיעה נכון יותר. ואולי דוש הוא כמו תוש, והיה במאמר בעל אקדמות מלין שהבאת למעלה, ובלא לאו שכלליה ובלא תששוחא. וכיוצא בזה למטה מכל דוש ולעיי.

שם, הערה 10, היה ראוי לפרש יותר, ולומר: והודעת כי שמירתו (של יום השבת) שומרת שומריו (והוא דרך צחות).

שם, הערה 14, לחייה מן מרון. הוא בשני יודי"ן, לא ביו"ד אחת כאשר נרפס בספרך, ולהניח לוחי רחוק הוא בעיני.

עמוד 94 הערה 21, צוה במשה יחב עדיין צריך עיון — שם באות הקי"ף

נפלו מעיות הרפוס, וכן צ"ל קראה (לא קרחה) דקרא לא יהי לך אלהיו קרא מר ית (לא קרח מרית) יום וכו'.

שם, הערה 25. אפפה ענין דבוק, כמו אין מקיפין שתי חביות, ומה שפיר.

שם, הערה 26, כמו שאנחנו מבטאים שם בן ארבע לא באותיותיו אלא באותיות

אדנות, או השם, כן הכותים קוראים אותו. באותיות שפא (וכמו שזכרת

בעמוד 17, ובמקום השם צ"ל שמא). והנה יפה עשית שכתבת ה' וגם

געועניוס יפה העיר כי החרוו צריך שיתחיל בשי"ן, ושעל כן היה ראוי

לכתוב שמא, והוא לא זכר כי אף אם הכתוב יהיה ה' הקריאה (אצל

הכותים) אינה אלא שמא. וכיוצא בזה למטה עמוד 99 הערה 24.

שם, נרפס בטעות אלהים דרריה, וצ"ל אלהיו דרריה.

שם, בשיר השני, אתה גרלך עבד, געועניוס קורא גרלך ומפרש הגרלת

לעשות ולברוא, אבל גביד הוא מקור בעברי, לא בארמי ושמרונ. ואני

קורא גרלך גרלך וכבודך הוא העושה (עבד בפלס קסולא פרזא), וכלה בידך

גבידי והכל בידך עשוי.

שם, הערה 2, אני קורא אנדית פלה, לנקבה נסתרת, גבורתך הביאה ועשתה את

הכל.

שם, צ"ל גלו עובדיך, בוי"ו, לא גלי בוי"ו.

שם, הערה 3, צ"ל חמח כמו חימה, ענין חמיהה, וכמהו ברניאל ועבר אחין

וחמיה, אחיא וחמיהא.

שם, ומצפיה תשקטו. אחה עשית הבריאה פראה תשכחות ונפלאות, ויתורגם.

Fecisti illam (creationem) mirabilem, et laudes ostendentem.

עמוד 95, בית א', לפי הערבי וגעו', דפלי מענין פלא.

שם, בית ב', צ"ל וחדה גבורתך וכו' למינה מה דפסיה לא לעמניה. המדפיס

החליף מ"ם שלך בוי"ו.

שם, בית ששי, צ"ל יחידאי, לא יחידתי.

שם, הערה 16, גם אני פירשתי כפירושך נבלש מנך, והכאתי סיוע ממה

שכתוב בשיר חמישי, עיין עמוד 100, הערה 12 והערה 20.

שם, הערה 17, אין לשלוח יד במלת מנך, כי כן גם אחד ממשוררינו אמר:

אנוס לעורה ממך אליך.

שם, הערה 18, צ"ל ותסלך תנוף, לא אנוף. ולענין הכוונה צ"ל כי צריך

הוא שם החאר לחותב, חלילה לך לגעור בגר וחושב השואל וצחק. וכן

בבית הסמוך, צריכין לצרקה, צריך הוא שם החאר, וענינו שואל ומבקש,

עיין געועניוס.

עמוד 96, בית א', צ"ל רוח לאת לאותך, לא קוח כמו שנרפס בטעות בספר

געו', אבל בלות המלות (עמוד 106) נרפס רוח, ושם נזכר הבית הזה

ושלאחריו.

שם, סוף בית שני, צ"ל רתותך, לא ראותך. ופירוש רתותך, רחמך, כמו

רתוי לו שלא בא לעולם (עיין ערוך ערך רת), וכמו למטה רחאה רחאה.

שם, בית שלישי, צ"ל אן גפיד (לא עמד), וענינו חמית, כלומר ראת.

שם, הערה 23, צ"ל שפלותנו ומסכנותנו.

שם, בחתימת השיר, צ"ל לית אלה בלא וי"ו.

שם, שיר שלישי, הערה 2, חלילה לומר שהאל ממונה. וגעו' פירש מצי' כמו ממנו, מאליו, מעצמו, על דרך רוקע הארץ מאתי (ישעיה מ"ד כ"ד), והביא דוגמאות מספרי הכותים. וצ"ע.

שם, אות ג', אולי גלילי הוא שם דבר, כמו בלשון סורי, והכוונה: גילוי היצורים הנראים והבלתי נראים (כלומר יציאתם מן האין והתנלותם) היה בכח אלהותך. עמוד 97 הערה 13, נ"ל פסוקי' שם החאר בפלס קטולא, כרווא; טובך נעשה זוקף לישראל.

שם, הערה 15, בצפיתך, אין צורך להוציאו מענין הבטה, כטעם המביט לארץ ותערך (תהלים ק"ד ל"ג).

שם, אות מ"ם, אולי צ"ל דאתלי, מלה אחת, שלטנך הוא מעונה דאתלי אחרת, שמקומו רם וגשאו. לשון תלייה מורה הגבהה, ומה בלשון חכמים והפייטנים הראשונים תלוי ראש. וקצת מהחכמי האומות נשתבשו בו ופירשוהו לכבוד התלוי. — מי ההומה ומי ימא וכו', נ"ל דרך שאלה, ומלת מי כחוראתה בלה"ק; מי הוא החיה ומי הוא הים ומי הוא עצם השמים (שהם עוסק רום ועומק תחת). מי הם לגבי רום שלטנך שהוא מעון גבוה שאין למעלה ממנו? ואין כאן שום רמז לעה"ב.

שם, אות נו"ן, נפשת. נ"ל לנקבה נסתרת. שם, אות צד"י, געו' לא הבין כלום. צעורה איננו פעול, אלא פעול, כמו קטולא, כרווא, וכמו בשיר הראשון אות צד"י, וכאן הכוונה: יוצר מן העפר ובורא הכל בגללו ולכבודו! כל צאצאי אדם חייבים להשתעבד לך.

שם, אות קו"ף, קמאה דעלמה, געו' עשאו משרש קום (*Vivebas in aeterno*), ואינו אלא משרש קדם, כי הכותים (וכן חכמי התלמוד) אומרים קמאי-במקום קדמאי, והכוונה ראשון, וכמו שגם אתה פירשת למעלה, שיר ב' אות ב', אתידע דאת קמאי, שאחיה הוא ראשון. וכן מפורש בתחלת שיר רביעי, אלהים קמאה דקדם לעלם. וקרוכ לזה בשיר חמישי אות נו"ן סקצי' סנינו, הוא כמו יו. גזשי' והוא ידוע בתלמוד, ויפה פירשת אותו (עמוד 101 הערה 24) והעירות על טעות געו'.

שם, אדלהא הוה כלום, היה לך להעיר כי בכי' נקוד על הה"א שאחר הלמ"ה, להודיע שאינה אלא טעות, וצ"ל אדלא, שענינו עד לא. שם, אות גימ"ל, — יום דקרא שמה, נ"ל הכוונה: גבורות (קולות ולפידים ושאר נפלאות) יצאו ונתגלו ביום מתן תורה, הוא היום אשר קרא ה' ויאמר אנכי ה' אלהיך. שמה ענינו ה'.

שם, אות דל"ת, צ"ל על כריה, לא על מריה, וגעו' תרגם *Ultra breve silentium* פירש כריה קצר, על פי לשון סורי (עיין אוהב גר, עמוד 111), ולפי זה היה לו לומר משחוקה כריה, לא כריה דמשחוקה. אבל בלח המלות (עמוד 105) פירש כריה שם דבר, *brevitas*, אך לפי זה היל"ל כריוחא. ואשר אני אחזה לי הוא כי כריה בשמרני הוא כרי בלשון חכמים, ובלשון סורי כריא. והוא *cumulus*, ובלה"ק גריש, ומצאנו הקבר נקרא גריש (חיוכ כ"ל ל"כ), וג"כ בלשון ערבי גדת; וכאן המשורר השמרני קורא הקבר *cumulus silentii*, כטעם כמעט שכנה דומה נפשי, וכוונה המאמר: הכח האלו אשר קרא על הר סיני אנכי ה' אלהיך, הוא הכח העתיד לעמוד

על גל שוכני דומה, ולהכריז: אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמת ואחיה. והכוונה בלא ספק על תחיית המתים.

שם, אות ה'א, לית לעורר בה מני, בכי כתוב נמי, וגעו' חשב לחקן וכתב מני; ולדעתה היא מלת נמי הידועה בתלמוד, והכוונה: אין לאתר בה גם כן. — שם, אות ו'ו, זבן דקרא שמה, נ"ל הכוונה: בזמן אשר קרא ה'.

שם, אות למ"ה, למסה יהבון, אולי צ"ל למשה. — עמוד 99 אות נו"ו, געו' לא הגיה לקנומה, רק אמר כי קלומה בלמ"ד וקנומה בנו"ן אחד הם, כי למ"ד ונו"ן מתחלפות, וקנומה ידוע בסורית; ודבריו נכונים בעיני.

שם, אות פ"א, תמהני עליך ידידי החכם היקר, אחרי אשר נגלה לך שבשוש של געו', וקראת ג'ו ולא ג'ו. איך לא ראית שבשוש גם כאן, ולא קראת פרת הלא הוא הנהר הגדול היוצא מעדן. ונ"ל ברור כי כוונת המשורר לומר כי הלוותות הם נהר גדול אשר מימיו מגלגלים ומושכים במרוצתם מחמרים מכוסים ונפלאים, כדרך קצת נהרות שמגלגלים עפרות זהב. ופירש דבריו ואמר: פרת המגלגל חכמה לכל הצורות. והנה כמו שבספרי הקדש נהר פרת נקרא סחם הנהר הגדול, או הנהר, כן המשורר השמרוני כשהוצרך לאות הפ"א אמר פרת, וכונתו לומר נהר גדול, איזה שיהיה.

שם, שיר חמישי, אות א', נ"ל להגיה דהוין ולא כלום (במקום דהוין), והכוונה: אחת עשייתנו בשהיינו אפס (*quum fuerimus nihil*) — שם, וכל בבה: אין ספק שאינו אלא טעות ברפוס געו', וצ"ל דבה כי הנה געו' חרגם *quaecunque in eo*, ואם היה קורא בבה לא היה נשמט מלהעיר על מלה קשה כזו.

עמוד 100, אות ג', גברת סנה, געו' חרגם *Tu vinces hostem*, ולפי זה היל' גברת על סנה. ונ"ל לקרוא גבורת סנה, וגם בלא וי' ג'רתי ויחורגם *Potentiam hostis subigis etc.*

שם, אות ר', רחילך, נ"ל הרל"ת לשמוש, כפירוש געו' — דינה מן אסחר, הסחר ממנו דין ומשפט, כלומר מרת הדיון; וכיוצא בזה למטה אות ח', תקיפות דיניה, חוקף דינים. וגעו' נשחבש, ופירש אסחר *protegas*, מענין יהי עליכם סחרה.

שם, אות ה', ומנו דיבק יתן, געו' לא הבין מלת מני הידועה בתלמוד במקום מן הוא. וכן למטה אות ח' מנה דיבק יתן, אין ספק כי צ"ל מני.

שם, אות ט', כרסח אין ספק שהוא צווי, וענינו כמו שכתבת פרשו, ונ"ל להגיה פדסח בפ"א, וההי"ת במקום ה"א, והוא קרוב למה שכתוב למעלה (זיז נ' לוח ו') וצ"ל פדסח פדסדי, שענינו גילוי ופרסום, וכאן ענינו שמיחה ופריסה, כמעט פרש ענין למסך.

שם, אות מ"ם, דנחצי ענין דניח והצלה, כמו שפירשתי למעלה, שיר ב' אות פ'.

עמוד 101, אות נו"ו, מן לחצין דאנגרו בחובינו, נ"ל לחץ שם דבר, לא שם התאר ואנגרו ענין משיכה, והכוונה: הרוחנו והחליצנו מכל מיני לחץ אשר בעונותינו נמשכו זמן רב. ועיין למטה אות צ'.

שם, אות סמ"ך, סוכה בוי"ו נ"ל והאי שאין ענינו סברה ומחשבה כמו ושתרגם געו', ונ"ל ענינו נחם, כמו למטה (עמוד 103). ולא נחם ולא סוכרותה, וכן זה. יתחמנו בתרגום שמרנוי דה יסוברנו, וינחם ויצחק, ואסחובר.

שם, אות צר"י, געו' אומר כי צריך להגיה לן ברגו אנגר (*punierunt nos*), או לון ברגו אנגר (*punias eos*) אבל הוראת מכה ומלקות שהוא מייחס למלת אנגר היא מצויה בתלמוד, אך לא בספרי הכותים, ולדעתי גם כאן אינה זזה מענין משיכה, והכוונה: אשר משכו אותם באף ובחמה. ואין לחמוה על מלת לון שהיא לנסתרים, כי הבית כלו הוא כלשון נסתר: צרכי רחוקך קעמך בצרה, ומלת קעמך ענינה *vivunt*, ואם היתה הכוונה (כדעת געו') *vivimus* היל"ל קעמינו.

שם, שיה ששי, אות ע', ראוי להעיר כי בב"י הזה כתוב דו, וגעל הגיה דהוי למען בהשלכת הדל"ת היתה תחלת התיבה באות גרונית, ונתחשב לכותים כאלו היתה תחלתה באות ע', כמו שהיה מן הראוי, כי באת בשיר הזה כל אות בפולה שלש פעמים, והיה ראוי להדפיס בשלשה לא בארבעה עמודים — עמוד 102, אות רי"ש, צ"ל פלה דילי ופלהלי.

שם, אות שי"ן, ה' נצועי קרביה, גם כאן כתוב ה', אבל הקריאה היא ששה. שם, שיה שביעי, בית שני, מי כמו באנשה, הוא סיוע לפירושי למלת ש' למעלה שיר שלישי אות מ"ם, וכן בבית שאחר זה: מי יוכל. שם, בית שלישי, ויתני לי נראה לי ויתני לן.

שם, בית רביעי, תמחיו תמחתי לא כנכיי פנותה, נ"ל מנפתיו וגסו של משה (לשון ועבד אתיו ותמחיו) הם כאמת תמחיהם, ולא כנכיי פנותה, והכוונה על נביאי ירושלים שנבאו בתחלת בית שני. ומלת פנותה ענינה ריק והבלי, מלשון פנוי ומפנה, כמו—(בלשן עמוד 104) והוא יתפני מכל פאת וקצה, עיין למטה.

עמוד 103, בית שלישי, והמשפט יען ביען, גם בתורה (ויקרא כ"ז ע"ג) נסח שמרנוי יען ביען (כלל ו'), ותרגומו אבען באבען, ולא ידעתי פירושו, אך מסברה נ"ל שמליצת יען ביען. לדעת הכותים ענינה מדה כנגד מדה, משפט צדק ואמה.

שם, בית ששי, באלילותה, אולי לשון מרגלים, שתרגומו מאלליא, על ידי דבה רעה שהוצאם עליהם, שמחם אותם תחת רגליכם.

שם, בית שביעי, וגליחון רחוקה, דעת געו' שפירש גליחם רצונכם, רחוקה מאר, כי היל"ל רעותכון, אבל רעוחא סתם אינו אלא רצון האל. ואולי הלשון הפוך, וכן צ"ל: וכסיתון רחוקה (כסיתם רצון האל) וגליחון פנותה (וגליחם הכל וריק, כלומר נבואת שקר).

שם, בית י"א, דמע דנכיוחה, מבחר הנבואה, לא ראשון הנביאים — בעל חיים ועמידותה, אשר לו חיים ותקומה. ולא יתכן לפרש בעל החיים ועמידתו (של חיים) כי חיים לשון רבים.

עמוד 104 בית ראשון ולא יתחזו אתרו, נכון להגיה יתחזי במקום יתחזו — והוא יתפני מכל פאת וקצה, געו' תרגם *Apparet ab omni plaga*, ולא מצאתי הוראה זאת ללשון פנה ואתפני. והיום קראתי תרגום שמרנוי מן הראשית עד למה גנבה את אלהי, ולקטתי לשונות ראייה, והם חזות חמה, עמה עגל, חגל, אתגלי, אסתכל, אדיק, גם חזב, חזבה, במקום חזוא.

ובשום מקום לא מצאתי אתפני להוראת *apparet*, אבל מצאתי ויפנו משם
האנשים, ואחפנו, ואפנה על ימין או על שמאל, ואחפני. רק על חבית
אחרית מתורגם תחפני, ואין ספק שכוונת המתרגם היתה לפרש אל תפנה
אחרית. והנה עמק שוה הוא עמק המלך תרגם אנקלוס מִיִּשְׁר מִפְּנֵי ופירש
רש"י פנוי מאילנות ומכל מכשול, ומצאתי שגם השמרוני תרגם מִיִּשְׁר מִפְּנֵי
לפניך ג'ל ודאי כי מחפני, וכן פנוחה, ענינם אצל הכותים פנוי וריק, וכאן
הכוונה שאין בבורא שום בחינת פאה וצד, כי ריק הוא מכל בחינת מקום.

שם, שיר חשיעי בית ראשון, געז' פירש רכב כוכביה מענין הרכבה הידוע בלשון
חכמים ובסורי, וזה לא יתכן, כי הכוכבים (לדעת הקדמונים) אינם מורכבים,
אלא פשוטים; והוראת בריאה ויצירה ממש איננה בשרש רכב. וג'ל פשוט
שהכוונה כי האל הוא ארם ונשא על שמי השמים, והוא רוכב על הכוכבים והמאורות.
שם, בית שני, על עקב הנמצאות, הכוונה בסוף הנמצאות, מלשון ואח עקבו מים
לעיר (יחזקאל ח' יג), ואיננו כמו על עקב בשחם שתרגומו מטול, שאז תהיה
הכוונה שהאדם נכרא בשביל שאר הנמצאות.

שם, בית שלישי, מכלל ברמות והצלם בנוי, ענינו בנה אותו, והכותים כמשפטים
להבלע אותיות הגרון כתבו כבני תחת דגיהי וגעז' נשחשכש ופירש *Filiorum ejus*.
— לא יוסף ולא יגרע, הכוונה כי ה' בנה ארם שלם ברמותו ובצלמו
שאין בו לא חוספת ולא מגרעת מכל מה שראוי לשלמות חביתו. —
שם, סוף בית חמישי, תדירה, הכוונה לדעתי כי כל אחד מהשכמים יש לו התמדה
וקיום לעולם.

שם, סוף בית ששי, קדקד עלמה ונצרה, לא יתכן לומר על משה שהוא נוצר
הארם. וגעז' הרגם *corona*, ואולי צ"ל ונורה, ואולי ונורה (אור), כאמור
למטה אשר נורו הופיע וזרח ממורח.

עד כאן מה שראיתי להוסיף על פירושי על שירי הכותים,* וידעתי כי עוד
נשארו בהם דברים סתומים, הבאים אחרינו בהם ירעו, וישוטטו רבים ותרכבה הרעה.
עוד אחת ראיתי להוסיף על דבריק על לשון הכותים, והיא כי מלת אניב
(עמוד 52) שהיא בתרגום שמרוני לשון ענייה, היא מצויה ג"כ בתלמוד ירושלמי.
ואחרי אשר הבאת לפני מסכת ס"ח עם פירושך, ושם (עמוד 2) נזכרה צעירת
הרגלים, ראיתי להזכיר הגהת החכם *Tychsen* שצ"ל שצעירת (בס"י), עיין הר"ז
פראנקעל *Vorstudien zu der Septuaginta* עמוד 29, תעין 1848, *Orient*
ליט' בלאטט 702.

ודי בזה מפני דוחק הזמן, ואחרי ידידי החכם היקר שמח במלאכתך, וישמחו
בה כל אוהבי תורה וחשיה, ואחרי שלום וכל אשר לך שלום, כנפשך וכנפש
הכות' פה פאדוכה היום מ' סיון תרי"א, ירידך שד"ל.

* מלמד הניחויים המעשים האלה העיר החכם שד"ל בתרגום התעודה הזאת על מקל
שכזי דפוס נזירים האלה, אבל כאשר שלחתי אליו היריעה התעודה הזאת מיד כאשר נלמדה
מיד עוזי המלחמה ובתתי עוד על שוליה וכתבתי לאחר כן מכל כתבתי וטענותיה, לכן
הטעמי קלם מהותיות אשר היו צוה לעומת, ונזכר עוזר חכמתו לא ידע על כזה תחת
והמים אשר נאמר מעדדו. ויסלח לי החכם הזה על אשר לא הכרתי עללכתי הזאת ולא
שלחתי לו תודה לא כפתה דברי לשירי טעונוים ולא כהקדמת ספרי זה, כי לא ידעתי לו
שיכולו לי דעתי אלה המעשים כל חזקתי דעת ועוז תחית דבר מלחמתי.